

486-485

מערכות

גיליון 486-485 | חשוון התש"ף | נובמבר 2019

לוחמה באזור האפור התמודדות ישראל מול אסטרטגיית חמאס

בגיליון: 2025-2035: החלום הסיני משנה את הסדר הבינלאומי הקיים | התקפה או הונאה? התעלומה ההיסטורית סביב כוונותיה הצבאיות של מצרים כלפי ישראל באביב 1973 | הקרב על מאראווי בפיליפינים - לקחים מלחימה בשטח אורבני | אובדנה של האיסימטריה בטווח המגע ותעתועי הקטלניות | השליטה באוויר: תיאוריות צבאיות על אודות כוח אווירי

גיליון 485-486 | חשוון התש"ף | נובמבר 2019
<http://maarachot.idf.il>

מפקד מערכות: ד"ר אמיר גילת

עורך מערכות: עדי לרנר

עורכות לשון: יעל קולטון זיו, מירב אברהמי כהן

חברת מערכת: אביטל רנב-שושני

עיצוב ועריכה גרפית: סטודיו זאב אלדר

ISSN 0464-2147

טלפון: 03-7607585

דוא"ל המערכת: maarachotp@gmail.com

כתובת למכתבים: ד"צ 02624 צה"ל

דמי מגוי לשנה: 60 ש"ח (כולל מע"מ)

הודפס בדפוס אול דן

יצא לאור באמצעות משרד הביטחון - ההוצאה לאור

הדעות והתפיסות המובעות במאמרים מבטאות את דעתם האישית של הכותבים.

תגובות למאמרים יפורסמו בגיליון העוקב בלבד.

לתכנים נוספים בנושאי צבא וביטחון לאומי הצטרפו לדף הפייסבוק של מערכות.

צילום השער:

חיילי צה"ל מתמודדים עם הפרות סדר (עמ' 10)

מהו מרכז הכובד בלחימה, היכן ראוי להשקיע סד"כ ובאילו עוצמות יש להפעיל כלים? שאלות אלו עומדות בפני כל מפקד, מהזוטור ועד הבכיר ביותר, בבואו לנתח שדה קרב לפני שייכנס אליו.

שדה הקרב שינה פניו בעשורים האחרונים, והלחימה בו הפכה א-סימטרית עם אויב נעלם ועורף שהפך לחזית. כתוצאה מכך נדרשו קברניטי צה"ל לנווט את דרכם במציאות החדשה, ולהתאים את עצמם למציאות המשתנה והמתחדשת תדיר. במאמר שפורסם בגיליון 416 של **מערכות** כבר ב-2007, דן אלוף (מיל') יעקב עמידרו, לשעבר מפקד המכללות הצבאיות, בשאלה אם ניתן ליישם את עקרונות המלחמה המסורתיים במלחמה א-סימטרית, או שיש צורך לשנותם. גם אלוף (מיל') קובי ברק כמפקד זרוע היבשה פרסם מאמר בגיליון 477 של **מערכות** ב-2018 שבו טען: "בעתיד הקרוב נראה כי אין דרך אחרת לנטרל את האיום על העורף, ועל כן אין מנוס מלחימה בחלק מהערים ומהשטחים העירוניים" שכן, לדבריו, הערים הן הבסיס האיתן של הגנת היריב על מרכזי הכובד שלו.

בגיליונות האחרונים של **מערכות** נפרס מחקר מקדים של המעבדה התפיסית בנוגע לתמרון היבשתי הרב-זרועי, ועלתה השאלה של תמרון מול אש מנגד. גם כיום אין הכרעה לטובת מי מהמצדדים בכל גישה. ואולם, אם ניקח את גישת התמרון ונלך לאורה בכל הנוגע למרחב העירוני - כאשר מתמרנים בערים בכלל ובמתארים של שטח בנוי, מגיעים לטווחי מגע שבהם לוחם החי"ר ניצב אל מול פני האויב ללא כל יכולת סיוע של אש מן האוויר, מן הים ואפילו מכוחות שריון ותותחנים או מגורמי מודיעין שונים. במרחב מצומצם זה מתהפכת הא-סימטריה של צה"ל מול אויביו, והיתרון יכול לעבור לידי האויב, "החלש" לכאורה.

במאמר שמתפרסם בגיליון זה טוען אל"ם (מיל') בועז עמידרו כי מאמצי חיזוק הקטלניות, בדמות חיזוק משמעותי של גורמי אש הסיוע ותאי הפיקוד והשליטה המפעילים אותה, לא רק שאינם מחזקים את הקטלניות - אלא אף מחלישים אותה, שכן בטווח המגע מתקיימים שני תנאים: הטווח היעיל של כלי הנשק שנמצאים בידי הצדדים, והיכולת שלהם לזהות זה את זה. היות שאש הסיוע ואש החיפוי והרתק אינן אפקטיביות בתוך המבנים ובין הסמטאות, קטלניות הכוח כולה מתבססת על עוצמת האש שהוא נושא על עצמו למעמקי השטח הבנוי.

מלחמות בין צבאות כבר הפכו לנחלת העבר, אך העובדה שהמלחמה הא-סימטרית הפכה לזירה השכיחה לא נותנת בהכרח את היתרון לצד "החלש", אם הצד שמנגד ידע לתפעל את כוחותיו כנדרש. יש לשנות גישה בנוגע למרכז הכובד של בניין הכוח, כך שיתמקד באימון הלוחמים בלש"ב ויכין אותם בצורה מיטבית למפגש בטווחים קצרים עם האויב.

עדי לרנר,

העורך הראשי

4 | 2025-2035: החלום הסיני משנה את הסדר הבין-לאומי הקיים

אל"ם ניר (בנדה) בן דוד, לשעבר מח"ט 188, מנכ"ל
ICan: Israel-Canada Chamber of Strategic Networking

בשנים הקרובות יבשילו כמה צירים ותהליכים בתוכנית האסטרטגית בת מאה השנים של סין, להחזרת עוצמתה ההיסטורית ולשינוי מעמדה הגלובלי. אם לא יוסטו חלק מצירי הפעולה ממהלכם, הרי שלאחר הבשלתם של צירים אלה התפקוד סין לנותנת הטון בעולם

10 | לוחמה באזור האפוף

התמודדות ישראל מול אסטרטגיית חמאס

עומר דוסטרי, חוקר במכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון, ודוקטורנט בחוג למדעי המדינה בתחום צבא וביטחון באוניברסיטת בר-אילן

בשנה האחרונה פועלת תנועת חמאס נגד מדינת ישראל במסגרת הלוחמה באזור האפוף. האפשרות הרצויה מבחינת ישראל היא להגיב באותה מדיניות. ואולם, אם מדיניות זו לא תצלח, עליה לנקוט אסטרטגיה המאזנת בין הפעלת תגובות עוצמתיות ובין הניסיון להימנע מהסלמה

16 | אובדנה של הא-סימטריה בטווח המגע ותעוטי הקטלניות

אל"ם (מיל) בועז עמידור, ראש תחום תפיסות בזרוע היבשה וראש מטה אוגדת עזה אחרי תחושת ההחמצה של מלחמת לבנון השנייה והגבלת התמרון במבצע "צוק איתן" עתיד הדרג המדיני לתת לצה"ל "צ'ק פתוח" ללחימה לתוך עומק שטח האויב. השאלה היא האם אנו מוכנים לכך, או שבכוונתנו לטפל בו רק מן האוויר ובאש מנגד? היות שהצלחות האויב ידחקו בנו לתמרון - כדאי שנשנה את מרכז הכובד של בניין הכוח ונתמקד בכוח שבנינו ומאומן ללחימה בשטח בנוי, ומצויד בנשק היורה אש לנפח

22 | הקרב על מאראוי בפיליפינים - לקחים מלחימה בשטח אורבני

סא"ל (בדימוס) ד"ר דוד זוקן, קצין קשר לשעבר. מומחה באסלאם רדיקלי, עמית מחקר במכון למדיניות נגד טרור במרכז הבינתחומי הרצליה, מרצה באוניברסיטת בר-אילן דינן של הערים הנמצאות במרכז הלחימה ברור לחלוטין - הן ייחרבו עד היסוד, ותושביהן ייפגעו ויהפכו לחסרי כול ולפליטים. האם הכרעה פיזית של האויב בעיר יכולה להיחשב כניצחון עליו? התשובה המתבקשת, בעיקר לאנשי הצבא, היא כן מוחלט. אך הניצחון הצבאי לא יהיה שלם אם הפן ההומני לא יטופל בהתאם

30 | השליטה באוויר: תיאוריות צבאיות על אודות כוח אווירי

ד"ר טל טובי, מרצה בכיר במחלקה להיסטוריה כללית, אוניברסיטת בר-אילן המלחמות שהתנהלו ברחבי העולם לאחר 1945 והפעלתו של הכוח האווירי במלחמות אלה, חייבו שינוי בחשיבה על האופן שבו יש להפעיל את הכוח האווירי. עד היום מתקיים ויכוח על אודות יכולתו של הכוח האווירי להכריע לבדו מלחמה, והדבר מחייב למידה מעמיקה יותר - הן של ההיסטוריה של הפעלת הכוח האווירי והן של התיאוריות השונות שהתפתחו במהלך השנים

36 | הכרעת ארגון טרור: הלקחים ממלחמת אֵילם הרביעית

רס"ן (מיל) קובי סגל, עורך דין והיסטוריון צבאי

האם ניתן ללמוד מלחימת צבא סרי-לנקה ב"מברי השחרור של עמיל אֵילם" כיצד להתמודד עם טרור? הבסת ארגון טרור הנלחם בטריטוריה שלו היא משימה הניתנת לביצוע. הדרך להשיגה תהיה הצבת מטרות. פיתוח תוכניות אימון והכנה טקטית של הכוחות להשגתן. והחשוב מכול - הזיכרון כי היוזמה עדיפה תמיד על היגרות בלתי מתוכננת

42 | קידום המודעות לבריאותם של חיילי החובה בצה"ל

אל"ם ד"ר שחר שפירא, קצין הרפואה החילי, זרוע האוויר

ההתייחסות המסורתית של צבאות בכלל ושל צה"ל בפרט לנושאים של רפואה התמקדה בעבר בפציעות באימונים ובקרבות. כיום העיסוק הוא רחב הרבה יותר וכולל טיפול בגורמים חברתיים והתנהגותיים. ברמת מקבלי ההחלטות במישור הלאומי חשוב ליצור סביבה תומכת, שתאפשר לצה"ל לקדם את בריאות חייליו ומפקדיו

48 | מנהיגות, דוגמה אישית וגבורה: מבט אבולוציוני

סא"ל (מיל) פרופ' מיכה פופר, המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה

רס"ן (מיל) ד"ר עמרי קסטלנוב, המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה

התחקות אחר סוד השפעתם של מנהיגים מצביעה על כך שיש להשפעה זו שורשים אבולוציוניים. ניתוח קרב עמק הבכא באמצעות פרספקטיבה המעוננת בחשיבה התפתחותית אבולוציונית, ועל מושגים הנגזרים ממנה, מספק קצה חוט להבנת היווצרותם של מופעי מנהיגות הקיימים בחברות רבות

54 | התקפה או הונאה? התעלומה ההיסטורית סביב כוונותיה הצבאיות של מצרים כלפי ישראל באביב 1973

יאיר רויטמן, חוקר צבאות ערב, בית השיטה

האם אכן הייתה כוונה מצרית-סורית לפתוח במלחמה נגד ישראל בחודש מאי 1973, או שמא כל תכליתה של הפעילות הצבאית הערבית שנצפתה אז הייתה חלק ממה שנודע כ"תוכנית ההונאה המצרית"? כיצד תרם המודיעין למעמדו של אמ"ן בספטמבר 1973 ומשכך, האם אשרף מרואן היה סוכן כפול? סקירה של מקורות ישראלים ומצריים עונה על השאלות

62 | המתקפה האווירית המקדימה שלא הייתה והשפעתה על מלחמת יום הכיפורים

רס"ן (מיל) יצחק שטייגמן, לשעבר רמ"ד מחקר היסטורי בענף לתולדות חיל האוויר השנת עליונות אווירית בפרוץ מלחמה היא מרכיב חשוב בתפיסת הביטחון של ישראל מאז הקמתה. מלחמת ששת הימים המחוישה זאת יותר מכול. במאמר זה נבחן באיזו מידה נוצרו ערב מלחמת יום הכיפורים ובימיה הראשונים, התנאים המדיניים והצבאיים המתאימים לביצוע מתקפה אווירית

68 | "בחזרה לעתיד" בניין הכוח של המודיעין הלוגיסטי

רס"ן שי ונטורה

גם במלחמות העתידיות יידרשו צבאות לכלכל עצמם, כל אחד מסיבותיו, על בסיס "מודיעין לוגיסטי". מערכת הכנות הולמת ותהליכי בניין כוח בתחום זה, יגדילו את סיכויי ההצלחה ושמירת הרציפות וההמשכיות של הכוחות הלוחמים

72 | מדוברות צבאית לעליונות תודעתית

תא"ל (מיל) ד"ר אפרים לפיד, יו"ר עמותת בוגרי המכללה לביטחון לאומי. לשעבר דובר צה"ל ומפקד גלי צה"ל

המלחמות החדשות של צה"ל הן כולן במרחב האורח-ציבורי, והאויב מנצל עובדה זו כדי להביא לדה-לגיטימציה בדעת הקהל העולמית. צה"ל הפנים את השינוי וכולל את מאמץ התודעה כמרכיב מרכזי באסטרטגיה שלו. גם דובר צה"ל עדין את דפוס פעילותו בהתאם למציאות התקשורתית החדשה, וקבע יעד אסטרטגי של מיצוב התודעה כהישג המוביל לניצחון במלחמה

מדורים

76 | ניתוח קרב: עקרונות ההתקפה בקרב על הואה

82 | צבע אישי: "למה לא מדברים איתי?" אתגר השאות קצינים בזרזת סון בשירות

86 | תגובה: דרושה פלטפורמה חדשה לצבא היבשה

88 | תגובה: "התמרון היבשתי הרב-זרועי לנוכח אתגרי העתיד" - קריאה ביקורתית

90 | סיקורת: הנגנים של מארס - על תיאום ותזמון למ"פ ולמג"ד

92 | לשון מלחמה: בן יהודה "מתאמן" בצבא שטרם קם

94 | הערות שוליים

2025-2035: החלום הסיני משנה את הסדר הבין-לאומי הקיים

בשנים הקרובות יבשילו כמה צירים ותהליכים בתוכנית האסטרטגית בת מאה השנים של סין, להחזרת עוצמתה ההיסטורית ולשינוי מעמדה הגלובלי. אם לא יוסטו חלק מצירי הפעולה ממהלכם, הרי שלאחר הבשלתם של צירים אלה תהפוך סין לנותנת הטון בעולם

נשיא ארצות-הברית דונלד טראמפ ונשיא סין שי ג'ינפינג. האם סין פועלת לשינוי המערכת הבין-לאומית ולהתמקמות כמעצמת-על לצידה של ארצות-הברית, או שמא במקומה? (צילומי מסך, כאן 11)

אלים ניר (בנדה) בידוד, לשעבר מח"ט 188,
מנכ"ל Israel-Canada Chamber of Strategic
Networking

● **הקופת המלחמה הקרה.** מסיום מלחמת העולם השנייה ועד התמוטטות ברית-המועצות. תקופה זו מתוארת כתקופה דו-קוטבית, המבוססת על שתי מעצמות יחידות - ארצות-הברית וברית-המועצות - שלצידן שני גושים תומכים ומזדהים אידיאולוגית: הגוש הקפיטליסטי והגוש הקומוניסטי.

● **חד-קוטביות.** החל מסיום המלחמה הקרה ועד ימינו: תקופה זו מתאפיינת במערכת בין-לאומית שבה ניצבת ארצות-הברית בראש פירמידת העוצמה כמעצמה יחידה במערכת הפוליטית העולמית, תוך חלוקת המערכת הבין-לאומית לשמונה ציוויליזציות: הציוויליזציה המערבית בראשות ארצות-הברית, ציוויליזצית מדינות האסלאם, הציוויליזציה הרוסית, הציוויליזציה הקונפוציאנית בראשות סין, הציוויליזציה היפנית, הציוויליזציה האפריקנית, הציוויליזציה הלטינית והציוויליזציה ההודית.

עד מלחמת העולם השנייה היו ברית- המועצות וסין מצד אחד של המתרס מול מלחמת העולם השנייה ועד סיום המלחמה הקרה נהוג לומר כי סין עברה לצידה של ארצות-הברית

המערכת הפוליטית הבין-לאומית במאה החולפת מבטאת היטב את מערכת היחסים המורכבת שאותה היטיב לתאר פרופ' הנטינגטון. בתוך כך, מיקוד במשולש היחסים שבין ארצות-הברית-ברית-המועצות/רוסיה-סין חיזק את גישתו של הנטינגטון שלפיה אפשר לעמוד על השתנותה של המערכת. בעוד שעד מלחמת העולם השנייה היו ברית-המועצות וסין מצד אחד של המתרס מול ארצות-הברית ובעלות בריתה, הרי שמשום מלחמת העולם השנייה ועד סיום המלחמה הקרה נהוג לומר כי סין, מטעמי אינטרסים ושיתוף פעולה, עברה לצידה של ארצות-הברית ופעלה בקוטב הנגדי לזה של ברית-המועצות.

לאחר נפילת ברית-המועצות נוצרה מערכת פוליטית בין-לאומית חדשה שבה ניצבו סין וארצות-הברית זו מול זו בעוד שעוצמתה של רוסיה נחלשה, עד שאיבדה את מקומה בשורה הראשונה של המעצמות.

פרופ' הנטינגטון תיאר את הפרוטנציאל להתפתחותם של סכסוכים בעיקר על רקע הגדרתם התרבותית, ושונות שאיפתן של הציוויליזציות המתחרות. בראש ובראשונה הדגיש כי הסבירות להיווצרותם של סכסוכים בין הציוויליזציות המערביות יחסית ובין האסלאמיות ולזו הסינית - גבוהה. כל זאת, בעיקר על רקע התנגשות הערכים היסודיים שבשיטות המשילות בין הציוויליזציות, בין דרכן ההתפתחותית הכלכלית, חוסר הסובלנות הדתית ושאיתן להגמוניה של כל אחת משלוש הציוויליזציות.

כלומר, הנטינגטון הזהיר מפני המותח המתקיים ביחסי העוצמה שבין מעצמה המחזיקה בהגמוניה העולמית ובין מעצמה המתפתחת ושואפת להגמוניה אזורית או עולמית. יחסים מעין אלו, המתקיימים בין ארצות-הברית ובין סין, עשויים להתפתח

עד ראשית שנות האלפיים ראתה עצמה סין כמדינה הנמצאת בשלבי פיתוח מעמדה בעולם וכנחותה בעוצמתה מארצות-הברית, ולפיכך ייחסה חשיבות אסטרטגית לציבות היחסים שקיימה עימה. הסינים עקבו אחר ההתרחשויות שאירעו במהלך המאה ה-20 והפיקו מהם לקחים משמעותיים, שהוטמעו בגישתם ובאופן פעולתם האסטרטגית במאה ה-21. המשבר הכלכלי שפקד את העולם ב-2008 פסח במידה רבה על סין, שהמשיכה בהתעצמותה, והוביל לשינוי מגמה ביחסי העוצמה היחסיים בין סין וארצות-הברית. בקצב איטי שינתה סין את גישתה לעולם. עם תפיסת השלטון בסין על-ידי המפלגה הקומוניסטית הסינית בשנת 1949, והחלתה של תוכנית אסטרטגית-רבתי המתוכננת למאה השנים הבאות, עד 2049, החלו שינויים הדרגתיים ומהותיים בהתייחסותה של סין למעמדה בעולם. ממדינה התופסת עצמה כמושפלת הפכה סין לאסרטיבית יותר ויותר, תוך שהיא מתעמתת עם שכנותיה, מחייה מחלוקות ותביעות עבר וקוראת להכרה באינטרסים הליבתיים הלאומיים הסיניים ולשינוי הסטטוס-קוו האמריקני באזור.

מאמר זה עוסק בהיבטים השונים הקשורים למורכבות היחסים הבין-לאומיים, ובשאפה הסינית לשינוי הסדר העולמי. המאמר מתאר את התוכנית האסטרטגית הסינית לשנים 1949-2049, ומצביע על חלון הזמנים שבין 2025-2035 כמרחב התלכדותם של צירי האסטרטגיה הסיניים, שחצייתו היא בבחינת "אל-חזור" ביכולתה לממש את שאיפותיה להתעצמות. בסופו של דבר נשאלת השאלה: האם סין פועלת לשינוי המערכת הבין-לאומית ולהתמקמות כמעצמת-על לצידה של ארצות-הברית, או שמא במקומה?

כיצד משפיעה השתנותה של המערכת הפוליטית הבין-לאומית על יציבותה?

בספרו **התנגשות הציוויליזציות** הניח פרופ' סמואל הנטינגטון את אבני הפינה המשמעותיות לתיאור ולניתוח מערכת היחסים המורכבת של מאזן העוצמה הבין-לאומי. הנטינגטון תיאר מערכת בין-לאומית המבוססת על ארבעה שלבי התפתחות עיקריים:

- **עולם מנותק.** משחר ההיסטוריה המוכרת לנו ועד, בערך, 1500 לספירה. תקופה שבה התקיימו קשרים מקוטעים בלבד בין הציוויליזציות השונות, או שכלל לא התקיימו.
- **תקופת הקולוניאליזם.** מגילוי יבשת אמריקה (1492) על-ידי כריסטופר קולומבוס ועד סיומה של מלחמת העולם השנייה. בתקופה זו התחרו ונאבקו מדינות אירופה בינן לבין עצמן, לצד פעולות לכיבוש והשתלטות על ציוויליזציות אחרות לשם התעצמות כלכלית, תוך שהן אוכפות את תרבות המערב על ציוויליזציות אלה.

תגיע סין, תוך זמן קצר, לעוצמה כלכלית מרשימה וליכולות צבאיות חסרות תקדים. עד 2020, קבע הנשיא ג'ינפינג, על מערכת הביטחון לממש את התוכנית הרב-שנתית שהוצגה ב-2015. זאת לצורך השלמה ומיצוי חלון ההזדמנויות האסטרטגי שנפתח לאחר המלחמה הקרה. בשלב זה על הצבא להגיע לרמת התפתחות צבאית מתקדמת, רב-זרועית.

- **2025-2035 – מרחב שינוי המנהיגות.** במוקד התקופה הישענותה של סין על עוצמתה הכלכלית והטכנולוגית לצורך הפיכתה למובילה עולמית (בדגש על תחום החדשנות), השלמת תהליך הטמעת השינויים הארגוניים בכוח הצבאי והפיכתו לכזה המותאם לאתגרים הניצבים בפני סין. כמו כן, באמצעות יכולותיה ההיברידיות תרחיב סין בתקופת זמן זו את השפעתה התרבותית, תשתלט על נכסים אסטרטגיים ברחבי העולם ותציב לצידה מספר רב ככל האפשר של מדינות שיפתחו בה תלות כלכלית. עד 2035, נדרשת אינטגרציה מלאה של יכולות רב-זרועיות והבשלתם של תהליכי בניין כוח והתעצמות טכנולוגית וצבאית, עד כדי השלמת כלל מרכיבי היכולת הצבאית המודרנית של הצבא.⁷
- **2035-2049 – מרחב מימוש "החלום הסיני".** בתקופה זו תשלים סין את תוכנית ארגון הכוח הצבאי עד הגיעו כמעט לרמה העליונה העולמית. סין רואה עצמה בשלב זה של התוכנית כמי שמממשת את כלל יעדיה האסטרטגיים, ולפיכך תהווה אלטרנטיבה מנהיגותית עולמית הנשענת על עוצמה לאומית והשפעה גלובלית. שלב זה, עד 2049, נועד כדי להבטיח את התפתחותו של הכוח הצבאי הסיני לכדי יכולת מעצמתית.⁸ המשטר הסיני קבע כי עד 2049 סין תהיה בעלת יכולת צבאית מודרנית מן השורה הראשונה.

לעומת חזיתי בין השתיים. לפיכך, אתגר ניהול היחסים מורכב ונשען על שני מרכיבים: תחרותיות ושיתוף פעולה. במקרה של ניהול שגוי של מרכיבים אלו - צפוי להשתנות מאזן הכוח בין המעצמות ולהוביל לכך שהמעצמה המחזיקה בהגמוניה תידרש להפעלת יכולתה לבלימה, או להחזרתה של המעצמה המתפתחת ושואפת להגמוניה, למיקומה בסדר העולמי הקיים.

"החלום הסיני"³ - סימנת בחירות או אסטרטגיה רבתית?

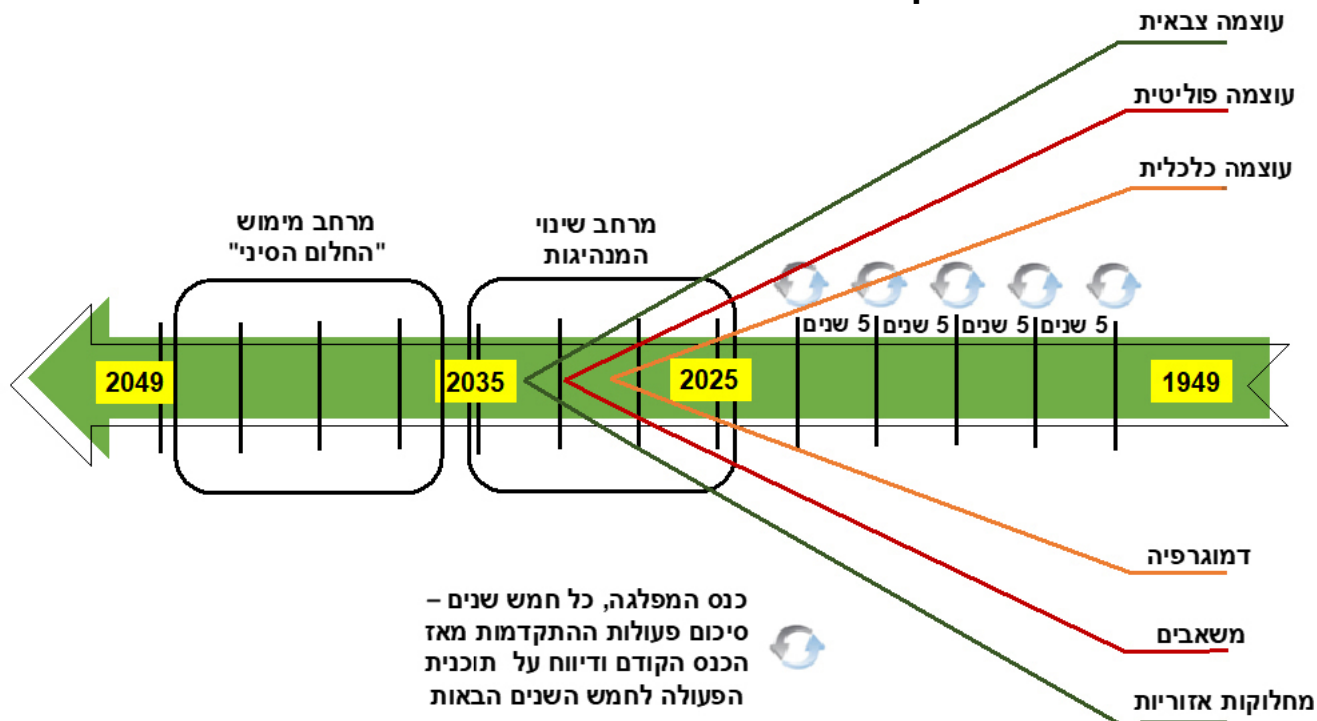
במהלך 4,000 שנות ההיסטוריה הסינית ידעה סין עליות ומורדות במעמדה. במשך שנים נחשבה כמעצמה וכאימפריה בינלאומית, ואילו בתקופות אחרות ירד מעמדה והיא נחשבה על-ידי הסינים כממוקמת נמוך במערכת הבינלאומית. השאיפה לשוב ולעלות בפירמידת העוצמה העולמית באה לביטוי באסטרטגיה רבתית הסינית, בהתבטאויותיהם של מנהיגי המפלגה הקומוניסטית ובמסמכי היסוד שלה.

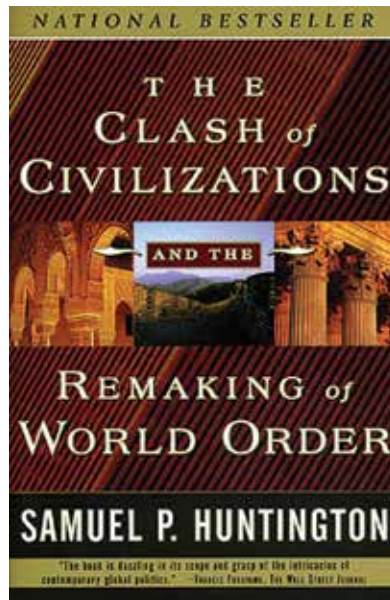
הסינים הצהירו על רצונם בשינוי הסדר העולמי גם במפגשי מנהיגים מהעולם. מהצהרותיו של נשיא סין, שי ג'ינפינג, שהתמקדו בתחום הכלכלי, אפשר להשליך על השאיפה לשינוי בשאר מרכיבי העוצמה הבינלאומית.⁴

בקונגרס הלאומי ה-19 של המפלגה הקומוניסטית בסין שהתקיים באוקטובר 2017, תחת הכותרת "החלום הסיני", הציג הנשיא ג'ינפינג מסמך אסטרטגי שעיקרו- העידן הסיני החדש.⁵ בנאומו סקר את עיקרי התוכנית האסטרטגית הלאומית לשנים הבאות, על בסיס ריענון האינטרסים הסיניים⁶ והצגת אבני הדרך העתידיות:

- **2018-2020** – פרק הזמן בתוכנית האסטרטגית הסינית שבו

צירי הפעולה העיקריים באסטרטגיה הסינית והתכנסותם למרחב שינוי המנהיגות

המלחמה הקרה, ביצעו הסינים ניתוח אסטרטגי מחודש,¹⁰ שבמסגרתו זוהתה הזדמנות לבניין הכוח הסיני. הם הגיעו למסקנה שבעשורים הבאים סין אינה צפויה להיות מעורבת בעימות צבאי משמעותי וכי ניתן, עד שנת 2020, לבצע קפיצה צבאית מבחינת התעצמות. לפיכך, התוותה ההנהגה הסינית תוכנית לבניין הכוח הצבאי,¹¹ שבמסגרתה הגדיל הממשל הסיני, בין השנים 2000-2016, את התקציב הביטחוני ב-10% בכל שנה, חיזק את התעשיות הביטחוניות הסיניות, העצים את תוכניות הפיתוח של אמצעי הלחימה ושכלל את תוכניות האימונים וההדרכה בצבא, לצד הטמעת שינויים בתורות לחימה ובטכניקות לחימה.¹²

במקביל להוצאה לפועל של התוכנית, עודכנה התפיסה להפעלת הכוח, תוך עדכון תפקידו של "צבא שחרור העם", בשמירת ריבונותה של סין ובהגנה על האינטרסים הטריטוריאליים, החיצוניים

והפנימיים. התפיסה החדשה קידמה גם את האינטרס הסיני בהצבתם של כוחות בשטחי מדינות אחרות (סין הקימה בסיס צבאי על אדמת רפובליקת ג'יבוטי שבמזרח אפריקה, ומשנת 2017 החלה להציב בו באופן קבוע כוחות צבאיים¹³). תפיסתו הצבאית של הנשיא שי נשענה על תפיסה אסטרטגית זו ואף העצימה אותה. הנשיא פעל לחיזוק הצבא, נוסף על התגוננות ממה שנחווה כאיומים על סין עצמה. לראייתו נדרש הכוח הצבאי להבטיח את האינטרסים הסיניים גם במעגלים רחוקים משטחה הטריטוריאלי.

הרפורמה שהטמיע הנשיא ב-2015 נועדה לקדם את יכולת הפעולה המשולבת הרב-זרועית של צבא סין. במסגרת הרפורמה נכתבה תוכנית פעולה רב-שנתית, שבה יתבצעו פעולות לפיתוח יכולות אש, חלל, סייבר ולוגיסטיקה. בנאומיו החל הנשיא להתבטא באופן אסרטיבי במיוחד ופקד על הצבא "להיות מוכנים לעימות ולמלחמה על האינטרסים הסיניים".¹⁴

התעצמותה הכלכלית של סין

עד לפני כמה מאות שנים סין הייתה הכלכלה הגדולה בעולם, אולם בשל תהליכים גאופוליטיים שהתרחשו בעולם ובסביבתה ירדה סין מגדולתה הכלכלית. בקונגרס שנערך ב-1949 הגדירו ראשי המפלגה הקומוניסטית הסינית את הסוגיה הכלכלית כנושא מרכזי המצריך טיפול ושינוי, עד אשר תוחזר עטרה ליושנה.¹⁵

מתחילת המאה ה-21 מתגברת גישתה האסרטיבית של סין לחיזוק מעמדה הכלכלי. כל זאת, תוך פעולה דואלית המשלבת פנייה לאינסטיטוט המערבי של תרבות הצריכה¹⁶ ומשיכת משקיעים חיצוניים, לצד יצירת חלופות כלכליות לאלו שהיו נהוגות במערכת הבין-לאומית עד כה: הקמת מוסדות פיננסיים אלטרנטיביים, חתימה על הסכמי סחר אזוריים חדשים וכדומה. כחלק מהתוכנית האסטרטגית הוצג ב-2013 החזון השאפתני ביותר בתולדות העולם המודרני, "חגורה אחת, דרך אחת",¹⁷

ניתוח צירי הפעולה באסטרטגיה הסינית התעצמותה הצבאית של סין

במהלך מאות שנות ההיסטוריה הסינית, פעל הצבא האדום ככוחה הצבאי הלאומי של סין, שבאמצעותו לחמו במלחמת האזרחים הסינית ונגד הצבא היפני במלחמת העולם השנייה. הצבא האדום שהתבסס על תורתו של מאו דזה דונג,⁹ פעל במהותו כ"צבא העם" ובצורה סדורה למחצה. ב-1927 ייסדה המפלגה הקומוניסטית הסינית את הארגון הצבאי "צבא שחרור העם" ככוחה הצבאי של המפלגה. שני הכוחות הצבאיים זכו להצלחות מבצעיות, אולם בהשוואה לכוחות הצבאיים המודרניים של מעצמות המערב סבלו מנחיתות מבצעית וטכנולוגית משמעותית.

במהלך שנות ה-80 של המאה ה-20 החלה סין להפיק לקחים בתחום בניין הכוח הצבאי, בעיקר מתוך לימוד אופן

פעולתם של הצבאות המערביים במלחמת פוקלנד ב-1982 ומהפצצת לוב ב-1986. ב-1989 הופעל "צבא שחרור העם" למיגור ההתקוממות העממית בכיכר טיאנאנמן - פעולה שבה נראו אזרחים סינים מתעמתים מול טנקי הצבא. הפעלת הכוח הצבאי כלפי האוכלוסייה הסינית גרמה לפגיעה תודעתית בין-לאומית ופנימית כלפי המשטר הסיני.

לצד הפקת הלקחים מהלחימה האמריקנית במפרץ הפרסי, הפיקו הסינים מסקנות משמעותיות בנוגע לצורתם של העימותים המודרניים, בדגש על עימותים צבאיים בעידן המהפכה הדיגיטלית

לצד הפקת הלקחים מהלחימה האמריקנית במפרץ הפרסי, הפיקו הסינים מסקנות משמעותיות בנוגע לצורתם של העימותים המודרניים, בדגש על עימותים צבאיים בעידן המהפכה הדיגיטלית. תהליכים אלו הובילו, בסופו של דבר, להתפתחותה של אסטרטגיה צבאית סינית חדשה, המתרחקת מעקרונותיו של מאו, ומדגישה את הצורך בצבא מודרני, סדור, בעל יכולות התקפיות משמעותיות. המהלך הוביל להתפתחות דוקטרינות צבאיות ותהליכי בניין כוח חדשים.

לאחר מלחמת העולם השנייה ועד סיומה של המלחמה הקרה ראו הסינים בברית-המועצות את מקור האיום החיצוני המשמעותי עבורם. בחינת יכולותיה של ברית-המועצות, לצד ההתפתחויות המדיניות שלאחר מערכת הבחירות בטייוואן וכניסתן של משחתות אמריקניות למרחב, שימשו קטליזטור לבניין הכוח הסיני בשנים אלו.

בראשית שנות ה-90, עם נפילת ברית-המועצות וסיומה של

כתוכנית של שלום, השגת גשוג והתפתחות.

דרך המשי החדשה נועדה לחבר את סין עם אירופה, אפריקה ודרום אמריקה, ובה שותפות מעל 64 מדינות שונות בהשקעה כוללת של קרוב לארבעה טריליון דולר. מדובר בפרויקט שאפתני של מערכת נתיבי תנועה יבשתיים וימיים, המלווה בפרויקט משנה של הקמה ושיקום של תשתיות לאומיות מרכזיות, כמו: דרכים וגשרים, מסילות רכבת, נמלים, קווי אספקת גז ודלק, מתקני אנרגיה ועוד. הפרויקט כולל שמונה נתיבים מרכזיים:

1. נתיב סין-מונגוליה-רוסיה-אירופה.
2. נתיב סין-מרכז אסיה-אירופה.
3. נתיב סין-מרכז אסיה-מערב אסיה-המזרח התיכון.
4. נתיב סין-פקיסטן-אפריקה.
5. נתיב סין-דרום אמריקה.
6. נתיב סין-הקוטב הארקטי-אירופה.
7. "דרך המשי" הדיגיטלית.
8. "דרך המשי" בחלל.

הפרויקט נשען על יכולתה הכלכלית של סין לסייע למדינות המתפתחות ולהשקיע בהן משאבים סיניים לצורך חיזוקן, כל זאת, תחת הנחת המוצא האסטרטגית הסינית כי אותן מדינות מתנהלות כלכלית במחזוריות קצרת שנים, בהתאם למחזוריות המאפיינת את חילופי השלטון, בעוד שהתנהלות הכלכלית של סין מכוונת בהסתכלות ארוכת טווח עד אמצע המאה ה-21. ההשקעה הסינית בתשתיות המקומיות נעשית בהתאם לתנאים הסיניים, המכוונים ליצירת מיליוני מקומות עבודה חדשים לסינים במדינות היעד, וכן להחכרת התשתיות הלאומיות לסין ל-99 שנים.

בפן ההצהרתי, מדובר בצעדים כלכליים של חיזוק המדינות ויצירת מערכת סחר שממנה ייהנו כלל המשתמשים. ואולם, אמצעי זה גם מאפשר לסין להעצים את כוחה הבין-לאומי. נוסף על כך, סין מנצלת את השפעתה על מדינות אלה לצרכים פוליטיים, בדגש על יכולת ההשפעה הסינית על עמדותיהן של מדינות אלה בסוגיות הנוגעות לסין במגוונים הבין-לאומיים. בתוכנית האסטרטגית לפרויקט "חגורה אחת, דרך אחת" הודגשו שני שלבי פיתוח ומימוש עיקריים:¹⁸

בשלב הראשון, עד 2022, צפויה השלמת חיבורן של תחנות התשתית האסטרטגית לאורך נתיבי הפרויקט. בשלב זה שואפת סין לרתום לפרויקט מעל 70 מדינות שונות באמצעים דיפלומטיים, ובעיקר בהשקעות ובאמצעים כלכליים. בשלב השני, עד 2049, נדרשת השלמה מלאה של יכולת התחזוקה השוטפת והפעלתם באופן מלא של כלל הפרויקטים התשתיתיים, לצורך יצירת רצף יבשתי וימי המקשר את סין לאורך ולרוחב העולם.

המפעל שאפתני אפשר לסין לייצר דינמיקת יחסים אזורית ועולמית חדשה ולעצב תודעה של יצירת עולם חדש, המוביל על-ידיה. זאת לצד זיהוי נקודות התורפה במדינות המתפתחות, שלהן סיפקו הסינים מענה כלכלי או תשתיתי בתמורה לחדירה לשטחן. עם זאת, אין להתעלם מצידו האחר של המטבע. צמיחה כלכלית בלבד אינה מספיקה על-מנת לספק תמונה מלאה על התפתחותה של מדינה. כיום יש בסין 1.3 מיליארד תושבים, וב-2030 צפויה אוכלוסייתה להגיע ל-1.5 מיליארד. הכלכלה הסינית עדיין מהווה שביעית מהכלכלה האמריקנית ושליש

מהיפנית. בהכנסה לנפש, סין נחשבת מדינה מתפתחת הממוקמת במקום ה-100 בעולם. בהתאם לזאת, היא מתקשה לספק לכל אזרחיה את הצרכים הבסיסיים בכל הקשור לאנרגיה, חומרי גלם ומים.

תוכניותיה הכלכליות של המפלגה הקומוניסטית הסינית¹⁹ מכוונות ליעדי התעצמות כלכליים עד למועד היעד, 2049:

● בשלב הראשון, עד 2020, תמשיך סין לעודד השקעות חוץ וקידום יכולת מקומית תעשייתית לפיתוח וייצור מקוריים, לצד עידוד תהליך האורבניזציה ומציאת איזון בין כלכלת שוק ומדיניות רווחה.

● בשלב השני, עד 2035, מכוונת המפלגה הסינית לנטישתם של המודלים התעשייתיים הישנים (תעשיות כבדות, עתירות אנרגיה ומזהמות אוויר), והחלפתם במודלים חדשים (תעשיות המתאפיינות בטכנולוגיה מתקדמת, יעילות כלכלית, ניצול מקסימלי של כוח אדם, היעדר זיהום ובעיקר צריכה נמוכה של אנרגיה). נוסף על כך, מתכוונת סין להנהיג מדיניות של חסכנות תעשייתית באנרגיה לצורך צמצום תלותה ביבוא אנרגיה.

בשני השלבים הנ"ל תפעל סין בהתאם למדיניות פוליטית המאמצת דפוסים של קיום בשלום עם שכנותיה.

● השלב השלישי, עד 2049, נועד להבטיח את התפתחותה של הכלכלה הסינית ואת הפיכתה לבעלת יכולת מעצמתית.

במונחים מספריים, המפלגה הקומוניסטית הסינית שואפת להגדיל בתהליך זה את התוצר המקומי הגולמי באופן משמעותי, לרמה של 120 אלף דולר לנפש (נמוך בממוצע בחצי מהתוצר האמריקני אך מתבסס על מכפלות האוכלוסייה הסינית, שהיא גדולה פי שלושה מזו של ארצות-הברית). השאיפות הכלכליות הסיניות קשורות באופן משמעותי להתפתחות הדמוגרפית הסינית, וקשר זה יוצר בעיה עבור מנהיגי המפלגה ולנשיא עצמו.

משאבי הקיום הסיניים

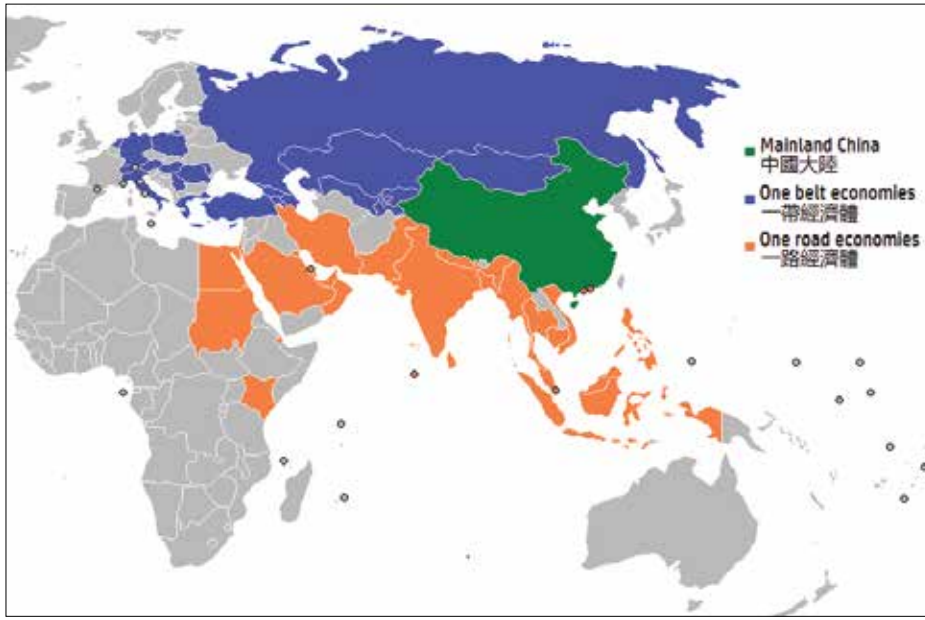
מאות בשנים הייתה סין אימפריה במרכז העולם. היו לה משאבים ועוצמה בין-לאומית משמעותית הידועים כדרך המשי, ואלו אפשרו לה לפתח דרכי סחר יבשתיים וימיים. דרך המשי, שנוסדה לצורכי שינוע וסחר במשאבי הקיום, יצרה למעשה גם הזדמנות משמעותית לחשיפה הדדית של העולם המערבי והעולם המזרחי זה לזה. היה זה מפגש לא רק בין מדינות, אלא גם מפגש של דתות ותרבויות. סין הייתה זו שניצבה במרכז של המערכת המסחרית והגושית שנוצרה.

בעידן המודרני נחלשה סין ונדחקה לשוליים של מפת העוצמה הבין-לאומית. סין אמנם נותרה שחקן דומיננטי ומשמעותי במערכת הבין-לאומית, אולם עוצמתן של מדינות המערב, ובראשן ארצות-הברית, ברית-המועצות, גרמניה, בריטניה וצרפת, היטתה את המשקל העולמי כלפי התרבות המערבית. היחלשות מעמדה הבין-לאומי, לצד גידול מסיבי באוכלוסייתה, הובילו את סין למשבר משאבי ולאגרו קיומי משמעותי לאוכלוסייה. בניסיון להחזיר עטרה ליושנה נזקקו הסינים לפריצת דרך - "דרך המשי המודרנית", או בשמה השגור של התוכנית שיצאה לדרך ב-2013: "חגורה אחת, דרך אחת".

מחלוקות אזוריות - נייר הלקמוס הסיני

זה שני עשורים, ובצורה הולכת וגוברת, מנצלים הסינים את צירי התפתחותם (הכלכלי, הפוליטי והצבאי) למתיחת

שרירים אזורית ועולמית. בשנים שבין 2002-2012 פעלה סין להתעצמותה בצירים האסטרטגיים, תוך שהיא נמנעת מחיכוכים בולטים באזור ובעולם. מ-2012 ניתן להבחין בשינוי מהותי בגישתה של סין למחלוקות האזוריות והעולמיות. סין הפכה ממדינה המתפתחת בשקט - למעצמה המעורבת בצורה אגרסיבית במחלוקות האזוריות והעולמיות, ובהן המחלוקות בסוגיית טיוואן, ים סין הדרומי וסוגיית נתיבי השיט הבין-לאומיים באזור האוקיינוס השקט, המתיחות בין ארצות-הברית וקוריאה הצפונית, המלחמה בסוריה ועוד. נושאי מחלוקת אלה משמשים את סין כנייר לקמוס לבחינת תגובותיהן של מדינות האזור, המעצמות והשחקנים בזירה הבין-לאומית.

יוזמת "חגורה אחת, דרך אחת". פרויקט שאפתני של מערכת נתיבי תנועה יבשתיים וימיים, המלווה בפרויקטי משנה של הקמה ושיקום של תשתיות לאומיות מרכזיות

המדינה לכדי ממדים של מעצמת-על עולמית. התממשותם של צירי הפעולה האסטרטגיים במרחב השנים הנ"ל היא תנאי למימוש "החלום הסיני" ולהפיכתה של סין, ברבע האחרון של הפרויקט שלה, למעצמת-על עולמית. חצייה סינית של מרחב זה תאפשר לסין להגיע לרמת עוצמה, פנימית וחיצונית, שלא תאפשר להתערבות לשנות את מהלך העניינים. כלומר, מרחב השנים שבין 2025-2035 הוא מרחב ה"אל-חזור" במנהיגות העולמית.

מרחב מימוש "החלום הסיני" 2035-2049

בתקופה זו תשלים סין במלואה את תוכנית ארגון עוצמתה כמעצמת-על עולמית. בחלקה זה של התוכנית רואה עצמה סין כמי שמסוגלת לממש את כלל יעדיה האסטרטגיים, ולפיכך תהווה אלטרנטיבה מנהיגותית עולמית הנשענת על עוצמה לאומית והשפעה גלובלית.

סיכום

איזו מערכת בין-לאומית נראה בעתיד הקרוב? במאמר זה תוארה שאיפתה של סין להפוך למעצמת-על עולמית - פעולה שתשנה את המערכת הבין-לאומית המוכרת. על-פי הניתוח המוצג במאמר, קרוב לוודאי שפרופ' הנטינגטון יידרש לערוך את ספרו מחדש, שאותו ניתן יהיה לתחום בין השנים 2035 ועד לשינוי הבא של המערכת הבין-לאומית. תהיה זו תקופה שבה סין ניצבת בראשה של המערכת הבין-לאומית כמעצמת-על, לאחר שהצליחה לממש את תוכניתה האסטרטגית ארוכת הטווח, בת מאה השנים, להחזרת עוצמתה ההיסטורית ולשינוי מעמדה הגלובלי.

אם לא יוסטו חלק מצירי הפעולה ממהלכם, הן מסיבות פנימיות והן בשל נסיבות חיזוניות, הרי שלאחר הבשלתם של צירים אלה תהפוך סין לנותנת הטון בעולם.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

בפעולות, שהופכות אגרסיביות יותר ויותר, מגבירה סין את מעורבותה בנושאי המחלוקת. בכך, חושפת את מגבלותיהן של מדינות המעגל הקרוב אליה ובעיקר מאתגרת את הדומיננטיות והעוצמה האמריקנית בנושאי המחלוקת ואת מידת תגובתה לגיבוי בעלות בריתה, תוך בדיקת גבולותיהם של הנשיאים האמריקנים בעשורים אלו.

בתהליך מתמשך, וביתר שאת בתקופה זו, מעבירה סין הילוך בדיפלומטיה האזורית והבין-לאומית, ומנצלת את המחלוקת המתמשכת בחצי האי הקוריאני, בין קוריאה הצפונית וקוריאה הדרומית. סין ממקמת עצמה כמעצמה אזורית בעלת משקל שאין להוציאה מכל דיון אזורי. בהיותה המעצמה השנייה, לצד ארצות-הברית, ב"ועידת הארבעה"²⁰ המתכנסת לצורך יישוב הסכסוך הקוריאני ופתרונו, מיצבה סין את עצמה כמשקל נגד לעוצמה האמריקנית.

סין זיהתה את הפוטנציאל הדיפלומטי-מדיני, והחליטה למנף את פעולתה להגברת דעת הקהל המערבית החיובית כלפיה. זאת, כמשקל נגד להתייחסות העולמית למדיניות הפנים הסינית כלפי אוכלוסייתה, שנתפסה לרוב ככזו הפוגעת בזכויות האדם.²¹

במקביל לצעדים האגרסיביים, החלו הסינים מגבירים את מעורבותם במערכת הבין-לאומית על-ידי מיצובה של סין כמעצמה משמעותית במנגנוני האו"ם, בעצרת הכללית ובמועצת הביטחון, ועל-ידי הגברת מעורבותה במשימות שמירת השלום.²²

מרחב שינוי המנהיגות העולמית 2025-2035

מניתוח הצהרותיהם של המנהיגים הסינים, קריאת תוכניות הפעולה האסטרטגיות, וניתוח פעולותיה של סין הלכה למעשה, ניתן לקבוע כי הסינים פועלים למימושה של אסטרטגיה-רבתי בת מאה שנים.

במרחב זה יתאפשר לממשל הסיני להגשים את התפתחות

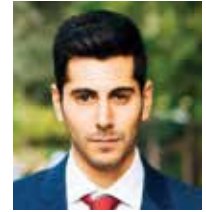
לוחמה באזור האפור

התמודדות ישראל מול אסטרטגיית חמאס

בשנה האחרונה פועלת תנועת חמאס נגד מדינת ישראל במסגרת הלוחמה באזור האפור. האפשרות הרצויה מבחינת ישראל היא להגיב באותה מדיניות. ואולם, אם מדיניות זו לא תצלח, עליה לנקוט אסטרטגיה המאזנת בין הפעלת תגובות עוצמתיות ובין הניסיון להימנע מהסלמה

הפרות סדר ברצועת עזה. גישות "אזור אפור" אינן מוגבלות לשימוש של שחקנים מדינתיים בלבד

עומר דוסטרי, חוקר במכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון, ודוקטורנט בחוג למדעי המדינה בתחום צבא וביטחון באוניברסיטת ברייטלין

(למשל, שיבוש הגישה לאספקה של גז טבעי), פעולות קיברנטיות ולוחמה משפטית. רוסיה גם היטיבה לתמוך את דעת הקהל מבית ומחוץ לה, תוך שהפעילה לוחמה תקשורתית והפיצה מידע כוזב כאמצעי ליצירת בלבול וספקות.⁴ אחד השחקנים המשמעותיים שמתמשים בלוחמה באזור האפור היא ישראל. בעשורים האחרונים ישראל פועלת על-מנת למנוע הצטיידות, התעצמות והתבססות צבאיות מיריבים בזירות שבהן יש עליה איומים נוכחיים ועתידיים. כך, ישראל פעלה ביוני 1981 במבצע צבאי לשלילת נשק גרעיני מעיראק, השמידה את הכור הגרעיני של סוריה בספטמבר 2007 ויצאה לסדרת פעולות חשאיות של לוחמה קיברנטית וחיסול מדענים - לפי פרסומים זרים - שמטרתן לעכב את פרויקט הגרעין הצבאי של איראן.

אסטרטגיית העמימות מאפשרת לישראל להשיג את יעדיה הסיכוליים וההרתעתיים, ועדיין להימנע ממלחמה, תוך שהיא פועלת לצמצם את יכולות האויב למקרה שתפרוץ מלחמה עתידית

במהלך מלחמת האזרחים בסוריה, שפרצה במאוס 2011, ביצעה ישראל מאות תקיפות ופעולות חשאיות נרחבות למניעת העברת נשק אסטרטגי מסוריה לחזבאללה בלבנון.⁵ ואף תקפה יעדים וכוחות איראניים במדינה שניסו לבסס את שליטתה של טהראן בסוריה.⁶

מדיניות לא רשמית זו הפכה לאסטרטגיה בצה"ל, הנקראת מב"מ (המערכה שבין המלחמות). אסטרטגיה צבאית זו מבטאת רעיון של מבצעים בעלי היגיון אסטרטגי אחד - ניהול המבצעים שבמסגרתה מבוצע על בסיס רעיון כללי רב-תחומי (צבאי, כלכלי, משפטי, תקשורתי ומדיני). אופן הפעולה במב"מ הוא התקפי וזוהם, אך כזה הנעשה מתחת לסף המלחמה. הפעילות במב"מ מתמשכת, ומתרחשת בכל זירות המלחמה. במסגרת זו נעשות פעולות בכל ממדי הלחימה ובמגוון כלים התקפיים - קינטיים, משפטיים, תודעתיים, טכנולוגיים, אלקטרוניים, קיברנטיים ודיפלומטיים.⁷ במסגרת המב"מ אימצה ישראל מדיניות שיטתית של הימנעות מנטילת אחריות על רוב הפעולות שביצעה, כדי לשלול יכולות

בעשור האחרון הלך וגבר השימוש בלוחמה באזור האפור (Gray Zone Warfare), שהיא חלק מאסטרטגיית הכפייה. שחקנים שונים במערכת הבין-לאומית משתמשים בלוחמה זו על-מנת להשיג יתרונות מדיניים, כלכליים וצבאיים, תוך היחשפות למינימום סיכונים ותגובה נגדית מצד היריב.

האמצעים השונים של הלוחמה באזור האפור הם בבסיסם אמצעים במאפייני עמימות ובחתימה נמוכה, המספקים לדרג המדיני או למקבלי ההחלטות מצב ויכולת אסטרטגיים של "מרחב הכחשה". אמצעים אלו כוללים שימוש בלוחמה קינטית אך כירורגית, מרוסנת ומוגבלת (מבצעים צבאיים מוגבלים), הבאה לידי ביטוי בעיקר בשימוש בכוחות צבאיים מיוחדים, או כוחות לא סדירים, לוחמה קיברנטית הכוללת מתקפות באמצעות ממשלות או שחקנים לא מדינתיים ואמצעים דיפלומטיים או לא אלימים ("דיפלומטיה כופה") כמו לוחמה תקשורתית (מאמצי תודעה), עיצומים כלכליים, ושימוש במסחר כדי לכפות את מטרות השחקן על היריב. ב-2015 פרסמה מפקדת המבצעים המיוחדים של הכוחות המזוינים של ארצות-הברית (SOCOM - Special Operations Command), דוח רשמי ובו הוגדרו אתגרי הלוחמה באזור האפור כ"קשרי גומלין תחרותיים בין ובתוך שחקנים מדינתיים ולא מדינתיים, הנמצאים תפיסתית בין מלחמה מסורתית ובין שלום".¹ איומים של האזור האפור מוגדרים כ"פעולות של שחקן מדינתי או שחקן לא מדינתי, המאתגר או מפר חוקים, נורמות ומנהגים בין-לאומיים, למטרת מימוש אינטרסים ביטחוניים מוגדרים, ללא תגובה צבאית ישירה ומתגרה".²

בכנס שנערך באפריל 2017 בקריסטל-סיטי בוויירג'יניה על-ידי צוות הערכה אסטרטגית רב-שכבתית במחלקת ההגנה האמריקנית, ושתכניו פורסמו במסמך מיוחד בחודש יוני באותה שנה, הוגדר האזור האפור "מרחב תפיסתי בין שלום ומלחמה, שבו מתנהלות פעולות שהן בדרך כלל מעורפלות או לא מיוחסות, החורגות מסף התחרות הרגילה, אך אינן חורגות - באופן מכוון - מסף של עימות צבאי ישיר בקנה מידה גדול".³ העיסוק הגובר במחקר של הלוחמה באזור האפור התעצם בעיקר לאחר ההשתלטות של רוסיה על חצי האי קרים בפברואר 2014, והמעורבות הרוסית במלחמת האזרחים באוקראינה החל מאותה שנה, תוך התבססות על חוקיות לכאורה, במאמץ לספק לגיטימציה פנימית ובין-לאומית לפעולותיה בזירה הבין-לאומית.

מוסקווה ביטאה, והציגה בבירור, את כוונתה להסתמך ביתר שאת על אסטרטגיה משולבת של שימוש בכלים צבאיים ולא-צבאיים בדרכים המנצלות קווים משפטיים רבי משמעות ותפיסות מושגיות מטושטשות. בין היתר שמה רוסיה דגש רב על חתרנות פסיכולוגית ופוליטית, מניפולציות כלכליות

כוחות רוסיים באי קרים. העיסוק הגובר במחקר של הלוחמה באזור האפור התעצם בעיקר לאחר ההשתלטות של רוסיה על חצי האי קרים

נשמרה. בתקופה האחרונה חלה הסלמה משמעותית בגזרה, בשל החלטת חמאס לארגן ולהוביל הפגנות המוניות ואלימות בסמוך לגדר המערכת ברצועת עזה.

לפי משרד הבריאות הפלסטיני, בתום שנה של הפגנות נהרגו יותר מ-260 מתפרעים פלסטינים ועשרות אלפי מתפרעים פלסטינים נוספים נפצעו.⁹ ההסלמה בשנה האחרונה נבעה מהשינוי באסטרטגיה של חמאס, שמנסה לצאת מהמצב הכלכלי והמדיני הקשה שאליה נקלעה בשנים האחרונות, ובעיקר לאחר מבצע "צוק איתן". מצד אחר, בחמאס נזהרים מלהיכנס לעימות צבאי נרחב עם ישראל. מדיניות זו מבטאת הליכה על הסף, וכרוכה בסיכונים ובאפשרות של חישוב מוטעה מצד ישראל. ברמה המדינית נכנסו בחמאס למצב של בידוד עוד לפני מבצע "צוק איתן", כאשר מצרים הוציאה את "האחים המוסלמים" - תנועת האם של חמאס - מחוץ לחוק והכריזה עליה מלחמת חורמה.¹⁰ בנוסף, ביוני 2017 דרשה קטר מנציגי חמאס בשטחה לעזוב, תוך ניסיון להימנע מהחרם הערבי שהוטל עליה על-ידי סעודיה, איחוד האמירויות, בחריין, לוב, תימן ומצרים.¹¹

עקב מצבם הקשה, הבינו בחמאס כי מבצע צבאי נוסף נגד ישראל במציאות הקיימת לא ישרת אותם, לכן עברו ממדיניות המבוססת באופן בלעדי על שימוש באמצעים קינטיים נגד מדינת ישראל ואזרחיה - למדיניות שמטרתה לפגוע בהרתעה של ישראל ונועדה לכרסם בה

ברמה הכלכלית, נטרול המנהרות מהצד המצרי של הגבול עם רצועת עזה גרם לפגיעה קשה בכלכלת חמאס, שהתבססה בין היתר על גביית מיסים מהברחות באמצעות המנהרות לסיני.¹² כמו כן, גירוש נציגי חמאס מקטר צמצם את יכולתה של דוחא להעביר כספים לתנועה.

ולהרתיע את אויביה. אסטרטגיית העמימות מאפשרת לישראל להשיג את יעדיה הסיכוליים וההרתעתיים, ועדיין להימנע ממלחמה, תוך שהיא פועלת לצמצם את יכולות האויב למקרה שתפרוץ מלחמה עתידית.⁸

מעורבות של שחקנים לא מדינתיים באזור האפור

גישות "אזור אפור" אינן מוגבלות לשימוש של שחקנים מדינתיים בלבד. שחקנים לא מדינתיים שונים החלו להתפתח ולהגיע לכדי מעמד של שחקנים תת-מדינתיים (חזבאללה, חמאס) או שחקנים היברידיים ("המדינה האסלאמית"). תהליך ההתמסדות והשינוי שעבר על שחקנים לא מדינתיים שונים - בדמות שליטה דה־פקטו על שטחים ועל אוכלוסיות הוביל לפיתוח של מוסדות ומבנים פוליטיים, וגילוי אחריות כלפי האוכלוסייה הנשלטת, שממנה שואבים אותם שחקנים את כוחם העממי ואת הלגיטימציה.

החשש מפגיעה בנכסים כלכליים ופוליטיים חיוניים מצד השחקנים התת-מדינתיים, גרם לצמצום השימוש באמצעי לחימה קונוונציונליים ובפעולות טרור קלסיות, ולמעבר לשימוש בטקטיקות של לוחמה באזור האפור, מתוך רצון להמשיך ולהשיג את האינטרסים שלהם. במקביל, המטרה היא להימנע מתגובה צבאית חזקה של שחקנים מדינתיים. בעוד ששחקנים לא מדינתיים רבים פועלים בעיקר במרחב הצבאי והכלכלי (הלא חוקי), חזבאללה זכה להצלחה מסוימת בתחום הדיפלומטי ובתחום המידע. אל-קאעדה ו"המדינה האסלאמית" שמו דגש רב על לוחמת מידע, כש"המדינה האסלאמית" בפרט ניצלה את הרשתות החברתיות במרחב המקוון כדי להשיג תמיכה רחבה יותר בארגון. החלטתם של שחקנים אלה לנקוט טקטיקות של האזור האפור, הופכת את הכרעתם לאתגר ביטחוני קשה עוד יותר.

הלוחמה באזור האפור: מקרה הבוחן בעימות בין חמאס וישראל

מסיום מבצע "צוק איתן" בקיץ 2014 חלפו חמש שנים, מהן שלוש וחצי עברו בשקט יחסי, וההרתעה הישראלית מול חמאס

כמו כן, במהלך העשור האחרון השקיעה חמאס בהקמת היכולות הקיברנטיות שלה ובשדרוג, בעיקר בשכלול מאמץ האיסוף המודיעיני נגד צה"ל, וניסתה לבצע פעולות המכוונות בעיקר נגד חיילי צה"ל.²⁰

המכנה המשותף של אסטרטגיית ההתשה שיזמה חמאס בשנה האחרונה הוא עמימות ופעולות לא מיוחסות, מתוך מדיניות ברורה לכרסם בהרתעה הישראלית ולשנות בהדרגתיות את הסטטוס-קוו שנקבע לאחר מבצע "צוק איתן". זאת בהנחה כי פעולות המתבצעות מתחת לסף של מלחמה או הפעלת עוצמה קינטית מתמשכת, לא יובילו את ישראל להחליט על פעולה צבאית נרחבת, ובו בזמן ישיגו יתרונות לתנועה. ביולי 2019 אף דווח כי באוגדת עזה הגדירו מושג חדש המקטלג את מדיניות חמאס - החל משריפות הבלונים, דרך החדירות לישראל ועד להפרות הסדר האלימות בסמוך לגבול - כ"טרור אפור".²¹

מול הלוחמה באזור האפור שמנהלת חמאס הגיבה ישראל עד כה באופן יחסי, ואפשרה לחמאס לכרסם בהרתעה באופן הדרגתי. אף שבשנה האחרונה התרחשו תשעה סבבי לחימה מוגבלים ברצועת עזה, שכללו מאות תקיפות של צה"ל נגד יעדי טרור של חמאס - בהם תשתיות ונכסים אסטרטגיים

ברמה הצבאית, יכולת הברחות אמצעי הלחימה של חמאס מסיני נפגעה בעקבות נטרול מנהרות חמאס על-ידי צה"ל והצבא המצרי. למצבה המדיני, הכלכלי והצבאי הקשה של חמאס, יש להוסיף את הפגיעה הצבאית המשמעותית שספגה רצועת עזה, כולל תשתיות ונכסים צבאיים ואזרחיים של חמאס, במהלך מבצע "צוק איתן". פגיעה צבאית זו הובילה לחיזוק ההרתעה הישראלית מול הארגון.

עקב מצבם הקשה, הבינו בחמאס כי מבצע צבאי נוסף נגד ישראל במציאות הקיימת לא ישרת אותם, שכן העלות תגבר על התועלת ורוב הסיכויים שנכסיהם ותשתיותיהם ייפגעו, ומצבם המדיני והכלכלי לא ישתפר. לכן עברו ממדיניות המבוססת באופן בלעדי על שימוש באמצעים קינטיים נגד מדינת ישראל ואזרחיה - שיגור נשק תלול-מסלול ושימוש במנהרות טרור - למדיניות שמטרתה לפגוע בהרתעה של ישראל ונועדה לכרסם בה, באמצעות שימוש באסטרטגיה מגוונת הכוללת אמצעים צבאיים עמומים, דיפלומטיים, קיברנטיים ותעמולתיים. מדיניות זו ניתנת לאפיין, על בסיס הספרות המחקרית, כלוחמה באזור האפור, הנעשית לרוב על-ידי שחקן חלש שמעוניין מצד אחד לשנות את הסטטוס קוו, אך מצד אחר להימנע מעימות צבאי עם יריבו, בדרך כלל בשל פערי הכוחות בין הצדדים.

כחלק מאותה לוחמה ארגנה חמאס והובילה, באופן עקיף ותוך שימוש בארגונים לכאורה אזרחיים, את ההפגנות האלימות בסמוך לגדר המערכת ברצועת עזה. באמצעות אותה אסטרטגיה, הקימה חמאס מערך של מפריחי עיפוניו ובלוני תבערה, גם הם לכאורה גורמים "אזרחיים עצמאיים", שמטרתם להצית שריפות בשטחי ישראל ולפגוע בכלכלה שלה ובאזרחיה.¹³ בנוסף, במרבית המקרים שבהם הפעילו בחמאס עוצמה קינטית נגד מדינת ישראל, בדמות שיגורי רקטות לעבר יישובים, סירבו בחמאס לקבל עליהם את האחריות,¹⁴ הסתתרו תחת השימוש במנגנון החדש שהוקם ברצועת עזה - "חדר המצב של הפלגים",¹⁵ ובמקרים מסוימים טענו כי מדובר בפעולות שלא נעשו על דעתם¹⁶ או

בשיגורי רקטות שמקורם בטעות.¹⁷ במסגרת הלוחמה באזור האפור מאפשרת חמאס - במקרים מסוימים תוך עצימת עין ובמקרים אחרים ביוזמתה - לפעילי טרור לנסות לחצות את גדר המערכת, ולהיכנס לשטחי ישראל עם אמצעי לחימה במטרה לפגוע בחיילים או לבצע פיגועים נגד אזרחים. זאת, תוך התנערות מאחריות לפעולות.¹⁸

חמאס עשתה שימוש גם באמצעים של הונאה על-ידי דיפלומטים, כאשר בכל סבב צבאי מוגבל שהתקיים בשנה האחרונה ניצלה את נוכחות המשלחת המצרית שנועדה לתווך הסכם רגיעה בין ישראל ובינה, על-מנת להפעיל לחץ על ישראל לסיים את הסבב הצבאי שהיא עצמה יזמה.¹⁹ בכך מצליחה התנועה לקבוע סדר יום אסטרטגי. בפן התעמולתי הקפידו בחמאס לפרסם בתקשורת וברשתות החברתיות תמונות ערוכות היטב, המציגות בבזו את תקיפות חיל האוויר הישראלי, והשתמשו בתקשורת הישראלית כשופר להצעות משא ומתן להפסקת אש בכל סבב צבאי מוגבל שהתקיים בשנה האחרונה.

משאיות במעבר קרני. ישראל, באמצעות צה"ל ומשרד הביטחון, משתמשת בכלים לכלכליים ליצור מצב של "מקל וגזר"

של התנועה - לא הייתה פעילות צה"ל עוצמתית מספיק. כתוצאה מכך המשיכו בחמאס במדיניותם, ואף המטירו על יישובי ישראל מאות רקטות במהלך סבבי הלחימה המוגבלים, במסגרת פעולה משותפת של "חמ"ל הפלגים".

אסטרטגיה מבוססת מדיניות ביטחון לאומי

כמשקל נגד למדיניות האזור האפור של חמאס, פועלת ישראל בעצמה לעיתים באזור האפור, מתוך האינטרס לשמר ולחזק את ההרתעה מול חמאס ובד בבד למנוע פתיחה של סבב צבאי נרחב. פעילותה של ישראל כללה שימוש במגוון משתני עוצמה במסגרת מדיניות הביטחון הלאומי, המבוססים על הרמה המדינית, הביטחונית והכלכלית. מדיניות זו התבטאה באמצעות המב"מ, שיושמה בעיקר על-ידי צה"ל, אך גם על-ידי מנגנוני הביטחון האחרים של ישראל (שב"כ, מוסד, משטרת ישראל). בין היתר כלל השימוש במב"מ לוחמה קינטית, קיברנטית, מידעית וכלכלית:

לוחמה קינטית. ישראל הפציצה מטרות על-ידי זרוע האוויר ותקפה ספינות באמצעות זרוע הים בתגובה לפעולות טרור של חמאס וארגוני הטרור מרצועת עזה.

לוחמה קיברנטית. אמצעי יעיל לתקיפת האויב בחתימה נמוכה, ולפגיעה בו באופן משמעותי (בייחוד בתחום הטכנולוגי, המשפיע על המגזר הכלכלי, העסקי והתשתיתי במדינה) בלי לייחס אליו את המתקפה. ישראל אמנם מתמודדת באופן יום-יומי במרחב הקיברנטי, בעיקר בפן ההגנתי (כולל ניסיונות של חמאס נגד יעדים בישראל), אך דיווחים בעיתונות העולמית ייחסו לה מתקפות קיברנטיות בעבר, כמו למשל החדרת נזקת ה"סטוקסנט" - בשיתוף עם ארצות-הברית - למערכות בקרה תעשייתיות מתוצרת איראן השולטות בצנטריפוגות במתקן ההעשרה בנתנו, והשמדת אלפי צנטריפוגות.²² כמו כן, בנובמבר 2018 האשימה איראן את ישראל - דרך אתר ערוץ הטלוויזיה האיראני הרשמי "פרס טיווי" - בתקיפה קיברנטית נגד תשתיות תקשורת במדינה.²³ לא מן הנמנע כי ישראל מפעילה כלים קיברנטיים התקפיים בזירות אחרות, כולל ברצועת עזה.

לוחמת מידע. זה"ל פועל רבות במסגרת "המרכז למבצעי תודעה", דובר זה"ל בערבית ומתאם פעולות הממשלה בשטחים, על-מנת לבצע מבצעי תודעה הכוללים לוחמה פסיכולוגית באמצעות פלטפורמות תקשורתיות, ובייחוד במדיה החדשה במרחב המקוון. אלה מכוונים הן לאוכלוסייה האזרחית ברצועת עזה - במטרה להתסיס אותה נגד ארגוני הטרור ולכל הפחות למנוע שיתוף פעולה איתם - והן ככלי להרתיע ולהעביר מסרים להנהגת חמאס וארגוני הטרור האחרים.

לוחמה כלכלית. ישראל, באמצעות זה"ל ומשרד הביטחון, משתמשת בכלים כלכליים ליצור מצב של "מקל וגזר". בתקופות רגיעה פועלת ישראל להקל על השלטון ברצועת עזה ועל האוכלוסייה האזרחית על-ידי פתיחת מעברים, הרחבת מרחב דיג, אישור פרויקטים כלכליים, ואישור הכנסות סחורות רבות ומגוונות יותר. בתקופות של עימות או מתיחות - ישראל פועלת לביטול ההקלות או להצרתן.

אפשרויות קיימות למענה ישראלי נגד הלוחמה באזור האפור

מדיניות ישראל באזור האפור, המשלבת בין אילוף והרתעה, לא תמיד מצליחה להשיג את האינטרסים של מדינת ישראל ולגרום לחמאס ולארגוני הטרור להימנע מתקיפתה. על-מנת להחליט מהי הדרך הנבונה עבור ישראל להתמודד מול רצועת עזה במקרה כזה לא די להתמקד בהיבט הצבאי והביטחוני בלבד, ויש צורך להתחשב במגוון השיקולים במסגרת מדיניות הביטחון הלאומי, המבוססים על הרמה המדינית, הביטחונית והכלכלית.

בתחום הביטחוני ישראל מעוניינת בהשלמת המכשול התת-קרקעי בגבול רצועת עזה, שמטרתו שיפור משמעותי ביכולת של זה"ל לנטר, לזהות, לאתר ולסכל מנהרות טרור התקפיות שחוצות מרצועת עזה לשטחה, וכן מנהרות טרור שנמצאות בתוך הרצועה ונועדות למטרות של הסתרת, תמרון ואחסנה של אמצעי לחימה. יכולות אלה ישפרו באופן משמעותי את המוכנות למבצע צבאי של זה"ל ברצועת עזה.

כמו כן, בעת הזו על מדינת ישראל להסיט את רוב משאביה ואמצעיה האזרחיים והביטחוניים נגד האיום האיראני, שבא

לידי ביטוי הן בהתבססות האיראנית בסוריה, בניסיונות לשפר את דיוק הטילים שנמצאים בידי חזבאללה בלבנון, ובתוכנית הגרעין הצבאית ותוכנית הטילים הבליסטיים של איראן.

בנוסף, בכל הקשור לנושא הפלסטיני יש להניח כי ישראל נוקטת אסטרטגיית "הפרד ומשול", שלפיה היא מעדיפה להשאיר את הפלסטינים מפוצלים בין רצועת עזה ובין שטחי הרשות הפלסטינית ביהודה ושומרון, כך שכוחם הכללי ייפגע וניתן יהיה לתמרן מולם באופן נרחב יותר, ולהראות כי בכך הם אינם מוכנים למדינה ריבונית רשמית. כיבוש הרצועה והעברת הסמכויות ליו"ר הרשות הפלסטינית יחתרו תחת האינטרס הישראלי.

בתחום הכלכלי ישראל שואפת לטווח זמן ארוך ככל האפשר, שיש בו כדי לתרום למאמץ הפיתוח הכלכלי של המדינה בכלל, ועוטף עזה בפרט. מאז מבצע "צוק איתן" חווים יישובי עוטף עזה פיתוח משמעותי, כולל גידול בכמות האוכלוסייה המקומית. תנועת חמאס היא אויב מוכר, שהתמסד מבחינה פוליטית וביורוקרטית, וצבר נכסים ותשתיות שהוא חושש לאבדם. לנוכח מציאות זו, ניתן לכפות עליה מצב של שקט יחסי במסגרת חיזוק ההרתעה מולה, שיוביל להמשך הפיתוח הכלכלי הישראלי.

מאפור לשחור: אפשרויות הפעולה הצבאיות של ישראל מול חמאס

במקרה של כישלון ההרתעה, או כישלון בניסיון של ישראל לאלץ את ארגוני הטרור ברצועת עזה לפעול בהתאם לאינטרסים שלה במסגרת מדיניות האזור האפור, עומדות בפני ישראל כמה אפשרויות: שימור הסטטוס קוו ואסטרטגיית הסבבים; העצמת התקיפות במסגרת אסטרטגיית הסבבים; מבצע צבאי נרחב; מבצע צבאי להכרעת חמאס על-ידי כיבוש רצועת עזה.

שימור הסטטוס קוו ואסטרטגיית הסבבים. במצב זה, ישראל ממשיכה לדבוק במדיניות הנוכחית מול רצועת עזה, כאשר המטרה היא הכלת הלוחמה באזור האפור של חמאס כמצב שניתן לחיות עימו, ועלותו זולה ביחס לאפשרות של מבצע צבאי נרחב או הכרעת חמאס.

היתרון במצב זה נובע מהלוחמה בעצימות נמוכה שזה"ל נאלץ להתמודד מולה, מהמרווחים הרבים יחסית בין סבב לחימה למשנהו ומטווח הזמן הקצר יחסית של כל סבב לחימה. במצב זה הפגיעה בישראל מינימלית, ותחומי הכלכלה, המדיניות והביטחון בישראל ממשיכים להתפתח במקביל. החיסרון במצב הוא הכרסום המתמשך וההדרגתי בהרתעה ומהשינוי הזוחל בסטטוס קוו, שמאפשרים לחמאס תעוזה רבה יותר, וכן פגיעה בחוסן הלאומי של אזרחי ישראל ובעיקר של תושבי יישובי עוטף עזה.

העצמת התקיפות במסגרת אסטרטגיית הסבבים. מדיניות זו היא למעשה תגובת-נגד לניסיונה של חמאס לפגוע באסטרטגיית ההרתעה הישראלית. במצב זה, ישראל בוחרת להמשיך בהתנהלותה הנוכחית מול רצועת עזה, אך בתוספת של העצמת התגובות הצבאיות נגד חמאס וארגוני הטרור ברצועת עזה. היתרון הוא שבהעצמת התגובות ובפגיעה במטרות הרבה יותר "איכותיות" ומשמעותיות (לדוגמה, פגיעה רבה ומהירה יותר ברבי קומות, מנהרות טרור ומבני שלטון של חמאס) יש סיכוי רב יותר שההרתעה הישראלית תתחזק, וחמאס עשויה לצמצם או אף לעצור את ניסיונותיה לשינוי הסטטוס קוו.

מבצע "צוק איתן". כיבוש רצועת עזה משמעותו הודאה בכישלון אסטרטגיית ההרתעה של ישראל מול חמאס

האינטרס הישראלי להימנע מעימות נרחב מול רצועת עזה בעתיד הקרוב מחד גיסא, והצורך להגיב על התקפנות של חמאס וארגוני הטרור ברצועת עזה, וליצור מציאות שקטה בדרום מאידך גיסא, ישראל פועלת אף היא במסגרת הלוחמה באזור האפור, כחלק מאסטרטגיית המב"מ.

הצורך באיזון זה עלול לגרום לניגוד בין שתי המשימות, שכן מענה לא חכם ופשטני לאתגר הלוחמה באזור האפור של חמאס, עלול להוביל למבצע צבאי נרחב ובכך לכישלון אסטרטגיית ההרתעה או האילוץ. מנגד, המשך ההכלה של הלוחמה באזור האפור של חמאס והמשך הפעילות הצבאית שאינה די עוצמתית באיכותה ובכמותה, עלולים להוביל להמשך הכרסום בכוח ההרתעה ולהמשך השינוי הזוחל בסטטוס קוו לטובת חמאס.

נדרשת, אם כך, מדיניות מושכלת ומורכבת. האפשרות המועדפת היא המשך הלוחמה באזור האפור של ישראל נגד אותה מדיניות של חמאס. ואולם, בהינתן שמדיניות זו אינה מצליחה לעמוד במטרה לאורך זמן (כלומר, שקט בדרום והפחתת המתחים וההתפרעויות האלימות סמוך לגדר המערכת ברצועת עזה), יש לנקוט אסטרטגיה המאזנת בין הפעלת תגובות עוצמתיות באיכותן ובכמותן נגד יעדי חמאס ויתר ארגוני הטרור ברצועת עזה, כשצריך, ובין הניסיון לא להפעיל עוצמה לא פרופורציונלית לאירוע, לזמן או למקום, שתוביל להסלמה לא רצויה מבחינת האינטרס הישראלי.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

החיסרון במדיניות זו היא שפעולות צבאיות תקיפות יותר עלולות להוביל את חמאס, את הג'האד האסלאמי ואת יתר ארגוני הטרור לגרור את מדינת ישראל לעימות צבאי נרחב או למבצעים צבאיים נרחבים בתקופה קצרה יחסית.

מבצע צבאי נרחב. במציאות זו ישראל יוצאת למערכת צבאית רחבה ברצועת עזה, הכוללת שימוש בכוחות אוויר, שריון, ארטילריה והנדסה בטווחים הסמוכים לגדר המערכת. היתרון במבצע צבאי נרחב הוא שיקום וחיזוק ההרתעה באופן משמעותי, וחזרה לנקודת הסיום של מבצע "צוק איתן", הכוללת הסכם רגיעה בתיווך מצרי ושנים של שיקום צבאי ואזרחי מצד חמאס.

ישראל תרוויח פרק זמן של שנתיים-שלוש שבו יושג שקט יחסי בגבול, שינוצל לפיתוח אזרחי וצבאי. החיסרון נובע מהעלות הגבוהה של מבצע צבאי נרחב, מהריסות אפשריות של תשתיות אזרחיות ומפגיעה בתיירות ובכלכלה. בנוסף, ייתכן שניתן לחסוך את העלות הגבוהה של מבצע צבאי נרחב, שאת התוצאות שלו ניתן אולי להשיג בדרכים זולות באופן משמעותי, בין אם צבאיות, דיפלומטיות, או בשילוב של שתיהן. החיסרון המשמעותי ביותר נובע מנקודת הסיום של מבצע צבאי שכזה, שספק אם יהיה שונה ממבצעים צבאיים שנערכו בעבר, וככל הנראה לא ישפר את המצב באופן כללי ולטווח הארוך.

מבצע צבאי להכרעת חמאס על-ידי כיבוש רצועת עזה. אפשרות זו משמעותה הודאה בכישלון אסטרטגיית ההרתעה של ישראל מול חמאס. ישראל תחליט לצאת למבצע צבאי נרחב ברצועת עזה, מתוך מטרה להכריע את חמאס ולהפיל את שלטונה. במצב זה יפעיל צה"ל עוצמות אש אוויריות לריכוך שטח הרצועה, ולאחר מכן ישתמש בכוחות חי"ר ושריון וביחידות מיוחדות לתמרון בעומק הרצועה, ביתור הרצועה לחלקים שונים ושליטה בהן לאחר הכרעת גורמי חמאס וארגוני הטרור השונים.

היתרון במבצע צבאי נרחב לכיבוש הרצועה הוא חיסול גורמי הטרור המרכזיים ברצועת עזה. ישראל תוכל להחליט אם היא מעוניינת להחזיק בשטח ולהשליט בו משטר צבאי, או להעבירו לשליטת הרשות הפלסטינית. החיסרון כאן הוא העלות הגבוהה מאוד של מבצע כזה מבחינה כלכלית, ומעל הכול איבוד חיי עשרות רבות של לוחמים. בנוסף, ייתכן מצב שבו צה"ל יישאב לתוך לוחמה נגד-טרור בעצימות נמוכה, שתימשך שנים רבות נגד שאריות של חמאס או גרורות של ארגוני טרור אחרים שירימו את ראשם.

מציאות זו כרוכה בהוצאות גבוהות ושימוש במשאבים רבים למטרות ביטחון שוטף, וכן בהוצאות כלכליות ומשאבים אזרחיים רבים שישראל תאלץ להתמודד איתם בטיפול ברצועת עזה בשליטתה. גם אם הרצועה תימסר לשליטת הרשות הפלסטינית, אין זה אומר בהכרח שהיא תוכל לשמור על השקט והביטחון מול גורמי הטרור החדשים שיצוצו מן ההריסות.

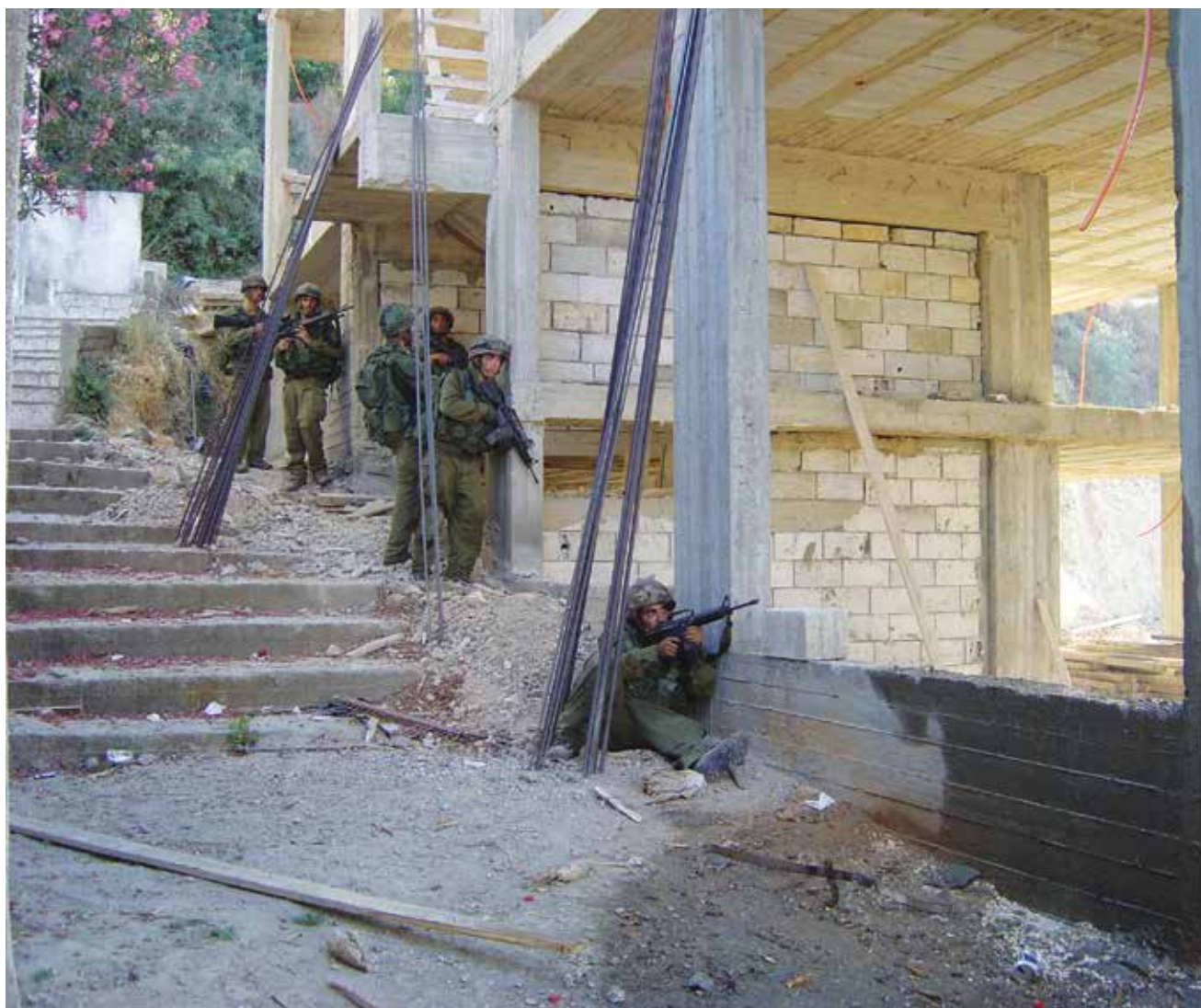
סיכום

בשנה האחרונה תנועת חמאס פועלת נגד מדינת ישראל במסגרת הלוחמה באזור האפור. מטרתה של לוחמה זו היא להשיג יתרונות מדיניים, כלכליים וביטחוניים באמצעות שימוש מתחת לסף של מלחמה בכלים צבאיים עמומים, דיפלומטיים, קיברנטיים ותעמולתיים, וכך למנוע מהיריב להגיב. בשל

אובדנה של האי־סימטריה בטווח המגע ותעתועי הקטלניות

אחרי תחושת ההחמצה של מלחמת לבנון השנייה והגבלת התמרון במבצע "צוק איתן" עתיד הדרג המדיני לתת לצה"ל "צ'ק פתוח" ללחימה לתוך עומק שטח האויב. השאלה היא האם אנחנו מוכנים לכך, או שבכוונתנו לטפל בו רק מן האוויר ובאש מנגד? היות שהצלחות האויב ידחקו בנו לתמרון - כדאי שנשנה את מרכז הכובד של בניין הכוח ונתמקד בכוח שבנוי ומאומן ללחימה בשטח בנוי, ומצויד בנשק היורה אש לנפח

לוחמי צנחנים במילואים מעוצבת נשר במלחמת לבנון השנייה. פגיעה באויב עצמו, בשטחו, ולא פגיעה בתשתית דרך האוויר, היא הדרך היחידה להכריעו

אלים (מילי) בועז עמידרור, ראש תחום תפיסות בזרוע היבשה וראש מטה אוגדת עזה

אין זה שינוי הגישה העקרוני היחידי שצה"ל נדחק אליו תוך מחיקת הרגלי העבר. היעלמות פלטפורמות הלחימה של האויב, בתהליך הפיכתו לצבא גרילה עירונית, הוא שינוי נוסף מאותה מעלה. יכולות האש של צה"ל, שהיו בנויות ויעילות מול שריון האויב, נדרשו להתאים עצמן לתופעה של היעלמות פלטפורמות הלחימה. ואולם, בעוד שמול תופעה זו ביצע צה"ל (בדחיפת התעשייה האזרחית) את ההתאמות הנדרשות, הרי שמול אתגר הלש"ב לא בוצעה ההתאמה עד למצב של אובדן הא-סימטריה.

בנקודת המגע שבה לא יכול עוד לוחם החי"ר להיעזר באש הסיוע (מדויקת ומודרנית ככל שתהיה) או באש החיפוי, נוצר מצב שבו האויב שרוי ביתרון טקטי על הלוחם הרגלי שלנו

במאמר אטען כי כשירות הלחימה בשטח הבנוי ובסביבה הבנויה ("שטחים סגורים") היא כשירות היסוד לכוח המתמרן בכלל, ולחי"ר בפרט. יש לבנות את הכוח המתמרן כולו בהתאם לצורכי הלחימה ולמאפייניה, וכך גם יש לאמנו ולציידו. עדיף לנו, בשונה מהמצב הקיים, כוח הבנוי ומאומן ללחימה בשטח בנוי על פני כוח הבנוי ומאומן ללחימה בשטחים פתוחים.

למה בכל דרך עתיד לוחם החי"ר להיכנס לתוך השטח הבנוי ולפעול בטווחי המגע?

התשובה הקצרה לשאלה שבכותרת היא: כי שם נמצא האויב, והאויב הוא המשימה. בתשובה מעמיקה יותר אפשר לראות כי בעשורים האחרונים, מול אויב שמאפייניו הם הטרור והגרילה, איבדה הקרקע מחשיבותה ואינה עוד דומיננטית כבעבר בהגדרת המשימות לכוחות. הגעת כוח מסוים למקום מסוים ובסד"כ מסוים אינה עוד המשימה, אלא המובן מאליו. כוח יכול להתמקם על השטחים השולטים, ולנהל אש על עיר האויב. הוא יכול גם להקיף אותה הרמטית, אין יוצא ואין בא. כן, ככל שנוקפים ימי המבצע, האויב אמנם חבול, אבל רחוק משבירה. בשלבים אלו מתחיל האויב לזנב בכוחות באיטיות כשבאותו הזמן נמשך ללא הפסק ירי תמ"ס לעבר העורף.

בשלב זה סביר יהיה להניח גם כי כל אויב או תשתית אויב שיכולנו לפגוע בהם מהאוויר כבר הותקפו, עוד לפני ביצוע התמרון. אבל הפגיעות הללו והנפגעים הללו אינם מרפים את רוח האויב, ואין בכוחם להכריעו. יותר מכך, כל טעות ירי תהפוך ללחץ לעצירת הלחימה ולסיומה בלא כלום.

לפיכך, פגיעה באויב עצמו, בשטחו, ולא פגיעה בתשתית דרך האוויר, היא הדרך היחידה להכרעתו. מתוך הבנה בסיסית זו מוכוון "החץ הכחול" במרשם הקרב לסימני האויב האדומים שבמפה, ולא לסימוני קווי הגובה של השטח השולט. בשפת ניסוח המשימה הפך "השטח החיוני" ל"נכס חיוני", והוא פרי של חקירה מודיעינית מקצועית ומוקפדת ולא פרי ניתוח השטח של המג"ד.

בנוסף, השטח הבנוי אינו רק "שטח סגור" אלא גם מאוכלס. השטח הבנוי עמוס באזרחים שבחצרותיהם, דירותיהם ועל גבם

כשינועו לוחמי גולני בתוך הנמרים המשוריינים שלהם בדרכם ללחימה בשכונת שג'אעיה במבצע הבא בעזה תלווה אותם אש סיוע רציפה ואפקטיבית. מאמץ מודיעיני יעיל יציף מטרות אויב ותאי תקיפה מצוינים יפגעו באויב בעילות. רוב פעולות האויב ישובשו, וכל אויב שיחשוף עצמו יושמד. ואולם ברגע שייצמדו הכלים לבתים שבפאתי השכונה וכוחות החי"ר ייפרקו מהם ייפסק הסיוע והכוחות יילחמו לבדם בקרבות פנים אל פנים מול אויב נסתר, הערוך היטב בהגנה, וכל זאת בתוך סביבה מאוכלסת באזרחים.

שם, בנקודת המגע שבה לא יכול עוד לוחם החי"ר להיעזר באש הסיוע (מדויקת ומודרנית ככל שתהיה) או באש החיפוי, נוצר מצב שבו האויב שרוי ביתרון טקטי על הלוחם הרגלי שלנו. נוצר מצב שבו, בנקודת הפריקה מהכלים המשוריינים נפרדים חיילי גולני מהשתייכותם לצד החזק. בנקודה זו יוצא האויב מהמחילות ותתחיל הלחימה "על היעד". בנקודה זו במציאות שדה הקרב הנוכחי, מתרחשת התהפכות הא-סימטריה. צה"ל הגדול לא מלווה את הלוחם בכניסה למבנה ובלחימה בתוכו. בנקודת המגע המצב הוא קלצ'ניקוב מול תבור; לוחם אויב שמכיר את השטח היטב מול לוחם שהשטח זר לו; מטען עוצמתי מוכוון היטב ונשלט מרחוק, מול רימון יד המוטל לאפולולית החדר. בנקודת המגע, קטלניות האויב גדולה באופן משמעותי, והא-סימטריה נותרת נחלתם של המפקדות הגבוהות.

מכיוון שהלחימה ב"שטחים סגורים" נעשית בטווחי המגע, ובסופו של דבר ייכנס החייל הרגלי למבנה, לסמטה, לחצר, לקומה, למנהרה, לסבך הפרדס ולדיר, נדרש לשמר בידו את יתרון הא-סימטריה. במילים אחרות: לשמר בידו יכולת קטלנית רלוונטית כשלא יוכל להסתייע באש החיפוי והסיוע. במצב זה נוצרים שני פערים:

1. פער באפקטיביות הנשק ומידת הקטלניות של הכוח בטווחי המגע ובנקודות המגע.

2. אי התאמתה של המסגרת היחידתית הבסיסית ללחימה ב"שטחים סגורים" - כיתת החי"ר.

התאמת שני מרכיבי יסוד אלו לקרב הנוכחי צריכה להשפיע באופן מלא על בניין הכוח ועל אופן פעולת הכוח, מרמת הכיתה ועד הצק"ח. המאמץ הצה"לי המסתמן - הדן בקסמו של הקרב הרב-ממדי - מטפל בבעיות כולן, אך לא בפער הגדול ביותר: אובדנה של הא-סימטריה בנקודת המגע.

בבסיס טענתי עומדת הנחת העבודה שלפיה במהלך תמרון יחויב, בסופו של דבר, לוחם החי"ר להיכנס לתוך שטח בנוי ולהילחם בו. הוא ינוע רגלית ברחובות הכפר, העיירה או העיר, יידרש לעלות במדרגות, להיכנס למבנים ולפעול בהם. הגישה הבסיסית, שממליצה על הימנעות מכניסה ללחימה בתוך השטח הבנוי, "קולפה" לפני כשני עשורים מתודעתם של מפקדי צה"ל ולא נשאר ממנה זכר.

נפקדותם של אש הסיוע, אש החיפוי ואש הרתק מהקרבות בטווח המגע

בלי להיכנס עמוק מדי לעולמות טכנו-טקטיים, נרחיב מעט בהגדרת מושגים אלו.

אש הסיוע. כל סוג של חימוש שנורה מחוץ לכוח הנלחם "על היעד", בין אם ישירות לעבר האויב (או האויב הצפוי) ביעד, ובין אם לאבטחת פעולתו של הכוח התוקף. גם אש שהכוח עצמו יורה יכולה להיחשב אש סיוע, אם כי מקובל לראות את אש הסיוע העצמי כאש לטובת חיפוי או רתק. גורמי אש הסיוע האופייניים הנתפסים כמערכים וכאמצעים הייעודיים לסיוע, הם: אש מרגמות, אש תותחים, טילים ארוכי טווח מכל הסוגים והמינים, מערכות נשק וחימוש המשוגרות מן האוויר (מטוסים, מסוקים ועוד), אש מן הים וכדומה. אל קבוצה זו עתידיים להיכנס גם אמצעים מודרניים שלא ניתן להזכירם. הם מדויקים, מהירים ובעלי ראשי נפץ עם כושר הרג משתנה. אך עדיין, ולעולם, הם ייחשבו אש סיוע.

אש הסיוע המודרנית של צה"ל מבטאת את האסימטריה באופן מובהק, אך עם זאת אין היא לוקחת חלק בקרב המגע. **אש החיפוי והרתק.** אש החיפוי והרתק היא אש סיוע שהכוח עצמו, שמסתער על היעד ומטהר אותו, מפעיל. הכלים שייקחו חלק במשימה זו יהיו לרוב מקלעים בינוניים וכבדים, מקלעי רימונים, טילי נ"ט, מטולי רימונים, צלפים לסוגיהם וכדומה. גם הטנק והמסוק ר יכולים לקחת חלק במשימה.

האויבים בצפון ובדרום פועלים בלחימת גרילה עירונית, ומנצלים בכך את כל יתרונותיה. באופי לחימה זה האויב אינו מתנדב לספק מטרות, ונדרש מכוחותינו להגיע עד למגע ישיר עם האויב כדי להילחם מולו. להגיע למגע ישיר משמעותו ליצור מפגשים בטווחים קצרים מאוד

על ההבדל שבין חיפוי לריתוק ניתן ללמוד משמם: החיפוי יורה לעבר האויב, ואילו תפקיד הריתוק למנוע מהאויב "האחר" להזרים כוחות ולעבות מערך. הריתוק נועד לפגוע באויב, ובעיקר למנוע ממנו שינוי בהיערכותו. במציאות הלחימה בשטח הבנוי משימת הריתוק (הבנויה במקור מול אויב ביעד מבוצר או חפור, המעבה את הגזרה המותקפת) אינה מתקיימת. את הסכנה באויב שמגיע מהאגף מבצע הכוח עצמו בהקצאת כוחות למשימת אבטחת אגף.

כמו החיפוי גם הריתוק, זה כמו זה, שניהם אינם משתתפים בקרב המגע. הם מתמקמים מרחוק בטווח היעיל שלהם, אך פוסקים לפעול כשהכוח המסתער פועל בתוך היעד.⁷ על כן, בשטח בנוי הכוחות הללו אינם יעילים והאפקטיביות שלהם אפסית. המקלעים הבינוניים והכבדים ומקלעי הרימונים, שעליהם מושתתים כוחות החיפוי, אינם יעילים למשימתם. הם אינם חודרים את קירות המבנים בכפרי דרום לבנון, ובשל כך אינם אפקטיביים.

מתקיימת הלחימה. השטח הבנוי מחייב לחימה שלקטיבית של כניסת כוחות לשטח הבנוי. על כן, עתיד לוחם החי"ר להיכנס לתוך השטח הבנוי ולפעול ב"טווחי המגע", בכל דרך.

מהם טווחי המגע בשטח הבנוי?

טווח המגע בלחימה בשטח בנוי נע בין 20 סנטימטרים - זהו רוחב חומת הגדר שמפרידה בין האויב לכוחותינו - ועד 70 מטרים, כרוחבו הממוצע של רחוב ושתי שורות הבתים שמשני צדדיו.

בטווח המגע מתקיימים שני תנאים: הטווח היעיל של כלי הנשק שנמצאים בידי הצדדים, והיכולת שלהם לזהות זה את זה. מילון צה"ל מוסיף: "קרבה רבה בין שני כוחות יריבים".⁴ בשטח הבנוי יכולת הזיהוי היא המשתנה הדומיננטי יותר. הטווחים היעילים של הנשק ארוכים מטווחי הזיהוי ההדדי.

לחימת "על היעד" בתוך השטח הבנוי אינה מעבר ברחובות העיר בנסיעה או על צירים בדרך לכפר זה או אחר. לחימה בתוך השטח הבנוי משמעה תנועה ואש בחדרים, במסדרונות, במרתפים ובעליות הגג, בחדרי המדרגות, בחצרות הנצורות, במבני הממשל והחינוך, בחממות, בפרדסים, במטעים ובשדות, במפעלים ובחנויות הממכר ועוד. במרחבים הללו טווחי המגע מתקצרים לעשרות מטרים בודדים.

האמירה כי הטווח הוא עד 70 מטרים עקרונית בלבד ואינה מחייבת. במקומות שונים הטווח מוערך בכ-100 מטרים. כך או כך אין המטוס, טיל הנ"ט או הטנק יורים לטובת הכוח בטווחי עשרות המטרים תוך כדי ביצוע הלחימה. גם אם נתעקש להגדיל את הגדרתו של "טווח המגע" - עדיין לא נמצא שם את אש הסיוע, מדויקת ככל שתהא.

אופי האויב כגורם מרכזי המשפיע על טווחי המגע

האויבים בצפון ובדרום פועלים בלחימת גרילה עירונית, ומנצלים בכך את כל יתרונותיה. באופי לחימה זה האויב אינו מתנדב לספק מטרות, ונדרש מכוחותינו להגיע עד למגע ישיר עם האויב כדי להילחם מולו. להגיע למגע ישיר משמעותו ליצור מפגשים בטווחים קצרים מאוד.

האויב רוחש כבוד לאש הסיוע (בעיקר זו האווירית), והוא מודע היטב ליעילותה. האויב זיהה כי הקרבה לכוחותינו מנטרלת את הסכנה, ועל כן יעדיף ליצור מגע עם כוחותינו בטווחים הקרובים, על-פי רוב בהפתעה. כל זאת תוך שימוש בחזות הדומה ככל שניתן ללוחמי צה"ל. דמיון האויב לכוחותינו מנטרל לחלוטין את אפשרות הירי לסיוע קרוב, גם אם הוחלט לנקוט אותה.

האויב אינו רק מגן, האויב גם תוקף

בשנים האחרונות בנה האויב כוחות שאינם כבולים למשימת ההגנה בלבד, ושתפקידם לתקוף את כוחותינו.⁵ אמנם תמיד נשאף כי אש הסיוע בעזרת מודיעין איכותי תשבש את התקפות האויב הללו, אולם אסור להתבסס על הנחה זו. מרגע יצירת מגע בין כוחותינו לכוחות האויב התוקפים, לא תוכל אש הסיוע לירות לתוך הקרב.

במצבי קיצון (לרוב כדי למנוע חטיפת חיילים) נורית אש סיוע בטווחי המגע, ואולם "אש בוטיק" זו חריגה ולרוב היא תוצאה של דחק הנוצר במהלך ניסיון למנוע חטיפה בכל מחיר. אין לראות בה הפגנת יכולת שניתן להתבסס עליה.

מנהרת לחימה שהתגלתה על-ידי צה"ל במבצע "צוק איתן". בשנים האחרונות בנה האויב כוחות שאינם כבולים למשימת ההגנה בלבד, ושתפקידם לתקוף את כוחותינו

יותר נדרש חיזוק משמעותי ואיכותי של מרכיבי אש הסיוע על גווניה הרבים. המאמץ הצה"לי העיקרי מושקע בשכלול מרכיבי אש הסיוע ותאי הפיקוד והשליטה המפעילים אותה, ואולם בעשותו כן אין הוא משפיע על יכולת הפגיעה באויב שנמצא בקרבתו של הכוח הרגלי בלחימה בטווחי המגע. חיזוק אש הסיוע ותאי הפיקוד והשליטה עליה נעשה על חשבון השקעה שיש לעשות בכוחות עצמם. חיזוק האש מסווה את הפער האמיתי: קטלניות הכוח בקרבות בטווחי המגע חייבת להתבסס על אפקטיביות החימוש של הכוח הרגלי עצמו. החלטת ההצטיידות שנעשתה לאחרונה בדבר ציוד חלק מכוחות החי"ר בטיל אישי נגד ביצורים היא דוגמה מבורכת, אך אינה אלא חלק קטן מהנדרש.

מה הופך כוח מסוים לקטלני?

קטלניות נתפסת בעינינו כהשמדה או כהרג. שדה קטל הוא שדה מוות, ובתודעה שלנו קטל שווה מוות. ואולם, במילון צה"ל כיום לא מוגדר המונח "קטלניות", ובמילון צה"ל המתחדש, שטרם פורסם, תוגדר הקטלניות: "הכושר להרוג את מושא הפעולה (האובייקט) או להשמידו".

עולה השאלה: האם הרג האויב הוא מטרה? על-פי תפיסת בניין הכוח של זרוע היבשה, "יבשה באופק 2.0 - לוחמת היבשה 2030", ההרג אינו מטרה, אלא אפקטיביות החימוש לנטרול המטרה. בתפיסה מוגדרת הקטלניות כך: "הקטלניות היא קודם כול מדד של אפקטיביות האמצעי היורה [...] ההישג הנדרש מהנשק הוא לנטרל את המטרה כך שלא תהווה איום על כוחותינו. הרג אינו המטרה, אם כי על-פי רוב זו הדרך להבטיח את הסרת האיום לאורך זמן".⁸

התבוננות על הקטלניות כמדד של אפקטיביות האמצעי היורה, כשההישג הנדרש הוא לנטרל את המטרה כך שלא תהווה איום על כוחותינו, מביאה אותנו להכרה כי הנשק האישי, הנשק

לעומתם, הטנק והמסק"ר יעילים, אפקטיביים ומומלצים לשימוש רב, אך אינם מחפים על הכוחות בטווחי המגע. בלחימת החי"ר בטווחי המגע בשטח הבנוי לא נעשה שימוש בחימושים "כבדים" המגיעים מחוץ לכוח, אלא בירי מתוך הכוח בלבד. הכוח מחפה על עצמו, מתוך עצמו, וכך מתקדם. הכוח מגיע למגע ונכנס ללחימה בבתים ובחצרות.

טווחי הבטיחות בלחימה אמנם מתקצרים, אך אינם מתבטלים. ירי סטטיסטי של מקלעים, מרגמות ותותחים נעצר בטווחים שונים מהכוח המתקדם (בהתאם לסכנה הפוטנציאלית לכוח), ואולם אש הסיוע אינה מתקיימת בתוך מרחבי המגע עם האויב.

גורם נוסף שמגביל את אפשרות הפעלת אש הסיוע בקרבת הכוחות הוא סיכון של ירי כוחותינו על כוחותינו. סכנה זו גדלה כתוצאה מהיעדר יכולת של היורים לזהות את כוחותינו. הכוחות עושים כל מאמץ שלא להיחשף לאויב, וכתוצאה מכך, הם אינם גלויים גם לכוחות המחפים. סכנה זו, בהיותנו קטלניים יותר מהיריב, גורמת לעצירת אש הסיוע בטווחי זמן ומרחב הרבה מעבר לרצוי.

לסיכום, בלחימה בטווחי המגע בתוך השטח הבנוי, אין נשק החיפוי ונשק הסיוע משתתפים בלחימה. בטווחי המגע נלחם לוחם החי"ר עם הנשק האישי שבידו.

"עושים חורים באויב" ותעתוע הקטלניות

היות שאש הסיוע ואש החיפוי והרתק אינן לוקחות חלק אפקטיבי בלחימה "על היעד" בתוך המבנים ובין הסמטאות, קטלניות הכוח כולה מתבססת על עוצמת האש שהוא נושא על עצמו למעמקי השטח הבנוי. אך בפועל, במרחבים הנ"ל עוצמת האש הזו לא קיימת והכוח אינו קטלני. הסלוג המוכר הוא של "חיזוק ראש החץ" או "חיזוק הקצה המבצעי". כדי להפוך את הכוחות הלוחמים בקו המגע ליעילים וקטלניים

הדומיננטי כיום בקרבות המגע, אינו אפקטיבי. על-מנת להפוך את הכוח לקטלני - עלינו לציידו בחימוש אפקטיבי ומותאם ללחימת שטח בנוי.

אש לנפח - דוגמה לקטלניות הנדרשת

יש להפנים כי החימוש, שכל תכליתו לעשות חור באויב, צריך לפנות מקומו מן ההיסטוריה. מאז ימי נפוליאון ועד היום, מחפש החי"ר לעשות באויב שלו חור (לירות קליע בגוף האויב). בימים ההם, שבהם הפצוע היה שקול לאדם מת או לכל הפחות מושבת, יכולנו להסתפק ביצירת חור באויב. כיום אנחנו לא צריכים לעשות באויב חור, ואפילו לא חייבים להרוג אותו (ערכו של אויב שבו תמיד יהיה גבוה מאויב מת). היות שהחימוש שברשות לוחם חי"ר בלחימה "על היעד", ייעודו לעשות חור באויב - נוצר מצב שבו נדרש הלוחם, בזמן לחימה בחלל הסגור, לכוון את נשקו באופן מדויק, על-מנת להיות אפקטיבי בבואו לנטרל אותו. בטווחי המגע האפולויים והמאובקים, שבהם נדרש הלוחם לפעול במהירות רבה, קשה למצוא את האויב ולפגוע בו בכדור הראשון.

על-מנת להשיג אפקטיביות ולהגדיל באופן משמעותי את הסיכוי לנטרל את האויב בחלל החדר או במעלה חדר המדרגות, יהיה רובה הצייד קצוץ הקנה, היורה עשרות כדוריות לחלל שלפני הלוחם, מתאים יותר למשימה. בלחימה בשטח הבנוי יהיה כלי הנשק המכסה שטח גדול לטווח קצר אפקטיבי יותר. בשטח הבנוי אנחנו צריכים להצטייד בכלי נשק היורים אש לנפח.

שלושה ממאפייני לחימת השטח הבנוי דוחקים בנו להעדיף ולהצטייד בכלי שיורה אש לנפח:

- ריבוי תאי שטח ותת-תאי שטח שבתוכם וביניהם יש לנוע ושאותם יש לסרוק ו"ליכות" מאויב.
  - אויב מסתתר וקשה לגילוי.
  - "זמן חיות מטרה" קצר מאוד המחייב ירי מהיר מאוד.
- הואיל והקליע רק עושה חור בחלל של תאי השטח, אין הוא תואם כמענה למאפייני הלחימה האלו. כל מגוון כלי הנשק שלנו, מלבד נשקו של החי"ר, הותאמו למשימה: את אש הטנקים התאמנו (משתמשים בפגזים ייעודיים לשטח בנוי, החודרים לקיר המבנה ומתפוצצים בתוכו); את ראשי טילי הנ"ט התאמנו (פיתחנו ראשי נפץ נגד אדם או כאלו החודרים למבנה ומתפוצצים בתוכו); את החימוש הנורה על-ידי חיל האוויר התאמנו למטרות נגד אדם; את אש הארטילריה התאמנו (הרומח). כל כלי הירי הללו הפסיקו לעשות חורים באויב. גם לחי"ר נדרש שינוי, והוא צריך את זה יותר מכולם. בשם השגת קטלניות לקצה המבצעי, נדרש לציידו בנשק היורה אש לנפח. האם יהיה זה נשק שיוצר גל חשמלי; שיורה קרני חום; שמייצר גלי הדף; או מפזר גז משתק? אין לדעת, אבל בהחלט אפשר להתחיל ברובה ציד קצוץ קנה.

אי התאמתה של המסגרת היחידתית הבסיסית ללחימה בשטחים סגורים

אל פער חוסר הקטלניות המוביל להתהפכותה של הא-סימטריה בנקודת המגע מתווסף פער משמעותי נוסף - חוסר התאמתו של כוח החי"ר במבנהו היסודי ביותר ללחימה בשטחים סגורים. "מבנהו היסודי ביותר" הוא כיתת החי"ר. טרם ההתמקדות בכיתת החי"ר חשוב לדון במיקומו ובתפקידו

החשוב של השריון בלחימה בשטח בנוי. מיקוד מאמר זה בלוחמי חי"ר אינו מבטל את חשיבות השריון בלחימה בשטח בנוי. השאיפה העקרונית והבסיסית חייבת להיות שהטנק יהיה צמוד לכוחות חי"ר כל הזמן. יתרה מכך, היעדר אפקטיביות של אש חי"ר בשטח בנוי גרר תופעה, שבה כוחות חי"ר מקדמים לקדמת הכוחות טנק שיירה פגזים על כל מבנה שהם עתידים להיכנס אליו. ברור לכל כי טכניקה זו אינה יכולה לעמוד למבחן בכל עת, וכי רבים הם המצבים שבהם כוחות חי"ר יפעלו ללא חיפוי צמוד מכוח השריון.

על אף השאיפה להילחם כחי"ר בשילוב צמוד של שריון אין הטנק עולה במדרגות ואינו מטרה מבנים, ולפיכך חלקו בלחימה "על היעד" מוגבל. יותר מכך, מפאת הסכנה האפשרית של פגיעה בכוחותינו בעיית הגישה איננה היחידה שמגבילה את יכולת הטנק להשתתף בלחימה "על היעד".

ההתמקדות בכיתת חי"ר. כיתת חי"ר היא המסגרת היחידתית הקטנה ביותר שיכולה לקבל משימה מוגדרת בלחימה. בראש הכיתה עומד מפקד מוגדר, מוסמך, בעל אחריות ודרגה. "הכיתה היא היחידה התקנית הקטנה ביותר והנמוכה ביותר במדרג הארגוני [...] והיא הדרג הנמוך ביותר שיכול לבצע תנועה ואש תוך חיפוי ישיר".

הדיון מתחיל ברמת הכיתה, פשוט מכיוון שאינו יכול להתחיל ברמת החוליה. החוליה בתורת הארגון היא מרכיב ראשוני שאינו ניתן לחלוקה (חוליית מקלע, טנק, צמד צלפים וכדומה הם מרכיב ראשוני שאינו ניתן לחלוקה). הדיון בכיתת חי"ר הוא הדיון באוסף המרכיבים הראשוניים ששילובם המיטבי, בהתאם לכללי ארגון היחידה, יאפשר את בניין הכוח הטקטי הנמוך ביותר המותאם ללחימה בשטח בנוי.

ייעוד הכיתה צריך להיות מוכוון להיותה יחידת לוחמה טקטית המתמחה בלחימה בשטחים סגורים בכלל ובשטח בנוי בפרט, שמשימתה האופיינית היא סריקה סלקטיבית של מבנה דו-קומתי קטן והשמדת האויב שהתמקם בו

מתוך ההיסטוריה והניסיון הצבאי האוניברסלי, תהיה הכיתה בהרכב משתנה של 8-12 לוחמים, והיא תאורגן במבנה של עד שלוש חוליות שבראשן מפקד. הכיתה פועלת במבנה קבוע, והיא אינה משנה את הרכבה כדבר שבשגרה טרם קרב. אין אפשרות לפצל את הכיתה, ואם עושים זאת - אין הכיתה נשארת כיתה.

גודל הכיתה הוא בעיקר תוצר לוואי של מגבלת מוטת השליטה של אותו מפקד זוטר; קיבולת הכלי שעליו מגיעה הכיתה לשדה הקרב; וייעודה המרכזי להילחם "על היעד". הייעוד, כלומר מאפייני "הלחימה על היעד", הם הגורם הדומיננטי שישפיע על מבנה הכיתה הפנימי ועל טכניקות הלחימה שלה.

מבנה הכיתה הקיים בצה"ל כיום מותאם ללחימה בשטח פתוח. המבנה בנוי ללחימה מול עמדות האויב הפזורות בהיקפיות על פרט נוף כלשהו. מבנה כיתה זה מאפשר לפרוס את הכוח לקראת מגע (על-פי רוב שתי כיתות, זו לצד זו), לצמצם טווח

אימונים בשטח פתוח. הכיתה צריכה להיוולד ברחוב ושם להתבגר ולהתאמן כי שם היא תיבחן - בשטח בנוי

סיכום

צה"ל בנוי על אתוס הלוחם שמעביר את הלחימה לשטחי האויב. אך יותר משצה"ל בנוי כך, כך בנוי האתוס הלאומי. לאתוס יהיה מרכיב משמעותי בקבלת ההחלטה לתמרן. האויבים שלנו בונים כוח לתקוף לתוך שטחנו. גם אם נופתע וגם אם לא - יהיו לאויב הצלחות, שהרי "קו המגע לעולם ייפרץ". יש מי שחושב שתהיה בידינו אפשרות בחירה אם לתמרן ולתקוף קרקעית לעבר שטח האויב או להמטיר אש מדויקת משטחנו. עלינו להפנים כי הצלחות האויב ידחקו בנו לתקוף לשטח האויב, וכשנתקוף - נילחם בשטח בנוי. התמרון, שתכליתו לכבוש שטח ולהשמיד אויב, יידרש להילחם בשטח הבנוי בכל מתאר. בשטח בנוי פועלים בטווחי המגע שבהם פעולת חי"ר היא הדומיננטית ואף היחידה. במרחב לחימה מצומצם זה מתהפכת האסימטריה של צה"ל מול אויביו, והיתרון עובר לידי האויב. תקיפת האויב בכל דרך תמיד מבורכת, אך אין בכוחה להכריעו. מאמצי חיזוק הקטלניות, בדמות חיזוק משמעותי של גורמי אש הסיוע ותאי הפיקוד והשליטה המפעילים אותה, שגויים ולא רק שאינם מחזקים את הקטלניות - אלא אף מחלישים אותה. גם חיפוש הפתרון בדמות תקיפה בטווחים נוספים, אינו משפר את הקטלניות של הכוח המרכזי שמבצע את הלחימה - כוח הלוחם הרגלי. הוא אמנם מחליש את האויב, אך אינו מכריע אותו.

אחרי תחושת החמצה של מלחמת לבנון השנייה והתמרון המוגבל במבצע "צוק איתן" עתידה המדינה לתת לנו "צ'ק פתוח" ללחימה לתוך עומק שטח האויב. השאלה היא האם אנחנו מוכנים לכך, או שבכוונתנו לטפל בו רק מן האוויר ובאש מנגד? היות שהצלחות האויב ידחקו בנו לתמרן - כדאי שנשנה את מרכז הכובד של בניין הכוח ונתמקד בכוח שבנוי ומאומן ללחימה בשטח בנוי ומצויד בנשק היורה אש לנפח.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

לאויב, לקבל חיפוי קרוב ורוחוק ולסיים בהסתערות על האויב. מול תכלית זו נבנתה הכיתה.

לנוכח התרבות הלחימה בשטח בנוי, לצד הביטחון השוטף בשטחי יהודה ושומרון, הותאמה הכיתה להיכנס ולהילחם בתוך השטח הבנוי. בצה"ל לקחו את אותו המבנה העקרוני, המיועד בבסיסו ללחימה בשטח הפתוח מצד אחד, ואת התרגולות שהיו בכניסה לחדר מצד אחר, והתאימו אותם לטכניקה הקרבית שנראית נכונה למבנה הקיים.

אז מה נדרש לעשות? קודם כול להבין את הפער שנוצר, ואז להפסיק להתאמן בלחימה בשטח פתוח קלסי. בעבר חשבנו שתרגילי סדר על מגרש המסדרים עוזרים למשמעת המיזיקום של הלוחם בתוך המסגרת. כיום, במובן מסוים, אנחנו אומרים שתרגילי השטח הפתוח יוצרים את הבסיס ללחימת הכיתה, ואחר כך נאמן את הכיתה בשטח הבנוי. הכיתה צריכה להיוולד ברחוב, שם להתחיל את חייה, ושם להתבגר, כי שם היא תיבחן. אין בכוונת מאמר זה לתת הצעה למבנה הכיתה המותאם ללחימת שטח בנוי, אלא להציע לקבוע את ייעוד הכיתה ללחימת שטח בנוי כיעוד מרכזי ובלעדי. ייעוד הכיתה צריך להיות מכוון להיות יחידת לוחמה טקטית המתמחה בלחימה בשטחים סגורים בכלל ובשטח בנוי בפרט, שמשימתה האופיינית היא סריקה סלקטיבית של מבנה דו-קומתי קטן והשמדת האויב שהתמקם בו. כך או כך, חייבים לעדכן את מבנה כוח חי"ר הבסיסי ביותר שנלחם בשטח בנוי, ולהתאימו לאתגר הקיים.

בתקופת מארבי ההסתתרות של הלחימה ברצועת הביטחון בלבנון (1985-2000) יצאו כוחות חי"ר למשימה ייעודית של מארב שבו להסתתרות ולצליפה היה משקל דומיננטי. הכוח נבנה, הותאם, צויד, הוכשר ואומן ליעוד הספציפי הזה. לוחמי הגדודים הגיעו למומחיות שאינה קיימת היום אף ביחידות המובחרות. זו הגישה שיש לאמצה.

שינוי זה מתבקש ואינו גוזל שנים של פיתוח טכנולוגי ותהליכי הטמעה ארוכים. למען האמת, הוא אינו כולל עלויות כלל - זהו שינוי שכולו מסתמך על ארגון שונה של הקיים.

הקרבת על מאראווי בפיליפינים - לקחים מלחימה בשטח אורבני

דין של הערים הנמצאות במרכז הלחימה ברור לחלוטין - הן ייחרבו עד היסוד, ותושביהן ייפגעו ויהפכו לחסרי כול ולפליטים. האם הכרעה פיזית של האויב בעיר יכולה להיחשב כניצחון עליו? התשובה המתבקשת, בעיקר לאנשי הצבא, היא כן מוחלט, אך הניצחון הצבאי לא יהיה שלם אם הפן ההומני לא יטופל בהתאם

נציגי ממשל לאנאו דל-סור פוקדים את מה שמכונה "שטח אפס" או "אזור הקרב הראשי" במאראווי, לראשונה לאחר סיום הסכסוך. שיקום פיזי, התאוששות כלכלית ושיקום אנושי לאחר סבב לחימה ארוך וממושך צריכים להיות אינטרס מדינתי

סא"ל (בדימוס) ד"ר דור דורן, קצין קשר לשעבר. מומחה באסלאם רדיקלי, עמית מחקר במכון למדיניות נגד טרור במרכז הבינתחומי הרצליה, מרצה באוניברסיטת בר-אילן

שאופיינה בהפעלת כוח צבאי אפקטיבי ובתמרון יבשתי משולב ומדורג.

הסכסוך הפנים-פיליפיני

הפיליפינים היא מדינת איים (קרוב ל-8,000). מינדנאו, האי הדרומי הגדול בפיליפינים, הוא ביתם של רוב המוסלמים החיים במדינה (כחמישה מיליון), שבה רוב האוכלוסייה נוצרית קתולית (106 מיליון תושבים).³

סכסוך אלים על אדמה, משאבים והשפעה דתית שנמשך עשרות שנים וגבה מחירים כבדים מהאוכלוסייה (כ-120 אלף הרוגים) הסתיים במשא ומתן בין ממשלת הפיליפינים ובין קבוצת המורדים הגדולה במדינה, חזית השחרור האסלאמית מורו (MILF - Moro Islamic Liberation Front) - משא ומתן שנמשך לסירוגין 17 שנה.⁴

ב-1971 ייסד נור מיסוארי את חזית השחרור הלאומית של מורו (MNLF - Moro National Liberation Front), ארגון שמטרתו הקמת מדינה מוסלמית עצמאית. בתיווכו של שליט לוב, מעמר קדאפי, התקיימו ב-1976 שיחות כדי להפסיק את הלחימה בין צבא הפיליפינים ובין הארגון. ב-23 בדצמבר נחתם הסכם טריפולי שבעקבותיו הוקם ב-1989 האזור האוטונומי של מינדנאו המוסלמית (ARMM - Autonomous Region in Muslim Mindanao).

המיעוט המוסלמי, שהרגיש את עצמו מותקף לנוכח הנוכחות הנוצרית המתחזקת במדינה, הגדיר את מרחב קיומו - הארכיפלג של סולו ומינדנאו - "דאר אל-אסלאם" הניצב מול "דאר אל-חרב" שבשליטת הנוצרים

לא הכול היו מרוצים מההסכם, ונוצר פיצול בקרב MNLF.⁵ שני ארגונים מוסלמיים פרשו והמשיכו בלחימה, כשהרקע לפרישה: סוגיות אסלאמיות הלכתיות. MNLF דגל במאבקו בעקרון השוויון מול הרוב הנוצרי (חלוקה צודקת של משאבי המדינה, השקעות בתשתית, חינוך ובריאות באזורי המוסלמים וכדומה), ואילו הפרשים נטו לבדלנות ולניתוק מהממשל המרכזי.

הארגונים הפרשים היו חזית השחרור האסלאמית של מורו, וארגון אבו סיאף ("אבי החרב") שבראשו עמד איסנילון הפילון, שכונה אבו-עבדאללה אל-פיליפיני. אבו סיאף קיבל ככל הנראה מימון מאל-קאעדה ודגל בטרור, שכלל הטמנת פצצות וחטיפות, במטרה להקים תיאוקרטיה נוסח איראן בדרום הפיליפינים.

מדינות המערב בראשות ארצות-הברית כיוונו את מאמציהן ואת יוזמות מדיניות החוץ שלהן בדרום מזרח אסיה נגד איום הטרור הנשקף בעיקר מאל-קאעדה ושותפיו. את הריק בהקשר הפיליפיני תפסה מלזיה, שהפכה לכוח העיקרי שנרתם לתווך בסכסוך ובתהליך השלום במינדנאו. מלזיה החלה את תפקידה בשנת 2001 כמתווכת בסבב השיחות הראשון שהתקיים בטרפולי, לוב.

הלחימה בשטח בנוי הרווי בבנייה פיזית ובאוכלוסייה בלתי מעורבת, על-פי רוב, הפכה לאתגר מרכזי של הצבאות בעידן הפוסט-מודרני. מרחב לחימה זה, שהפך לזירת הקרב המועדפת על ארגונים ועל שחקנים תת-מדינתיים, מקנה להם יתרונות ויכולות הישרדות שהיו נעלמים באחת בשדה הקרב הפתוח - בקרב המכריע ככוח מול כוח.

מרחב הלחימה האורבני, התלת-ממדי, מאפשר ללוחמי ארגוני הטרור והגרילה לקזז מיכולות הצבא, להתיש ולהקזי את דם חייליו, להסתתר מאחורי האוכלוסייה המשמשת כמגן ובשורה התחתונה - להפוך לכוח שווה ערך שמכתיב את כללי המשחק. נוסף על יתרונות אלה נהנים הארגונים התת-מדינתיים מהשיח הפוסט-הרואי שפשה בחברה המערבית ושלפיו החברה רגישה לנפגעים (של כל הצדדים) ולנזק האגבי, ואינה מוכנה לשלם את מחירי המלחמה כבעבר. שיח פוסט-מודרני זה מהווה חסם עבור הצבא בהפעלה מלאה של עוצמותיו במרחב האורבני, לא רק בשל החשש מריבוי נפגעים אלא גם מחשש לאובדן הלגיטימציה לפעולתו.

לחימה במרחב האורבני הפכה נפוצה ביותר. ללחימת צה"ל המוכרת בערי הגדה המערבית, בעיירות דרום לבנון ובעיקר ברצועת עזה, נוספו בשנים האחרונות קרבות עירוניים של הצבא האמריקני בערי עיראק. קרבות אלה פרצו בהתקוממות העממית לאחר הפלישה האמריקנית ב-2003, ובשנים האחרונות ברחבי עיראק ובסוריה באמצעות סדרת קרבות עירוניים של כוחות קואליציה עיראקיים-כורדים ואחרים, בהנחיית האמריקנים ובהדרכתם.

הקרבות המפורסמים שנערכו בעיר אל-מוצ'ל שבעיראק ובבירת דאעש אל-רקה בסוריה, שעליהם כתבתי בעבר **במערכות**,¹ אופיינו בהרס מוחלט של התשתיות הפיזיות ובפגיעה מסיבית באוכלוסייה אזרחית למרות כל המאמצים להימנע מכך. מאמר זה ידון בלקחי קרב עירוני ארוך והרסני שהתקיים במהלך 2017 בפיליפינים, במקביל לקרב על אל-רקה - הכיבוש מחדש של העיר מאראווי, בירת מחוז לאנאו דל-סור שבאי מינדנאו, על-ידי צבא הפיליפינים - מידי מיליציות מוסלמיות סלפיות ששימשו כשלוחות דאעש ואל-קאעדה בפיליפינים.

העיר עלתה לכותרות העולמיות בדיוק כשדאעש החל לאבד שליטה על אל-מוצ'ל ועל אל-רקה במזרח התיכון. רבים הניחו כי סיפור ההצלחה של דאעש נגמר, ואולם מתוך ההריסות והאפר הרים הארגון את ראשו בפיליפינים וקרא למג'אהדין ולכל מוסלמי המאמין בח'ליף אבו בכר אל-בע'דאדי, לסייע בשחרור אדמות האסלאם הקדושות שבמאראווי.²

מאמר זה ידון בקווי הדמיון שבין הסכסוך בפיליפינים ובין הסכסוך הישראלי-פלסטיני, בגורלה של עיר שארגון תת-מדינתי מחליט שתשמש כקו ההגנה האחרון שלו ולוקח את תושביה כבני ערובה, ובלקחים מלחימה בשטח אורבני,

לצד שיחות ולחימה, במשך כעשור, הצליחה מלזיה להביא את הצדדים לחתימה על הסכם בנגסמורו באוקטובר 2012. ההסכם שנחתם ב-23 ביולי 2014 בטקס רב רושם, נערך בארמון הנשיאותי במנילה. בטקס נכחו ראש ממשלת מלזיה, נגיב רזאק, שממשלתו תיווכה בשיחות השלום, נשיא הפיליפינים הנשיא בניגו אקינו ומנהיג המורדים מוראד אברהים. על פי ההסכם התחייבו המורדים לפרק את כוחות הגרילה, למסור את נשקם ולבנות מחדש את קהילותיהם. במקביל, נקבע כי אזור אוטונומי מוסלמי המורכב מחמישה מחוזות יוחלף בישות בעלת סמכויות רבות יותר וייתכן שגם רחבה יותר בשטחה שתיקרא בנגסמורו⁶ - הכינוי של המוסלמים ושל הקבוצות האתניות הנוספות בדרום הפיליפינים.⁷

"בואו נחליף את הכדורים בפירות מבשילים, את הציניות בתקווה, את ההיסטוריה המלאה בצער בעתיד של הרמוניה, שלום ושגשוג", אמר הנשיא הפיליפיני אקינו בטקס. "לא אתן לשלום להיחטף מעמי שוב. לא כעת, כשכבר נקטנו את הצעדים הקשים והמשמעותיים ביותר להשיגו. אלו שרוצים לבחון את המדינה, ייענו בתגובה תקיפה"⁸.

ההסכם נחתם כאמור עם חזית השחרור האסלאמית של מורו, שהתנתקה מארגוני טרור אזוריים הקשורים לאל-קאעדה. ההסכם היה גם בבחינת מפת דרכים שהייתה אמורה לאפשר ל-MILF להפוך מתנועת מרי מחומשת, לשחקן פוליטי לגיטימי במגרש הפיליפיני.

מאוטה אמונים למנהיג דאעש בע'דאדי, ובכך למעשה ייסדו את השלוחה של דאעש בדרום הפיליפינים. השניים שוכנעו שהתשובה לבעיות מינדנאו היא החלת השריעה, וכאיש קשר ואחראי למימון מונה איש דאעש מחמוד אחמד ממלזיה, שנע על ציר סוריה-אינדונזיה-פיליפינים ודאג להעביר כ-600,000 דולרים לצורכי הלחימה.¹¹

רבים בפיליפינים ומחוצה לה חששו מכך שבדרום המדינה מתגבשת וְלֵאִיָּה (מחוז של דאעש המשמש מוקד לשיתוף פעולה מבצעי אזורי של ארגוני טרור). שיא ההצלחה של אותם ארגונים נרשם במאי 2017, כשהקואליציה המכונה ISAG (Islamic State and Affiliated Groups) השתלטה בקלות מפתיעה על העיר מאראווי, והכריזה כי היא בירת שלוחת דאעש בדרום מזרח אסיה.

המורדים המוסלמים שרפו עד היסוד כנסיות ובתי ספר, והפכו את התושבים למגינים אנושיים. כאוס מוחלט השתלט על העיר שבמהלכו נמלטו עשרות אלפי תושבים מבהלים מן העיר והפכו לפליטים בארצם. למיליציות מאוטה ואבו סיאף חברו מיליציות נוספות בעלות אידיאולוגיה סלפית:

BIFF (Bangsamoro Islamic Freedom Fighters), Junud) JAK ו- AKP (Ansar al Khilafah Philippines) (al Khilafah). מיקומה הגיאוגרפי של מאראווי במרכז האי מינדנאו הפך אותה ליעד נוח עבור לוחמי דאעש, עקב קרבתה לאזורי הפעילות של אבו סיאף בצפון האי ולאזורי הפעילות של מיליציות מאוטה בדרומו.

אסטרטגיית הפעולה של המאוטה

האסטרטגיה של מיליציות המאוטה נבנתה מכמה ראשי חץ עיקריים:

1. במקום לצאת להילחם בג'ונגלים ובהרים, עיצב ISP (Islamic State Philippines) את כוחו ללחימה בסביבה האורבנית. הנחת המוצא הייתה שהדבר יחייב את צבא הפיליפינים לחדור למרכז העיר, תוך גרימת נזק תשתיתי רב ופגיעה באוכלוסייה, ויצריך אותו ללחום בתוך תת-קרקעי - עובדות שיסייעו למאוטה להציג את צבא הפיליפינים כאחראי להרס, להרג ולטבח.
2. העמדות וקווי ההגנה של המאוטה בעיר הפכו לקומפקטיים יותר, וניתן להפעיל מגוון רחב של מטעני חבלה מאולתרים בתוך מבנים, גשרים ומכוניות ובסביבת בני אדם.
3. חטיפות אזרחים לצורכי הגנה ומיקוח - שימוש בבני ערובה לא רק כמגינים אנושיים אלא גם כפצצות אנושיות נגד כוחות הצבא.

אסטרטגיה זו, שממנה נגזרה הטקטיקה של המאוטה, חיפתה על הא-סימטריה בין הצדדים הנלחמים ועל היתרון המספרי העצום של צבא הפיליפינים. היא העצימה את יכולות מאוטה במרחב הלחימה האורבני, המכוונות לפגיעה במורל הלוחמים ומשפחותיהם, וליצירת דה-לגיטימציה מקומית ועולמית לכוח הצבאי הפיליפיני, המייצג אומה נוצרית הטובחת, לכאורה, במיעוט מוסלמי.¹²

צבא הפיליפינים והלחימה בשטח הבנוי

צבא הפיליפינים היה חסר ניסיון וללא יכולות אמיתיות בלחימה בשטח האורבני. לפני מאראווי, ל- AFP היה ניסיון מוגבל בקרבות עירוניים. האימונים התמקדו בלחימה

במקום להילחם בג'ונגלים ובהרים, עיצב ISP את כוחו ללחימה בסביבה האורבנית. הנחת המוצא הייתה שהדבר יחייב את צבא הפיליפינים לחדור למרכז העיר, תוך גרימת נזק תשתיתי רב ופגיעה באוכלוסייה, ויצריך אותו ללחום בתוך תת-קרקעי - עובדות שיסייעו למאוטה להציג את צבא הפיליפינים כאחראי להרס, להרג ולטבח

חשוב לראות בהסכם רעידת אדמה פוליטית בפיליפינים שכן המיעוט המוסלמי, שהרגיש את עצמו מותקף לנוכח הנוכחות הנוצרית המתחזקת במדינה, הגדיר את מרחב קיומו - הארכיפלג של סולו ומינדנאו - "דאר אל-אסלאם" הניצב מול "דאר אל-חרב" שבשליטת הנוצרים.⁹ להגדרות הללו התווספו מרכיבים ששימרו את העימות הדתי והחריו אותן, ובהם המצוקות הסוציו-אקונומיות הקשות והמתמשכות של המוסלמים בדרום ותחושת הניכור שלהם כלפי המדינה בעלת הצביון הקתולי שנקטה כלפיהם מדיניות מקפחות, לרבות התיישבות נוצרים באזורים מוסלמיים.

במקביל להידברות עם הממשל המרכזי במנילה החלו להתבסס בדרום הפיליפינים ארגוני טרור ג'אדיסטים נעדרי כל מוכנות לפשרה כמו ארגון "מאוטה", שבראשו שני אחים מקומיים: עומר ועבדאללה מאוטה.¹⁰ בספטמבר 2014 נשבעו האחים

נשיא הפיליפינים רודריגו דוטרטה משוחח עם חיילים על משבר מאראווי. עם נפילת העיר בידי המורדים המוסלמים הכריז על האי כנתון תחת ממשל צבאי וכשטח צבאי סגור, בשלב הראשון ל־60 יום

כמעט דוקטרינרית. כתוצאה מכך נדחתה הפשיטה, ובפועל שימשה את המורדים להשתלטות מאוחרת יותר על העיר, שאותה תכננו לפרטי פרטים מראש, ובכך הפכו אותה לבירת מחוז הח'ליפות האסלאמית בדרום מזרח אסיה.

תגובת צבא הפיליפינים

עם נפילת העיר בידי המורדים המוסלמים הכריז דוטרטה ב־23 במאי 2017 על האי כנתון תחת ממשל צבאי וכשטח צבאי סגור, בשלב הראשון ל־60 יום.¹⁴ בהמשך הוטל מצור מלא על העיר, וכל הכניסות והיציאות ממנה נותרו על־ידי צבא הפיליפינים.¹⁵ הנשיא שיגר לעיר כוחות שהונחו למגר ולהשמיד את המורדים, ובשפתו הציורית, כעבור שלושה ימים, ב־26 במאי, אמר לחייליו: "אם אתם נופלים, אני נופל איתכם, אבל המשטר הצבאי הזה והשלכותיו, אני ורק אני אהיה אחראי לו. אתם רק תעשו את העבודה, אני אדאג לשאר".¹⁶

הרעיון להטיל מצור על עיר שבה מרוכזים כל כוחות האויב נשען על הדוקטרינה של הקצין הצרפתי רוג'ר טרנקייה משנות ה־50-60 של המאה ה־20, על רקע מלחמת אלג'יריה והודו-סין.¹⁷ הוא מתבסס על שלושה שלבי מפתח בלחימה:

1. בתחילת ההתקוממות וכדי למנוע את התפשטותה ואת התמוטטות מוסדות המדינה, ישתלטו כוחות צבא ומשטרה

בג'ונגל, שם צבר הצבא ניסיון באמצעות דיכוי של קבוצות אסלאמיות שונות ושל צבא העם הלאומי (NPA), הקבוצה הקומוניסטית של המורדים. בעקבות השתלטות מאוטה ואבו סיאף על מאראווי ללא התרעה ובהפתעה מוחלטת, נדרשו AFP - החיילים, הנחתים, אנשי הצי וצוותי האוויר והכוחות המיוחדים - להסתגל במהירות למציאות חדשה ושונה.

למעשה, שר ההגנה הפיליפיני דלפיין לורנזו היה זה שהצביע על חולשות הצבא הפיליפיני בלחימה. הוא הדגיש בעיקר את חולשות המודיעין הלקוי, ואת החוסר באמצעים לצורכי ISR (Intelligence, surveillance and reconnaissance). בשל כך המליץ לנשיא רודריגו דוטרטה להגדיל את תקציבי הרכש של אמצעי מודיעין מכל סוג.¹⁸

השתלטות מאוטה על העיר

ב־23 במאי 2017 החלו כוחות הביטחון של הפיליפינים לבצע פשיטה על העיר מאראווי כדי ללכוד את מנהיג קבוצת אבו סיאף איסנילון הפילון, ואת האמיר המוצהר-מטעם-עצמו של המדינה האסלאמית במזרח אסיה, עבד אל-כרים מאוטה. המורדים מהפלגים השונים התגלו עד מהרה כאגוז קשה לפיצוח, והכוחות הפושטים דיווחו על התנגדות קשה מהצפוי. הם נתקלו בעמדות הגנה בנויות היטב, בנתיבים סמויים, בסליקים של תחמושת ומחסני נשק ובתוכנית הגנה עירונית

על האזורים האורבניים, ויחסמו באופן הרמטי ערים לצורך בקרה ופיקוח.
2. בשלב השני, משום שהאזורים המאוכלסים משמשים מסתור ומקור אספקה למתקוממים, על הצבאות לנקות את הערים ואת האזורים האורבניים מגורמי טרור חתרניים ומבסיסי אספקה.

3. בשלב השלישי תונחת מכה סופית על המתקוממים בבסיסיהם ובמקומות המסתור שלהם, הודות לפעולות של יחידות עילית ובשיתוף פעולה אווירי.

הסבר נוסף להטלת המצור ולכיתור העיר מאראווי ניתן לראות בניתוח התיאוריה של גנרל רוברט סקילס, שפיקד על הקולג' למלחמה של הצבא האמריקני ב-1997. סקילס קבע שזו טעות להיכנס לערים, והציע "גישה עקיפה" שכללה כמה רעיונות של התיאורטיקן הצבאי הנרי בזיל לידל הארט.

סקילס חקר את הפוטנציאל המבצעי של "גישה עקיפה" ללחימה עירונית המבוססת על איסוף מודיעין, מצורים,

מהלומות נבחרות ותפיסת נקודות מפתח אסטרטגיות. הוא היה מודע למחיר של חיי אדם שגבו משימות לחימה עירוניות, והעדיף לכתר עיר אויב ולהקים סביבה טבעת חנק היקפית, על-פני הקזת הדם שבחדירה ובתקיפה ישירה. לשיתוף, בעזרת מל"טים הטסים בגובה רב, יכול הכוח התוקף להשתמש בתחמושת מדויקת נגד מטרות נקודתיות, וכך לרוקן את משאבי העיר המכותרת ולהתיש את האויב. גישה זו לא התאימה לצבא הפיליפינים בשל היעדר אמצעי מודיעין הולמים, מל"טים ואמצעים אחרים, ובעיקר בשל נחישות הנשיא דוטרה לעקור מן השורש את המורדים המוסלמים ולחסלם בפריצה לתוך העיר שבה התרכזו.¹⁸

מפשיטה ללכידת מנהיג אבו סיאף, הפילון, ב-23 במאי 2017, מצא עצמו צבא הפיליפינים שוקע בלחימה בשטח בנוי, למשך חמישה חודשים, לחימה שאליה מוכנתו וכשירותו היו לקויות

התפתחות הלחימה בעיר

מפשיטה ללכידת מנהיג אבו סיאף, הפילון, ב-23 במאי 2017, מצא עצמו צבא הפיליפינים שוקע בלחימה בשטח בנוי, למשך חמישה חודשים, לחימה שאליה מוכנתו וכשירותו היו לקויות. בשבוע הראשון של הלחימה, לאחר כיתור העיר והשתלטות על מבואותיה, התברר לכוחות הממשלה כי האויב מחופר היטב, העיר ממולכדת והטרוריסטים מסתתרים במערכת תת-קרקעית שהוכנה מראש. מניין הקורבנות החל לעלות (17 חיילים, 65 מורדים ושלושה שוטרים). את פרברי העיר כבש צבא הפיליפינים במהירות, המורדים נעו

ובמהירות לתוככי העיר, שהוכנה ללחימה, שם המתינו להם צלפים מיומנים שפגעו במטרות בהצלחה מרבית ובלמו את ההתקדמות המהירה.

בשלב זה החלה בריחה המונית של תושבים המומים והרס רציני על-ידי כנופיות שכונו "נערים מקומיים". אלפים נשארו ונתפסו כבני ערובה על ידי המורדים.

בעקבות האירועים והלחימה הכריז מפקד משטרת מאראווי, צ'ף פרסון אסדיל: "החבר'ה האלה יודעים להילחם, נראה שהם עברו אימונים והכשרה".¹⁹ מפקדי הכוחות מפנימים כי תאריך היעד האחרון שהציב הנשיא דוטרה למיגור המורדים - 22 ביולי 2017 - אינו מציאותי.²⁰

מבחינת הצבא הפיליפיני, כיבוש העיר מידי המורדים התבצע בשיתוף ה-SLICE-ing (אסטרטגיה, איתור, בידוד, צמצום/ הגבלה וחיסול - Strategize, locate, isolate, constrict and eliminate). מתאר לחימה זה התבסס על חלוקת העיר לשלושה אזורים, שלכל אחד מהם הוקצו

יחידות מהמרינס והצבא, מגובים ברק"ם וקני ארטילריה. בכל אזור, הכוח פעל לאיתור ובידוד המורדים באמצעות הצבת כוחות פיזית או יצירת אפקטים באש כבדה שמנעה את התקדמותם/נסיגתם וריתקה אותם למקומותיהם. נקיטה גישה ה-SLICE שהתפתחה תוך כדי לחימה הצריכה התקדמות איטית ומחושבת כדי להימנע מפגיעה בבלתי מעורבים, ולצמצם את האבדות והנפגעים לכוח הצבאי.²¹

הלחימה הקרקעית מאמצע מאי ובמהלך יוני-יולי התאפיינה בלחימה בשטח בנוי, מרחוב לרחוב, מבית לבית, מחדר לחדר. הכוח הצבאי נאלץ להסתייע באש ארטילרית ובאש מן האוויר, אשר לצד התקדמות הכוח דרך קירות הבתים, הרסה לחלוטין את התשתית העירונית.

בעקבות חשיפת לוחמים זרים בקרב המורדים ממדינות כמו מלזיה, אינדונזיה וסינגפור, חברו כמה מדינות (פיליפינים, מלזיה ואינדונזיה) והקימו כוח ימי ואווירי משותף לפיקוח על הים מסביב למינדנאו.²²

במקביל לכך שצבא הפיליפינים כבש מחדש רבעים בעיר, העצימו המורדים את לוחמת התקשורת שלהם והציפו את הרשתות במידע, שהתברר כשקרי, כאילו הם שולטים בחלקים נרחבים יותר בעיר. כך יצרו מצג שלפיו שליטתם בשטח איתנה.²³

בשבוע החמישי ללחימה בעיר, מפקד US Pacific Command האמריקני, אדמירל הארי האריס, התריע וקרא לכל מדינות האזור לראות במתרחש במאראווי קריאת השכמה.²⁴

לקחים טקטיים מהקרב במאראווי

הקרב על מאראווי התאפיין במיקרו סביבות לחימה, שבוצעו על-ידי לוחמים בודדים או קבוצות לחימה קטנות. התמרון היבשתי של צבא הפיליפינים לתוך העיר לא הותיר כל סיכוי למורדים, כשהתמרון היבשתי בסיוע כוח אש מהאוויר

איסנילון טוטוני הפילון (אבו עבדאללה אל-פיליפיני), מנהיג הארכון המוסלמי אבו סיאף שפרש והמשיך בלחימה, כשהרקע לפרושה: סוגיות אסלאמיות הלכתיות

כוחות פיליפיניים במאראווי. הקרב במאראווי המחיש שוב את נחיצות השריון בקרב בשטח האורבני בשילוב עם הכוחות הרגליים, טנקים ונגמ"שים, כשיטה בלחימה בעיר

שימשו כוח עזר טכני משמעותי לצבא הפיליפיניים בלחימה, בהדרכה, בתכנון, במודיעין וכדומה, אך לא בלחימה פעילה.²⁹ החוסר באמצעי ראיית לילה הביא לכך שמרבית הכוח הלוחם הפיליפיני היה סטטי בלילות, ועסק במשימות הגנה על עצמו או על חלקים בעיר שנכבשו.

כוחות MARSOG היו יעילים כאשר הופעלו בלילה. הם צלחו מכשולים ומלכודות פתאים שנחשבו למסוכנים בשעות היום, וביצעו תקיפות פתע ישירות על עמדות המורדים תוך ניצול אמצעי ראיית הלילה שברשותם. היתרון המכריע של יכולת הלחימה בלילה אפשר להם לכבוש עמדות אויב, ולהחזיק בהן עד להגעת כוחות שהחליפו אותם עם שחר.

כוח המשימה המיוחד האמריקני

כוח המשימה המיוחד האמריקני (Special Operations Task Force) SOTF 511 הוא הכינוי שניתן לכוח אמריקני למבצעים מיוחדים שיועד לפיליפינים. ייעוד הכוח - תמיכה גורפת בכוחות המזוינים של הפיליפינים (AFP) במאבקם בטרור בדרום המדינה. (Joint Special Operations Task Force-Philippines) JSOTF-P פעל לצד ה-AFP כדי להביס את ארגוני הטרור וליצור את התנאים הדרושים לשלום, יציבות ושגשוג.³⁰ המפתח להצלחתו של SOTF 511 התבסס על הקשרים החזקים שנוצרו עם שותפים מרכזיים בכל מה שמכונה JIIM (Joint, Interagency, Inter-Government and

וארטילריה הכריעו את המורדים והרסו את מרבית בנייני העיר. הקרב מבית לבית, תוך חיסול קיני המורדים פיזית, הוכיח שלא ניתן להסתמך על האש ועל הכוח האווירי להכרעה בקרב. החתירה למגע פיזי עם האויב היא זו שהביאה להכרעה ולניצחון.²⁵

הפרופסור האוסטרלי גרג פילי, שניתח את הלחימה במאראווי והגדיר אותה "האירוע הכי משמעותי בדרום מזרח אסיה ב-15 שנים האחרונות",²⁶ הגיע למסקנה כי הטנ"ה - טכניקות, נהלים והוראות (Tactics, techniques and procedures) של צבא הפיליפינים - הם אלו שסייעו לו להצליח במשימתו בכיבוש העיר ובהכרעת האויב. הצבא הפיליפיני הדגים בלחימה את חשיבות הפו"ש,²⁷ את חיוניות התיאום ואת הסנכרון המיטבי של כוח האש מפלטפורמות שונות.²⁸

לחימה לילית ואמצעי ראיית לילה

שני הצדדים, צבא הפיליפינים והמורדים, סבלו מהפעלה מוגבלת מאוד של האמל"ח בלילות ולכן כמעט לא נלחמו במהלכם. הכוחות הלוחמים היחידים שצוידו באמצעי ראיית לילה היו הנחתים הפיליפינים (The Marine Special Operations Group) - MARSOG, וכוח המשלוח של הכוחות המיוחדים של אוסטרליה (The Special Operations Command) - SOCOMD. האוסטרלים והאמריקנים

הסולטאנים של לאנאו מגישים מכתב פתוח לנשיא רודריגו דוטרה, הקורא לפתרון מהיר של משבר מאראווי

המודיעין המתקבלים מהם בזמן אמת. לפיכך, יש לתכנן את הסיוע האווירי כך שיהיה רציף ואמין משום שהוא מהווה גורם המשתק את פעולות האויב ומאפשר לכוחות הקרקעיים להמשיך במשימותיהם.

סימון כוחותינו

לצורכי זיהוי ומניעת תקיפה מהאוויר ופגיעה בלתי מכוונת בכוחות הצבא הקדמיים, השתמשו הכוחות בסימני זיהוי. האויב הבין זאת וניסה להטעות על-ידי שימוש בסימני זיהוי דומים לאלה של הצבא, וכן על-ידי האזנה לרשתות הקשר השונות.

הפעלת אש ישירה

תותחנים בצבא הפיליפיני השתמשו בתותח הוביצר 105 מ"מ בירי אש ישירה לצורכי חדירת קירות בטון עבה, השכיחים בבנייני העיר מאראווי. הירי תרם רבות להרס המוחלט של הבתים בעיר.

הפעלת כוחות הנדסה לצורכי פריצה

במהלך הלחימה בעיר הייתה דרישה רבה לאמצעי פריצה. דרכי הגישה שהיו ממוכדות, ממוקשות ולעיתים תחת אש צלפים, חייבו את הכוחות לנוע בדרכים עקיפות או להפעיל כוחות הנדסה ייעודיים לפיצוץ מטעני הצד, פינוי מחסומים ומתחסים ועוד.

רבים מהמבנים בתוך העיר נבנו מבטון מזוין, עבה. לחדירתו נדרש הכוח לשני שלבים: בשלב הראשון פיצוץ עם חנ"ם, כדי להרחיק את הבטון, ולהותיר לשלב השני את חיתוך הברזל שנותר, במכשירי חיתוך הידראוליים.

במבנים שבהם ניתן היה לייצר "חורי עכבר" למעבר דרך הקירות, העדיף הצבא לפעול כך ולהקטין את הנזק למבנים מחד גיסא, כשחיליו נעו בביטחון רב וללא נפגעים מאידך גיסא. כך, כמו בשכם במבצע "חומת מגן" ב-2002, הפתיעו את האויב.

פינוי הריסות לפתיחת צירים, לתנועה ולפינוי

בתוכנית ההגנה על העיר תכנן האויב להקשות על תנועת הכוח הצבאי על-ידי מיקוש, מלכוד והנחת מכשולים כבדים כמו מכוניות, לאורך ולרוחב של צירי תנועה מרכזיים. ואולם, למערך

(Multinational-enterprise).

ה-JIIM הסתמך על תקשורת רשתית שבה התקיים שיתוף מידע בכל הרמות, דבר שאפשר קבלת החלטות מהירה וחשובה באמצעות הסמכות והאמון הקיימים.³¹ זוהי דוגמה מאלפת להצלחת תפיסת פיקוד המשימה, בין אם היא מיושמת בין שותפים או בין פקודים בתוך יחידה אחת.³²

שילוב שריון בלחימה

הקרב במאראווי המחיש שוב את נחיצות השריון בקרב בשטח האורבני בשילוב עם הכוחות הרגליים, טנקים ונגמ"שים, כשיטה בלחימה בעיר. צבא הפיליפינים הפעיל צוותי קרב משולבים (חי"ר, שריון והנדסה) שנעו עקב בצד אגודל ובכך הבטיחו כוח אש רציני, מיגון לכוחות הרגליים, התגברות על מכשולים ובמקרה של נפגעים - חילוץ בטוח לאחור.

עם זאת, סוגיית ניידות הכוחות בעיר בלחימה לימדה כי רחובות שניזוקים בלחימה והופכים לעיי חורבות עשויים לפגוע ביכולת התמרון והמעבר של הכלים המשוריינים, ולהופכם למטרות קלות לצלפים וליריב הממתין במארבים. הפתרון שנמצא הוא הפעלת דחפורים לפילוס וניקוי השטח. הטכניקה כונתה "התקדמות בדילוגים".

מיקוד בנתיבי נסיגה אפשריים של האויב

במאראווי השתמשו המורדים בנתיבי נסיגה מכוסים או ב"חורים" (שנחפרו בקירות או ברצפות, או מעברים מוסתרים במרתפים וכדומה). נתיבים מוסתרים אלו אפשרו לאויב תנועה בטוחה אל עמדות הקרב או נסיגה והיעלמות. כשנתיבים כאלה התגלו לצבא הפיליפיני, היו כוחות ההנדסה אמונים על הקרסתם הפיזית או באמצעות חנ"ם, ועל-פי הצורך תוך שימוש בגז מדמיע כדי להבריח את המורדים החוצה ולזנב בהם. לרוב בפעילות כזו שולבו גם מל"טים שתפקידם היה לזהות את מקומות הכניסה והיציאה ל"חורים" על-פי העשן. שיטה זו חסכה צורך בשיגור כוחות רגליים ללחימה בתווך התת-קרקעי, לחימה הדורשת מיומנויות ואמצעים מיוחדים שלא היו בנמצא בצבא הפיליפינים באותה עת.

שימוש במל"טים

בקרב על העיר הפעילו שני הצדדים מל"טים, בעיקר למשימות מודיעין ותצפית. המל"טים בצבא הפיליפינים הופעלו עד לרמת המחלקה, מתוך כוונה לאבטח את תנועת הכוח ולהימנע מירי דר-צדדי, וכמובן לזיהוי ניסיונות חדירה ותקיפה של המורדים נגד הכוח הצבאי ולגילוי צירי בריחה ומילוט של האויב. הכוחות המורדים השתמשו באמצעים זמינים, זולים, שמצויים על המדף ופשוטים להפעלה, בעיקר כדי לזהות את תנועת הצבא בעיר ולפיה לתכנן את מערך המלכודים והמארבים.

סיוע אווירי קרוב

הצבא הפיליפיני נעזר באופן יעיל בסיוע אווירי קרוב בסריקות שנערכו מבית לבית. עם זאת, כשהאויב זיהה פעילות אווירית מעליו (ויזואלית או קולית) הוא חדל לנוע בשטח, חמק לעומק האדמה והמתין עד יחלוף זעם, כלומר, עד שלכלי הטיס יאזל הדלק או הזמן מעל המטרה.

העובדה שיש מגבלות זמן וצורכי תדלוק לכלי טיס מסוגים שונים מגבילה את אפקטיביות הכלים ופוגעת ברצף דיווחי

המכשולים התוספה תוצאת ההפצות מן האוויר ומן האש הארטילרית. הריסות המבנים ופסולת בנייה המוטלת בצירי התנועה העצימו את הקושי במעבר דרכם, הסתירו את פתחי ה"חורים" (במקומותינו - פירים של מנהרות תת־קרקעיות) וכן שימשו כעמדות מסתור וירי לצלפים. כדי להתגבר על המכשולים בצירי התנועה, השתמש צבא הפיליפינים ב"דובי" הידוע (ממבצע "חומת מגן") - כלומר בדחפורי D-9.

צלפים

הלחימה בשטח העירוני היא גן עדן לצלפים משני צידי המתרס, כשבמקרה של מאראווי תכננו המורדים מראש את מיקום עמדות הצלפים, כולל עמדות חלופיות. בתחילת הקרב הם היו יעילים אך ככל שמשך הלחימה התארך והאויב איבד שטח, האפקטיביות של צלפיו נפגמה. צבא הפיליפינים, שהיה מצויד באמצעי צליפה טובים יותר ובסיוע מערבי, הקטין את אפקטיביות צלפי האויב באופן משמעותי. עם זאת, לעיתים ההגנה הטובה של לוחמי המיליציות בעיר הייתה הסתתרות מאחורי אזרחים חטופים או בלתי מעורבים - עובדה שמנעה פגיעה פיזית בהם.

היום שאחרי

מחירי הקרב לשחרור מאראווי היו גבוהים. הדעות על מידת הנזק שנגרם לתשתיות העיר שונות, ואולם תצלומי אוויר מצביעים על כך שחלקים נרחבים של העיר נהרסו, ורובעי מגורים שלמים פשוט הושטחו. הבנק העולמי, למשל, מעריך כי ייתכן שיחלפו יותר משני עשורים ומיליארדי דולרים על־מנת להחזיר את מאראווי למצבה המקורי ולשקמה. את מחיר המלחמה האמיתי שילמו, כצפוי, תושבי העיר. ההערכה היא שכ־1.1 מיליון איש מהעיר וסביבתה נאלצו לעזוב את בתיהם והפכו לפליטים בארצם ובכך יצרו בעיה חדשה לשלטונות. אלה ששבו לעיר - לא מצאו את בתיהם, שהפכו לעיי חרבות.

מחירי הקרב לשחרור מאראווי היו גבוהים. הדעות על מידת הנזק שנגרם לתשתיות העיר שונות, ואולם תצלומי אוויר מצביעים על כך שחלקים נרחבים של העיר נהרסו, ורובעי מגורים שלמים פשוט הושטחו

מאות אזרחים נהרגו, כ־1,000 מורדים מוסלמים מקבוצות שונות נהרגו, לצבא הפיליפיני היו 200 אבדות ו־1,000 פצועים, וראשי קבוצות המורדים, הפילון ועומר מאוטה, חוסלו.³³ שיקום פיזי, התאוששות כלכלית ושיקום אנושי לאחר סבב לחימה ארוך וממושך צריך להיות אינטרס מדינתי. נוסחת 3R (Reconstruction, Recovery and Rehabilitation) עם דה־רדיקליזציה חייבת להיות מיושמת בשטח שנכבש מחדש מידי המורדים המוסלמים. במקרה מאראווי, ניתן לומר כי הצבא הפיליפיני ניצח בקרב אך הפסיד במלחמה, בעיקר בשל הכישלון בתקשורת. אף שקואליציית המורדים נקטה טרור, לקחה בני ערובה, ערפה ראשים, ביצעה פעולות התאבדות,

הפעלה מלכודים מסוגים שונים וחבלה בתשתיות העיר, הנרטיב הפיליפיני שלאחר הלחימה נוהל בתקשורת ברשלנות. כתוצאה מכך, הטילו עשרות אלפי הפליטים המתוסכלים את האשמה במצוקותיהם ובסבלותיהם על הצבא (הצבא הואשם בפשעים נגד האנושות) ועל הממשלה.³⁴

סיכום

ב־17 באוקטובר 2017 ביקר דוטרטה במאראווי והכריז על ניצחון. מאראווי נהרסה מן היסוד, ותושביה, שסבלו תחת השליטה של קואליציית המורדים המוסלמים, הפכו לפליטים חסרי בית בארצם. הניצחון הצבאי על האויב בלחימה בשטח אורבני הושג, כשאת כיבוש העיר ושחרורה מידי המורדים המוסלמים יש לראות כחוליה בשרשרת הניצחונות הצבאיים על דאעש בעיראק ובסוריה ובחיסול הכוח הלוחם שלו. דינן של הערים הנמצאות במרכז הלחימה במאה הנוכחית וכפי שראינו גם במאה ה־20 ברור לחלוטין - הן ייחרבו עד היסוד, ותושביהן ייפגעו ויהפכו לחסרי כול ולפליטים.

המערב ינסה למזער בלחימה את הנזקים לאוכלוסייה ולתשתיות חיוניות במרחב האורבני, באמצעות שימוש בכלים המבוססים על טכנולוגיה עילית, בל"פ (לוחמה פסיכולוגית), בהפעלת מבצעי תודעה להרחקת האוכלוסייה הבלתי מעורבת מהמורדים ובנקיטת תמרון יבשתי משולב, איטי ומבוקר (כיבוש אל־מוצ'ל ארך 267 ימים, כיבוש אל־רקה 134 ימים ומאראווי 153 ימים), שתכליתו לצמצם את הפגיעה בתושבים ובתשתיות ולחסל את האויב. למרות כל אלה - ייהרסו הערים. כך קרה בעיר הואה ב־1968 בווייטנאם שחרבה; כמותה חרבו ונהרסו ערי יוגוסלביה במלחמות הבלקן בין השנים 1991-2001. ההרס לא פסח על ערי עיראק לאחר ההשתלטות האמריקנית על עיראק ב־2003 וההתקוממות העממית שהחלה בהנהגת פלגים אסלאמיים קיצוניים נגדה. לדוגמאות שלעיל יש להוסיף כמובן את סבבי הלחימה של צה"ל בערי דרום לבנון וברצועת עזה, המדגימים את ממדי ההרס והפגיעה באזרחים. אינני רואה בעתיד תוצאות אחרות ללחימה במרחב האורבני, על אף המאמצים הרבים המושקעים בתחומים שונים כדי לדייק ולצמצם את הנזקים. לא בכדי בחר האויב את העיר כשטח הלחימה.

מתמונת מצב זו ומהמציאות בפועל נגזרת שאלה נוספת: האם הכרעה פיזית של האויב בעיר, באמצעות חיסול או גירוש, יכולה להיחשב כניצחון עליו? התשובה המתבקשת, בעיקר לאנשי הצבא, היא כן מוחלט. הניצחון הצבאי הוא חלק מהעניין, ולא יהיה שלם אם הפן ההומני לא יטופל בהתאם ובמהירות. לא רצוי ואף לא ניתן להתעלם מהיום שאחרי; יש לפעול באופן רציף לשיקום העיר בכל אספקט למען תושביה ולטפל בפליטים טיפול הוגן, שאם לא כן - הבעיה שבעטייה נכנסים למלחמה או לקרב לא נפתרה, וזו רק שאלה של זמן מתי לריק השלטוני הקיים, לניכור ולתופעות השליליות של הפליטות תהיה כניסה מחודשת והתבססות של גורמים אסלאמיים קיצוניים, שתצריך סבב לחימה חדש.

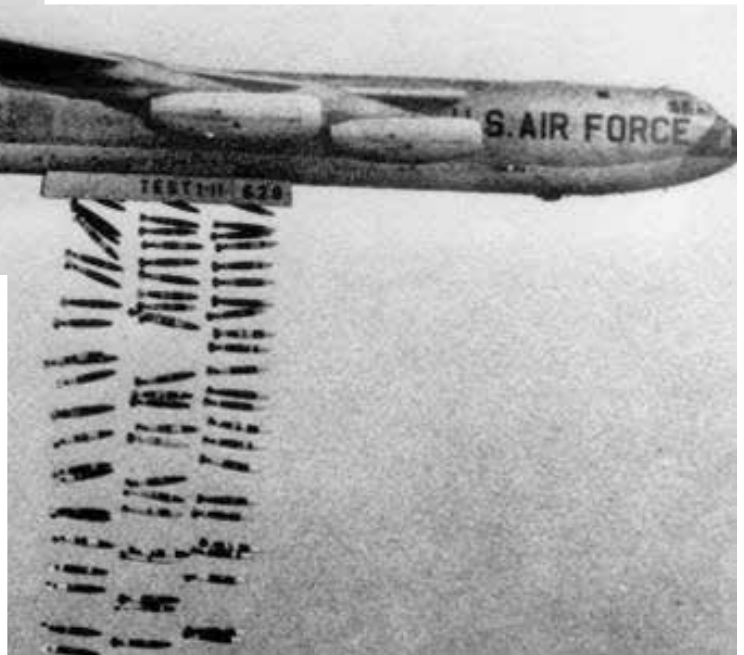
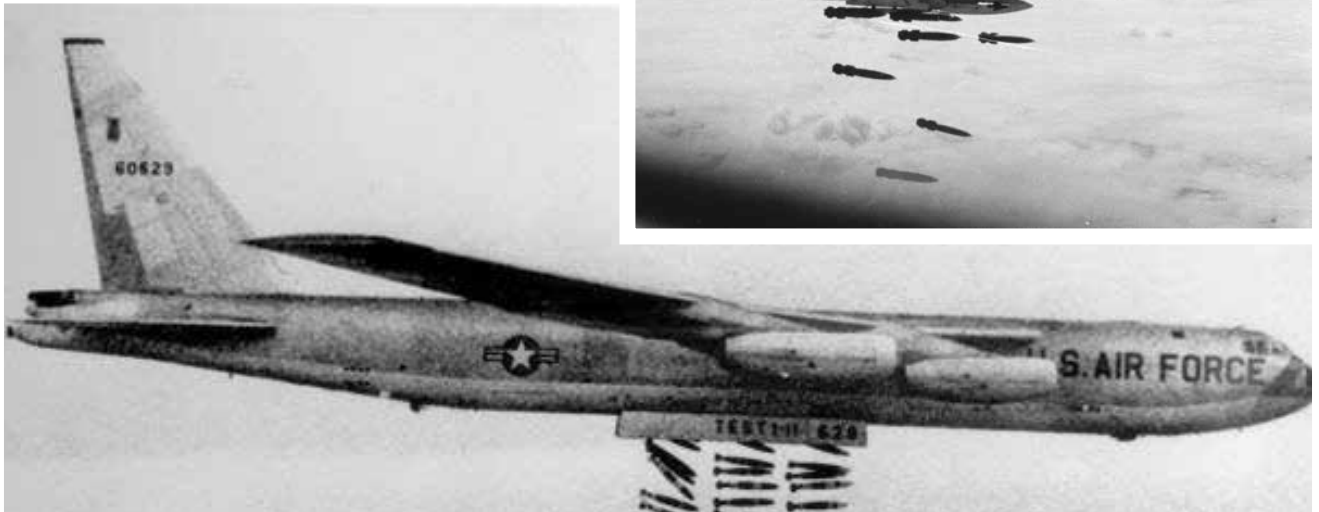
ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

השליטה באוויר: תיאוריות צבאיות על אודות כוח אווירי

המלחמות שהתנהלו ברחבי העולם לאחר 1945 והפעלתו של הכוח האווירי במלחמות אלה, חייבו שינוי בחשיבה על האופן שבו יש להפעיל את הכוח האווירי. עד היום מתקיים ויכוח על אודות יכולתו של הכוח האווירי להכריע לבדו מלחמה, והדבר מחייב למידה מעמיקה יותר - הן של ההיסטוריה של הפעלת הכוח האווירי והן של התיאוריות השונות שהתפתחו במהלך השנים

מטוסים אמריקניים מפציצים מסרות בצפון וייטנאם. אין כל ספק בחשיבותה ובהשפעתה של התיאוריה שכתב דואה, אך אין זו התיאוריה היחידה בתחום הפעלת הכוח האווירי

ד"ר טל טובי, מרצה בכיר במחלקה להיסטוריה כללית, אוניברסיטת בראיילן

במלחמת העולם הראשונה. למעשה, הפעלת מטוסים במלחמת העולם הראשונה היא זו שהציגה את מגוון התפקידים שבהם למעשה מחזיק הכוח האווירי עד היום.³ היה זה מעין תהליך אבולוציוני. בתחילה, משימות המטוסים היו בעיקר לסייר, לתצפת ולאכן מטרות עבור הארטילריה. בהמשך התפתחו קרבות אוויר בין מטוסים שהמריאו ליירט את מטוסי הסיור ובין מטוסים שיצאו להגן עליהם.⁴

דואה התעלם מהדינמיקה ההיסטורית שבה פיתוח טכנולוגי, המעניק יתרון להגנה או להתקפה, יביא לפיתוחה של טכנולוגיה או טכניקה קרבית שינגדו אותו. כמו כן יש לזכור כי הקיפאון בחזית המערבית, שממנו ניסה להימנע במלחמה הבאה, הביא לחשיבה מקורית בדבר פתרונות תיאורטיים ומעשיים שימנעו שוב מלחמת חפירות מתישה. למשל התיאוריות שפיתחו ההוגים הבריטים ג'ון פולר והנרי באזיל לידל הארט בתחום הלוחמה הממוכנת. שני הוגים אלה קבעו כי יש לשלב כוח אווירי בקרב היבשתי כמספק סיוע ארטילרי לכוחות השריון, שיפרצו את מערכי ההגנה של האויב.⁵

טעותו הגדולה של דואה הייתה הסתמכותו הבלעדית על המפציץ האסטרטגי, והתעלמות מהמשימות האחרות של הכוח האווירי כפי שהתבררו כבר במלחמת העולם הראשונה

גישתם של השניים הייתה בעלת השפעה מכרעת על תכנון המבצעים הגרמניים ערב מלחמת העולם השנייה. תפיסת התמרון המשוריין הגרמני, שזכתה במערב לשם "בליצקריג", שילבה טנקים עם מפציצי צלילה, וסינרגיות זו העניקה עליונות מבצעית ברורה לגרמניה בשנים הראשונות של מלחמת העולם השנייה.⁶ במילים אחרות - שני הוגים אלה הדגישו את תרומתו הטקטית והמערכתית של המטוס.

יתר על כן, מטוסי הקרב, שדואה הקל ראש בערכם, מילאו תפקידים מכריעים במהלך המלחמה כולה ובכל הצבאות הלוחמים. הקרב על בריטניה הוכרע בעזרת מטוסי יירוט; סיוע אווירי קרוב לכוחות היבשה ואמנעה אווירית באמצעות מטוסי קרב הפצצה סייעו באופן דרמטי להצלחתן של הפלישות הגרמניות למערב אירופה ולברית-המועצות, ומנגד לנחיתה האנגלו-אמריקנית בנורמנדי.⁷

שימוש טקטי במפציצים כבדים סייע רבות לפריצתה של הארמיה השלישית האמריקנית מנורמנדי (מבצע "קוברה"). כמו כן, משימות סיוע ואמנעה היו קריטיות בחזית המזרחית, באותה התנגשות צבאית אפוקליפטית בין צבאות גרמניה וברית-המועצות ובוודאי במהלכי המלחמה ההתקפיים העצומים שביצע הצבא האדום החל משלהי 1943 לעבר כיבוש ברלין.

דואה וההוגים הראשונים בתחום הכוח האווירי בשנים שבין שתי מלחמות העולם, ביססו את טיעוניהם על חמישה עקרונות, המגלמים עד היום את המכנה המשותף של חסידי הכוח האווירי.⁸

1. האמונה הבלתי מתפשרת, כי הפעלה נכונה של כוח אווירי

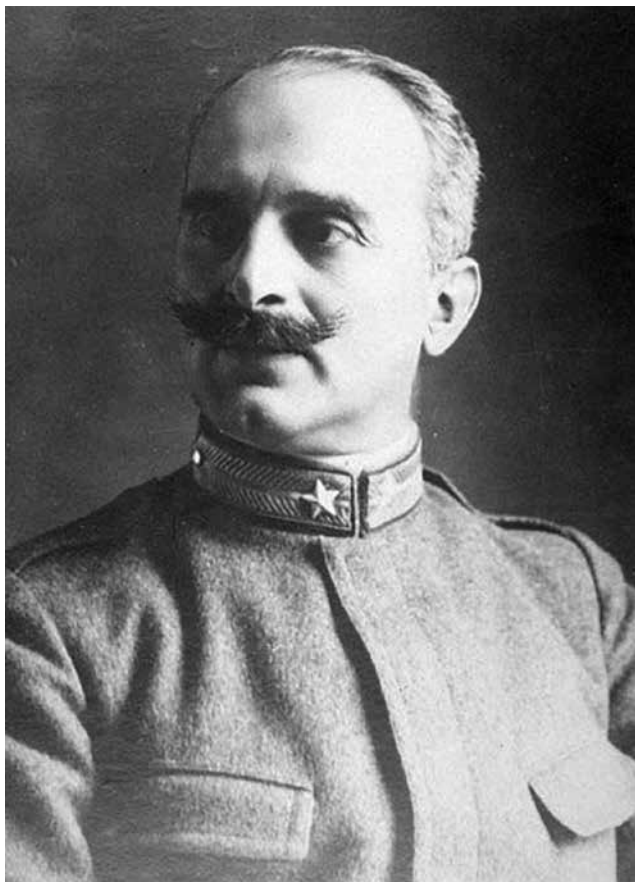
ב-1977 פרסמה הוצאת "מערכות" תרגום לעברית לספרו של יהודה ואלך, **תורות צבאיות והתפתחותן במאות ה-19 וה-20**.¹ לדעתי, למרות חשיבותו, כיום הספר לא עדכני, אך עדיין נמצא ברשימת הקריאה של קורסי הכשרת הקצונה השונים בצה"ל. כך למשל, בהקשר למאמר זה, התיאורטיקן האיטלקי ג'וליו דואה, שבו עוסק פרק 15 בספרו של ואלך, נלמד כתיאורטיקן היחיד בתחום הכוח האווירי, כאשר התיאוריה שלו הדגישה באופן בלעדי את הפעלתו האסטרטגית של הכוח האווירי. אין כל ספק בחשיבותה ובהשפעתה של התיאוריה שכתב דואה, אך אין זו התיאוריה היחידה בתחום הפעלת הכוח האווירי. בתקופה שבה כתב דואה נמצאו תיאורטיקנים נוספים, שגם אם הושפעו ממנו כתבו תיאוריות שהתאימו לחילות האוויר של מדינותיהם, כדוגמת וויליאם "בילי" מיטשל האמריקני.² כמו כן נוכל לזהות תיאורטיקנים שהדגישו את חשיבות הפעלתו הטקטית והמערכתית של המטוס כחלק משדה הקרב המשולב. מול התיאוריה של דואה עומדות תיאוריות נוספות שהושפעו מהפעלתו המבצעית של הכוח האווירי האמריקני בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, ובמיוחד מהמערכה האווירית במלחמת וייטנאם. תיאוריות אלו התפתחו מתוך משבר ומהבנה כי הסתמכות בלעדית על מערכת הפצצות אסטרטגיות אין בכוחה להכריע לבדה את המלחמה, כפי שטענו התיאוריות שנכתבו לפני מלחמת העולם השנייה.

בתיאוריות חדשות אלו יש משום עניין ורלוונטיות גם כיום; בעיקר מעצם טענתן הבסיסית כי הכוח האווירי לא צריך להיות מופעל רק נגד מטרות אסטרטגיות, וכי הן משלבות גם חשיבה ברמה המערכתית והטקטית.

מטרתו של מאמר זה להציג בקצרה את ההתפתחות ההיסטורית בתחום הכתיבה התיאורטית על אודות כוח אווירי, ובכך לספק בסיס דיון ראשוני עבור אלה העוסקים בלימוד ובחקר של תיאוריות צבאיות בכלל ושל הכוח האווירי בפרט. מטרה נוספת של המאמר תהיה להצביע על כך שלמרות חשיבותו של דואה, בתיאוריה שעיצב נמצאות כמה נקודות חולשה שפוגמות ברלוונטיות שלו במציאות הצבאית כיום.

ממעשה לתיאוריה ומתיאוריה למעשה וחוזר חלילה

אין ספק בחשיבותה של התיאוריה של דואה ושל תיאורטיקנים אחרים שכתבו בין שתי מלחמות העולם, ואת השפעתם ניתן למצוא אצל חלק מהגנרלים שפיקדו על כוחות האוויר במלחמת העולם השנייה ולאחריה. במיוחד אלה של בריטניה וארצות-הברית, כדוגמת ארתור האריס הבריטי או קרל ספאץ וקרטיס לה-מאי האמריקנים. אך טעותו הגדולה של דואה הייתה הסתמכותו הבלעדית על המפציץ האסטרטגי, והתעלמות מהמשימות האחרות של הכוח האווירי כפי שהתבררו כבר

ג'וליו דואה. התעלם מהדינמיקה ההיסטורית שבה פיתוח טכנולוגי, המעניק יתרון להגנה או להתקפה, יביא לפיתוחה של טכנולוגיה או טכניקה קרבית שינגדו אותו

ייתכן כי התקפות אסטרטגיות לא יבטלו את הצורך בלחימה ישירה נגד כוחות האויב. אך תקיפות כאלה יכולות לעצב את אותן התקפות כך שיתנהלו בזמן ובמרחב הנוחים לצד שהפעיל עוצמה אווירית אסטרטגית במטרה להשיג תוצאות מכריעות במינימום סיכון ואבדות לכוחותיו.

כך נוכל לקבוע כי כוח אווירי אסטרטגי הוא בהגדרתו כוח התקפי מובהק, מעצם העובדה שהוא מהווה איום סימולטני ורצוף למכלול מוקדי העוצמה של האויב. הפעלה יעילה ונכונה של כוח אווירי אסטרטגי מאפשרת לתקוף את נקודות הכובד, ובכך להכריע את האויב בהיבט האסטרטגי. לפיכך מערכת הפצצות אסטרטגיות היא מהות תיאורטית וגישה מעשית להבסת האויב כמערכת. זוהי התפיסה העומדת בבסיס התיאוריה שעיצב ג'ון וורדן, אחד מהתיאורטיקנים החשובים בתחום הכוח האווירי בשלהי המאה ה-20.¹¹

הכתיבה על העוצמה האווירית - ארבעה דורות

בהתפתחותו של הכוח האווירי קדם המעשה לתיאוריה ומגמה זו תימשך גם בעתיד, אם כי הדורות הבאים בתחום המחשבה הצבאית התבססו בכתיבתם גם על הניסיון ההיסטורי של מלחמות קודמות. וולטר בוין חילק את הכתיבה על העוצמה האווירית לארבעה דורות של תיאורטיקנים.¹²

לבדו תביא לניצחון.

2. הזרוע האווירית עצמאית ובעלת שדרת פיקוד משלה שאיננה כפופה לזרועות האחרות. בנוסף, הכוח האווירי יהיה בעל מהות אסטרטגית, ומשימות המפציצים ארוכי הטווח יהיו בעדיפות רבה על-פני סיוע טקטי לכוחות היבשה. זאת, כאמור, כיוון שהכוח האווירי לבדו יכול להשיג הכרעה במלחמה.

3. ההגנה תמשיך להיות צורת הקרב החזקה בלוחמה היבשתית, והניסיון להכריע את האויב בהתקפה יגבה מחיר יקר בכוח אדם ובמשאבים. לפיכך, הפעלת הכוח היבשתי לא אפקטיבית יותר בהתקפה זאת, לעומת הכוח האווירי שיכול לטוס מעל לקווי החזית והמכשולים על-מנת לפגוע בלב מדינות האויב.

4. ההתקפה האווירית חזקה יותר מההגנה הקרקעית, והמפציץ האסטרטגי, כפי שקבע דואה, הוא הנשק ההתקפי האולטימטיבי.

5. את ההכרעה ניתן להשיג על-ידי פגיעה במכלול המשאבים ובתשתיות האסטרטגיות והכלכליות של האויב, ללא הצורך בתקיפת כוחות האויב בחזית. פגיעה כזו, בתשתיות חיוניות, תביא לקשיים בהספקת חומרי לחימה וכוח אדם למכונות המלחמה של האויב הנמצאת בחזית. כמו כן פגיעה בריכוזי אוכלוסייה תגרום לדמורליזציה ואף לפניקה בקרב האוכלוסייה האזרחית, במידה כזו שתחייב את ראשי המדינה להפסיק את המלחמה.⁹

הפעילות האווירית ברמה האסטרטגית מכוונת להשגת מטרות כלליות שישפיעו באופן ישיר ביותר על השגת מטרות המלחמה, כפי שהוגדרו על-ידי הדרג המדיני. זאת באמצעות פגיעה במערכות הפיקוד, השליטה והתקשורת (C3 - command, control and communication) של האויב וכן במשאביו האסטרטגיים והכלכליים.¹⁰

ההוגים הבריטים ג'ון פולר והנרי באזיל לידל קבעו כי יש לשלב כוח אווירי בקרב היבשתי כמספק סיוע ארטילרי לכוחות השריון, שיפרצו את מערכי ההגנה של האויב. גישתם של השניים הייתה בעלת השפעה מכרעת על תכנון המבצעים הגרמניים ערב מלחמת העולם השנייה

תקיפה אסטרטגית היא גם רעיון, ולא רק קו פעולה מבצעי, המושתת על ההנחה כי אפשר להשיג אפקט ישיר על מקורות העוצמה של האויב ועל רצונו ויכולתו להילחם. זאת ללא הצורך בהתנגשות ישירה בשדה הקרב. לפיכך ניתן להשתמש בהתקפה האסטרטגית כדי למנוע מהאויב לתקוף יעדים חיוניים, ובכך למנוע ממנו את מטרות המלחמה שהגדיר לעצמו.

בעזרת ההתקפה האסטרטגית, הפיקוד בזירה נתונה יכול לשבש, לבודד או לנתק את מערכי הכוחות של האויב בחזית ממערכות ה-C3 הלאומיות והאסטרטגיות, וכן ממערכי הלוגיסטיקה והמודיעין החיוניים לניהול המלחמה. אמנם

הדור הראשון של אנשי מעשה והגות בתחום זה היה מצומצם יחסית, מעצם העובדה כי בסופו של דבר הכוח האווירי במלחמת העולם הראשונה לא היה זה שהכריע את המלחמה. כמו כן, חסידי הכוח האווירי נאלצו להתמודד, במהלך המלחמה ובמיוחד לאחריה, מול ממסד צבאי שמרני. ההתמודדות הייתה גם מול הרצון של מדינותיהם לקצץ בתקציבי הביטחון לאחר מלחמה זו, במיוחד בבריטניה ובארצות הברית. בדור הראשון נוכל לכלול את דואה, יו טרנצ'רד ובילי מיטשל, שהקונספציות הצבאיות שלהם התבססו באופן מובהק על ניסיונם הצבאי במלחמת העולם הראשונה, ובחזון דטרמיניסטי ואף אפוקליפטי כלפי הפעלת כוח אווירי במלחמה הבאה. אנשי הדור השני היו בעיקרם אנשי מעשה, שהושפעו במידה מכרעת מבני הדור הראשון בכך שראו את הכוח האווירי כזרוע מבצעית נפרדת ועצמאית לצד צבא היבשה והצי. עם זאת, הם טענו כי הזרוע האווירית צריכה לזכות בעדיפות צבאית (ותקציבית) מעצם יכולתה להכריע לבדה את המלחמה. אנשי הדור השני עסקו בבנייתו של כוח אווירי בתקופה שבין שתי מלחמות עולם, וחלקם אף פיקדו עליו במלחמת העולם השנייה תוך שהם מיישמים, הלכה למעשה, את התפיסות התיאורטיות של בני הדור הקודם.

לאחר המלחמה התפתח הדור השלישי. היו אלה קצינים ששירתו תחת בני הדור השני ואף הם הושפעו מבני הדור הראשון, ובמהלך המלחמה פיקדו על טייסות המפציצים האסטרטגיים. גורם נוסף שהשפיע על בני הדור השלישי היה הופעתו של הנשק האטומי על בימת ההיסטוריה

מולם עמדו אלה שטענו כי חיל האוויר חייב להיות בנוי על תמהיל מבצעי המורכב מסוגים שונים של מטוסים, ולא רק על כוח אווירי אסטרטגי. בתוך קבוצת חסידי הכוח האווירי האסטרטגי נוכל לצייין את הנרי ארנולד, הייוד הנסל, קנת' וולקר ולורנס קאטר האמריקנים; ארתור הריס הבריטי, איסורקו יאמאמוטו היפני ואלכסנדר דה סברסקי הרוסי. חלק מהוגים אלו, בעיקר האמריקנים, תמכו בתפיסת "הכוח האווירי האמיתי", שטענה כי מפציצים יכולים להביא להכנעת האויב. את גישתם ניתן למצוא באופן מובהק במערכות ההפצה האסטרטגיות על גרמניה ויפן במהלך מלחמת העולם השנייה.¹³ לאחר המלחמה התפתח הדור השלישי. היו אלה קצינים ששירתו תחת בני הדור השני ואף הם הושפעו מבני הדור הראשון, ובמהלך המלחמה פיקדו על טייסות המפציצים האסטרטגיים. גורם נוסף שהשפיע על בני הדור השלישי היה הופעתו של הנשק האטומי על בימת ההיסטוריה. עת נכנס העולם לעידן "ההשמדה ההדדית המובטחת", התפתח המושג כוח אווירי אבסולוטי, כלומר היכולת להרוס באופן מוחלט, בעזרת הנשק האטומי, את האויב. למעשה, תפיסה זו גילמה את הביטוי העליון והקיצוני ביותר

לתפיסותיו ולתחזיותיו של דואה. הסנגור העיקרי לתפיסה זו היה הגנרל קרטיס לה-מי, שהפך את פיקוד המפציצים האמריקניים לכוח הצבאי החזק בהיסטוריה. את השפעת הדור השלישי ניתן לזהות בעיקר בתמיכתם במערכות ההפצה האסטרטגיות על צפון וייטנאם, לאוס וקמבודיה בשנים 1962-1973. דפוס פעולתם המבצעי כוון להשיג הכרעה צבאית ברורה אך ורק באמצעות כוח אווירי אסטרטגי.

במהלך מלחמת וייטנאם ובמיוחד לאחריה, החלה כתיבתם של אנשי הדור הרביעי. היו אלה אנשי צבא שפנו לדרך אקדמית במהלך שירותם הצבאי או מיד לאחריו, וכתיבתם התמקדה בעיקר בהערכת השפעתו והפעלתו של הכוח האווירי עד לתקופתם. הוגים אלה ניסו לשרטט מגמות עתידיות בהתבסס על חקר וניתוח מלחמות קודמות, הפעלת הכוח האווירי בווייטנאם וכן ניתוח התיאוריות שקדמו להם - מתודולוגיה שיצרה סינתזה בין התיאוריה והמעשה.

מקום חשוב בניתוח ההיסטורי שביצעו תפס הניסיון בהפעלת הכוח האווירי במלחמות ישראל (ששת הימים, ההתשה ויום הכיפורים). בדור זה נוכל לצייין את ג'ון בויד, מרק קלודפלוטר, בנג'מין למבת', פיליפ מאילינגר, קרל מיולר וג'ון וורדן. באופן כללי, כתיבתם של בני הדור הרביעי התמקדה בטענה כי על הדרג הצבאי העוסק בתכנון מבצעים אוויריים לתרגם למהות צבאית את היעדים הלאומיים, כפי שנקבעו על-ידי הדרג המדיני.¹⁴

ההיסטוריונית ביאטריס האוסר שילבה, בחלוקה תמטית וכרונולוגית, את ארבעת דורות התיאורטיקנים בארבע אסכולות אסטרטגיות:¹⁵

1. **אסכולת הערים** שרואה את המלחמה כהתמודדות לאומית, כלומר מלחמה שמטרתה להשמיד את מכלול היכולות הלאומיות של מדינת האויב על-מנת להשיג את כניעתה המוחלטת ואף את השמדתה. באופן מובהק נוכל לזהות תפיסה זו במערכת ההפצות האסטרטגיות על גרמניה ויפן, ובשיאה - הטלת שתי פצצות האטום על יפן.
2. **אסכולת המטרות הצבאיות**. זו תפיסה טקטית במהותה, שרואה בכוח האווירי זרוע מסייעת למאמצים הצבאיים של כוחות היבשה והים. לפי גישה זו הכוח האווירי צריך להתמקד רק במטרות צבאיות בחזית, או בטווח המידי של שדה הקרב, אך לא לבצע הפצצות עומק אסטרטגיות.
3. **אסכולת ההנהגה כמטרה**. לטענת האוסר, זו גישה המשלבת את שתי הגישות הראשונות ומטרתה לבצע הפצצות מדויקות, שיפגעו במערכות ההנהגה והפיקוד הלאומיות ובכך יביאו לסיומה של המלחמה. זאת כיוון שפקודות לא יגיעו אל הדרגים הלוחמים בחזית. גישה זו רלוונטית במיוחד מול מדינות שבהן השלטון הוא ריכוזי, כפי שיש במדינות טוטליטריות.
4. **אסכולת האיתות המדיני**, שמטרתה לתקוף מטרות שונות ברחבי המדינה על-מנת לאותת לדרג המדיני של מדינת האויב לשנות את מדיניותו התוקפנית. דוגמאות מובהקות לכך היו מערכת ההפצות האסטרטגיות על צפון וייטנאם בשנים 1965-1968; מערכת ההפצות של ישראל על מצרים במהלך מלחמת ההתשה (מבצע "פריחה") וכן התקיפות האוויריות שנעשו במהלך שנות ה-90 של המאה ה-20 על עיראק (מבצע "שועל מדבר" ב-1998).¹⁶ חלוקתה זו של האוסר מצביעה גם על המשימות השונות

שמוטלות על הכוח האווירי, בכל רמות המלחמה. בכך האוסר מוסיפה נדבך נוסף לטיעון כי ייעוד הכוח האווירי אינו רק עבור פגיעה במטרות אסטרטגיות של האויב, אלא גם בעל משימות סקטיות ומערכתיות התומכות בשדה הקרב היבשתי והימי.

כוח אווירי: משימות

קריאה בספרות הענפה על אודות ההיסטוריה הצבאית של מלחמת העולם השנייה מצביעה על ויכוח נוקב בדבר מקומו ותפקידו של הכוח האווירי במלחמה. מצד אחד, עומדת האסכולה הקובעת שללא ספק כוחות האוויר של המדינות הלוחמות התאימו עצמם לפגיעה, לעיתים קשה, בכוחות האויב, אך הכוח האווירי לבדו לא הביא להכרעת האויב. מצד אחר עומדים חסידי הכוח האווירי, שטענו כי היו אלה ההפצצות האסטרטגיות שהביאו להכרעתה הצבאית של גרמניה ובמיוחד לכניעתה של יפן.

המלחמה עם יפן, בניגוד למלחמה עם גרמניה (בייחוד בחזית המזרחית), לא הסתיימה בהתנגשות צבאית ענקית ובהשמדת הצבא היפני בשדות הקרב. הכרזתו של הקיסר על כניעתה של יפן באה לאחר שהוטלו עליה שתי פצצות האטום על-ידי שני מפציצי B-29. לאחר המלחמה עבר הוויכוח גם לזירה האקדמית, לאותם היסטוריונים שהחלו לחקור את מלחמת העולם השנייה. במחקר התפתח דיון אינטנסיבי על מקומן של ההפצצות האסטרטגיות במלחמת העולם השנייה בניצחון על מעצמות הציר.¹⁷

אם נרצה לנקוט את דרך הפשרה, נוכל להציע כי ההפצצות האסטרטגיות תרמו תרומה חשובה, במידה כזו או אחרת, להחלשת מכוונות המלחמה של גרמניה ושל יפן. כמו כן, מלחמת העולם השנייה הוכיחה כי הכוח האווירי, המלחמה האווירית והלוחמה האווירית, מורכבים ורבגוניים.

במהלך מלחמת העולם השנייה נוכל לטעון כי חילות האוויר, על כל מרכיביהם המבצעיים, היוו נדבך נוסף ביכולות הלחימה שהציגו הצבאות השונים. מעין הרחבה של שדה הקרב, הן הימי והן היבשתי, והפיכתן לתלת־ממדי

לגבי הפעלתו של הכוח האווירי במהלך מלחמת העולם השנייה נוכל לטעון כי חילות האוויר, על כל מרכיביהם המבצעיים, היוו נדבך נוסף ביכולות הלחימה שהציגו הצבאות השונים. מעין הרחבה של שדה הקרב, הן הימי והן היבשתי, והפיכתו לתלת־ממדי.

בחינה של המשימות הקרביות העיקריות שביצעו חילות האוויר במהלך מלחמת העולם השנייה מגלה, כי מאפייניהן הבסיסיים לא השתנו לעבר המלחמות והעימותים שנערכו לאחר המלחמה.

ניתן לזהות ארבעה תפקידי יסוד לזרוע האווירית. תפקידים אלו באחריותו הבלעדית של הכוח האווירי, ועל־מנת שיוכל למלא תפקידים אלה יש להעמיד לרשותו את האמצעים הדרושים, בהתחשב כמובן באילוצים לאומיים וכלכליים:

1. השגת שליטה באוויר מעל זירות המלחמה (ביבשה ובים).
2. הפעלת כוח נגד מטרות קרקע; הן במשימות אמנעה אווירית, כלומר שיבוש ומניעת התקדמות כוחות האויב מהעורף אל החזית, והן משימות סיוע אווירי קרוב לכוחות היבשה והים, בטווח החזית המידי.

3. חיזוק הכוח על-ידי לוחמה אלקטרונית, סיור ותצפית, והובלת כוחות (איגוף אנכי).

4. סיוע לא קרבי על-ידי העברת לוגיסטיקה ופינוי רפואי. לפיכך, על הכוח האווירי להגן על מרחב המדינה והמרחב הטקטי של הצבא והצי במידה שתאפשר פעילות בלתי מופרעת של התשתיות האזרחיות ושל כוחות הצבא. משימה זו תיעשה על-ידי רכישת עליונות אווירית באמצעות מבצעים הגנתיים והתקפיים נגד כוחות האוויר של האויב, במידה רבה ככל האפשר, במטרה לאפשר חופש פעולה לזרוע האווירית ולזרועות הים והיבשה במרחבי הלחימה הטקטיים, האופרטיביים והאסטרטגיים.

לשם ביצוע משימות אלה הכוח האווירי פועל באופן עצמאי ובשיתוף פעולה עם כוחות הים והיבשה, לטובת השמדת מטרות אסטרטגיות של האויב במידה כזו שתהרוס את היכולת והרצון של האויב להמשיך במלחמה. יש לזכור כי במהלך המלחמה המשימות השונות מתבצעות באותו זמן ומרחב. כלומר, לצד משימות אמנעה אווירית או הפצצות אסטרטגיות שבהן חיל האוויר פועל באופן עצמאי, מתבצעות גם משימות סיוע אווירי קרוב.

תפקידו העיקרי של הכוח האווירי הוא השגתה של שליטה אווירית, הן ברמה אסטרטגית והן ברמה הטקטית. לפיכך משימתו הראשונה של הכוח האווירי היא להשיג ולשמור על עליונות אווירית. השגת עליונות כזו חיונית למבצעים בים וביבשה, אך גם להמשך הפעולות באוויר (הפצצות אסטרטגיות, אמנעה אווירית וסיוע אווירי קרוב).¹⁸ מתוך כך נגזרים שני מושגים בסיסיים: air superiority ו-air supremacy. הראשון - העליונות האווירית שאותה ניתן להגדיר מצב צבאי שבו יש לכוח האווירי של מדינה מסוימת חופש פעולה מוגבל בזמן ובמרחב, שמספיק כדי לאפשר לכוח האווירי לבצע את משימותיו ללא הפרעה משמעותית מצד הכוח האווירי של האויב.¹⁹

הצד האחר של העליונות האווירית הוא למעשה היכולת למונע מהאויב להשתמש במרחב האווירי - דבר שימנע ממנו להפעיל בעילות את הכוח האווירי שלו. לפיכך, טוען וורדן - שאת ספרו ניתן להחשיב כאחד הספרים החשובים בתחום הפעלת הכוח האווירי - השגת עליונות אווירית קבועה היא תנאי יסוד להשגת ניצחון במלחמה. כמו כן, הוא מוסיף כי מאז מלחמת העולם השנייה לא הצליחה אף מתקפה עיקרית נגד אויב שהחזיק בשליטה אווירית, ואף מגננה לא הצליחה להחזיק מעמד מול אויב ששלט באוויר.²⁰

המושג השני, ה-air supremacy, שהוא למעשה עליונות אווירית מוחלטת. זהו מצב שבו יש לכוח האווירי חופש פעולה מלא בכל מרחבי המלחמה ובמשך כל המלחמה. כלומר הכוח האווירי יכול לפעול בכל מקום ובכל זמן, ללא כל הפרעה מצידו של האויב.²¹ בהתמודדות בין חילות אוויר שווים בכוחם, הוכיחה ההיסטוריה הצבאית כי את העליונות האווירית לא תמיד ניתן להשיג מיד בראשית המלחמה, אלא רק במהלכה ולעיתים רק לקראת סופה.²² ואולם, אם המלחמה מתנהלת

והמלחמות שבאו אחריה, אך הדרכים להשגתה אינם כפי שהגדיר.

לדוגמה, במאבק הבריטי והאמריקני להשגת עליונות אווירית מול גרמניה. היה זה מבצע מורכב ששילב, לצד קרבות האוויר, פגיעה במפעלים שייצרו מטוסים וחלקי מטוסים, ופגיעה בתשתיות זיקוק הנפט לדלק עבור המטוסים. כך, בתהליך ארוך, הושגה עליונות אווירית הן לצרכים התקפיים (מערכת ההפצצות האסטרטגיות) והן לצרכים הגנתיים - הגנה על כוחות היבשה המתקדמים.²⁴

מרשימות משימות אלה, שאותן ניתן לזהות ממלחמת העולם השנייה ואילך, ניתן לטעון כי משימותיו של הכוח האווירי אינן מסתכמות רק ברמה האסטרטגית אלא גם ברמה המערכתית (אמנעה אווירית) וברמה הטקטית (סיוע קרוב). משימות אלה מחייבות מגוון רחב של סוגי מטוסים, ולא רק מפציצים כבדים בעלי טווחי טיסה בין־יבשתיים ובעלי יכולת נשיאת משקל רב של חימוש.

סיכום

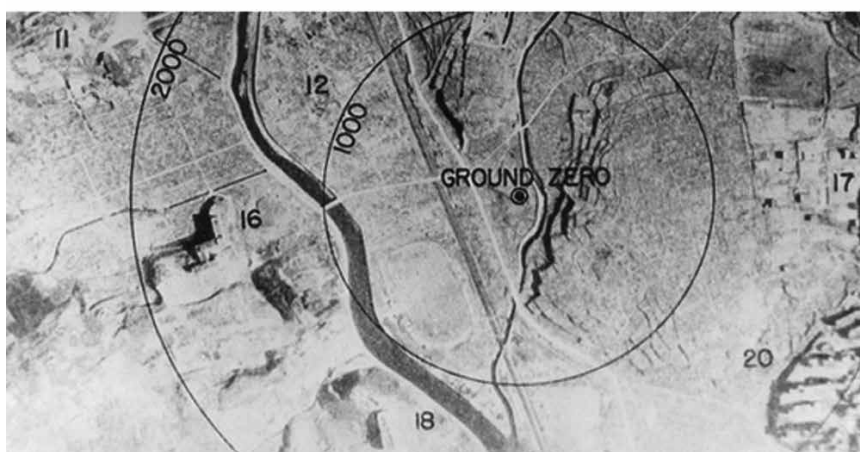
מאמר זה ביקש להראות כי מעבר לתיאוריה של דואה יש כתיבה תיאורטית נוספת וענפה בתחום הכוח האווירי. אמנם המאמר לא פירט בדבר מהותן של התיאוריות השונות, אך הדגים את הבעיות שבתיאוריה של דואה וכי תפיסתו הבסיסית לא תמיד מתאימה. כמו כן, המלחמות שהתנהלו ברחבי העולם לאחר 1945 והפעלתו של הכוח

האווירי במלחמות אלה, חייבו שינוי בחשיבה על האופן בו יש להפעיל את הכוח האווירי.

על בסיס מלחמות ושינויים אלה נכתבו תיאוריות נוספות, במיוחד אלה של בני הדור הרביעי, הרלוונטיות למציאות האסטרטגית שמולה עומד צה"ל. תיאוריות אלה מתייחסות להפעלות של הכוח האווירי בכל רמות המלחמה ולא רק בממד האסטרטגי, וכן מתייחסות להפעלתו של כוח אווירי מול אויב בלתי סדיר או סדיר למחצה.

הפעלתו של כוח אווירי כבר בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה, ובוודאי במהלכה ואחריה, הוכיחו את הצורך במגוון רחב של סוגי מטוסים לכלל המשימות, בכל רמות המלחמה. עד היום מתקיים ויכוח על אודות יכולתו של הכוח האווירי להכריע לבדו מלחמה. גם אם נטען כי ההפצצות האסטרטגיות הכריעו את מלחמת העולם השנייה, הרי שבמהלכה נוכל לזהות כי אל המפציצים התלוו תמיד מטוסי יירוט שמשימתם הייתה להגן על המפציצים מפני מטוסי היירוט של האויב. קביעה זו מחייבת למידה מעמיקה יותר - הן של ההיסטוריה של הפעלת הכוח האווירי והן של התיאוריות השונות שהתפתחו במהלך השנים ולא התמקדות בלעדית בתיאוריה אחת, חשובה ככל שתהיה.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

העיר נגסאקי ביפן, לפני ואחרי הטלת פצצת האטום. אסכולת הערים רואה את המלחמה כהתמודדות לאומית שמטרתה להשמיד את מכלול היכולות הלאומיות של האויב

בין כוחות שאינם שווים באופן דרמטי, יש מקרים היסטוריים שבהם כוח אווירי של מדינה מסוימת נהנה באופן בלעדי מעליונות אווירית מוחלטת כבר בראשית המלחמה, לדוגמה, הכוח האווירי האמריקני במלחמות באפגניסטן ב־2001 ובעיראק ב־2003.

את העליונות האווירית יש לשאוף להשיג בזמן קצר וביחס שחיקה נמוך של הכוח האווירי. כך יתאפשר חופש פעולה מעל המרחב הטקטי, האופרטיבי והאסטרטגי, בהתאם לדרישות הרלוונטיות של כל מערכה או מלחמה. כיוון שכך, יש צורך קריטי בהשגת אותו חופש פעולה להפעלת הכוח האווירי באופן אפקטיבי, הן במשימות אסטרטגיות והן במשימות טקטיות, ובעיקר להשתתפותו של הכוח האווירי בקרב היבשה.²³

הצורך המבצעי להשגת עליונות אווירית היה ועודנו בעל השפעה רבה על הקצאת משאבים ובניין הכוח האווירי. כמו כן, נוכל לראות כי חילות האוויר מציינים את השגת העליונות האווירית כתפקיד יסוד ראשון במעלה וכשלב ראשון במלחמה.

ללא השגת העליונות האווירית - לא יתאפשר לכוח האווירי למלא את שאר המשימות שלו. במילים אחרות, תפיסתו של דואה בדבר השגת שליטה אווירית עדיין רלוונטית, ובוודאי הייתה רלוונטית מעל שדות הקרב של מלחמת העולם השנייה

הכרעת ארגון טרור: הלקחים ממלחמת אילם הרביעית

האם ניתן ללמוד מלחימת צבא סרי-לנקה ב"נמרי השחרור של טמיל אילם" כיצד להתמודד עם טרור? הבסת ארגון טרור הנלחם בטריטוריה שלו היא משימה הניתנת לביצוע. הדרך להשיגה תהיה הצבת מטרות, פיתוח תוכניות אימון והכנה טקטית של הכוחות להשגתן. והחשוב מכול - הזיכרון כי היוזמה עדיפה תמיד על היגררות בלתי מתוכננת

מימין: לוחמי "נמרי השחרור של טמיל אילם"
למטה: סירת תקיפה של הנמרים הטמילים המאושט בצוות
שכולו נשים. אנשי LTTE חיקו ויישמו במודע טכניקות רבות שבהן
השתמש חזבאללה

רס"ן (מילי) קובי סגל, עורך דין
והיסטוריון צבאי

שנקט במהלכו כל צד. מאמר זה יוקדש לניתוח מאפייני כל אחד מהצדדים בטרם התרחש העימות האחרון, ולניתוח העימות עצמו. כמו כן ייבחנו השינויים שחלו בכל אחד מהגופים הצבאיים, הן בזירה הפוליטית והן בזירה הדיפלומטית, ויתואר אופן תפקודם של כל אחד מהגורמים שהביאו להצלחתו של צבא סרי-לנקה בסבב הלחימה האחרון, בניגוד לכישלונות שנחל בסבבי הלחימה ב־25 השנים שקדמו לו.

כיום, קרוב לעשור מאז סיומו של העימות, כאשר שבות ונושבות רוחות המלחמה בלבנון, יכול ניתוח זהיר של המלחמה ההיא לתת מגוון של לקחים חשובים לקראת המלחמה הבאה.

הנמרים: מתאבדים, טכנולוגיה צבאית ותעמולה

הדמיון הרב בין פעילות LTTE וחזבאללה ובין מדינת ישראל וסרי-לנקה איננו רק בתיאור פעילות הארגונים. אנשי LTTE חיקו ויישמו במודע טכניקות רבות שבהן השתמש חזבאללה. פיגועי ההתאבדות של חזבאללה שהחלו ב־1982, היו גורם מכריע שהביא את פרבאקראן, מייסד LTTE, לאמץ את מוסד ההתאבדות כנשק טקטי ואסטרטגי נגד הצבא והמערכות הפוליטיות, התרבותיות והדתיות של אויביהם הסינהאליים. שני הארגונים חלקו לא רק את אימוץ התרבות של טרור המתאבדים, אלא אף רכשו נשק מאותו מקור - קוריאה הצפונית - כפי שפרסמה ועדת חקירה של הקונגרס בושינגטון עם תום המלחמה.²

פיגועי ההתאבדות של חזבאללה שהחלו ב־1982, היו גורם מכריע שהביא את פרבאקראן, מייסד LTTE, לאמץ את מוסד ההתאבדות כנשק טקטי ואסטרטגי נגד הצבא והמערכות הפוליטיות, התרבותיות והדתיות של אויביהם הסינהאליים

בעקבות קשריו עם חזבאללה ייסד פרבאקראן יחידת עילית מיוחדת שכונתה "הנמרים השחורים". פיגוע ההתאבדות הראשון שביצעו אנשי היחידה יצא לפועל כבר במלחמת אילם הראשונה. ב־6 ביולי 1987 נהג קצין של הארגון בשם וואליפוראם ואסאנתאן במשאית תופת, הדהיר אותה לבסיס צבאי ארעי בכפר בשם נליאדי, שבאזור חצי האי ג'פנה - מרכז טמילי חשוב בצפון האי - ופוצץ אותה. 18 חיילים נהרגו ו־21 נפצעו. במקביל לפיצוץ נפתחה לעבר הבסיס אש תמ"ס, שהעלתה את מספר ההרוגים ל־41.³

ב־20 השנים הבאות שבה ונשנתה הטקטיקה במקרים נוספים. על-פי נתוני המודיעין של סרי-לנקה ביצעו "הנמרים השחורים" לא פחות מ־123 פיגועים נוספים עד 2009.⁴ לפיגועי ההתאבדות נוספו כל המאפיינים הטקטיים המוכרים של מלחמת גרילה: פעילות בקבוצות קטנות, שימוש ברכיב ההפתעה שכלל מארבי פתע באזורי סבך, ירי תמ"ס ושימוש בטכנולוגיות צבאיות של מיקוש וחבלה. בפועל הביאו שיטות אלה להשתלטות של

הארגון צמח מתוך העדה במהלך מלחמת האזרחים הלא נגמרת בשנות ה־70 וה־80 של המאה ה־20. הוא נהנה מתמיכה עממית רחבת היקף של בני המיעוט הדתי והאתני שסבלו שנים מדיכוי ומקיפות; הצליח להשיג בזה אחר זה ניצחונות צבאיים בזכות שילוב מבריק של לוחמת גרילה, עקשנות, תעמולה ובעיקר נשק שעיימו לא ידע האויב להתמודד - פיגועי התאבדות. הוא הצליח להכות בצבא המערבי של המדינה בדרום, ולקנות אט-אט מוניטין של בלתי מנוצח.

למרות הצידו החדש, חיל האוויר האיתמני, חיל הים והטכנולוגיה שבה השתמש, ספג האויב אבדות כבדות ומאות הרוגים. הארגון ומפקדו הכריזמטי נהנו מיוקרה רבה במהלך 25 שנות העימות עם צבא סדיר. הוא זכה לתמיכה בקרב בני העדה במדינה הגדולה וברחבי העולם. בין סבב לחימה אחד למשנהו הלך הארגון והתעצם, למרות מאמצי כוחות השלום של המדינות הזרות וניסיונות התיווך של מדינות המערב ושל שליח האו"ם. ניסיונות ליישוב מדיני של המאבק, ואף ויתורים של האויב, לא הצליחו להביא לשינוי בתפיסת העולם שלפיה האויב יוכרע רק בכוח. בדרך זו, לאחר כמה סבבי לחימה וניצחונות חוזרים ונשנים של הארגון, שבה ופרצה בקיץ 2006 מלחמה נוספת בין הצדדים.

לא, אין זה תיאור קורותיו של ארגון חזבאללה והישגיו בשנים שבין הקמתו, בתחילת שנות ה־80 של המאה ה־20, ועד מלחמת לבנון השנייה ב־2006. התיאור הוא של "נמרי השחרור של טמיל אֵילם" (LTTE - Liberation Tigers of Tamil Eelam), ארגון טרור שפעל מסוף שנות ה־70 של המאה ה־20 בסרי-לנקה במטרה להקים מדינה למיעוט הטמילי שבאי. במהלך עשרות שנים ושלוש מלחמות הלך הארגון והתחזק, תוך שהוא דוחה הצעות שונות של מתווכים ליישוב הסכסוך בדרכים דיפלומטיות. בעימות המזוין האחרון שהחל בקיץ 2006 ונמשך על פני שלוש שנים, בין צבא סרי-לנקה ו-LTTE, היה כבר הארגון צבא לכל דבר ועניין עם כוח ימי משמעותי וגרעין של חיל אוויר. זאת נוסף על אלפי לוחמים מאורגנים וכוחות מיוחדים שהתמחו בפיגועי התאבדות מכל הסוגים.

כאשר פרץ הסכסוך, טענו ללא הרף מתווכים אירופיים כי לא ניתן יהיה להכריע את הארגון הזה בדרך צבאית, כתוצאה מהתמיכה העממית שלה הוא זוכה. זאת בייחוד לנוכח העובדה שמדובר במלחמת אזרחים, וסרי-לנקה מגדירה את עצמה כמדינה דמוקרטית. הניסיון הוכיח שהקביעה הזו הייתה מוטעית. במאי 2009 הושמדו שרידי האחרונים של הארגון, ומנהיגו הבלתי מעורער ולופילאי פרבאקראן חוסל. סרי-לנקה ניצחה במלחמה נגד ארגון טרור במלחמת אזרחים אכזרית שנמשכה קרוב ל־30 שנה.

במאמר נרחב **במערכות** סוקר ההישג, ואחריו פורסמו מחקרים רבים ששפכו אור הן על המאבק והן על האמצעים

בהודו. את מעט מטוסי הקרב תגבר צי מאלתר של מטוסים שנרכשו בשוקי הנשק הבינלאומיים מאיטליה, מארצות הברית ומסין. אפילו חלקי החילוף נרכשו בשווקים הבינלאומיים, ומקנייה ישירה ממדינות אירופיות, מארצות הברית וממינמאר.

מאחר ששני הצדדים התמודדו במקביל למלחמה היבשתית גם בחזית הימית, שהייתה צינור החמצן של שניהם לקבלת סיוע חיצוני ורכש צבאי, השקיע צבא סרי-לנקה מאמץ רב בבניית צי שיוכל להתמודד עם "יוני הים" - ספינות הברחה של הטמילים, ועם "נמרי הים" - יחידת המתאבדים הימית שאנשיה צוידו בחגורות הצלה ובכמוסות ציאניד למקרה של טביעה.

הביזור אפיין לא רק את מערכות הנשק של צבא סרי-לנקה. גם מערכות המודיעין סבלו מביזור רב. המודיעין נגד הטרור נאסף מאז תחילת שנות ה-80 על-ידי הגוף המשטירתי C.I.D (Central Investigation Department), שאיחד בתוכו כמה גופי משנה משטירתיים ופעל החל מ-1984 תחת ארגון גג אחד שכונה "שירות המודיעין של המדינה". אלא שגם ארגון זה לא עבד לבדו ונאלץ לחלוק את המידע לפחות עם שני גופי איסוף נוספים בעלי מנדט דומה: T.I.D (מחלקת חקירות הטרור - Terrorist Investigation Department) ו-STF (הכוח למשימות מיוחדות - Special Tasks Force). היחידה שילבה את איסוף המודיעין עם פעילות מבצעית מעבר לקווי האויב.

שלוש המערכות הראשונות נגד "הנמרים הטמילים" התאפיינו מבחינת צבא סרי-לנקה לא רק בביזור ובפיצול כוחות, אלא גם בהיעדר מטרה אחת מרכזית וחד-משמעית לחימה. שלושת סבבי הלחימה התאפיינו במעגלים חוזרים של לחימה, בהפסקות אש וביוזמות שלום של גורמים חיצוניים. גורמים אלו טענו ללא הרף כי לא קיים פתרון צבאי לקונפליקט, וכי רק הסדר שיבטיח זכויות מדיניות של המיעוט הטמילי, בין אם במסגרת קונפדרציה ובין אם בהקמת שתי מדינות לשני עמים, הטמילי והסינהאלי, הוא הפתרון היחיד האפשרי. היעדר המטרה וסבבי הלחימה שנקטעו לטובת הפסקות אש, שאותן ניצלו "הנמרים הטמילים" להצטיידות ולהפיכה מארגון גרילה לצבא קטן, פגעו באפקטיביות הלחימה של צבא סרי-לנקה.

המאפיין המרכזי של סבב הלחימה האחרון היה בעיקר הצבת מטרה להכרעה צבאית ואיחוד הכוחות. מטרה זו הייתה כשם המבצע שבו פתח STF בינואר 2007, חודשים ספורים לאחר פרוץ המלחמה הרביעית. הם קראו למלחמה שהייתה כבר בעיצומה בשם חדש ומעורר השראה: "מבצע ניצחון מושלם", וזו בדיוק הייתה מטרתם של שלושת האחים רג'פקסה, ששלטו במדינה ערב היציאה למלחמת אילם הרביעית, בקיץ 2006.

מהינדה רג'פקסה. היה משהו סמלי בעובדה שלוש האחים עבדו יחדיו כתף אל כתף כדי לסמל את תחילתה של תקופה חדשה

הארגון על מרבית אזורי החוף הצפוניים והמזרחיים של האי. במהלך הלחימה הלך הארגון והעשיר את יכולותיו, הן האנושיות (באמצעות גיוס, כפוי לעיתים, כולל של "חטיבת התינוקות" - ילדים שגויסו מבתי יתומים) והן האמל"חיות. הלוחמים נהנו מתמיכה של בני עדתם הטמילים שחיו באותם אזורים, ויכלו להתרכז בפעילות הלחימה. זאת מאחר שממשלת סרי-לנקה המשיכה להעניק שירותים לאזרחיה גם באזורי הקרבות, ובכך אפשרה למורדים להתרכז בפגועים ולא ברווחת התושבים. LTTE השתמשו בפועל בתושבים כמגן אנושי, ובכל פעם שצבא סרי-לנקה הפעיל את עוצמתו ונפגעו בשוגג אזרחים - מיהרו בארגון למנף את תמונות הזוועה באמצעי התקשורת למסעות תעמולה נגד הממשל בקולומבו, הגדולה שבערי סרי-לנקה.

מערכות נשק מגוונות, מודיעין מבוזר, לחימה ומו"מ

ב-1976 הוקם ארגון הטרור הטמילי הראשון שכונה TNT, ובשנים הבאות הפך ל-LTTE - ארגון טרור לאומני-מאואיסטי שמטרתו, באמצעות עימות מזוין, שתי מדינות לשני עמים.⁵ הטמילים ובראשם מנהיגם הכריזמטי, ולופילאי פרבאקראן, ביקשו להקים מדינה עצמאית בשם "אילם". כתוצאה מכך פרצה מלחמת אילם הראשונה (1983-1987) שבה קיבל הארגון תמיכה, אימון וסיוע מהמודיעין ההודי.

בהתערבות ראש הממשלה ההודי רג'יב גנדי הסתיימה המלחמה בהסכם, אך זה לא שרד ימים רבים. ב-1989 שוכנעו המורדים כי בעזרת "האח הגדול" בהודו הם עומדים להקים מדינה עצמאית, ושוב פרצה מלחמה, שנמשכה בין השנים 1990-1995 - מלחמת אילם השנייה, שבה התערבו כוחות שנשלחו מהודו לשמירת השלום באי. הטמילים, שלא ממש אהבו את עמדתם ה"ניטרלית מדי" של ההודים, גמלו להם ברצח ראש ממשלת הודו רג'יב גנדי ב-1991.

הסבב השלישי, מלחמת אילם השלישית, התרחש בין השנים 1995-2002 והסתיים בהרחבת האזורים שבהם שלטו לוחמיו של פרבאקראן, ובהסכם הפסקת אש. גישושים דיפלומטיים רבים נערכו כדי להשיג חוזה שלום, אך אלו לא צלחו. שני הצדדים שבו והתעמתו כאמור בקיץ 2006, במסגרת מלחמת אילם הרביעית.

סדרת המלחמות חייבה את צבא סרי-לנקה להגדיל את היקפו ואת ארסנל הנשק שלו. בכפוף למגבלות תקציביות ולסנקציות בינלאומיות נאלץ הצבא לרכוש נשק מכל הבא ליד וממקורות אקלקטיים. בדרך זו צויד צבא סרי-לנקה בנשק קל מתוצרת הגוש המזרחי, ברכבים מתוצרת סין ופקיסטן ועוד. לדוגמה, חיל האוויר של סרי-לנקה הורכב על בסיס מסוקי תקיפה רוסיים מדגם מיל מ-24, מטוסי תקיפה מסוג "פוקארה" מתוצרת ארגנטינה ומטוסי קרב מסוג מיג-27 שיוצרו

צבא מול גרילה: הצרחה וחילוף תפקידים

שלושת סבבי הלחימה שכוננו מלחמות אילם 1-3, התאפיינו במתכונת הקלסית - צבא מודרני של מדינה דמוקרטית, שנלחם מלחמת גרילה מול ארגון טרור מחתרתי הנהנה מתמיכת האוכלוסייה המקומית. LTTE, באמצעות מערך משומן של תעמולה ואיסוף כספים בחו"ל, הציג את עצמו כצד הנרדף והחלש. עם דימוי זה בכלי התקשורת ביצע במשך עשרות שנים פיגועי טרור בעורף האזרחי של סרי-לנקה ובעיקר בקולומבו, העיר הגדולה ביותר ומרכז העסקים של האי. ואולם במלחמת אילם הרביעית, שפרצה בקיץ 2006, התהפכו היוצרות.

שלוש המערכות הראשונות נגד "הנמרים הטמילים" התאפיינו מבחינת צבא סרי-לנקה לא רק בביזור ובפיצול כוחות, אלא גם בהיעדר מטרה אחת מרכזית וחד-משמעית ללחימה

ארגון הגרילה LTTE הפך לצבא של ממש, שהתפתח במהירות לצבא המפעיל שלוש זרועות של ים-יבשה-אוויר, ואילו דווקא הצבא של סרי-לנקה אימץ טקטיקות לחימה של גרילה, תוך מיצוי מקסימלי הן של כוח האש שברשותו והן של התאמת הציוד שהשיג לשדות הקרב שבהם נלחם. חילוף התפקידים הביא עימו יתרונות רבים לצבא הממשלה, שמהם לא נהנה בסבבי הלחימה הקודמים. הגיבוש היה הצעד הראשון וכנראה החשוב מכולם.

בנובמבר 2005 זכה בבחירות לנשיאות מהינדה רג'פקסה. ניצחונו התאפשר בין היתר לאחר ש"הנמרים הטמילים" הורו לתומכיהם שלא להצביע בבחירות, וכך אפשרו לרג'פקסה, שהבטיח לבחוריו לפתור את הסכסוך אחת לתמיד, להיבחר. רג'פקסה מינה את אחיו גוטבאיה רג'פקסה לשר ההגנה, ואח נוסף, חבר פרלמנט בשם באזיל, לתפקיד השר לפיתוח כלכלי. היה משהו סמלי בעובדה ששלושת האחים עבדו יחדיו כתף אל כתף כדי לסמל את תחילתה של תקופה חדשה: עידן של מאמץ לאומי משותף לחתור לפתרון פוליטי, או בהיעדרו - לפתרון צבאי.

הנשיא רג'פקסה החליט לנסות את הפתרון המדיני, ובסוף 2005 קיים סדרת פגישות עם שליח האו"ם לסרי-לנקה פיליפ אלסטון ואחריו עם ראש ממשלת בריטניה, טוני בלייר, שביקר באי. מפגש בין הצדדים נקבע להתקיים באוסלו שבנורווגיה. אריק סולהיים, מתווך שוודי, הפעיל לחץ כבד על משטרו של ראש הממשלה הנבחר לוותר ל"נמרים" ולהפוך את הפסקת האש להסכם שלום. שירותי הביון האמריקניים לחצו על מנהיגי LTTE להמשיך לכבד את הפסקת האש, אלא שעבור ארגון טרור החי ופועל תחת דגל ההקרבה, ההתאבדות והרצח - זו הייתה כפי הנראה משימה בלתי אפשרית.

במהלך כל חודשי האביב לא פסקו פעולות הטרור, שמטרתן לנתק את כביש 9A המחבר בין שני חלקי האי:

- ב-25 באפריל 2006, בעיצומן של השיחות והמגעים, נכשל ניסיון התנקשות באמצעות רכב ממולכד ברמטכ"ל סארת' פונסקה.⁶

- ב-11 במאי 2006 הנחיתו "נמרי הים" מתקפת פתע על הספינה "פרל קרוזר", שעל סיפונה 710 חיילים. הניסיון נכשל בזכות איתור מוקדם של ספינות המתאבדים.
- ב-26 ביוני 2006 רצחו אנשי LTTE את גנרל פארמי קוטאלנגה - מספר 3 בצבא סרי-לנקה - בפיגוע התאבדות בקרבת קולומבו.
- ב-21 ביולי 2006 חסמו LTTE את הסכר שסיפק מים לחקלאי אזור מאביל ארו. העובדה שצעד זה פגע בטמילים, סינהאלים ומוסלמים כאחד לא מנעה מ-LTTE לפגוע בו, ורק התערבות של הצבא הביאה לפתיחת הסכר.
- ב-1 באוגוסט 2006 ניסו הטמילים להטביע את "גט ליינר" - אוניית אספקה חדשה שעל סיפונה 1,200 חיילים ואנשי צוות, שהייתה עורק החיים והאספקה למוצבי הממשלה בחצי האי ג'פנה. הניסיון כשל.⁷
- עכשיו כבר היה ברור לכל כי המשא ומתן חסר טעם. פרבאקראן, מנהיג המורדים, לא היה מעוניין בהסדרים אלא בניצחון צבאי ובהקמת מדינה טמילית עצמאית כמטרה יחידה, בכל מחיר דמים שיידרש. בשל כך קיבל רג'פקסה החלטה אסטרטגית - השגת ניצחון צבאי מכריע.

פרבאקראן, מנהיג המורדים, לא היה מעוניין בהסדרים אלא בניצחון צבאי ובהקמת מדינה טמילית עצמאית כמטרה יחידה, בכל מחיר דמים שיידרש. בשל כך קיבל רג'פקסה החלטה אסטרטגית - השגת ניצחון צבאי מכריע

לשם כך קבע כמה כללי ברזל:

- הניצחון יושג רק באמצעות רצון פוליטי.
- יש להתעלם מביקורת פנימית וחינונית על תפקודו הצבאי, ולקדם במהירות מפקדים צעירים ומוכשרים.
- יש לשמור על קשר רציף עם שכנים חשובים (הודו ופקיסטן).
- יש להפסיק כל משא ומתן עם ארגון הטרור ולסרב להפסקות אש.
- יש לשלוט באמצעי התקשורת.
- יש לצאת למסע יחסי ציבור מקיף מטעם הממשלה המיועד לאזרחי סרי-לנקה, במטרה לשכנעם כי ניצחון צבאי הוא מטרה הניתנת להשגה.⁸
- השלב הראשון בדרך להשגת הניצחון היה איחוד גופים ושילוב מאמצים, וכך באה לעולם "מועצת ההגנה הלאומית" - גוף קטן שכלל את החשובים שבשרי הממשלה, ובראשו הנשיא, שהתכנס תכופות לצורך קבלת החלטות חיוניות, בעיקר בתחום הצבאי.
- רג'פקסה, שהיה מודע היטב לקושי לקבל תמונת מודיעין בהירה ממבוך כה רב של גופי איסוף, מינה את איש אמונו מייג'ור ג'נרל (מקביל לדרגת אלוף) קאפילה הנדוית'ראנה, איש מודיעין ותיק, לעמוד בראש "המודיעין הלאומי" שאיחד

והפעלת אש בלתי מוגבלת, כי אם אימוץ דרכי הפעולה של המורדים באמצעות חדירת חוליות רבות וקטנות של כוחות מיוחדים אל מעבר לקווי האויב. "הנמרים הטמילים" נאלצו להתמודד מול כוח אש ותקיפות אוויריות בחזית, ומול עורף לא בטוח ומארכים בג'ונגלים ובלגונות. לראשונה אחרי 25 שנות לחימה בוצע חילוץ תפקידי: הארגון שהפך לצבא נהיה גלוי יותר לעין ופגיע דווקא בגלל גודלו מחד גיסא, ואילו הצבא אימץ את טקטיקת הלחימה של הגרילה והצליח לערער בכך את ארגון הטרור מחד ולחסוך באבדות מאידך גיסא.

הקרב על העיר וֶקְנִי נֶקְרִי בינואר 2007 הוא דוגמה מצוינת לשינוי התפיסה הדרמטי בהפעלת צבא סרי-לנקה, שטיהר את הג'ונגלים ואת הכפרים שמסביב לעיר. הוא עשה זאת באמצעות צוותים קטנים של כוחות מיוחדים שנלחמו בדיוק בשיטות של האויב: מארכים והתקפות פתע

בעיקר בשעות הכי פחות צפויות לטמילים, בזמני ארוחות או בשעות השינה בלילות. הממשלה בקולומבו דחתה לחץ בין לאומי שהאשים אותה בהטלת מצור על אוכלוסייה אזרחית, כך שגם נשק זה של הטרוריסטים שמיקמו עצמם מלכתחילה בתוך סביבה אזרחית כדי להשתמש בה כמגן אנושי - כשל.

שר הביטחון הציב את היעדים בפני הדרג המבצע והרמטכ"ל דאג לביצועם בהתאם, תוך השארת חופש הבחירה ללוחמים ולמפקדים ברמה הטקטית. לא עוד הסתערויות פתע המוניות והפעלת אש בלתי מוגבלת, כי אם אימוץ דרכי הפעולה של המורדים באמצעות חדירת חוליות רבות וקטנות של כוחות מיוחדים אל מעבר לקווי האויב

ההצלחה בעיר וֶקְנִי הביאה לכך שלא רק יחידות מיוחדות נשלחו לעורף האויב בחוליות קטנות, אלא מסגרות גדולות בהרבה של גדודי חי"ר פורקו למסגרות קטנות שכונו "צוותי פעולות חי"ר מיוחד" (SIOT – Special Infantry Operations Team). קבוצות קטנות אלו, שמנו בדרך כלל עד שמונה לוחמים, הביאו לפיזור של המאמץ בכל גזרה והותירו הרבה פחות מטרות לארטיילריה של "הנמרים הטמילים". בניגוד לכוחות המיוחדים שלחמו עמוק בעורף האויב, לחמו

לופילאי פרבאקראן, מלחמת אילם הייתה מלחמת אזרחים של שני עמים שונים בארץ אחת

תחת כנפיו את כלל גופי המודיעין. משמעותו של צעד זה הייתה כי תחום המודיעין המסכל העומד בקו הלחימה הראשון נגד הטרור, שהיה במשך עשרות שנים משטרתי באופיו - הפך לצבאי. הנדויות'ראנה ריכוז תחת ידיו את כל המידע שנאסף מכל גופי המודיעין, והיה כפוף ישירות לגוטבאיה רג'פסה. מדי שבוע הייתה מתקיימת ישיבה של "המודיעין הלאומי", וכך הצליח גוף המודיעין בעל היכולות הרבות למנוע את ביזור המידע ואת אובדנו.

מסע הפרסום באמצעי התקשורת האלקטרוניים ובעיתונות הביא לתוצאות מהירות ולהישגים. קצב ההתגייסות לצבא צמח במהירות. כבר ב-2006 הוכפל מספר המתגייסים ואף שולש, וצבא סרי-לנקה הורחב וצמח מ-100 אלף ל-300 אלף לוחמים. לשם השוואה, מספר המתגייסים ב-2002 שבה הושגה הפסקת אש עם "הנמרים הטמילים" היה 470 בלבד.⁹

אך לא רק צבא סרי-לנקה התרחב. פרבאקראן וארגונו ניצלו היטב את שנות הפסקת האש כדי להתרחב, לאגור נשק, לשפר את טקטיקות הטרור ולהפוך לצבא. כספי התרומות שנאספו בתפוצה הטמילית למטרות הומניטריות, ועמדו על למעלה מ-200 מיליון דולר בין השנים 2002-2008,¹⁰ שימשו להתעצמות צבאית. בכך היה הוא לארגון הטרור הראשון המפעיל חיל אוויר. כוחות הקרקע של הארגון מנו למעלה מ-30 אלף לוחמים המחולקים היטב לחטיבות וגדודים, וכולם כפופים לבוס הגדול פרבאקראן. הפעם נכנס LTTE לסבב הלחימה הנוכחי כבר לא כארגון טרור אלא כצבא, ובכך מלחמת אילם הרביעית הייתה שונה משלוש קודמותיה: בסבב הנוכחי לחמו זה בזה שני צבאות מאורגנים.

מלחמת אילם הרביעית - עד המוות

ב-11 באוקטובר 2006 נערך הקרב הראשון - התקפת פתע של צבא סרי-לנקה מול קו מוהמאלאי של "הנמרים". בהתקפה זו עשו התוקפים כמעט את כל השגיאות האפשריות: הצבא תקף ללא תוכנית כוללת ואף ללא רשות מפורטת של הדרג הפוליטי. הוא עשה זאת באמצעות התקפה ישירה המבוססת בעיקר על כוח אש ושריון, מול אויב מחופר ורווי בנשק. הטמילים זכו בניצחון - בתוך שעות נסוגו כוחות הצבא, כשהם מותירים אחריהם למעלה מ-300 הרוגים וארבעה טנקים שננטשו. רק התערבותו המהירה של חיל האוויר הצילה את הצבא מאסון גרוע בהרבה.

במבצעים הבאים תוקנו השגיאות. הפיקוח על הצבא הפך להיות קשוח יותר, שר הביטחון הציב את היעדים בפני הדרג המבצע והרמטכ"ל דאג לביצועם בהתאם, תוך השארת חופש הבחירה ללוחמים ולמפקדים ברמה הטקטית. גישה זו הביאה לשינוי דרמטי בדרך הפעלת הכוח. לא עוד הסתערויות פתע המוניות

קטן. הארגון לא לוחם עוד כקבוצות גרילה קטנות, אלא כיחידות גדולות של פלוגות וגדודים. הוא אימץ דפוסי חשיבה של צבא סדיר, כולל הפעלת מסגרות של ר"ם ושריון בשיתוף פעולה רב-זרועי.

בדומה למה שקרה ל-LTTE, ניתן יהיה לנצל את המעבר הזה ולהפוך את הארגון לפגיע הרבה יותר. טור שריון, לדוגמה, יהיה פגיע יותר מחוליה של ארבעה לוחמים המטמינים זירת מטענים. לשם כך יצטרך צה"ל במלחמה הבאה לאמץ את שיטת המלקחיים של צבא סרי-לנקה: מצד אחד, לחימה חזיתית, תוך שימוש במשאבי האש והתמרון של צבא מודרני, ומצד אחר לחימה בעורף הקרוב והעמוק כאחד, תוך שימוש בכוחות קטנים וניידים.

מלחמת אילם הרביעית הייתה למלחמה הראשונה בהיסטוריה של האי שבה הוכרע ארגון טרור על-ידי צבאה של מדינה דמוקרטית

המרחק הקטן אל "הבטן הרכה" של הארגון - העורף האזרחי שלו ומרכזי הפיקוד והשליטה, בין אם באזורי שכונות הצ'אחיה של דרום בירות, ובין אם בדרום לבנון עצמה ואפילו בבקאע - חושף את הפגיעות של הארגון הן לפגיעה אווירית או ארטילרית, שיכולים לשבש את פעילותו כמעט מתחילת המערכה. עשרות אלפי הרקטות של הארגון הן רכיב המבדיל לכאורה בינו ובין LTTE, אלא שספק רב אם יהיה בכוחן לא רק להכריע מערכה אלא אפילו להשפיע עליה השפעה של ממש, כאשר הארגון יעמוד בפני התקפה תלת-ממדית: תמרון בקו המגע, חדירות אל העורף הקרוב ותקיפות אוויריות. הצורך להגן על העורף ולהילחם בחזית ביחד, ללא מקור סיוע רצוף של גורם חזק (איראן וסוריה במצב הנוכחי אינן רלוונטיות עוד), יהפוך את השימוש העקבי בירי לעורף הישראלי לפעולה שמחירה יקר מדי.

מצבו המדיני של חזבאללה במרחב המזרח תיכוני ובזירה הפנים לבנונית - ובמקביל תמיכה שקטה של מדינות סוניות אינו טוב, והתערבותו בסכסוכים נוספים כדוגמת תימן, בחריין ומרוקו תוכל להקל את נטל הלחץ הדיפלומטי הצפוי במערכה כזו. לשם כך נדרש להציב כמטרה את חיסולו של הארגון ככוח צבאי, תוך כדי עמידה מול לחץ בין-לאומי. מעורבות כוחות יוניפי"ל בדרום לבנון ולחצים בין-לאומיים אחרים חייבים להידחות מאותו הרגע שבו יקבל הדרג המדיני את ההחלטה, בדרך שבה קיבל אותה בקיץ 2006 מהינדה רג'פקסה. הבסת ארגון טרור הנלחם בטרטוריה שלו היא בוודאות משימה הניתנת לביצוע. הדרך להשיגה תהיה הצבת מטרות, פיתוח תוכנית אימון והכנה טקטית של הכוחות להשגתן. לכל אלו, בדומה לדוגמה בסרי-לנקה, חייבים לחבור גם הכנה תודעתית מתאימה, היערכות מכינה בתחום הדיפלומטיה וההסברה, והחשוב מכול - הזיכרון כי היוזמה עדיפה תמיד על היגררות בלתי מתוכננת.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

יחידות SIOT בעומק הטקטי, קילומטר-שניים מאחורי קו המגע. כתוצאה מכך נאלצו לוחמי LTTE להתמודד במקביל עם הלחץ הישיר בנקודת המגע עם צבא סרי-לנקה, עם ההתקפות מהעורף של SIOT ועם התקפות בעורף העמוק יותר, תוך סיכון המפקדות ומרכזי האספקה עמוק מאחורי הקוים.¹¹

הארגון, שנחל שורה של תבוסות בשדה הקרב, חזר לטקטיקה שאותה הכיר מן העבר: פיגועי טרור בעורף האזרחי. פיגועים אלו כללו פיגועי התאבדות באמצעות מכוניות תופת וגם שיגור טייסי קמיקזה במטוסים עמוסי חומרי נפץ. אלא שהפעם, באמצעות מודיעין טוב יותר, מחסומים ופעילות יזומה של מודיעין מסכל, התמודדו רג'פקסה ועמיתיו בהצלחה.¹²

במהלך השנים 2007-2008 התקדם צבא סרי-לנקה וחסל באיטיות את כל הישגיהם של "הנמרים" מהמלחמות הקודמות: בתחילה במזרח ואז, במקביל, בתנועת מלקחיים ענקית, גם בצפון. "הנמרים הטמילים" נסוגו כשהם מאלצים את האוכלוסייה המקומית לסגת עימם וטוענים ש"האוכלוסייה חוששת ממעשי נקם". בפועל הם השתמשו בתושבים כבמגן אנושי.

ב-2 בינואר 2009 הודיע הנשיא על כיבוש העיר קילנוצ'צ'י, ששימשה בפועל כבירת המורדים.¹³ הטריטוריה שבה החזיקו עדיין LTTE הצטמצמה לרצועה צרה בצפון האי, בקרבת חצי האי ג'פנה, שבה נלכדו אחרוני הלוחמים ועימם עשרות אלפי אזרחים שהוחזקו בכני ערובה. הלחימה באזור, שכונה "הכלוב", לוותה במאמץ תודעתי אדיר של תומכי הטמילים מחוץ לאי להפסיק את "רצח העם", כפי שכינו הם את הלחימה הנחושה של הצבא בהם, ובקריאות להפסקת אש. ממשלת סרי-לנקה נאלצה בלחץ בין-לאומי אדיר, ובעיקר מצידה של השכנה הגדולה, הודו, להתפשר ולהפסיק את ההרג. הממשלה הודיעה כי היא רואה באזרחים אלו בני ערובה של ארגון הטרור, וכי תעשה הכל על-מנת לחלצם ללא שפיכות דמים.

ב-19 במאי 2009 נמצאה גופתו של פרבאקראן צפה בביצה מיוערת. שרידי נאמניו נכנעו, והנשיא הודיע בשידור לאומה על ניצחון במלחמה. מלחמת אילם הרביעית הייתה למלחמה הראשונה בהיסטוריה של האי שבה הוכרע ארגון טרור על-ידי צבאה של מדינה דמוקרטית.

משל ונמשל: חזבאללה ו"הנמרים" - דומה ושונה

השוואה בין עימותים צבאיים הנערכים באזורים שונים, על רקע תרבויות שונות וכוחות צבאיים שונים, לעולם לא תהיה מדויקת. ההשוואה בין האתגר הצבאי של ההתמודדות עם חזבאללה בסבב הלחימה הבא בצפון ובין מלחמת אילם הרביעית, חייבת להיות זהירה ותהיה תמיד בעירבון מוגבל.

שני הבדלים בולטים לעין: מלחמת אילם הייתה מלחמת אזרחים של שני עמים שונים בארץ אחת, בעוד שלחימה בלבנון היא לחימה במדינה זרה שבתוכה ארגון טרור השולט בה. הבדל נוסף הוא הזירה הבין-לאומית. סביר להניח שהלחץ הבין-לאומי על ישראל לא יאפשר לה ניהול מערכה של שלוש שנים נגד חזבאללה, עם מראות קשים באמצעי התקשורת של גופות אזרחים והרס.

האם ניתן ללמוד מצבא סרי-לנקה כיצד להתמודד עם טרור? חשוב לזכור שהניצחון במשימה הושג במידה רבה באמצעות אותה "הצרחה" בין שני הצדדים. מעורבותו המסיבית של חזבאללה בלחימה בסוריה הקנתה לו יכולות של מעין צבא

קידום המודעות לבריאותם של חיילי החובה בצה"ל

ההתייחסות המסורתית של צבאות בכלל ושל צה"ל בפרט לנושאים של רפואה התמקדה בעבר בפציעות באימונים ובקרבות. כיום העיסוק הוא רחב הרבה יותר וכולל טיפול בגורמים חברתיים והתנהגותיים. ברמת מקבלי ההחלטות במישור הלאומי חשוב ליצור סביבה תומכת, שתאפשר לצה"ל לקדם את בריאות חייליו ומפקדיו

חייל במהלך בוחן כושר. הבסיס להצלחה בקידום תחום הפעילות הגופנית הוא שינוי השפה מ"בריאות" ל"כשירות"

אל"ם ד"ר שחר שפירא, קצין הרפואה החילי, זרוע האוויר

הגוף האמון על קידום הבריאות של חיילי צה"ל בכלל, וחיילי החובה בפרט, הוא חיל הרפואה. בעת הנוכחית, ענף בריאות הצבא, הפועל במחלקת שירותי הרפואה, מרכז את התחום דרך מדור קידום הבריאות. בבסיס פעילות המדור מצויים שלושה רכיבי ליבה: מניעת עישון, טיפול בהשמנה וביצוע פעילות גופנית.

עישון. התבוננות בתמונת המצב בתחום העישון בצה"ל מראה כי למרות העובדה שזקאי העישון ידועים ומוכרים היטב, עדיין קיימת אי-הסכמה לגבי הצורך לעסוק במניעת העישון בקרב אוכלוסיית חיילי החובה בצה"ל. יש הטוענים כי לעישון אין השפעה מובהקת בהיבטי הביטחון הלאומי וכי משך השירות הקצר, והעובדה שמדובר בחיילים בריאים, מיייתרים את הצורך לעסוק בנושא זה בעת השירות הצבאי. לעומתם, אחרים טוענים כי מדובר בבעיה מהותית, המשפיעה באופן משמעותי על הביטחון הלאומי, וכי חייבת להיות התערבות אקטיבית, מוסדית ומרכזית שתפחית את מספר המעשנים.

השמנה. לתופעת ההשמנה יש השלכות על תחלואה, לא רק בעתיד אלא גם בטווח הקצר, על כשירות הצבא ועל כמות הלוחמים שמסיימים את תהליך הכשרתם ומתמידים בשירותם הקרבי. עם העלייה בערכי ה-BMI יש גם עלייה בשיעור הפציעות ובנשך מההכשרה הקרבית ומהשירות הקרבי בכלל.

שינויים התנהגותיים וחברתיים הובילו לכך שרבים רוצים בחירה ושליטה על אורח חייהם ועל מצבם הבריאותי, תוך שמירה על אוטונומיה אישית, חברתית, רגשית וכלכלית

פעילות גופנית. ניתן לראות ירידה מתמדת בשיעור המבצעים פעילות גופנית בקרב בני הנוער בישראל בתקופה הקודמת לגיוס. דווקא הגיוס לצה"ל משפיע לחיוב על האוכלוסייה, וניתן לראות עלייה בשיעור המבצעים פעילות גופנית בתדירות גבוהה במהלך תקופת השירות גם בקרב אלו שאינם לוחמים.

במאמר נסקור את הגישות העיקריות בתחום קידום הבריאות ואת יישומן בצבאות זרים, ונציע מודל לתוכנית לקידום המודעות לבריאות בצה"ל, שעשוי להוביל לשינוי מהותי בעיסוק בתחום זה.

מהו קידום הבריאות?

נושא קידום הבריאות התפתח במהלך השנים האחרונות, בשל העלייה המשמעותית בתוחלת החיים והשינויים במודעות לבריאות בקרב כל שכבות האוכלוסייה. שינויים התנהגותיים

וחברתיים הובילו לכך שרבים רוצים בחירה ושליטה על אורח חייהם ועל מצבם הבריאותי, תוך שמירה על אוטונומיה אישית, חברתית, רגשית וכלכלית.

העיסוק בקידום הבריאות מתבסס על כמה גישות מרכזיות, המגדירות את המונח בדרכים שונות: הגישה הביורפואית, הגישה ההתנהגותית, הגישה האקולוגית והגישה הממסדית:¹ **הגישה הביורפואית** - נוגעת במניעת מחלות (למשל, מתן חיסונים או ביצוע בדיקות תקופתיות), בנקיטת צעדים למניעת התפתחות המחלה (כמו מדידת רמת הכולסטרול) ובהפחתת הנזק או הנכות של מחלה קיימת.

הגישה ההתנהגותית - מתייחסת להגברת הידע, להעלאת מודעות הפרט וללימוד מיומנויות במטרה לגרום שינוי התנהגות ואימוץ סגנון חיים בריא.

הגישה האקולוגית - מתמקדת בשיפור התחומים המשפיעים על הבריאות (שלום, מקלט, השכלה, מזון, הכנסה, סביבה יציבה, משאבים, צדק חברתי ושוויון), תוך עידוד יצירת סביבה בטוחה וצדק חברתי.

הגישה הממסדית - מדגישה את חשיבותם של המוסדות ביישום מדיניות ציבורית ובהתוויית מדיניות חדשה. בהתאם לתיאוריה זו, שינוי מתאפשר באמצעות תמיכה ברעיון של "שחקן ציר", הנוקט דעה לטובת רעיון מסוים וכך מטה את הכף ליישומו. ללא תמיכה שכזו, קרוב לוודאי שהיוזמות שמובילות אגודות ועמותות שונות לא יצליחו בקידומן.

קידום הבריאות בצבאות זרים

בכל צבא יש מידת עיסוק שונה בתחום קידום הבריאות. כאשר מדברים על קידום הבריאות בצבאות זרים יש לקחת בחשבון, כמובן, את מודל השירות השונה בחלק מהמדינות, את התרבות הארגונית המאפיינת כל צבא וצבא ובעיקר, את המגבלות הקיימות בחוק לגבי העיסוק בתחום.

צבא בריטניה

ב־2017 פרסם משרד ההגנה הבריטי תוכנית חומש לקידום בריאות המשרתים בצבא. התוכנית התבססה על שימוש במחקר, במידע ובחדשנות כדי לקדם את בריאות המשרתים ולהיות מצבי תחלואה בשלב מוקדם ככל האפשר.²

במסגרת התוכנית הוקם גוף המרכז את תחום קידום הבריאות הגופנית והנפשית במסגרת אחת, ועוסק ברפואת הכשרות, בבריאות נפשית, ברפואה מונעת ושינוי באורחות החיים. המתווה התבסס על ארבעה עקרונות מרכזיים: הובלת מפקדים, הנגשת כלים להתמודדות, שיתופי פעולה בין גופים שונים והערכה מתמדת של יעילות התוכנית. התוכנית נגעה בפירוט בשלושת מרכיבי הליבה והובילה להגדרה ולתיקוף של הפעולות המבוצעות בתחומים אלו.

בנושא העישון - קיימת תוכנית למניעת עישון, ניתנות הרצאות בנושא, והמפקדים מעורבים בתהליך הפסקת העישון בקרב חייליהם ומלווים אותם עד סופו.

בסוגיית עודף המשקל - קיימת תוכנית למניעת השמנה שעברה לאחרונה עדכון ותיקוף. מדידות משקל, גובה והיקף מותניים מבוצעות מדי שנה, ובהתאם לתוצאות נקבע הסיכון הבריאותי. יש לציין כי עודף משקל אינו מהווה קריטריון או שיקול בתהליך הקידום בדרגה.

בנוגע לפעילות גופנית - המפקדים מבצעים פעילות גופנית בכמות סבירה. החיילים ברוב מסלולי ההכשרה מתאמנים שלוש-ארבע פעמים בשבוע. כמו כן נערך מבחן שנתי בכושר גופני שנלקח בחשבון כפרמטר בשיקולי הקידום בדרגה, והמפקדים משתתפים באימוני הכושר הגופני.

צבא הודו

נושא קידום הבריאות צבר תאוצה בצבא הודו במהלך השנים האחרונות. נוסף על העיסוק השוטף בנושא הוגדרו "ימי בריאות" כמו יום ללא עישון, יום תזונה ועוד. בימים אלו מועברות הרצאות, מתקיימות פעילויות רלוונטיות ומוקרנים סרטים בנושאים אלה. בנושא העישון - נערכות מדי שנה, ביום הבריאות, הרצאות העוסקות בנוזקי העישון. מעבר לכך נדרשים קציני הרפואה ביחידות השונות לעסוק בנושא.

בסוגיית עודף המשקל - מעמד חיילים שלהם ערכי BMI גבוהים יורד בקטגוריה הרפואית, גם אם לא נגרמה תחלואה עקב כך. בשלב זה, קידום או השתתפות בקורסים ייעצו עד שתוכח ירידה במשקל או הגעה למשקל מטר. החל מ-2017 הוקשחה אכיפת המדיניות בתחום זה, אם כי עדיין לא ניתן להעריך תוצאות מגמה זו.

בנוגע לפעילות גופנית - במהלך הטירונוט ולאורך מסלול ההכשרה מבוצעת פעילות גופנית מדי יום. נוסף על כך, נערכים פעם בשבועיים מבחני כושר. החלטות לגבי קידום בדרגה או בתפקיד יכולות להיפגע אם החייל לא עבר בהצלחה את מבחני הכושר הגופני.

צבא קנדה

בנושא העישון - קיימת תוכנית מניעה וגמילה שנתית, אולם העישון אינו מהווה גורם מסנן או ממיין בתהליכי הקבלה להכשרות או למקצועות יוקרתיים (קורס טיס, חובלים וכדומה) - יוזמה שנבחנה בעבר ונפסלה.

בסוגיית עודף המשקל - מדידת משקל והיקפים מבוצעת כחלק מהבדיקה השנתית לכל חייל. בדומה לנושא העישון, גם כאן עודף משקל אינו מהווה פרמטר פוסל, אלא אם כן הוא גורם לתחלואה.

בנוגע לפעילות גופנית - מתגייסים וחיילים בשלב ההכשרה מבצעים אימון גופני בתדירות של ארבע פעמים בשבוע. ביחידות השדה אימון גופני מוגדר כחובה, ואילו ביחידות תומכות לחימה פעילות זו אינה חובה אך בהחלט מעודדים את ביצועה. מבחן כושר שנתי הוא בגדר חובה לכולם, ואף מהווה קריטריון לקידום. חיילים שלא יעברו את מבחן הכושר לא יקודמו. המפקדים מעורבים בכושר הגופני של חייליהם, כולל מתן זמן להתאמן בקבוצה או כיחידים.

מניתוח שלושת הצבאות הנ"ל ניתן לומר שאפשר למצוא בהם גישה כוחנית ותובענית שקרוב לוודאי לא תתאפשר בצה"ל, אך ניתן ללמוד שמדיניות של "מקלות וגזרים" בתחום זה בהחלט מגדילה את האפשרויות בתחום, הן על-ידי החיילים והן על-ידי מפקדיהם.

השפעת בריאות החיילים על צה"ל

קידום הבריאות הוא נושא שנבדק בצה"ל ונמצא קשר בינו ובין כשירות הכוח, יעילות השירות והנזקים האפשריים בשלבים המאוחרים. התחום אף מוזכר בצורה בולטת כאחת

מ-12 המלצות ועדת שפירא (הוועדה לבחינת רפואת השגרה בצה"ל). הוועדה, שמטרתה הייתה לבחון דרכים לשיפור המענה הרפואי הניתן בשגרה לחיילי צה"ל, ציינה בהמלצה מס' 11 כי יש מקום לנקיטת פעולות דומות בתחום קידום הבריאות לאלו שמבוצעות בקופות החולים, לצורך העמקת התודעה לגורמי סיכון ותחלואה.³

נושא העישון נבחן לעומק במשך שנים רבות בקרב חיילים בשירות חובה בצה"ל. במסגרת עבודה שפורסמה לפני חודשים מספר בוצע מעקב אחר כ-30 אלף חיילי חובה שהתגייסו לשירות בין השנים 1987-2008.⁴ נמצא ששכיחות המעשנים גדלה כמעט ב-40 אחוז בתקופת שירות החובה (מ-26 אחוז ביום הגיוס ל-36 אחוז ביום השחרור). נוסף לכך, כמעט 20 אחוז מהמגויסים הלא מעשנים החלו לעשן, כשהגורם המנבא הבולט ביותר היה היסטוריה של עישון בעבר. עוד נמצא שהמגויסים בעלי הפרופיל הקרבי היו בעלי הסיכוי הגדול ביותר להתחיל לעשן במהלך השירות. במכתב שנשלח על-ידי איגוד רופאי בריאות הציבור והאגודה למלחמה בסרטן אף מצוין כי במחקר קודם, שנערך בצה"ל, נמצא כי חיילים מעשנים נזקקים לימי מחלה רבים יותר וצורכים יותר שירותי רפואה, וכן נצפתה ירידה ביכולתם לבצע את משימותיהם המבצעיות.⁵

קידום הבריאות הוא נושא שנבדק בצה"ל ונמצא קשר בינו ובין כשירות הכוח, יעילות השירות והנזקים האפשריים בשלבים המאוחרים

העישון בקרב חיילי החובה הוא בעל פוטנציאל להשפעה חברתית בלתי מבוטלת. מחקרים מצאו קשר בין עישון ובין התמכרויות אחרות כמו שימוש בסמים או צריכת אלכוהול מוגברת,⁶ ואף נמצא קשר בין עישון ובין אירועי אלימות. חוקרים שבדקו את הקשר בין עישון סיגריות לאלימות מצאו שמעשנים דיווחו בשכיחות גבוהה פי 2.5 על אירועי אלימות כלפי אחרים, ושעישון סיגריות על בסיס יום-יומי קשור באופן מובהק לצורות שונות של אלימות בהשוואה ללא מעשנים ואף למעשנים לשעבר.⁷

בתקופת השירות הצבאי המשרתים חווים אווירה של חוסר ודאות וסיכון גבוה. נתון זה רלוונטי גם לגבי חיילים המשרתים ביחידות עורפיות וכמובן שגם לגבי חיילים בעלי ייעוד קרבי. אווירה שכזו עלולה להוביל להתמכרויות אחרות, ולעיתים העישון מהווה מדרגת ביניים לכך.⁸

חשוב לזכור, כי צה"ל מתבסס על מערך מילואים חשוב, שמיועד לעבות את השורות בשעת חירום. ניתן לשער שחיילי חובה שמתחילים לעשן בעת שירותם ימשיכו בהרגל זה גם לאחר השחרור, ובעיות רפואיות שלא הובילו למגבלה גופנית בעת שירות החובה עלולות להחמיר ולמנוע מהם לשרת בהמשך כחיילי מילואים.

עישון ועודף משקל - היבטים כלכליים

שלושת הגורמים - עישון, עודף משקל והיעדר פעילות גופנית - מובילים יחד ובנפרד לתחלואה הבאה לידי ביטוי, בין השאר, בהגדלת ההוצאה הכלכלית על בריאות בקרב משרתי החובה

סדנה בהנחיית אנשי מקצוע למניעת עישון. מחקרים מצאו קשר בין עישון ובין התמכרויות אחרות כמו שימוש בסמים או צריכת אלכוהול מוגברת

מודל לתוכנית קידום המודעות לבריאות בצה"ל

כמו בצבא בריטניה, גם בצה"ל יש לבנות תוכנית חומש אסטרטגית שתקדם את מודעות הבריאות בצה"ל. התוכנית נוגעת בשלושת מרכיבי התחום במקביל: רפואית, התנהגותית וחברתית. מסתמן כי התחום שבו ניתן לפעול בצורה המשמעותית ביותר הוא ההתנהגותי, ובו נדרשת פעילות פרט-אקטיבית בשיטות שונות, בהתאם לרכיב שאותו רוצים לשנות ובהתאם לגורמים שעליהם רוצים להשפיע: מפקדים, חיילים, הסביבה התומכת של החיילים ומערכת החינוך המשפיעה עליהם טרם הגיוס לצה"ל.

המודל המוצע הוא אינטגרטיבי, שבו בכל אחד מהתחומים נדרשת הובלת מפקדים, הנגשה של הכלים להתמודדות, ביצוע שיתופי פעולה בין גופים שונים והערכה מתמדת של יעילות התוכנית:

- **הובלת מפקדים.** חלק ממשיותיו של המפקד הוא התוויית התהליך והגדרת הישגים נדרשים (לדוגמה, ביצוע מספר מוגדר של שעות פעילות גופנית בשבוע). המפקדים יימדדו בהישגי קידום הבריאות (למשל, ירידה באחוז המעשנים), כחלק מהצלחתם והצלחת יחידתם. כדי לאפשר זאת נדרשת הכשרת מפקדים יעילה וממוקדת. משנה תוקף לכך ניתן בשיחת הרמטכ"ל רא"ל אביב כוכבי עם סגל הפיקוד הבכיר בצה"ל לאחר כניסתו לתפקיד. בשיחה זו ציין הרמטכ"ל את מקומו של המפקד במרכז, לא רק בשדה הקרב אלא גם ככזה שעוסק בבריאות חייליו. כדוגמה נתן הרמטכ"ל את

בצה"ל, ומייצרים הוצאות עתידיות גבוהות שאותן ניתן להפחית על-ידי הקניית הרגלים נכונים.

ההיבט הכלכלי של העישון. בדוח שהוציא משרד הבריאות ב-2011 בנושא עישון⁹ הוערכה העלות הישירה והעקיפה של נזקי העישון למערכת הבריאות בישראל בסכום הקרוב ל-1.7 מיליארד שקלים בשנה. נוסף על כך, צוין בדוח כי קיימות עלויות עקיפות נוספות הנגרמות כתוצאה מאובדן כושר עבודה וימי מחלה ומוערכות ב-1.9 מיליארד שקלים.

כדאי לזכור שבמקביל לסכום זה וללא קשר אליו, משקי הבית בישראל הוציאו בשנת 2017 קרוב לתשעה מיליארד שקלים על רכישת סיגריות, לא כולל מוצרי טבק אחרים וציוד עישון נלווה.¹⁰

ההיבט הכלכלי של עודף המשקל. ההשמנה, לרבות הטיפול בה ובמחלות הנובעות ממנה, גורמת למשק נזק כספי ניכר. כך נוסף גם נזק כספי עקיף הנובע מאובדן תפוקה בשוק העבודה בשל היעדרויות עובדים, מפגיעה באיכות החיים ומהוצאות על דיאטות למיניהן ועל טיפול בבעיות נפשיות הנגרמות מהשמנה. על פי הערכה של משרד הבריאות, הנזק הכספי שההשמנה גורמת לו בישראל מסתכם בעשרה מיליארד שקלים.

בהתבוננות דרך הפריזומה הצבאית - המערכת נאלצת לשלם על ימי אשפוז רבים יותר, על תרופות ובדיקות דימות במקרים של בירורים רפואיים, על הקצאת שירותי מומחים ועוד. במקרים שבהם מדובר בתחלואה רצינית, המובילה לקביעת אי-כשירות לשירות (פרופיל 21 או 24) ולשחרור מהצבא, ממשיכה ההוצאה הכספית המשמעותית, בין אם החייל ממשיך להיות באחריותו הרפואית של משרד הביטחון, ובין אם עבר לטיפולן של קופות החולים.

החינוך משימות רבות שעלולות להסיט את תשומת הלב ממימוש התוכנית.

משיחות עם מפקדים בכירים שלהם הוצע לטפל בנושא עלה כי רובם עסקו בו בעבר בצורה שטחית יחסית, ללא תוצאות או שינוי הנראה לעין, ולכן הביעו ספק לגבי האפשרות לקדמו. גורם נוסף שעלול לעכב או למנוע את מימוש התוכנית הוא העובדה שלא כולם רואים בקידום התחום משימה שנמצאת באחריות הצבא, בוודאי שלא לנוכח השיקולים ארוכי הטווח.

עקרונות המודל בראי שלושת התחומים

פעילות גופנית. הבסיס להצלחה בקידום התחום הוא שינוי השפה מ"בריאות" ל"כשירות". הדבר נכון בוודאי לגבי הלוחמים, אך גם לגבי תומכי הלחימה.

על ההתערבות בתחום להתחיל לפני הגיוס, באמצעות מערכת החינוך. סטטוס ביצוע הפעילות הגופנית צריך להיות ברור לגורמי הצבא עוד טרם הגיוס, מכיוון שבשלב זה נדרש להשפיע. ההשפעה תתאפשר רק על-ידי חבירה בין שלוש המערכות - צה"ל, מערכת הבריאות ומערכת החינוך. המסר לגבי פעילות גופנית צריך להתחיל לחלחל בשלבים מוקדמים. השקעת משאבים משותפת (כוח אדם, תקציב וזמן) על-

התעניינותו של מפקד בהמשך לבדיקה רפואית שנעשתה בעקבות פנייתו של חייל.

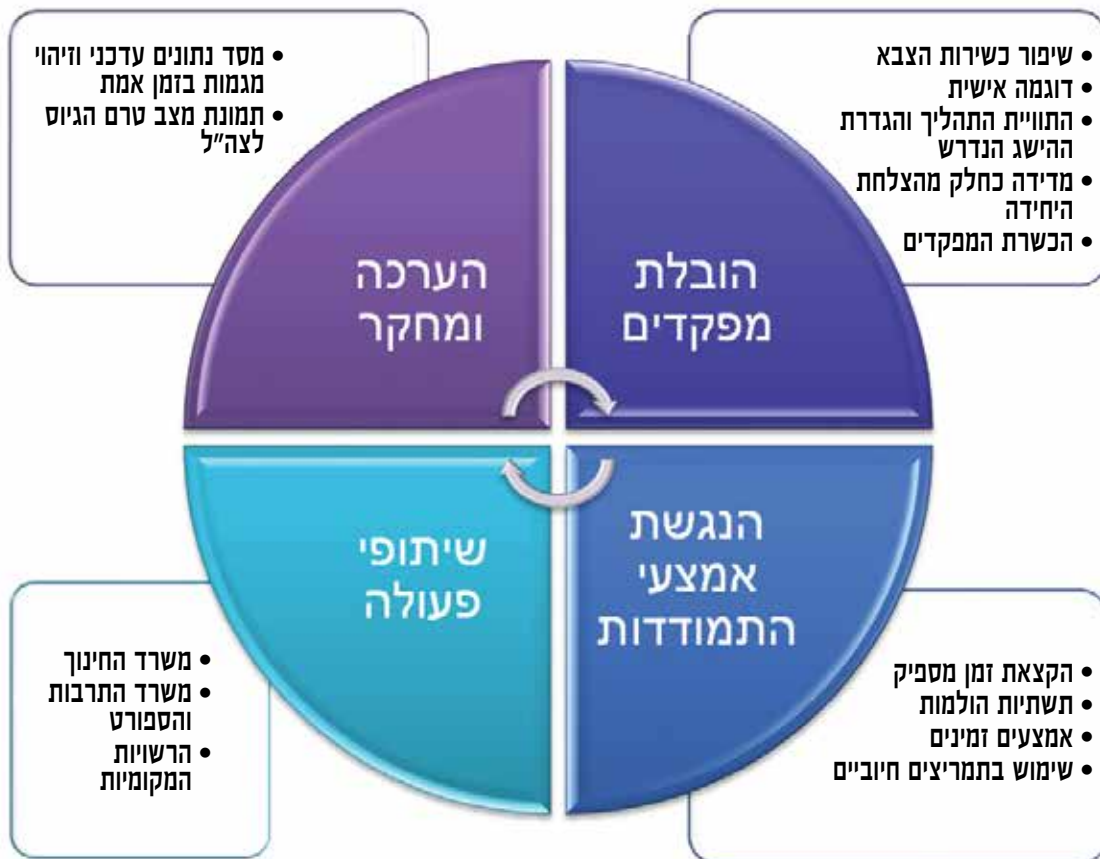
● **הנגשה של כלים להתמודדות.** הקצאת די זמן לביצוע פעילות גופנית גם במהלך שעות יום העבודה, וידוא קיומן של תשתיות הולמות ואמצעים זמינים ושקילת שימוש בתמריצים חיוביים לצורך הגברת המודעות והעיסוק בתחום.

● **ביצוע שיתופי פעולה בין גופים שונים.** נוסף על גורמי צה"ל ומשרד הביטחון נדרש עיסוק משלים של משרד החינוך, משרד התרבות והספורט והרשויות המקומיות.

● **הערכה מתמדת ומחקר של יעילות התוכנית.** תמונת המצב הקיימת כיום בתחום קידום הבריאות אינה ברורה ולא משקפת בצורה מלאה את מצבם של חיילי החובה. נדרש להקים מסד נתונים עדכני שיאפשר זיהוי מגמות בזמן אמת, ויושלם על-ידי נתונים שישרטטו תמונה של המצב טרם הגיוס לצה"ל.

האתגרים המרכזיים במימוש תוכנית זו נובעים מכך שהיא מצריכה מעורבות משמעותית של המפקדים בתהליך ורתימת גורמים שאינם צבאיים לעבודה שלא דווקא תניב עבורם פירות ממשיים. גם למפקדי צה"ל וגם לגורמי השטח במערכת

תרשים 1 - מרכיבי המודל המוצע לקידום הבריאות בצה"ל

נלחמים בהשמנת יתר בצבא הודו. על פי הערכה של משרד הבריאות, הנזק הכספי שההשמנה גורמת לו בישראל מסתכם בעשרה מיליארד שקלים

תזונאיות. חשוב להמשיך את תהליך השינוי שהחל בחלק גדול מהיחידות, ולעודד את המגמה שלפיה במקום מאפים ומזונות משמניים יוגשו בעת דיוני מפקדים ובכירים ירקות בריאים ומזון דל שומן.

כלי נוסף שבו ניתן לעשות שימוש בתחום זה, הוא התמריץ הכלכלי. ניתן לייצר תמריצים חיוביים ברמה היחידתית על-ידי שימוש באלמנטים תחרותיים.

סיכום

בשיחה עם סגל הפיקוד הבכיר בצה"ל, שאותה קיים מיד לאחר כניסתו לתפקיד, הדגיש הרמטכ"ל רא"ל אביב כוכבי כי "הנראות חשובה", כשכיוון לנראות של בסיסי צה"ל ושל מפקדי וחיילי צה"ל, היות ואלו משפיעים על האמון של הציבור בצה"ל. בדבריו נתן דוגמאות ממשיות ומוחשיות לחשיבותו של תפקיד המפקדים בשמירה על בריאות פקודיהם והדגיש כי הצבא אחראי באופן מלא לבריאות החיילים.

הניסיון להשפיע בשלב שירות החובה לבדו או בשלב הטרנס-צבאי, ללא חיבור בין שני הגורמים, מאבד חלק גדול מיכולת ההשפעה שלו. חיבור בין גורמים אלו יוביל לאפקט הגדול מסכום חלקיו, וייצור את האפקט המיוחל - שינוי תודעתי כבר בשלב הטרנס-צבאי, והקניית הרגלים ומודעות לקידום בריאות בעתיד.

קידום הבריאות הוא תהליך. רק מאמץ משולב ומאוזן עשוי לחולל שינוי בתחום זה. ההתייחסות המסורתית של צבאות בכלל ושל צה"ל בפרט לנושאים של רפואה התמקדה בעבר בפציעות באימונים ובקרבנות. כיום העיסוק הוא רחב הרבה יותר וכולל טיפול בגורמים חברתיים והתנהגותיים, במטרה להוביל תהליכים נרחבים של קידום הבריאות. ברמת מקבלי ההחלטות במישור הלאומי חשוב ליצור סביבה תומכת, שתאפשר לצה"ל לקדם את בריאות חייליו ומפקדיו.

הכותב מבקש להודות לרמ"ד קידום בריאות בענף ברה"צ, רס"ן אילנה גנס, ולרע"ן ברה"צ, סא"ל ד"ר אווה אברמוביץ, על הסיוע בהעברת הנתונים ועל הבהרת המגמות בתחום קידום הבריאות בצה"ל שתורמו רבות לעבודה זו.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

ידי גורמים שאינם רפואיים, כלומר משרד החינוך ומחלקת הכושר הקרבי בצה"ל, תאפשר להשפיע בצורה הטובה ביותר על המועמדים לגיוס.

מערכת החינוך נדרשת להנחיל עקרונות בסיסיים של פעילות גופנית ותנועתיות (ללא קשר להישגים ולציונים), ליצור תשתית מתאימה (מתקני ספורט, מקלחות שמאפשרות התרעננות והחלפת בגדים בסיום האימון), לייצר הבנה של התחום וחשיבותו ולהעמיק את העיסוק בנושא.

נוסף על כך, נדרש, בהובלת צה"ל, לרתום לפעולה גם את משרד הספורט והתרבות ואת הרשויות המקומיות. כך ניתן יהיה לייצר מגמה שתעודד את העיסוק בפעילות גופנית בשעות הפנאי, כולל שקילת מימון מלא של חוגים העוסקים בפעילות, ואת פתיחת מתקני הספורט בשעות אחר הצהריים לשימוש התלמידים, ללא תמורה.

בצה"ל חשוב לחדד את הגדרת תפקיד המפקדים בתהליך. אלו נדרשים לשמש דוגמה אישית, לעסוק בכך בעצמם (בדגש על אוכלוסיית המפקדים שאינם לוחמים), כולל ניצול נקודות התערבות אפשריות בעת שהותם במכללות ובמהלך הכשרות מפקדים. על המפקדים להגדיר במדויק את היקף הפעילות הגופנית הנדרש ולהקדיש לכך זמן מספיק.

כמו כן, יש ליצור מיתוג שונה של הפעילות הגופנית בצה"ל - כתרופה, ולא כמשימה או מטלה. תמריץ אפשרי נוסף שיש לשקול הוא מתן תוספת כספית על ביצוע פעילות גופנית.

עישון. יש להדגיש את העובדה שהעישון פוגע בכשירות הצבא. ככל הנראה, רק בדרך זו ניתן יהיה לרתום את המפקדים לעיסוק בנושא. עריכת מחקר נרחב בתחום זה תתמוך בתהליך ותציג תמונת מצב ברורה בפני הפיקוד הבכיר.

סדנאות הגמילה מעישון מסתמנות כלא יעילות בקרב חיילי החובה, ולכן נדרשת מניעה ראשונית עוד בשלב תחילת העישון (גיל 15-16), בעבודה צמודה עם הגורמים המתאימים במערכת החינוך.

בתוך צה"ל, ובהכוונת חיל הרפואה, נדרש לחזק את מעורבות המטפלים בתחום זה (ולא להפוך אותו לנחלתן של האחיות), כולל מתן תמריצים וחיזוקים חיוביים למטפלים העוסקים בכך.

עודף משקל. אף שתמונת המצב בצה"ל במגמת שיפור, ושיעור ההשמנה במדינת ישראל נמוך מהממוצע בשאר מדינות ה-OECD, נדרש המשך עיסוק בנושא. העלייה ההדרגתית במהלך השנים בערכי ה-BMI והקשר בין ערכים אלו ובין נשך מהכשרה וירידת הכשירות, מעידים על האפקט הצפוי כתוצאה משיפור תחום זה.

אחת הדרכים העיקריות שבהן יש לעסוק בתחום הטיפול בעודף משקל היא הגברת עיסוק המפקדים בנושא, על-ידי הפיכת מדד ההשמנה לחלק מהמדדים שבהם מעריכים את הצלחתם ואת איכות היחידה (למשל, בהכנסת מדד זה כחלק מהציון בביקורת אכ"א התקופתית שבמסגרתה נבדקת גם האוכלוסייה שאינה לוחמת). עוד יש להעמיק את רמת הידע בקרב המפקדים בתחום התזונה - הן לצורך הבנה טובה יותר של צורכי היחידה על ידם, והן לצורך היותם דוגמה אישית לשאר החיילים.

כדי שהתהליך יצליח נדרש לטפל באופן מעמיק ברכיב התזונה. תזונה שאינה מתאימה מובילה גם לצריכת מזון שאינו איכותי ולחיפוש פתרונות חלופיים על-ידי החיילים. חיל הרפואה נדרש לבצע בקרה והעמקה נוספות במטבחי היחידות על-ידי

מנהיגות, דוגמה אישית וגבורה: מבט אבולוציוני

התחקות אחר סוד השפעתם של מנהיגים מצביעה על כך שיש להשפעה זו שורשים אבולוציוניים. ניתוח קרב עמק הבכא באמצעות פרספקטיבה המעוגנת בחשיבה התפתחותית אבולוציונית, ושל מושגים הנגזרים ממנה, מספק קצה חוט להבנת היווצרותם של מופעי מונהגות הקיימים בחברות רבות.

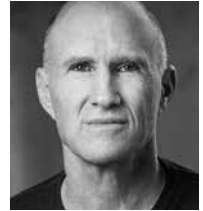

קרב עמק הבכא. בדיעבד, הגורמים היחידים שגרמו בעליל ללוחמים לצאת ממקומות המחסה שלהם ולהסתער - היו התנהגותו של קהלני ופנייתו האישית אל הלוחמים. צילום: ניר קרן צבי - ויקימדיה. **למעלה:** ירי תותח מתנייע של צה"ל במהלך הקרב

סא"ל (מיל) פרופ' מיכה פופר, המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה

רס"ן (מיל) ד"ר עמרי קסטלנוב, המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה

המאמר שלהלן מנתח את מרכיבי האמון במנהיג בראייה אבולוציונית, באופן הרלוונטי גם למפקדים וגם לחוקרים העוסקים במנהיגות ובפסיכולוגיה צבאית. דיוקנאות מנהיגים שחוללו מעשי גבורה מוצגים במורשות קרב ונלמדים בבתי ספר לפיקוד. בהיותם בחזקת "כזה ראה וקדש", יש לחשיפתם משמעות ערכית ונורמטיבית. לטענתנו, בבסיס המקרים הפרטניים עומדים עקרונות משותפים, שניתן להבינם כתופעה מתוך פרספקטיבה אבולוציונית. בהמשך המאמר יידונו עקרונות אלה ויועלו תובנות בעלות משמעות מושגית ומעשית ליישום במערך הפיקודי ובשדה הקרב.

האמון במנהיג

כולנו חשים יראת כבוד כלפי דמויות הנתפסות בעינינו כבעלות סמכות המייצגת ידע, חוכמה ויכולת. אנו נוטים, למשל, לקבל כמעט ללא ערעור את דעתם של מדענים, רופאים ומומחים למיניהם כבני סמכא. באופן דומה, גם הורים, מורים, מדריכים בתנועות נוער, מפקדים ורבנים מייצגים עבורנו סמכות. לכמיהה הטבועה בנו כלפי אותן דמויות "גדולות", יש מקורות אבולוציוניים. בשונה ממרבית בעלי החיים היודעים לרוץ, לעוף, להסתתר, להערים ולשמור על שרידותם מוקדם ומהר, התינוק האנושי - במשך תקופה ארוכה - אינו יכול לשרוד ללא טיפול של "דמות גדולה" המאכילה, מנקה אותו ומגינה עליו מפני גורמים חיצוניים.

דיוקנאות מנהיגים שחוללו מעשי גבורה מוצגים במורשות קרב ונלמדים בבתי ספר לפיקוד. בהיותם בחזקת "כזה ראה וקדש", יש לחשיפתם משמעות ערכית ונורמטיבית

הזיקה הראשונית אפוא אל "דמות גדולה" היא קדומה ובסיסה ביולוגי. הפסיכואנליטיקאי הבריטי ג'ון בולבי הגדיר את הזיקה הזאת ככמיהה אל "החזק והחכם",⁶ הניכרת באופן בולט יותר במצבי משבר. במצבים אלה אנו תרים ביתר שאת אחר "דמויות גדולות". אם אנו מזהים בהן "אותות אבולוציוניים", כלומר סימנים שבמהלך התפתחות המין האנושי קיבלו מעמד של אותות המקנים ביטחון בכך שהם מקדמים או משמרים הישרדות - הן נחות בעינינו כראויות לאמון. ביטוי מובהק לצורך בדמות כזו ולהשפעתם של אותות כאלה אפשר לראות בשדה הקרב, בקשר המורכב שבין לוחמים למנהיגם.

אותות מעוררי אמון במנהיג

המחקר על מנהיגות מפרספקטיבה אבולוציונית מחלק את האותות מעוררי האמון במנהיג לשתי קבוצות: אותות המבטאים את כשירות המנהיג, ואותות המבטאים את מחויבותו; כלומר, כאלה המבטאים את יכולתו של המנהיג או הידע שלו להתמודד עם אתגר הסתגלותי, וכאלה המבטאים את נכונותו להעמיד את הידע הזה לטובת מונהגיו הזקוקים לו. האות הראשון מעורר האמון במרחב שבין משדר האות וקולט האות הוא, כאמור, כשירות - תחושה שלפיה "הדמות הגדולה"

אנדדי סחרוב, אלכסנדר סולז'ניצין, ז'אן ד'ארק, נתן שרנסקי, אביגדור קהלני - כולם אנשים שהפגינו מעשי גבורה וממחישים את העובדה שלגבורה פנים רבות, בתחומים שונים. המשותף לכל הגיבורים - נכונותם לשלם מחיר אישי.¹

מה מניע לוחמים להקריב את היקר להם מכול? השאלה הזו נדונה בדרך כלל על בסיס התמקדות בלוחם עצמו - באישיותו ובערכיו. מאמר זה מרחיק את העדשה מן הגיבור - אל עבר התופעה של גבורה בהקשר רחב יותר, המחבר בינה ובין מנהיגות ודוגמה אישית. הקישור הזה ראוי לדיון בפני עצמו, בהיותו מרכיב חשוב בהשפעת המנהיגים והמפקדים על פקודיהם. אחד הפרמטרים המרכזיים לבחינת השפעתם של מנהיגים הוא בבחינת תגובת המונהגים - עד כמה הם נכונים לפעול מעל ומעבר למקובל בסביבתם - השקעת מאמץ יתר בעבודה, מתן תרומה לקבוצה,² וכמובן - גילוי מוטיבציה בשדה הקרב. מעשה גבורה הוא הביטוי האולטימטיבי לנכונות כזו. סיפור הקרב ההרואי הידוע כ"קרב עמק הבכא" שהתחולל במהלך מלחמת יום הכיפורים, בהנהגתו של סא"ל אביגדור קהלני, ידוע לכל קצין בצה"ל. במסמך ועדת העיטורים, שהחליטה להעניק לקהלני את אות הגבורה על תפקודו בקרב, נכתב: "בכוש מנהיגותו ואישיותו, נתן דוגמה אישית לחייליו, שהיו על סף שבירה. [...] גילה מנהיגות מופלאה וגבורה אישית בקרב קשה ומסובך, שתוצאותיו שינו את פני המערכה ברמת הגולן".

הנתונים הטכניים היו ידועים ללוחמים בעת התרחשות הקרבות: הסורים היו מצוידים בטנקים טובים יותר ובהגנה אווירית שהייתה חסרה בצד הישראלי, וגם היחס המספרי היה לטובתם.³ במהלך הקרב על העמדות השולטות על רמת הגולן, הלוחמים שנתרו היו מיעוט שנאסף מיחידות שונות, שמרבית לוחמיהן נהרגו או נפצעו. לפיכך משתנים כמו לחץ חברתי, תחושת בושה, ערך הרעות, לכידות היחידה וכדומה,⁴ לא היו מרכזיים בהתנהלותם במהלך הלחימה. ואמנם הלוחמים לא מיהרו להסתער בעקבות הפקודות שנשמעו ברשת האלחוטית.⁵ בדיעבד, הגורמים היחידים שגרמו בעליל ללוחמים לצאת ממקומות המחסה שלהם ולהסתער - היו התנהגותו של קהלני ופנייתו האישית אל הלוחמים. אלה יצרו את האמון הנדרש כדי לגרום להם לפעול תוך סיכון חייהם.

אביגדור קהלני. "השתמשתי בנשק האחרון שהיה ברשותי: בדוגמה אישית. או אז, הטנקים החלו לנוע אחריי" (צילום מסך, ערוץ 1)

או אכפתיות היא אות נוסף החייב להיחווה על-ידי מונהגים כדי שהם ייתנו מבטחם במנהיג. מדובר בתחושת הביטחון בכך שהמנהיג ידע לא רק להוביל אל המים - אלא גם יאפשר לשתות מהם.

בשונה ממרבית בעלי החיים היודעים לרוץ, לעוף, להסתתר, להערים ולשמור על שרידותם מוקדם ומהר, התינוק האנושי - במשך תקופה ארוכה - אינו יכול לשרוד ללא טיפול של "דמות גדולה" המאכילה, מנקה אותו ומגינה עליו מפני גורמים חיצוניים

ההשפעה של גורם זה הודגמה ישירות בניסוי מבין שנעשה בקרב סטודנטים.¹² הללו קיבלו הנחיות מטעות במכוון באשר למציאת דרך להתקדם במבוך. קבוצה אחת קיבלה את ההנחיות באופן שהייתה בו פנייה אישית גם בטון המנחים וגם בתוכן (קשר עין, ביטויים כמו: "שימו לב", "אשרו לי שהנתם"). הקבוצה השנייה קיבלה בדיוק את אותן הנחיות, אלא שהן הוקראו (במכוון) מתוך דף, בשטף, ללא כל ביטוי של התייחסות אישית. הקבוצה השנייה זיהתה את הטעות בהנחיה במהירות רבה יותר מהקבוצה הראשונה, ופנתה לבחינת אסטרטגיות אחרות. הקבוצה הראשונה בזזה זמן משום שנוצר אצלם אמון רב יותר בדמות נותנת ההוראות עקב יחסה האישי.

היא "דמות יודעת",⁷ המסוגלת לספק צורך או להפיג מצוקה. בניסוי שנערך ב-2005 באוניברסיטת פרינסטון בארצות הברית הציגו החוקר הפסיכולוג אלכסנדר טודורוב ועמיתיו⁸ בפני סטודנטים, תצלומי פנים של גברים לפרקי זמן קצרים. החוקרים ביקשו מהסטודנטים לדרג את הפנים על-פי תכונות שונות. אחת מהן הייתה כשירות. כלומר, התייחסות אל דמות כבת סמכא שיש בידה הידע או היכולת לפתור בעיות או לתת מענה מושכל בהקשר רלוונטי. הפנים שהוצגו לא היו חלק ממדגם מקרי - היו אלה דיוקנאות ממסעי בחירות של פוליטיקאים. טודורוב ועמיתיו השוו בין תוצאות הבחירות במדינות השונות ובין דירוגי הכשירות שהעניקו הסטודנטים לדמויות, לאחר חשיפה קצרה וללא הקשר פוליטי (נבדק מראש שהסטודנטים לא הכירו את המועמדים). ב-70% מהמרוצים לתפקידי סנטור, חבר קונגרס או מושל, המנצח בבחירות היה המועמד שפניו דורגו על-ידי הסטודנטים במיקום גבוה יותר מבחינת כשירות. תוצאה מרשימה זו זכתה לאישוש בבחירות למועצות אזוריות בפינלנד, באנגליה, באוסטרליה, בגרמניה ובמקסיקו.⁹

דפוס דומה אפשר למצוא בקרב בעלי חיים המתנהלים בלהקות. הללו הולכים אחרי בעל החיים "הכשיר" (למשל, הגדול, הנתפס כחזק), כשם שאבות אבותינו הלכו אחרי הפרט שידע (בעיניהם) היכן למצוא מים הנדרשים לקיום.¹⁰

ואולם אין די בתחושה שלפיה המנהיג כשיר. עלינו לחוש כי כשירותו מכוונת ותורמת לצרכינו. ואמנם, גם מחקרים בקרב בעלי חיים הראו זאת. אם החיה המובילה לא תחלוק את השלל עם חברי הלהקה האחרים, הללו לא רק שידחו אותה אלא שבמקרים רבים הם יהרגו אותה.¹¹ במילים אחרות, דאגה

מפקד מול לוחמים בתדרוך. מפקד מעצים את מנהיגותו כאשר הוא מקבל על עצמו משימות שיכול היה לכאורה להימנע מהן בתוקף מעמדו

למשל, מפקד מעצים את מנהיגותו ומגדיל את אמינותו בעיני אנשיו כאשר הוא מקבל על עצמו משימות שיכול היה לכאורה להימנע מהן בתוקף מעמדו. ההיגיון האבולוציוני שביסודו של עקרון ההכבדה הזה הודגם לראשונה באמצעות המקרה של הטווס הזכר.

מחקרים וסקרים שנערכו בקרב יחידות לוחמות אכן מאששים את הטיעון, שלפיו גילויי אכפתיות והתייחסות אישית מהווים גורם חשוב בקביעת רמת האמון במפקדים

לטווס יש זנב גדול, כבד ומפואר המכביד על תנועה ועל ניידות. הסיבה לקיומו של זנב כבד, טענו החוקרים, היא שהוא מהווה אות אבולוציוני עבור הנקבות לצורך זיהוי ובחירת בן זוג להזדווגות. הקושי בנשיאת זנב גדול ומסורבל הופך את האות לאמין דווקא משום שהוא מכביד על הטווס. הוא כבד, דורש אנרגיה רבה וחושף אותו לסכנות. ככזה הוא גם מסמל באופן ברור את ייחודו של הטווס ומצמצם את הכדאיות של רמאים אפשריים ליצור אותות מזויפים.

מחקרים וסקרים שנערכו בקרב יחידות לוחמות אכן מאששים את הטיעון, שלפיו גילויי אכפתיות והתייחסות אישית מהווים גורם חשוב בקביעת רמת האמון במפקדים.¹³ לתחושה המוכרת כל כך למפקדים וללוחמים, שלפיה המקצועיות (כשירות) והאכפתיות של המפקד הן מאושיות הפיקוד, יש אם כן יסודות אבולוציוניים.

הגם שזוהי המשגה חשובה - עדיין נותרת שאלת המהימנות של האותות הללו, במיוחד בקרב בני אדם, המפותחים לאין שיעור מבעלי חיים אחרים ביכולות מילוליות וסמליות (היכולות להיות רחוקות ממעשים של ממש). כיצד ניתן לדעת האם אכפתיות של מנהיגים היא אותנטית, או פשוט "משוחקת" באמצעות רטוריקות ומחוות סמליות שאינן אמיתיות? מענה ברור יותר לתהייה זו הוא בהינתן הדוגמה האישית. מרכזיותה ביצירת אמון ובאישוש אמינותו של המנהיג אינה מקרית, והיא ניתנת היטב להבנה באמצעות התבוננות אבולוציונית.

דוגמה אישית כאות מאשש אמון

סוגיית אמינותם של אותות העסיקה חוקרי אבולוציה. לאמור, כיצד בעלי חיים יכולים לזהות ברמה מהירה ואינסטינקטיבית אותות שלהם ניתן לייחס מידת אמינות גבוהה? צמד החוקרים אמוץ ואבישג זהבי הציעו את "תיאוריית האיתות היקר", גישה היכולה לספק הסבר לשאלה זו.¹⁴ לפי התיאוריה, אותות גלויים מסוימים מעידים על משמעותיות סמויות מן העין. כך,

את כולם, ועדיין בתודעה של כל אחד יש דימוי של השתייכות לאותה קהילה.

אותות של כשירות ואכפתיות הם שני מרכיבי יסוד אבולוציוניים של מנהיגות שאליהם בני אדם רגישים, במיוחד במצבי קושי, מצוקה או חוסר ודאות. אמינותם של אותות כאלה מתחזקת והופכת ברורה יותר באמצעות דוגמה אישית, דהיינו כאשר הם מודגמים ברגע הרלוונטי בפעולות או בסמלים הממחישים באופן ברור את מה שיש לעשות (כשירות) ובאמצעות הקרבה אישית יקרה של המנהיג (אכפתיות). לא במקרה אנחנו קוראים לרגע מנהיגותי כזה "רגע האמת". השפעתו של המנהיג על מונהגיו מועצמת מאוד ברגעים כאלה אם עולה בידיו להפעיל רגישות נוספת, טבועה, שבסיסה אבולוציונית: הרגישות לחוויה הקבוצתית, דהיינו לסמלי הקבוצה המייחדים אותה מול קבוצות אחרות. חוויה המלכדת את הקבוצה וממחישה לפרט את חברותו בה ואת מחויבותו אליה.²³

בחזרה לקרב עמק הבכא

מתוך ריאיון עם קהלני,²⁴ כמו גם מהתיאור המפורט בספרו,²⁵ ניתן להבין טוב יותר את האימה ואת מורכבותו של המצב שהתפרסם כקרב עמק הבכא. "נתתי פקודת הסתערות, ולא ממש הגיבו. כל הטנקים באזור הצטרפו לרשת הקשר, ובכל זאת לא עלה בידי להניעם להסתער על הגבעה. הגברתי את קולי אבל מרבית הטנקים נשארו עומדים על מקומם. ניסיתי בדרכים שונות ובהסבר הגיוני לשכנע לגבי המצפה לנו מעבר לגבעה, אך כאשר נעתי קדימה לעבר ראש הגבעה הצטרף אליי רק אחד הקצינים. [...] חשתי בכיור שאנו עומדים על סף בריחה מבוהלת מתוך השטח. לא ייתכן שניסוג, עליי למצוא את השפה והסגנון שיניעו את הלוחמים להסתער יחד עימי. [...] השתמשתי בנשק האחרון שהיה ברשותי: בדוגמה אישית. דאגתי שכולם יראו אותי. הסתערתי קדימה ונפנפתי בדגל. או אז, הטנקים החלו לנוע אחריי".²⁶

הלוחמים, בראותם את ההתנהגות יוצאת הדופן של מפקדם, ובשומעם את אמירותיו הנוגעות לזהותם הקולקטיבית, התנערו והסתערו בעקבות מפקדם.

ניתוח קרב עמק הבכא כמקרה מובהק של מנהיגות וגבורה, מאפשר התבוננות פשוטה אבל עמוקה על חוויית הפיקוד הקרבי בכמה מרכיבים שמקורותיהם אבולוציוניים, והם ביסוד ההשפעה של מנהיגים:

ראשית, אירוע עמק הבכא הדגים את האותות החשובים ביותר בעיני המונהגים, שהם בחזקת תנאי הסף למתן אמון במנהיג - אותות של כשירות ואכפתיות.²⁷ הדוגמה האישית שכה בלטה במקרה הנדון קיצרה את התהליכים הארוכים של בניית האמון מצד המונהגים כלפי המנהיג. הסיבות לקיצור דרך דרמטי זה, כפי שהודגם, טמונות בהיגיון האבולוציוני - המחיר המופגן על ידי נושא האותות מבטא גם את כשירותו (יודע לאן להסתער) וגם את האכפתיות שלו (מסתכן ומקריב עבור המונהגים שלו). נוסף על כך, ניתן לראות במקרה המוצג גם מקרה בוחן לתקפות המרכיבים שהפכו להיות מרכזיים במעלה התפתחות התיאוריה האבולוציונית - הקבוצה ותרבותה. קרב עמק הבכא מציג את ההתפתחות הזאת באופן מעורר מחשבה. במובן של הישרדות ביולוגית טהורה ברמה האישית, הניבוי המתבקש הוא שכל לוחם (בתנאי הקרב הנחותים לרעתו) ינוס, יתחבא, לא יזוז. הסתערות היא בחזקת התאבדות.

החוקיות הזאת באה לידי ביטוי גם בהתנהגויות או במעשים המעוררים אמון. למשל, מונהגים שנחקרו בכתות שונות העידו על כך שהתנהגות ההקרבה של המנהיג הייתה הגורם המשמעותי ביותר שהשפיע על אמונם בו.¹⁵

העיקרון ברור: ככל שמחירו של האות יקר יותר לנושא - כך הוא אמין יותר בעיני המתבונן בו. על הרקע הזה לא קשה להבין את מקומה של הדוגמה האישית כאמצעי ההשפעה המובהק ביותר להנעת אנשים, במיוחד בנסיבות שבהן נדרשת מהם עשייה שהיא מעל ומעבר. דוגמה אישית אינה אלא המחשה ברורה של הקרבה מודגמת, המעבירה באופן אמין במיוחד את שני מרכיבי ההשפעה הגדולים של מנהיגים בעיני מונהגיהם: כשירות (בבחינת, אם הוא מסתער לבטח הוא יודע מה נכון) ואכפתיות (הוא מוכן להקריב, לשלם את המחיר המקסימלי).¹⁶

מנהיגות כמנגנון המעצים קבוצתיות

סקירת ההיסטוריה של המחשבה האבולוציונית מצביעה על התפתחויות מעיסוק בהיבט הביולוגי ברמת הפרט, אל עבר התייחסות לרמת הקבוצה ולהיבטים של תהליכי למידה בין-דוריים ואבולוציה של קבוצות ותרבויות. לדוגמה, בהקשר הקבוצתי נמצא כי צבאים העומדים על המשמר מנתרים לגובה כשהם רואים אריה, ובכך מושכים את תשומת ליבו של הטורף הרעב מן העדר אל עצמם.¹⁷ לווייתנים לא מפיקים לווייתן שנפצע מצלצל שירו צידי לווייתנים, גם כשהם מסכנים בכך את חייהם.¹⁸ עטלפים מוצצי דם חולקים בסופו של לילה את הדם הטרי עם בני להקתם ששלו בציד.¹⁹ ממצאים נוספים המדווחים במחקר מעידים על חשיבות הקבוצה כיחידת ניתוח מרכזית.²⁰

דוגמה אישית אינה אלא המחשה ברורה של הקרבה מודגמת, המעבירה באופן אמין במיוחד את שני מרכיבי ההשפעה הגדולים של מנהיגים בעיני מונהגיהם: כשירות ואכפתיות

התפתחות רבת משמעות בחשיבה האבולוציונית היא הקישור שנעשה בין אתגרים הסתגלותיים ובין היווצרותה של תרבות קבוצתית. הטענה היא כי הקבוצה נבנית אבולוציונית כך שיכולת השיתופיות שלה, הנשענת על סמלים, פרקטיקות ונורמות ייחודיות, אמורה להשיג יתרון יחסי במאבק ההסתגלותי מול איתני הטבע ומול קבוצות אחרות. במילים אחרות, צורכי ההסתגלות לסביבה הם אלה המכתיבים את היסודות הראשוניים של השיתופיות הקבוצתית.

במהלך ההתפתחות ההיסטורית של המאבק ההסתגלותי אנשים "הדביקו מילה למילה", יצרו מיתוסים ונורמות, סדרים שהיו חזקים מספיק כדי לקשור אנשים זרים לאותה מהות תרבותית.²¹ זה הבסיס האבולוציוני-תרבותי למה שבנדיקט אנדרסון, חוקר מדעי המדינה מאוניברסיטת קורנל שבארצות הברית, כינה "קהילות מדומיינות",²² שהן בעצם הבסיס ל"אומות" או "לאומיות". זוהי קהילה מדומיינת, משום שאפילו באומה הקטנה ביותר החברים אינם מכירים

לוחמים בבית חנון, במהלך מבצע "צוק איתן". לתחושה שלפיה המקצועיות והאכפתיות של המפקד הן מאושיית הפיקוד, יש יסודות אבולוציוניים

ביטוי בנכונות המושפעים להקריב מעצמם בעקבות הדוגמה של המנהיג, ועבור הקבוצה שאיתה הם מזוהים.

הסמלים המייחדים קבוצות הם תמיד ספציפיים ומזוהים עם הקולקטיב המסוים (דגל, המנון, דמויות מסוימות). ואולם הצורך בסמלים והשימוש בהם לבניית קבוצה מובחנת של "אנחנו" מול "הם", הוא אוניברסלי

חשוב לשים לב שהסמלים המייחדים קבוצות הם תמיד ספציפיים ומזוהים עם הקולקטיב המסוים (דגל, המנון, דמויות מסוימות). ואולם הצורך בסמלים והשימוש בהם לבניית קבוצה מובחנת של "אנחנו" מול "הם", הוא אוניברסלי. במובן הזה, ניתוח הדוגמה של קרב עמק הבכא באמצעות פרספקטיבה המעוגנת בחשיבה התפתחותית אבולוציונית, ושל מושגים הנגזרים ממנה, מספק קצה חוט להבנת היווצרותם של מופעי מונהגות הקיימים בחברות רבות.²⁸ התכנים עשויים להיות שונים בין קולקטיב לקולקטיב, אך הצרכים והתהליכים דומים. **אנו מבקשים להודות לאל"ם (מיל') ד"ר ראובן גל ולא"ם (מיל') גדי אמיר על התייחסויותיהם לגרסאות קודמות. ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.**

ההתייחסות של המפקד באופן מפורש ומדוקדק במערכת הקשר ל"אנחנו" ("שומרים על הבית") ו"הם" ("רוצים להרוס את הבית"), הדגשת "מלחמת הקבוצות" ומתן האמון במנהיג שנוצר בזכות הדוגמה האישית, הם אלה שגרמו ללוחמים להסתער בניגוד לאינסטינקט האישי ההישרדותי. מקרה הגבורה הספציפי הזה מדגים עקרונות אוניברסליים באשר למנהיגות-מונהגות. מעשה הגבורה של הלוחמים הוא עדות לא רק לסיפור הרואי, אלא גם קצה חוט למענה על השאלה - מה מפעיל אנשים באמת במקרים שהם לא רק נעדרי כל תגמול אישי, אלא אף מסוכנים בעליל.

סיכום

התחקות אחר סוד השפעתם של מנהיגים מצביעה על כך שיש להשפעה זו שורשים אבולוציוניים. חלקם פועלים ברמה של הזיקה הישירה בין מונהג למנהיג, וחלקם מוסברים דרך הזהות הקבוצתית. ברמה האישית, הזיקה הראשונית האוניברסלית אל מנהיג מעוגנת בצורך הטבעי בנו אבולוציונית ב"דמויות גדולות", שיש להן תפקיד מרכזי בתהליכי הסתגלות במובנם הרחב (הכולל היבטים חברתיים ותרבותיים).

הנטייה לתת אמון במנהיגים היא חלק מהתופעה האבולוציונית הבאה לידי ביטוי מובהק כאשר "הדמות הגדולה" מדגימה אותות של כשירות ואכפתיות. הפעולה של דוגמה אישית מכילה בתוכה שילוב חזק של שני האותות הללו. כשהיא מודגמת על-ידי המנהיג, שהוא בעצמו סמל לזהות ולתיאום קבוצתי, תוצאתה היא חוויה של אמון חזק שהוא במהותו עמוק ונורמטיבי. הביטוי ההתנהגותי של אמון כזה יכול לבוא לידי

התקפה או הונאה? התעלומה ההיסטורית סביב כוונותיה הצבאיות של מצרים כלפי ישראל באביב 1973

האם אכן הייתה כוונה מצרית-סורית לפתוח במלחמה נגד ישראל בחודש מאי 1973, או שמא כל תכליתה של הפעילות הצבאית הערבית שנצפתה אז הייתה חלק ממה שנודע כ"תוכנית ההונאה המצרית"? כיצד תרם המודיעין למעמדו של אמ"ן בספטמבר 1973 ומשכך, האם אשרף מרואן היה סוכן כפול? סקירה של מקורות ישראליים ומצריים עונה על השאלות

אנואר סאדאת - צילום מסך מתוך "המרגל האחרון" - מאקו

אייר רויסמן, חוקר צבאות ערב,
בית השיטה

מולא מוסטפא ברזאני, ב-14 באפריל 1973. באיגרת ביקש שהכורדים לא יפעלו נגד הצבא העיראקי במקרה של מלחמה בין הערבים ובין ישראל, כדי שהצבא העיראקי יוכל לקחת בה חלק. הוא ציין שמצרים מתכננת לצאת למלחמה מוגבלת נגד ישראל בעת ועידת הפסגה בין ברית המועצות וארצות הברית, שעתידה להתקיים ביוני. עוד הוסיף כי מצרים פנתה לעיראק כדי לקבל סיוע, וכי עיראק שלחה שתי טייסות של מטוסי "הוקר האנטר".⁷

בינואר 1973 גובשה באופן סופי תוכנית המלחמה המצרית "הצריחים הגבוהים" (אל-מאד'ן אל-עאליה), וחודש מאי באותה שנה קיבל תשומת לב רבתי בתכנון המצרי והסורי של המלחמה. ראש אגף המבצעים המצרי, עבד אל-ע'ני אל-גמסי, העיד בזיכרונותיו כי באגפו הוכנה עבודת מחקר מדעית שתכליתה הייתה להצביע על מועדי תקיפה מתאימים ב-1973

באשר למנהיג הסורי, ב-18-19 באפריל 1973 קיים הנשיא אסד שלוש פגישות עם הצמרת הצבאית, ובהן בחר את מוכנות הצבא לצאת למלחמה. בעקבות הדיונים קיבל את הצעתם של מפקדי הצבא הבכירים לדחות את ההתקפה לסתיו כדי שיוכלו לשפר את המוכנות הצבאית, בדגש על אימונים והשלמות החסר באמצעים ובכוח אדם.⁸ בהמשך נפגש אסד עם סאדאת ב-23-24 באפריל 1973 בכפר הנופש הנשיאותי בורג' אל-ערב שממערב לאלכסנדריה, וטען כי צבאו לא השלים את הכנותיו למלחמה בעיקר בשל המחסור בסוללות טק"א (טילי קרקע-אוויר), שהיו הכרחיות להתמודדות מול חיל האוויר הישראלי. בנסיבות אלה הסכימו השניים לדחות את המלחמה לסוף הקיץ, ונקבע כי מועד ההתקפה יהיה בהתאם לאופציה השלישית שהציע גמסי - ספטמבר-אוקטובר.⁹ מחמד חסנין היכל, שהוכנס בסוד המלחמה ב-10 בספטמבר, גרס שחודש מאי היה האפשרות הראשונה לתקיפה לפי התוכנית המצרית, וגם המועד שבו בחר סאדאת לתקוף. ואולם בשל היעדר מוכנות צבאית מספקת של צבא מצרים בחודש זה לצאת למלחמה, הוא נדחה. היכל ציין, שבפגישות התיאום הצבאי בין מצרים לסוריה נבחרו שני מועדי תקיפה אפשריים: הראשון היה השבוע האחרון של מאי 1973, והשני, השבוע הראשון של חודש אוקטובר. הוא הדגיש שמצרים וסוריה תכננו תחילה לתקוף במאי, ולצורך כך נעשו הכנות של הפיקוד הצבאי בשתי המדינות לקראת מצב של פתיחה באש. עדות נוספת לכך ניתן לראות בתגובת צה"ל, שערך גיוס מילואים חלקי בסוף השבוע השני של מאי (כוננות "כחול לבן").

חרף זאת, טען היכל, במהלך מאי התקבלה החלטה נשיאותית מצרית-סורית להימנע מלפתוח באש, ובסופו של דבר

בשנת 1993 יצא לאור ספרו של מי ששימש כראש אמ"ן במלחמת יום הכיפורים, אלוף (מיל') אלי זעירא, **מלחמת יום כיפור - מיתוס מול מציאות**, אשר ראה אור בגרסה מעודכנת בשנת 2004 בשם **מיתוס מול מציאות - מלחמת יום הכיפורים: כשלונות ולקחים**.¹ אחת הטענות המרכזיות של זעירא, כפי שעולה מהספר, הייתה שכדי להפתיע את ישראל, להחלישה ולשחוק את ערנותה לקראת אפשרות של מלחמה הפיצו המצרים שלושה מועדי כזב שבהם הם מתכוונים, לכאורה, לפתוח במלחמה.

שלושת המועדים שמונה זעירא היו ב-1971, בדצמבר 1972 ובאפריל-מאי 1973 - שעה שצה"ל העמיד את כוננות "כחול לבן". לדעתו של זעירא, בכיר סוכני המוסד אשרף מרואן היה למעשה חלק מתוכנית שנודעה לימים כ"הונאה המצרית", ולמעשה שימש סוכן כפול.²

במאמר זה תיבחן השאלה, האם אכן הייתה כוונה מצרית-סורית לפתוח במלחמה נגד ישראל בחודש מאי 1973, או שמא כל תכליתה של הפעילות הצבאית הערבית שנצפתה אז הייתה חלק ממה שנודע כ"תוכנית ההונאה המצרית"? ומה בין התשובה לכך ובין השאלה, האם מרואן היה או לא היה סוכן כפול?

חלקו של מאי 1973 בתכנון המלחמה של מצרים וסוריה

בינואר 1973 גובשה באופן סופי תוכנית המלחמה המצרית "הצריחים הגבוהים" (אל-מאד'ן אל-עאליה), וחודש מאי באותה שנה קיבל תשומת לב רבתי בתכנון המצרי והסורי של המלחמה. ראש אגף המבצעים המצרי, עבד אל-ע'ני אל-גמסי, העיד בזיכרונותיו כי באגפו הוכנה עבודת מחקר מדעית שתכליתה הייתה להצביע על מועדי תקיפה מתאימים ב-1973. העבודה הוצגה בראשית אפריל 1973 לנשיא מצרים אנואר סאדאת על-ידי שר המלחמה אחמד אסמאעיל עלי. מבין מועדי התקיפה המתאימים, מאי 1973 היה המוקדם ביותר.³ מתוך זיכרונות גמסי, ולפי הגרסה המצרית הרשמית לתכנון מלחמת 1973⁴ עלה כי כל חודשי השנה נסקרו בקפידה כדי לבחור את החודש המתאים ביותר למלחמה המשולבת בשתי החזיתות בהתאם לקריטריונים ולתנאי הסף ההכרחיים לביצוע ההתקפה. גמסי ואנשיו הצביעו על שלושה מועדים מתאימים למלחמה ב-1973: מאי, אוגוסט, וספטמבר-אוקטובר. בכל אחד ממועדים אלה נבחרו, כאמור, גם ימי התקיפה המתאימים ביותר.⁵

סאדאת ציין שקיבל לידי מגמסי את התאריכים בעת שקיים עם נשיא סוריה ח'אפז אל-אסד פגישה חשאית בבורג' אל-ערב באפריל 1973, במטרה לבחור את תזמון המלחמה המתאים ביותר.⁶

עדות לכוננותו של סאדאת לצאת למלחמה במועד הזמין הראשון מצויה באיגרת ששלח למנהיג הכורדים בעיראק,

אשרף מרואן (משמאל). ב-11 באפריל העביר שוב מרואן לישראל ידיעה בדבר הכוונות המצריות לפתוח באש באמצע מאי, ואף עדכן את הגורמים הרלוונטיים בתוכנית המלחמה המצרית לפרטיה

ובמיוחד, במפגשי הרמטכ"לים שנועדו לצורך ההכנות למלחמה.¹⁴ במהלך ההכנות המצריות-סוריות לקראת יוזמה צבאית במאי 1973, החל להגיע לסוריה באפריל 1973 גם הכוח המרוקאי (סד"כ של חטיבה). זה הגיע בסיועה של ברית-המועצות באופן חשאי.

ב-11 באפריל העביר שוב מרואן לישראל ידיעה בדבר הכוונות המצריות לפתוח באש באמצע מאי, ואף עדכן את הגורמים הרלוונטיים בתוכנית המלחמה המצרית לפרטיה.¹⁵ נוסף לזאת, במהלך אפריל 1973, מרואן מסר מידע על תוכנית המלחמה הסורית והיה לאחד ממקורות המידע החיוניים בנושא.¹⁶ מקורות אחרים דיווחו אף הם על התרעות שעניינן מועד המלחמה שנקבע. באותן ההתרעות, שהגיעו לישראל, צוינו 15 במאי ו-19 במאי כתאריכים אפשריים לפריצת המלחמה. במאי 1973 התקיימו שני מועדי חג שהתאימו ליום התקיפה, לפי הדוקטרינה שנקבעה באגף המבצעים המצרי. הראשון היה יום העצמאות שחל ב-7 במאי, והשני ל"ג בעומר שחל ב-19 במאי. סאדאת כנראה תכנן לתקוף ב-19 במאי 1973 מאחר שיום זה היה גם שבת וגם ערב ל"ג בעומר.¹⁷ בסוף אפריל דיווח אמ"ן כי ארמיה 3 המצרית אמורה לבצע תרגיל גדול בין 20 ל-24 במאי וכי באותו זמן, פחות או יותר, עתיד להתקיים תרגיל מפקדות בין-זרועי בחיל הים. אפשר שבכוונת המצרים היה להסוות את הכנות המלחמה שלהם במתכונת של תרגילים. לפי דיווח של אמ"ן, לקראת התרגילים הללו תכנן הצבא המצרי לקדם כוחות נוספים, להעלות כוננות, לבטל חופשות ולהקפיד על אמצעי אבטחה.¹⁸

בתחילת מאי 1973 הגיעו ההכנות הצבאיות המצריות לשיאן.

הוחלט לדחות את המלחמה לאוקטובר 1973. היכל הדגיש, שההחלטה לסגת ממועד התקיפה במאי הייתה בהשפעת יועצו המיוחד של מלך סעודיה, פיצל, ושר המודיעין הסעודי, כמאל אדהם. זה הצליח לשכנע את סאדאת לדחות את המלחמה על רקע הצורך בחימוש נוסף הנדרש למלחמה ארוכה. עוד הוסיף היכל כי ייתכן שדווקא בפגישותיו של סאדאת עם ראשי צבאו בחודש מאי הוא השתכנע שתקיפה באוקטובר 1973 תגביר את הביטחון בהצלחת המלחמה.¹⁰

גם סעד אל-שאדלי, האישייות הבכירה ביותר בצבא המצרי, חשף בזיכרונו שמועד האפשרי הראשון למלחמה המוגבלת (תוכנית "הצריחים הגבוהים") היה אביב 1973.¹¹

סימנים המעידים על מלחמה בחודשים אפריל-מאי 1973

ב-17 בינואר 1973 העביר מקור הצמרת של המוסד אשרף מרואן, בפעם הראשונה, מידע חשוב לקהילת המודיעין הישראלית, על כך שבכוונת המצרים והסורים לתקוף את ישראל בחודש מאי באותה שנה. עוד דיווח על הכנות מצריות לקראת פתיחה באש באותו מועד בלי להמתין לאמצעי נשק נוספים.¹²

לקהילת המודיעין הישראלית הגיעו במהלך מארס 1973 ידיעות נוספות שהתייחסו להכנות הצבאיות והמדיניות של מצרים וסוריה לקראת מלחמה שתוכננה לאמצע מאי 1973.¹³ הכנות המלחמה הצבאיות של מצרים עמדו בסימן האצה של משלוחי נשק שזרמו אליה מברית-המועצות ועד אז עוכבו בידי הסובייטים. לצד זאת, גם מדינות ערב אחדות סייעו בחימושה של מצרים.

עיראק שלחה אליה, ב-7 באפריל 1973, 16 מטוסי קרב מסוג הוקר האנטר, ולוב שלחה אליה, ב-10 באפריל 1973, 18 מטוסי מיראז' צרפתיים. מלבד זאת, בתחילת אפריל קיבלו צעדי המוכנות הצבאיים במצרים עליית מדרגה. אמ"ן איתר תזוזות והיערכויות כוחות שלוו בהכנות הנדסיות ולוגיסטיות בחזיתות. הממשלה המצרית החלה לכנס ישיבות חירום ב"מרכז 10" (מרכז המבצעים התת-קרקעי של הצבא המצרי), ריכוזי כוחות באזור התעלה (שהחלו כבר במארס 1973) הלכו והתגברו, ואותר בגיחות הצילום הישראליות תגבור רבתי של קיני ארטילריה בקו החזית, הגדול ביותר שנראה אי פעם.

גם בעורף המצרי הואצו הכנות המלחמה. הרדיו החל בשידורי סיסמאות מלחמה, האפלה חלקית החלה להתבצע, נערכו תרגילי הגנה אזרחית וגויסו מתנדבים לשם הגנה עממית

גם בעורף המצרי הואצו הכנות המלחמה. הרדיו החל בשידורי סיסמאות מלחמה, האפלה חלקית החלה להתבצע, נערכו תרגילי הגנה אזרחית וגויסו מתנדבים לשם הגנה עממית. ככל שהתקרב מאי 1973 התגברו קולות המלחמה, ולישראל הגיעו ידיעות שהתייחסו לכוננות הגוברת הן בצבא המצרי והן בצבא הסורי, שלוותה במגעים בין מפקדי הצבאות הבכירים,

דרו (משמאל) מתייעץ עם זעירא

סאדאת (משמאל) עם בכירי הצבא

בשיטת הונאה שכזאת, כלומר ביצוע תרגיל גדול המשמש כמסווה להכנות למלחמה, פלשו הסובייטים לצ'כוסלובקיה ב־1968.²⁰ פרט למרכיב ההונאה המרכזי שלפיו כל הצעדים הצבאיים בשטח קשורים לתרגיל המפקדות הנרחב, בתוכנית ההונאה המצרית נקבע שיש לשחוק את הסימנים המעידים על מלחמה, לשקף אווירה של רגיעה לאורך החזית ולא לעורר את חשדה של ישראל. כמו כן, מטרת תוכנית ההונאה הייתה להותיר את הרושם בישראל בדבר אי מוכנותה של מצרים לצאת למלחמה.²¹

בגרסה המצרית הרשמית על אודות מלחמת 1973 נכתב, שתוכנית ההונאה המצרית החלה להתבצע בפועל כחמישה עד שישה חודשים טרם הפתיחה באש ב־6 באוקטובר 1973.²² כזכור, משהחליטו סאדאת ואסד באפריל לדחות את המלחמה, נמנע הצבא המצרי החל מהשבוע השני של מאי 1973 מריכוזי כוחות גדולים בחזית התעלה, וזאת כדי להרגיע את המתרחשות כחלק מצעדי ההונאה לקראת המלחמה שנדחתה.

בגרסה המצרית הרשמית על אודות מלחמת 1973 נכתב, שתוכנית ההונאה המצרית החלה להתבצע בפועל כחמישה עד שישה חודשים טרם הפתיחה באש ב־6 באוקטובר 1973

מן האמור לעיל אפשר להסיק, שרק ממאי 1973 החל בפועל, לכל המוקדם, יישומה של תוכנית ההונאה המצרית.²³ גם המקורות הערביים התייחסו רק לצעדי ההונאה שבוצעו בסמוך לתקיפה באוקטובר 1973. אף אחד מן המקורות המצריים שפירטו את תכנונה של המתקפה המצרית, לא ראה בתכונה הצבאית באפריל-מאי 1973 צעד הונאתי שנועד לשרת את ההפתעה האסטרטגית באוקטובר 1973. כך גם לפי עדות הרמטכ"ל שאד'לי ועדותו של ראש אגף המבצעים גמסי. כמותם, גם היכל לא ציין שבוצעו מהלכי הונאה במסגרת האירועים הצבאיים שהתרחשו סביב אפריל-מאי 1973. יתר על כן, גמסי עצמו

אמ"ן דיווח על גיוס מילואים בכל זרועות הצבא המצרי, ומרואן שיגר מידע על התקדמות של כוחות לעבר התעלה. התרעות על המלחמה הצפויה המשיכו להגיע וחזרו בהן התאריכים שכבר נודעו לקהילת המודיעין הישראלית, 15 במאי ו־19 במאי. הנשיא ניקסון וקיסנינג'ר קיבלו אף הם אזהרה בתחילת מאי, מנשיא ברית־המועצות ברז'נייב ושר החוץ גרומיקו, על הסכנה הצפויה של יוזמה צבאית מצרית.

זאת ועוד, ב־5 במאי קיבל קיסנינג'ר דיווח מארגון הביון האמריקני, הסי־איי־אי, שלפיו המטכ"ל המצרי צווה להכין תוכנית מפורטת לחציית התעלה. יתר על כן, חוסיין מלך ירדן שיגר לישראל ב־9 במאי התרעת מלחמה והזהיר את האמריקנים כי ההכנות הצבאיות במצרים ובסוריה אינן מתנהלות כתמרונים שגרתיים, אלא ניכרת בהן מגמה של התכוננות למלחמה. במרוצת אפריל-מאי 1973 הרשימו בכמותן ובאיכותן התרעות המלחמה שעמדו על ההכנות והכוונות המצריות והסוריות למלחמה במאי 1973. אלא שבמפתיע, בשבוע השני של מאי הלכו ופחתו ההכנות למלחמה, עד אשר הופסקו כליל.

זאת, ככל הנראה, בעקבות העובדה שהכוחות בחזית המצרית ובחזית הסורית לא היו ערוכים עדיין לצאת למתקפה ולפיכך החליטו סאדאת ואסד, בפגישתם החשאית בסוף אפריל 1973, לדחות את היציאה למלחמה לחודשי הסתיו (כלומר לספטמבר-אוקטובר 1973). השינוי בהיערכות נתמך גם במידע חדש שהגיע לישראל מאותם מקורות שהתריעו חודש קודם לכן על כוונת המצרים לתקוף באמצע מאי 1973: מרואן ציין כי הגורם לדחיית המלחמה הוא ברית־המועצות. הוא מסר שהסובייטים הפעילו לחצים כבדים, בעיקר על סוריה, והורו לה להימנע ממלחמה שעשויה להביא לאווירת משבר ערב הפסגה בין ניקסון לברז'נייב (18-25 ביוני 1973). מידע שאישש את דיווחו של מרואן נמסר גם מפי מקורות נוספים.¹⁹

האם אירועי אפריל-מאי 1973 היו חלק מתוכנית הונאה?

תוכנית ההונאה המצרית גובשה על-פי תורת ההפתעה הסובייטית. התוכנית המצרית הדגישה את הצורך לשכנע את ישראל שכל ההכנות הצבאיות בשטח הן במסגרת תרגיל מפקדות בין־זרועי שמתנהל ברמה אסטרטגית-אופרטיבית.

ליאונד ברז'נייב. תוכנית ההונאה המצרית גובשה על-פי תורת ההפתעה הסובייטית, והדגישה את הצורך לשכנע את ישראל שכל ההכנות הצבאיות בשטח הן במסגרת תרגיל מפקדות

למנוע מלחמה. אי לכך, זעירא גרס שהסבירות למלחמה נמוכה, והוא חזר על הערכתו גם בישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת שנערכה באותו יום. הערכת ראש אמ"ן חיזקה את הערכת אמ"ן מחקר, שאף היא לא ראתה בהתרעות המלחמה האלה כל אינדיקציה לכך שפני המצרים למלחמה.

זעירא טען כי מגמת המצרים היא לכל היותר ליצור בקרב ארצות־הברית וישראל אווירת לחץ כדי ששתיהן יבצעו מהלך מיידי שמטרתו למנוע מלחמה. אי לכך, זעירא גרס שהסבירות למלחמה נמוכה

לפי הערכת אמ"ן מחקר, התרעות המלחמה היו לא יותר מאיומי סרק של סאדאת שניסה לייצר אווירת דמה של ערב מלחמה, ובמקרה הקיצוני ביותר הן העידו על הרצון הכללי של סאדאת לצאת למלחמה באחד מן הימים. בכל אופן, לדעת המחקר, התרעות לא שיקפו מציאותית את כוונות המצרים לעתיד הקרוב.

גם מחלקת המחקר באמ"ן, כמו זעירא, האמינה שכל הצעדים הצבאיים שנקטו במרוצת אפריל 1973 היו "הצגה" משום שהקונספציה של סאדאת הייתה ליצור מצבים משבריים

גולדה מאיר. בסיכומו של דבר קיבלה גולדה את דעתם של דיין, אלעזר וזמיר שקבעו כי האפשרות לפתיחת מלחמה מצרית-סורית בזמן הקרוב סבירה בהחלט

העיד בספרו כי "חודש מאי חלף בלי שנתקבלה החלטה מדינית באשר לתחילת המלחמה".²⁴

בדומה למקורות המצריים שפירטו את תוכנית ההונאה לפרטיה ואולם לא ציינו שאירועי אפריל-מאי 1973 היו למעשה חלק ממנה, כך גם בגרסה הסורית הרשמית על אודות מלחמת 1973 לא צוין שאירועי אפריל-מאי היו חלק מתוכנית ההונאה שבשמה ציפו המצרים והסורים להשיג הפתעה באוקטובר 1973.²⁵

עוד יצוין כי סאדאת עצמו אישר לעיתונאי המצרי מוסא סברי שאכן התכוון לתקוף במאי 1973, ואולם נאלץ לדחות את המלחמה בשל ועידת הפסגה בין ארצות־הברית לברית־המועצות שיצרה תנאים מדיניים בלתי הולמים למלחמה.²⁶ לפי התזה של בן פורת, משנודע לסובייטים באביב 1973 כי לקוחותיהם מתכוונים לצאת למלחמה במאי 1973 (חודש לפני הפסגה) הם בלמו אותה מכיוון שהתנגשה עם האינטרסים שלהם על רקע אותה ועידה. יש לזכור, שמלחמה שאותה לא מנעו הסובייטים מנוגדת הייתה בתכלית להבנות הדטאנט, במיוחד שנה בדיוק לאחר שנחתמו הסכמי מוסקבה.²⁷

כוונות "כחול לבן": דדו צדק

לנוכח המתרחשות הגוברת והתרעות המלחמה שנמסרו לישראל החל מינואר 1973 מכמה מקורות מוסד איכותיים, כולל מהמודיעין האמריקני, ושהתגברו במרוצת מארס-אפריל 1973, נדרשה מערכת הביטחון הישראלית להעריך את סבירותה של תקיפה מצרית-סורית במאי 1973. בדיון הערכת מצב שכינס שר הביטחון משה דיין ב־13 באפריל 1973, נמסרה התגובה הראשונה של ראש אמ"ן דאז, אליהו זעירא, לאותן התרעות. זעירא טען שהמידע ההתרעתי והגעת מטוסי הקרב מעיראק ומלוב למצרים אינם מעידים על כך שמצרים מתכוונות לפתוח במלחמה במאי.

הוא הסביר זאת בכך שהמצרים ערים לחולשותיהם ואינם חושבים באמת שיש להם סיכוי לנצח במלחמה. זעירא טען כי מגמת המצרים היא לכל היותר ליצור בקרב ארצות־הברית וישראל אווירת לחץ כדי ששתיהן יבצעו מהלך מיידי שמטרתו

אלי זעירא. ראש אמ"ן המשיך לטעון בביטחון שהאפשרות שסאדאת יפתח במלחמה במאי, בתנאים הקיימים, נשאר תמוכה

צבי זמיר, ראש המוסד. האשים את זעירא בהסגרת שמו של המקור - אשרף מרואן

שכרגע יש אמנם קצת יותר סימנים של הכנות קונקרטיות למלחמה משהיו במצב המתוח ששרר בנובמבר-דצמבר '72, ואולם התקש שכל אותם סימנים בטלים מאחר שהטיעון הבסיסי קובע שהמצרים יטעו אם יפתחו באש. לעומתו, גם שר הביטחון וגם הרמטכ"ל נשארו זהירים בהערכתם, בעודם מייחסים חשיבות רבה למידע ההתרעתי הרגיש שזרם לישראל ושליו היו שותפי סוד. דיין עצמו אמר, שהוא משוכנע כי המצרים מתכוונים למלחמה בעיקר בגלל המצוקות הפוליטיות של סאדאת, אשר דוחקות אותו אליה אפילו בטרם ישיג מוכנות צבאית מלאה.

שילחצו את המעצמות לקראת המגעים בין חאפז אסמאעיל לקייסינג'ר שנועדו להיפתח ב־19 במאי 1973, ולקראת המגעים בין ארצות-הברית לברית-המועצות שנקבעו, כאמור, ליוני. לפי הערכת אמ"ן, אוירת הדמה של ערב מלחמה נועדה לאלץ את ברית-המועצות ואת ארצות-הברית להתערב במזרח-התיכון בניסיון לקדם הסדר מדיני שממנו ישראל מתחמקת, וזאת כדי למנוע מלחמה וכדי להבטיח לארצו עמדת מיקוח טובה יותר לקראת המגעים. מנגד, דווקא שר הביטחון דיין והרמטכ"ל דוד אלעזר היו יותר זהירים ונוקשים מזעירא וממחלקת המחקר בהערכתם. דיין השתכנע מהמידע ההתרעתי שמסר מרואן וטען, באותה ישיבה, כי יש רמזים שמחזקים את הגישה המצרית הכללית שדוגלת ביציאה למלחמה. גם הרמטכ"ל שלקח חלק באותו מפגש סבר שיש בהתרעות המלחמה שהגיעו בסיס מוצק המעיד שבכוונת המצרים לתקוף ואף ציין, שלדעתו המלחמה תיפתח בעוד לא פחות מחודש ימים ממועד הישיבה. עם זאת, הוא סבר שלצה"ל זמן מספיק כדי להתכונן אליה.²⁸

גם הרמטכ"ל שלקח חלק באותו מפגש סבר שיש בהתרעות המלחמה שהגיעו בסיס מוצק המעיד שבכוונת המצרים לתקוף ואף ציין, שלדעתו המלחמה תיפתח בעוד לא פחות מחודש ימים ממועד הישיבה. עם זאת, הוא סבר שלצה"ל זמן מספיק כדי להתכונן אליה

דיין קבע זאת למרות הקונספציה של אמ"ן, שלפיה על אף ההתרעות הדרמטיות של אפריל 1973, חייבים להתקיים אצל המצרים תנאי סף צבאיים כדי שיוכלו לצאת למלחמה. דהיינו, כל עוד למצרים חולשה באוויר (היעדר מטוסי תקיפה ארוכי טווח המסוגלים לתקוף את בסיס חיל האוויר ומטרות נוספות בעומק בישראל), והיעדר טילי קרקע-קרקע מסוג "סקאד" (שנועדו להרתיע את ישראל מתקיפותיה בעומק מצרים), הם לא יפתחו במלחמה, וסבירותה נמוכה.

הרמטכ"ל גרס באותו מושב שהמלחמה בהחלט הגיונית לנוכח המציאות הפוליטית במצרים והקיפאון המדיני. אלעזר טען שיכולה להתפתח אצל המצרים התפיסה, שדווקא מלחמה היא שתוציא אותם מהמבוי הסתום. הוא ציין שהתרעת מרואן

ב־18 באפריל 1973 יצא מסמך הערכה של אמ"ן מחקר ובו נקבע שהסבירות למלחמה ביוזמת המצרים היא נמוכה. זאת מפאת אמינותו המעורערת של המנהיג המצרי, שיצר אוירת ערב מלחמה גם בסוף 1971 וגם בסוף 1972, בלי שקרה דבר. לפי אמ"ן מחקר, גם הפעם צפוי היה סאדאת לנקוט צעדים דומים. באותו מסמך נבחנו גם היכולות והכוונות הסוריות לצאת למלחמה, ונקבע שהסורים לוקים בחולשה צבאית אל מול ישראל וכי אמנם ביכולות הצבאיות של המצרים קטן. על כן, לפי מחלקת המחקר, אם אמנם אסד יחליט לפעול, האפשרות הסבירה היא שינקוט מהלך סטטי רק לאחר שהמצרים יפתחו באש, ומאחר שהסבירות לכך היא נמוכה, גם הסורים לא יתקפו.²⁹

העיסוק בצמרת הביטחון של המדינה בסבירות לפתיחת מלחמה במאי 1973 נמשך ככל שקרב המועד. ב־18 באפריל 1973 התכנס "המטבח הביטחוני" (הפורום הביטחוני העליון) בביתה של ראש הממשלה גולדה מאיר, ובמהלך הדיונים ניכר השוני בין עמדותיו של זעירא לבין עמדותיהם של דיין ואלעזר. ראש אמ"ן המשיך לטעון בביטחון שהאפשרות שסאדאת יפתח במלחמה במאי, בתנאים הקיימים, נשאר תמוכה. הוא הוסיף

גנרל גמסי (במרכז התמונה) בדרך לאוהל המו"מ להסכם הקילומטר ה-101. גמסי ואנשיו הצביעו על שלושה מועדים מתאימים למלחמה ב־1973: מאי, אוגוסט וספטמבר-אוקטובר

באמצעות ארצות-הברית), במטרה להבהיר שהיא מודעת לכוונתם לפתוח במלחמה. הביטוי המעשי לדריכותם של שר הביטחון ושל הרמטכ"ל, שלא קיבלו את דעת ראש אמ"ן, ניכר כבר בימים שלאחר כינוס "המטבח הביטחוני": ב־19 באפריל קבע הרמטכ"ל בהערכת מצב כי צה"ל יתכונן בחודשים הקרובים למקרה שתפתח מלחמה מצרית-סורית. למחרת, ב־20 באפריל, ביקש דיין מהרמטכ"ל להתחיל בהכנות צבאיות, ואלה הובילו לכוננות "כחול לבן" בגין התרעות המלחמה.³⁰ ב־24 באפריל התכנסה ממשלת ישראל לדיון שבו עלו סקירותיהם של זעירא, אלעזר ודיין. ראש אמ"ן הציג את הממצאים האיסופיים ודיבר על תוכנית מצרית-סורית לפתוח במלחמה במאי 1973. ואולם בהערכתו הוא לא העלה דבר חדש וחזר על עמדת המחקר של אמ"ן שלפיה מצרים עודנה מכירה בכך שאין לה כל סיכוי לנצח במלחמה. זעירא גרס, שסביר להניח שהמטרה המצרית היא לשגר איומי מלחמה על רקע הפגישה הקרובה בין ברז'נייב לניקסון, ואילו הרמטכ"ל הבהיר כי בניגוד להערכת אמ"ן, הורה לצה"ל לבצע הכנות למקרה שתפרוץ מלחמה.

הוא ציין כי הורה על צעדי הכוננות "על אף הערכה בדבר מידת הסבירות, כדי לענות לאפשרות היותר חמורה של פתיחה כוללת באש בחזית המצרית והסורית במקביל, או בדירוג קל".³¹ ולבסוף, שר הביטחון הדגיש שלדעתו מצרים עלתה על נתיב של חזרה למלחמה, גם אם היא עושה זאת ביוזעין וגם אם לאו. למרות זאת, הוא העריך שלפחות עד יוני 1973, החודש שבו נקבעו הדיון במועצת הביטחון (5 ביוני 1973) וועידת הפסגה בין ברז'נייב לניקסון, המצרים לא יפתחו באש אלא רק ימשיכו באיומי המלחמה. לדעתו, תחילת המלחמה תיתכן רק לאחר מכן. דיין נתן את דעתו גם לצד הסורי וטען שסוריה תיקח חלק במלחמה לאחר שמצרים תפתח בה, ולכן יש להיות מוכנים לכך שגם סוריה תפתח באש.

לכך הסכים גם ראש אמ"ן, שטען כי אם המצרים יפתחו במלחמה (אף שהסבירות לכך, לדעתו, נמוכה) גם הסורים יצטרפו אליה, אלא שלפי הערכתו, הם לא יפתחו במהלך שנועד

מ־11 באפריל 1973, היא הרצינית מכל התרעות המלחמה שזכורות לו. ולכן, הדגיש, ההנחה שצריכה להתקבל היא שהמלחמה ריאלית. חשובה לא פחות בהקשר זה הייתה עמדתו של ראש המוסד דאז, צביקה זמיר, שנכח בדיון. זמיר, ששיקף עמדה מנוגדת לחלוטין לזו של זעירא, העריך שהולכים ומצטמצמים הפערים שהגבילו את המצרים מלתקוף בעבר.

זמיר טען שהגעת מטוסי המיראז', השיפורים ביכולות הנ"מ וההגנה בעומק, כמו גם הגעת אמצעי הגישור וקליטת ציוד אלקטרוני חדיש, שיפרו באופן מהותי את היכולות הצבאיות המצריות, וכתוצאה מכך המצרים סבורים שהתנאים שנוצרו מאפשרים להם לתקוף והמלחמה מבחינתם הפכה לאפשרות מעשית. לפיכך, העריך, המוכנות המצרית למלחמה הולכת ומתממשת.

ב־19 באפריל קבע הרמטכ"ל בהערכת מצב כי צה"ל יתכונן בחודשים הקרובים למקרה שתפתח מלחמה מצרית-סורית. למחרת, ב־20 באפריל, ביקש דיין מהרמטכ"ל להתחיל בהכנות צבאיות, ואלה הובילו לכוננות "כחול לבן" בגין התרעות המלחמה

בסיכומו של דבר, באותו דיון קיבלה ראש הממשלה גולדה מאיר וכך גם יועצה, ישראל גלילי (השר ללא תיק במשרד ראש הממשלה), את דעתם של דיין, אלעזר וזמיר שקבעו כי האפשרות לפתיחת מלחמה מצרית-סורית בזמן הקרוב סבירה בהחלט. בנסיבות אלה העבירה ישראל בסוף אפריל 1973 אזהרות ומסרי הרתעה ישירים למצרים (גם בדרך פומבית וגם

משה דיין. היה משוכנע שהמצרים מתכננים למלחמה בעיקר בגלל המצוקות הפוליטיות של סאדאת

את הסימנים המעידים על כוונה לצאת למלחמה וצריך לייצר רושם כאילו הצבא המצרי חלש וחסר אונים. מלבד זאת, תוכנית ההונאה המצרית החלה לכל המוקדם חמישה-שישה חודשים לפני 6 באוקטובר 1973. רק בשבוע השני של מאי 1973, לאחר שסאדאת ואסד החליטו בפגישתם החשאית לדחות את המלחמה, החל הצבא המצרי לדלל את כוחותיו בחזית כדי להרגיע את המתרחשות, כחלק מצעדי ההונאה. עולה כי לכל המוקדם, יישום תוכנית ההונאה המצרית החל רק בשבוע השני של מאי 1973.

העדויות החשובה ביותר בעניין זה היא שאף לא אחד מבכירי הצבא המצרי רמז על חלקו של מאי 1973 בתוכנית ההונאה המצרית. זאת, בשעה שבכירי הצבא פירטו לפרטי פרטים את עיקרי תוכנית המלחמה המצרית ואת הנתונים שעליהם התבססה. גם בגרסה הסורית הרשמית, אין שום אזכור לכך שמאי 1973 היה חלק מתוכנית ההונאה. על רקע זה, למיטב שיפוטי, ההתנגדות הנחרצת שהביע אסאד בפגישה עם סאדאת לתקוף במאי 1973, מלמדת שסאדאת נחוש היה תחילה לתקוף במאי 1973.

ההחלטות שהתקבלו בפגישה מפריכות את האפשרות שיישום תוכנית ההונאה החל לפני השבוע השני של מאי. לא נותר לנו אלא לשלול את טענתו של זעירא, ולקבוע שתי מסקנות חשובות:

הראשונה: אגף המודיעין טעה בהערכתו בנוגע לאירועים שיוחסו למאי 1973. באמ"ן סברו כי אין מדובר בהכנות מצריות למלחמה מכיוון שמצרים אינה מתכוונת לצאת למלחמה. הצדק היה עם הדרג הצבאי, שחשש שהצעדים המצריים הם מאיימים וכי יש להתכונן מולם. הטרגדיה היא שמכיוון שבפועל לא קרה דבר, שהרי המצרים דחו את המועד למלחמה ממאי לאוקטובר, ובאמ"ן ובצה"ל לא ידעו על כך - יצא אמ"ן "מנצח". הוא זה שכביכול צדק בהערכתו, והדרג הצבאי טעה. מכיוון שכך, אזי לקראת אוקטובר אמ"ן היה בטוח אף יותר בהערכתו שהסבירות למלחמה נמוכה, ובמקביל, גברה אמונת הדרג הצבאי והמדיני באמ"ן שלכאורה הוכיח את יכולת ההערכה שלו במאי.

השנייה: ניסיון תקיפת האמת של המצרים במאי 1973 מעיד על אמינותו של אשרף מרואן. מרואן עצמו היה הראשון שהתריע כלפי ישראל כבר ב-17 בינואר 1973 על הכוונה המצרית-סורית לתקוף את ישראל במאי 1973 (כולל תאריך תקיפה קונקרטי). התרעה שעליה חזר שוב ושוב ככל שהתקרבו מועד התקיפה, בעיקר במרוצת אפריל 1973. הוא אף העביר את תוכנית המלחמה המצרית המעודכנת (המוגבלת). לזאת יש להוסיף, כי משלא התבצעה תקיפה במאי 1973 מרואן מסר את הסיבה לכך (לחץ סובייטי על המנהיגים הערבים). חשוב לציין שבכתבי הזיכרונות המצריים שנכתבו לאחר המלחמה, נכתב בפירוש שמאי 1973 נבחר כמועד תקיפה אפשרי ראשון למלחמה בתכנון המלחמה המצרי, וצוין שזהו המועד שבו בחר סאדאת תחילה לתקוף. דהיינו, יש קורלציה בין אותן ההתריעות שמרואן העביר בנוגע לתקיפת ישראל במאי 1973 לבין עדויות המצרים עצמם לאחר המלחמה. משתמע מכך, שסוגיית מאי 1973 היא ההוכחה הטובה ביותר כדי לבסס את אמינותו של מרואן ולשלול כל טענה שהיה סוכן כפול.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

לכינוש רמת הגולן כל עוד לא תהיה להם הוכחה שהמצרים מצליחים לחצות את התעלה.³² גם סקירת המודיעין של אמ"ן מ-11 במאי 1973, שעסקה בהסתברותה של המלחמה, העלתה כי מצרים תימנע מלפתוח במלחמה כל זמן שייעדרו ממנה מטוסי תקיפה בכמות הנדרשת וטילי "סקאד", וזאת, על אף התרעות המלחמה שהצטברו בישראל.

ההכנות הצבאיות לפי פקודת "כחול לבן" כללו אישור עקרוני לגייס עד 10,000 חיילי מילואים כדי להשלים את הסד"כ הסדיר, קידום טנקים ותותחי ארטילריה לימ"חים (מחסני חירום) קדמיים, שיפור סידורי פריסה מהירה של כוחות הסדיר בחזיתות, זירוז עבודות הנדסיות במכשולי ה"ט, קידום ימ"חים בצפון, הגברת קצב האימונים במערך הצליחה, הקמת מפקדות ויחידות חדשות והקדמת הקמתה של מפקדת אוגדה בצפון. נוסף לזאת, נבדקו ואושרו שוב התוכניות האופרטיביות למגננה והתקפה. כוונת "כחול לבן" נסתיימה בתחילת אוגוסט 1973 בעקבות הרגיעה שנמשכה בחודשים יוני-יולי 1973, על-פי הוראת סגן הרמטכ"ל, האלוף ישראל טל (טליק).³³

סיכום

מן העובדות המתוארות עולה שסימני ההכנה למלחמה, כפי שנראו במרוצת אפריל-מאי 1973, היו אכן הכנות צבאיות קונקרטיות לקראת תקיפת ישראל במאי 1973. עובדות אלה לא מתיישבות עם התזה שאירועים אלה שימשו "צעדי הונאה" שנועדו לשרת את ההפתעה שהתרחשה ב-6 באוקטובר 1973. לפי מיטב המקורות המצריים, ולפי זיכרונות גמסי עצמו, מאי 1973 היה מועד התקיפה האפשרי הראשון שנקבע באגף המבצעים המצרי במהלך תכנון המלחמה, והמועד הראשון שבו בחר סאדאת לתקוף. גם הרמטכ"ל שאד"לי העיד כי המועד הראשון האפשרי שנבחר למלחמה היה אביב 1973. יש לתת את הדעת על כך שהפעולות הצבאיות והפנימיות המחשידות שבוצעו במצרים באפריל-מאי 1973, היו מנוגדות בתכלית לכמה עקרונות מרכזיים באסטרטגיית ההונאה המצרית. לפי עקרונות אלה, אין לעורר את חשדה של ישראל, יש לשחוק

המתקפה האווירית המקדימה של הייתה והשפעתה על מלחמת יום הכיפורים

השגת עליונות אווירית בפרוץ מלחמה היא מרכיב חשוב בתפיסת הביטחון של ישראל מאז הקמתה. מלחמת ששת הימים המחישה זאת יותר מכול. במאמר זה נבחן באיזו מידה נוצרו ערב מלחמת יום הכיפורים ובימיה הראשונים, התנאים המדיניים והצבאיים המתאימים לביצוע מתקפה אווירית

שער "מעריב" 5.6.1967. בישראל רווחה הדעה שמצרים הובסה במלחמת ההתשה משום שלא הצליחה להחזיר לעצמה את שטחי סיני, שאבדו לה במלחמת ששת הימים

ערוך. במידה שביטחוננו תלוי בגורם צבאי, הרי בשורה הראשונה אנו זקוקים לחיל אוויר ערוך, מצויד ומאומן, שיהיה כוח מחץ ראשון. המסוגל עם ראשית הקרבות, להנחית מכה ניצחת לאויב בריכוזיו החיוניים, וקודם כול בבסיסיו האוויריים.¹ הראייה של בן-גוריון הייתה מרחיקת לכת. כאשר נכתבו דבריו חיל האוויר עדיין לא השתקם ממלחמת העצמאות ועדיין נלחם על מעמדו בצה"ל. בפרוץ מלחמת סיני ב-29 באוקטובר 1956, כבר הייתה באמתחתו של חיל האוויר תוכנית מסודרת למתקפה אווירית מקדימה להשמדת חיל האוויר המצרי,

יצאה למתקפה אווירית מקדימה הייתה חלק מתפיסת הביטחון של ישראל מיום הקמתה ועד מלחמת יום הכיפורים. לפיה, יש להקדים את האויב, להפתיע אותו בביתו, להרוס את שדות התעופה שלו ולהשיג עליונות אווירית בזירת הלחימה כדי לשמור על היתרון הטקטי והאסטרטגי עליו. ב-11 באפריל 1951 כתב ראש הממשלה דוד בן-גוריון לרמטכ"ל, ראל"ג יגאל ידין: "לחיל האוויר נועד תפקיד מכריע וראשוני, טקטי ואסטרטגי, בשבירת האויב. מצבנו הגיאוגרפי היחיד במינו, מגדיל חשיבותו וחיוניותו של חיל האוויר לאין

רס"ן (מילי) יצחק שטייגמן*, לשעבר דמ"ד מחקר היסטורי בענף לתולדות חיל האוויר

הכיפורים היו ברשותו שתי פקודות להשמדת סוללות הטילים: "תגר", להשמדת מערך הטילים המצרי לאורך התעלה, ו"דוגמן 5" להשמדת הטילים בסוריה. מדובר היה בתקיפה מתואמת ומתוזמנת, וכול המטרות היו אמורות להיות מותקפות בהפתעה, בשעה אחידה ובכמה סבבים. התנאים לביצועה היו מחמירים: מידע מודיעיני מדויק על מיקום הסוללות, מזג אוויר מתאים, שימוש נרחב באמצעי לוחמה אלקטרוניים, מוטסים וקרקעיים, ירי ארטילרי לתקיפת סוללות קרובות ועוד.

לתקיפת שדות תעופה שימשו בחיל האוויר שמונה פקודות מאוגדות בפקודת אב שכונתה "נגיחה". לתקיפת מטרות אסטרטגיות במצרים ובסוריה הוכנה פקודת אב שכונתה "דומיניק" והוכנה בשיטת "לבנים", כך שבכול מצב אפשר היה להפעיל מבצע אחד או יותר.⁵

במרכזה של הדוקטרינה האווירית החדשה תפסה מקום מרכזי הנחת העבודה שלפיה ב-24-48 השעות הראשונות מפתחת המלחמה יעסוק חיל האוויר בהשגת העליונות האווירית, באמצעות השמדת מערכי סוללות הטילים ושדות התעופה של האויב, ורק לאחר מכן יתפנה לסייע באופן מלא לכוחות היבשה. פרק זמן זה היה מקובל על הדרג הביטחוני הבכיר. הרמטכ"ל ראל"ל דוד אלעזר ציין בסיכום תרגיל "איל ברזל" שנערך בפיקוד דרום (30 ביולי - 4 באוגוסט 1972): "אם תהיה לנו התרעה מספקת של 24-48 שעות לפני הצליחה - כאשר תתחיל הצליחה נטיל על כוחות הקרקע, על החטיבות המשוריינות, להיכנס למגע, לבלום עם פחות סיוע אווירי. בשלב ראשון נתאפק. בשלב זה נעשה את המתקפה האווירית הגדולה על מערך הטילים, מתוך הנחה שזה ייקח לנו כמה שעות. נחזיק מעמד אבל נחסל באופן יסודי את מערך הטילים ואז נזכה בחופש פעולה".⁶

אחרי מלחמת סיני קיבלה המתקפה האווירית המקדימה להשמדת חילות האוויר הערביים עדיפות עליונה בדרג הביטחוני הבכיר, על כול המשתמע מכך מבחינה תקציבית ומבצעית

שר הביטחון משה דיין היה שותף לתפיסה זו, וחזר עליה בהצגת התוכניות לראש הממשלה ב-9 במאי 1973: "אם הם מתחילים בניסיון צליחת התעלה לפנות ערב, באופן יסודי מי שיטפל בהם זה לא חיל האוויר. במגמה למנוע את הפלישה, עיקר המעמסה יכול להיות על השריון או כוחות של פיקוד הדרום. [...] למחרת חיל האוויר יטפל בעניין הטילים, יום או יומיים. מי שיטפל בפולש זה אריק (מפקד פיקוד דרום) עם הטנקים. [...] ינסו לעבור - הטנקים יעלו עליהם, אבל חיל האוויר, אם תחילת הפלישה בערב, חיל האוויר צריך לטפל בטילים - זו המשימה העיקרית שלי".⁷

תפיסה זו לא חלחלה לכוחות היבשה, בעיקר בפיקוד דרום, ולא סחפה את דרגי הפיקוד בצורה מספקת. הדוקטרינה הצה"לית לא נתנה דעתה למקרים חריגים של הפתעה, שבהם יידרש חיל האוויר לבלום מתקפה קרקעית של האויב לפני השגת העליונות האווירית, ועם כושר עמידה מוגבל של הכוחות הסדירים בתנאי ספיגה קשים. כוחות היבשה היו בדעה שבמקרה של הפתעה

באמצעות סד"כ המוטסים שעמדו אז לרשותו, ובהם מוטסי מיסטר 4A, מטאור, אוראגן, מוסקיטו ומוסטנג. בן-גוריון, שלא סמך על חיל האוויר, העדיף להצטרף לאנגליה ולצרפת שתכננו לכבוש מחדש את תעלת סואץ שהולאמה ביולי 1956 על-ידי נשיא מצרים גמאל עבד אל-נאצר. הגנת שמי המדינה הוטלה אפוא על טייסות מיסטר 4A צרפתיות שפעלו מבסיס רמת דוד, וההפצה האווירית המקדימה נגד מצרים בוצעה במבצע "מוסקטיר" על-ידי בריטניה וצרפת, שותפותיה של ישראל למערכה.²

אחרי מלחמת סיני קיבלה המתקפה האווירית המקדימה להשמדת חילות האוויר הערביים עדיפות עליונה בדרג הביטחוני הבכיר, על כול המשתמע מכך מבחינה תקציבית ומבצעית. היא באה לידי ביטוי בהצלחה רבה תחת פיקודו של מפקד חיל האוויר אלוף מוטי הוד, במבצע "מוקד", ב-5 ביוני 1967 בשעה 7:45 בבוקר, כשמטוסי חיל האוויר הישראלי השמידו את חיל האוויר המצרי בעודו על הקרקע. לאחר מכן הושמדו חילות האוויר של סוריה וירדן - סך הכול 350 מוטסים, שהיו כ-60% ממוטסי הקרב של האויב. השמיים הנקיים אפשרו לאוגדות המשוריינות של צה"ל להבקיע את מערכי המצרים ביום הראשון לחימה, ובהמשך למוטט את הצבא המצרי ולכבוש את כול סיני. כול ההערכות של אלוף הוד על ההצלחה הצפויה של מבצע "מוקד" התאמתו במלואן.³ במלחמת ההתשה הפגין חיל האוויר הישראלי פעם נוספת את כוחו מול חיל האוויר המצרי: ב-19 מבצעי הפצצות עומק נגד מטרות צבאיות בעורפה של מצרים (מבצעי "פריחה"); בהנחתת כוחות במבצעים מוסקים לחבלה ופגיעה במטרות אסטרטגיות ובכוחות מצריים במקומות לא צפויים; ובקרבנות אוויר יזומים להפלת מוטסים מצריים.

המעורבות הסובייטית המסיבית במצרים מראשית ינואר 1970, שנודעה בכינוי "מבצע קווקז", הצילה את משטרו של הנשיא נאצר מתבוסה נוספת. בעזרת סוללות טילי קרקע-אוויר מתקדמות מסוג SA-3 ולצידן תותחי נ"מ מונחי מכ"מ ZSU-23, טילי כתף סטרלה ומוטסי מיג-21 המוטסים בידי טייסים סובייטים, נטלו על עצמם הסובייטים את ההגנה האווירית על שמי מצרים כולה. מול מעצמת העל, בעוד האמריקנים שקועים עד צוואר במלחמתם בווייטנאם, לא היה לחיל האוויר הישראלי מענה. דילוג סוללות טילי קרקע-אוויר על-ידי המצרים והסובייטים לקדמת תעלת סואץ לאחר הפסקת האש בליל 8/7 באוגוסט 1970, והשגת עליונות אווירית לאורך התעלה בעטיה, שינו את פני המערכה מיסודה.⁴

בהכנות להשמדת מערכי סוללות טילי קרקע-אוויר ושדות תעופה, כחלק מהשגת העליונות האווירית, השקיע חיל האוויר בשנים 1971-1973 את עיקר מאמציו. ערב מלחמת יום

סוללת SA-2 שנתפסה על ידי כוחות צה"ל ממערב לתעלה. המצרים ביססו את הגנתם האווירית על מערכי טק"א, שהשמדתם הייתה משימה מועדפת על חיל האוויר (צילום: רענן וייס)

הקונספציה של אמ"ן התנפצה בתחילת המלחמה

בישראל רווחה הדעה שמצרים הובסה במלחמת ההתשה, משום שלא הצליחה להחזיר לעצמה את שטחי סיני שאבדו לה במלחמת ששת הימים. דעה זו נראתה אולי נכונה בשעתה, אך בפרספקטיבה היסטורית היא מוטעית. ישראל הפגינה אמנם עליונות במהלכים הצבאיים מול מצרים אך כשלה מול הסובייטים, בעיקר ככול הקשור בהתמודדות מול מערכי טילי קרקע-אוויר SA-3 שהוצבו במצרים. במבחן התוצאה, העובדה שמצרים הצליחה בסוף מלחמת ההתשה להשיג עליונות אווירית לאורך התעלה אפשרה לה, כעבור שלוש שנים - בפרוץ מלחמת יום הכיפורים, ב-6 באוקטובר 1973 - לצלוח את התעלה ולהשיג בחסותה את מטרותיה.

רמטכ"ל צבא מצרים במלחמת יום הכיפורים, גנרל סעד אל-דין אל-שאזלי, סיפר בספרו **חציית התעלה** על אותן לימודי לקחים: "מלחמת ההתשה לימדה אותנו עד כמה תקיפות אוויריות נגד יחידות מחופרות היטב אינן יעילות. ההיגיון חייב שכול התקדמות של כוחותינו מזרחית לתעלה תסתייע בהגנה אווירית המבוססת על טילי קרקע-אוויר. יכולנו לאחר הכנות נאותות לחצות את התעלה, ולהתקדם 9-12 קילומטרים בלי לצאת מתחום מטרית הטילים, שיועברו במהלך הקרב לעמדות שניתן יהיה להכנין במהירות, סמוך לקו המים בגדה המערבית של התעלה"⁹.

בשנים 1971-1973 הוביל נשיא מצרים, אנואר סאדאת, קו תקיף במערכה שנועדה להחזיר למצרים את השטחים שאבדו לה במלחמת ששת הימים. סאדאת, בעזרת היועצים הסובייטים, השכיל להכין את צבאו למלחמה, כולל הקמת מערכת הגנה אווירית כתחליף לנחיתותו של חיל האוויר המצרי.

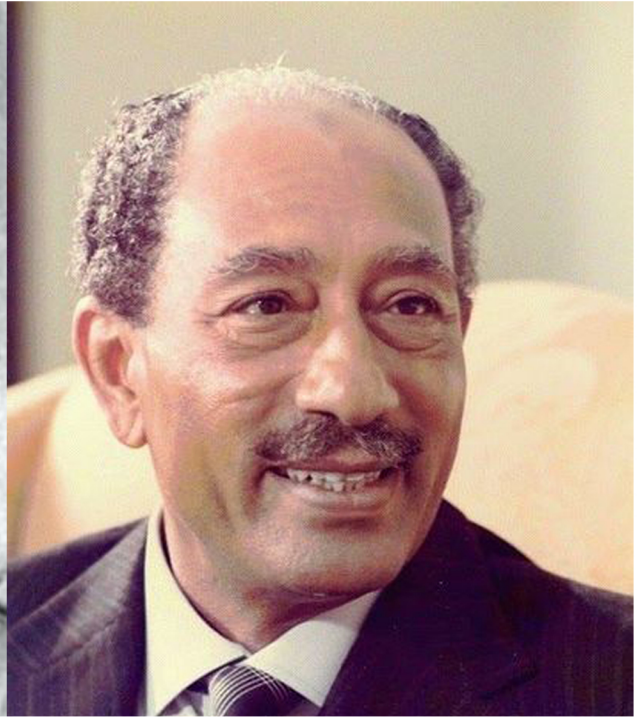
מתוך ידיעה שאין בכוחה של מצרים להצליח במערכה צבאית לכיבוש כול סיני, הודיע סאדאת ב-24 באוקטובר 1972 לצמרת

לא צפויה, הכוחות הסדירים וחיל האוויר יבלמו.⁸ בחיל האוויר הייתה אמנם פקודת שריטה, שאמורה הייתה לתת תשובה לתקיפת כוחות צולחים עוד בטרם הושגה העליונות האווירית, אך היא לא הייתה מוכנה בפרוץ המלחמה וחסרה את המרכיב המודיעיני. רמ"ח מבצעים במלחמת יום הכיפורים, אל"ם גיורא פורמן, טען: "כשהתחילה המלחמה לא הייתה מערכת סגורה. [...] היה נתק בין מי שעשה הערכת מצב במחלקת מבצעים ובין טייסות הטיסה. חשבנו שיש עוד זמן לשכנע, אבל נכנסנו למלחמה כשלא היינו מוכנים בשטחים האלה מספיק".⁹

**במרכזה של הדוקטרינה האווירית
החדשה תפסה מקום מרכזי הנחת
העבודה שלפיה ב-24-48 השעות
הראשונות מפתיחת המלחמה יעסוק
חיל האוויר בהשגת העליונות האווירית,
באמצעות השמדת מערכי סוללות
הטילים ושדות התעופה של האויב, ורק
לאחר מכן יתפנה לסייע באופן מלא
לכוחות היבשה**

הנה כי כן, השגת עליונות אווירית בפרוץ מלחמה היא מרכיב חשוב בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל מאז הקמתה. מלחמת ששת הימים המחישה זאת יותר מכול. באיזו מידה נוצרו ערב מלחמת יום הכיפורים ובימיה הראשונים, התנאים המדיניים והצבאיים המתאימים לביצוע מתקפה אווירית, זהו הנושא שבו נדון במאמר זה.

נשיא מצרים אנואר סאדאת (מימין) עם חסני מארכ, מפקד חיל האוויר המצרי. סאדאת השכיל להכין את צבאו למלחמה, כולל הקמת מערכת הגנה אווירית, כתחליף לנחיתותו של חיל האוויר המצרי

מטוסי הקרב של חיל האוויר: פנטום, סקייהוק, מיראז' 3, נשר (גרסה ישראלית של מיראז' 5) וסער (גרסה משופרת של סופר מיסטר) - "סד"כ גדול במיוחד המעיד על כוונה לפגוע באופן משמעותי בחיל האוויר הסורי. מפקד בסיס תל-נוף תא"ל רן פקר תיאר בספרו **יומן מבצעים** את שהתרחש באותן שעות בבסיסו: "המטוסים חומשו, הטייסים תודרכו, המפות עודכנו ותצלומי האוויר חולקו לטייסים לשם לימוד ושינון אחרונים.

מתוך ידיעה שאין בכוחה של מצרים להצליח במערכה צבאית לכיבוש כול סיני, הודיע סאדאת ב־24 באוקטובר 1972 לצמרת הצבא שלו על החלטתו לצאת למלחמה מוגבלת

בסביבות השעה 10:30 יצאו למטוסים ראשוני הטייסים. כול מטוסי התקיפה היו מוכנים ודרוכים. בשעה 11:00 נשמעו נהמות המנועים הראשונות. לאט-לאט התמלאו מסלולי ההסעה במטוסי פנטום וסקייהוק, עמוסים בפצצות ובמכלי דלק מלאים. [...] הכול התבצע במדויק ובדממת אלחוט מוחלטת. אף לא מילה נשמעה ברדיו. לפתע שבר הפקח במגדל הפיקוח את דממת האלחוט והורה לכול המטוסים לפנות לאחור ולחזור לדת"קים. הודעה על ביטול המבצע נופלת עלינו כרעם ביום בהיר"¹³.

ההודעה על ביטול המכה המקדימה נמסרה בשעה 12:00 למפקד חיל האוויר, שהורה לפרק חימוש ולעבור לתצורת

הצבא שלו על החלטתו לצאת למלחמה מוגבלת. משמעות הדבר - ביטול תוכנית גרניט 2, שעסקה בצליחת התעלה עד מעברי ההרים של הג'ידי והמתלה. התוכנית החדשה הייתה מצומצמת ביעדיה, וכללה את צליחת התעלה ואת ההתבססות בראש גשר ממזרח לה, ברוחב של 10-12 ק"מ בלבד.¹¹

ראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא, היה בדעה שסאדאת לא יפתח במלחמה יזומה נגד ישראל כול עוד לא יהיו ברשות מצרים מטוסים ארוכי טווח, בעלי יכולת לתקוף שדות תעופה ומטרות עומק בישראל. הצמרת הביטחונית סמכה ידה על גישה זו, בלי לקחת בחשבון אפשרויות אחרות. תפיסה זו, שזכתה לכינוי "קונספציה" בידי ועדת אגרנט, שחקרה מאוחר יותר את ההכנות למלחמת יום הכיפורים, היוותה מכשול בהערכת כוונותיה האמיתיות של מצרים.¹²

כישלון המבצעים להשגת העליונות האווירית, 6-7 באוקטובר 1973

נוכח חשיבותה ומרכזיותה של המתקפה האווירית המקדימה סיכם הרמטכ"ל עם מפקד חיל האוויר, אלוף בני פלד, ב־6 באוקטובר בשעה 04:30 בבוקר, מיד לאחר שהתבשר על פרוץ המלחמה, על יציאה למתקפה אווירית בשעות הצהריים. השניים ידעו שהסיכויים לקבל את האישור המדיני למתקפה אווירית מקדימה הם נמוכים, אך לא אמרו נואש ועד הרגע האחרון ציפו לאישור המיוחל. בשל מגבלות מזג האוויר שונתה המשימה, מתקיפת טילי קרקע-אוויר ברמת הגולן, לתקיפת שדות תעופה בסוריה.

בשעות הבוקר המוקדמות של 6 באוקטובר 1973 הורדו לטייסות פקודות על-פי תוכנית "נגיחה", והן החלו להיערך בהתאם. במשימה יועדו לקחת חלק עשרות מטוסים, ובהם כול

אוגוסט 1972 - תרגיל "איל ברזל". במרכז: אלוף שמואל גונן (גורודיש), לשמאלו, מדבר בטלפון, אל"ם עודד מרום, ראש מחלקת הדרכה בחיל האוויר. לחיל האוויר הובטחו 24-48 שעות מפתיחת המלחמה להשגת העליונות האווירית עם סיוע מוגבל

סוכלו אף הם. חיל האוויר עמד יפה במשימה להגנת שמי המדינה, אף שחילות האוויר הערביים לא איימו עליה. צה"ל התארגן למתקפת נגד. בנסיבות אלו הוחלט בחיל האוויר, באישור הרמטכ"ל, לחזור לתוכנית המקורית ולפתוח למחרת, 7 באוקטובר, במבצע "תגר" להשמדת מערכי סוללות טילי קרקע-אוויר במטרה להשיג עליונות אווירית לאורך תעלת סואץ.¹⁴

נוכח חשיבותה ומרכזיותה של המתקפה האווירית המקדימה סיכם הרמטכ"ל עם מפקד חיל האוויר, אלוף בני פלד, ב־6 באוקטובר בשעה 04:30 בבוקר, מיד לאחר שהתבשר על פרוץ המלחמה, על יציאה למתקפה אווירית בשעות הצהריים

למחרת ב־7:00 בבוקר תקפו 120 מטוסי סקייהוק ופנטום סוללות נ"מ ושדות תעופה במצרים, כשלב מכין למבצע "תגר" - השמדת מערכי הטילים לאורך התעלה, שאמורה הייתה להתבצע בהמשך היום בעוד שני שלבים עיקריים. לנוכח הערכה מחמירה של שר הביטחון משה דיין, בנוגע לכוחות

יירוט והגנת שמי המדינה.¹⁴ מנגד, חיל האוויר הסורי והנהגת הצבא הסורי בכלל, התייחסו בחומרה לאפשרות של מתקפה אווירית מקדימה. הטראומה של מלחמת ששת הימים המשיכה ללוות אותם, ומפקד חיל האוויר וההגנה האווירית הסוריים, לְנָאָא (מקביל לדרגת אלוף) נאג'י ג'מיל, התקשר בשעות הצהריים המוקדמות, שעות ספורות לפני היציאה למתקפה האווירית, למפקדה הכללית והודיע: "אנחנו עוברים עכשיו את השלב הקשה ביותר בשלבי המלחמה. המטוסים שישתתפו במהלומה האווירית מתחמשים עכשיו בדירים בפצצות. אם האויב ידע זאת - הוא יבצע מתקפה אווירית על כול בסיסינו כדי לסכל ולשבש את תוכניותינו. בכך הוא ימנע מאיתנו לבצע את המבצעים הקרובים. לא יכולנו לעשות שום דבר, מלבד לפנות לאללה בבקשה שיעזור את עיני האויב משלב ההכנות עד שעת האפס".¹⁵

כוחות היבשה הסוריים, כמו המצרים, התבססו בעיקר על מערכת ההגנה הקרקעית-אווירית, ומבחינה זו, גם אם חיל האוויר שלהם היה נפגע קשה במתקפה האווירית המקדימה, וגם לו הייתה לכך השפעה על המתקפה היבשתית בפתחת המלחמה - ספק אם היא הייתה עוצרת אותה.

בליל 7/6 באוקטובר, אף שלא אושרה היציאה למתקפה האווירית המקדימה, שררה במרכז השליטה של חיל האוויר הישראלי הערכה שהמתקפה האווירית הערבית הסתיימה עם פגיעות מועטות יחסית לכוחותינו. חיל האוויר המצרי איבד 20 מסוקים בניסיונותיו להנחית כוחות קומנדו; ניסיונותיו לשגר שני טילי קלט לעבר מטרות ישראליות

זוג מפציצי טופולב-16 מצריים. המפציץ המצרי שיגר בפתחת המלחמה טילי שיוט לעבר תל-אביב

בני פלד, מפקד חיל האוויר (מימין), עם הרמטכ"ל דוד אלעזר. ידעו שהסיכויים לקבל את האישור המדיני נמוכים אך לא אמרו נואש

הצלחה לא מבוטלת בהמשך הלחימה: בהדיפת הכוחות הסוריים מעבר לקו הסגול, בהבקעה למובלעת בתוך סוריה ובכיבוש החרמון (מבצע "קינוח"), לקראת סוף המלחמה. דומה שלשיאה הגיעה ההצלחה בימי הלחימה האחרונים בחזית המצרית, ב־22-24 באוקטובר, כאשר כוחות היבשה כיתרו את הארמיה השלישית וחיל האוויר איים בהשמדתה. אז הבין סאדאת שבמהלך צבאי לא ישיג את יעדיו ופנה לדרך השלום.

דין הצליח לשכנע את הרמטכ"ל בהערכתו המחמירה, והצעתו של מפקד חיל האוויר - להסתפק בהפניית מטוסי סקיהוק מרמת דוד נגד הכוחות הסוריים הנעים בדרום רמת הגולן, ופניהם לעמק הירדן - לא התקבלה

ראינו, אפוא, את חשיבותה ואת משמעותה של מתקפה אווירית מקדימה בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל. היעדרה של מתקפה כזאת בפתחת מלחמת יום הכיפורים הביא ליתרון משמעותי בשדה המערכה למצרים ולסוריה. זה"ל מצא את עצמו בנחיתות ועם פגיעות ואבדות קשות. בהמשך הלחימה השכילו כוחות היבשה, בעזרת חיל האוויר, להתגבר על הנחיתות שבפתיחה, ולסיים את המלחמה בשתי החזיתות בניצחון מזהיר.

*המאמר לקוח מספרו של הכותב **מוכרחים להמשיך לנגן - סיפורו של חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים**, הנמצא בשלבי כתיבה מתקדמים.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

סוריים היורדים לעמק הירדן, הופסק המבצע עוד בראשיתו, והוחלט להסיט את חיל האוויר מהגזרה המצרית לתקיפת מערך טילי קרקע-אוויר ברמת הגולן. בשעה 11:30 המריאו כמאה מטוסים צפונה, על-פי המתווה למבצע "דוגמן 5", במטרה להשמיד את מערך הטק"א הסורי. לוח הזמנים היה קצר, ההכנות נערכו בקדחתנות, כמעט ללא מערך ל"א, ללא צילום מקדים ובלי מידע מדויק על מיקומן של סוללות טילי קרקע-אוויר נידות מסוג SA-6, שבדיעבד התברר כי 60% מהן שינו את מקומן והתקדמו בינתיים עם כוחות היבשה.

דין הצליח לשכנע את הרמטכ"ל בהערכתו המחמירה, והצעתו של מפקד חיל האוויר - להסתפק בהפניית מטוסי סקיהוק מרמת דוד נגד הכוחות הסוריים הנעים בדרום רמת הגולן, ופניהם לעמק הירדן - לא התקבלה. למרות זאת, המעברים היו מהירים ויצרו בלבול ומבוכה לא רק בין יועצי הקרובים של מפקד חיל האוויר, אלא גם בבסיסים ובטייסות. בנסיבות אלו נכשל המבצע: שישה מטוסי פנטום אבדו, שני מטוסים נפגעו קשה ושבנו לנחיתת חירום ברמת דוד, שני אנשי צוות אוויר נהרגו, ותשעה נפלו בשבי. בגזרת האויב הושמדה סוללה אחת בלבד, ואחרת נפגעה.¹⁷

סיכום

בגלל שיקולים מדיניים סירב הדרג המדיני לאשר לחיל האוויר לפתוח את המלחמה במתקפה אווירית מקדימה. ב־7 באוק' נעצר מבצע "תגר" באבו, ומבצע "דוגמן 5" נכשל. למפקד חיל האוויר ועוזריו הקרובים לא נותר, לאחר שהתאוששו מהלם הפתיחה, אלא להפעיל את חיל האוויר בשונה מהדוקטרינה האווירית שאותה תכננו בעמל רב. כעת יכלו רק לסייע לכוחות הסדירים בבלימת הכוחות המצריים והסוריים המסתערים, בתוך אזורים מוגני טילים ועם אבדות כבדות. ואף על פי כן, בחלק מהמקרים, בעיקר ברמת הגולן, הייתה לחיל האוויר

"בחזרה לעתיד" בניין הכוח של המודיעין הלוגיסטי

גם במלחמות העתידיות ידרשו צבאות לכלכל עצמם, כל אחד מסיבותיו, על בסיס "מודיעין לוגיסטי". מערכת הכנות הולמת ותהליכי בניין כוח בתחום זה, יגדילו את סיכויי ההצלחה ושמירת הרציפות וההמשכיות של הכוחות הלוחמים

תיעוד עצמי נדיר של לוחמים בעת מלחמת לבנון השנייה. אחת ההבחנות הבסיסיות של דיני הלוחמה היא ההבחנה בין מטרה צבאית, שבה מותר לפגוע, ובין מטרה אזרחית (צילום מסך, כאן 11)

רס"ן שי ונטורה

השימוש בכוח, העוסקים בתחום המדיני של עילות לפתיחת מלחמה, הגדרת תוקפנות והגנה עצמית, ושלבם בסיום המלחמה. השני - דיני הלוחמה בשדה הקרב, שהם מערכת כללים משפטית, שתפקידה להסדיר באופן מחייב את כללי התנהגות הצבאות בשדה הקרב.

אחת ההבחנות הבסיסיות של דיני הלוחמה היא ההבחנה בין מטרה צבאית, שבה מותר לפגוע, ובין מטרה אזרחית. הכלל היסודי הוא כי מלחמה צריכה להתנהל בין הצבאות, וכל צבא אמור לפגוע רק בצבא האויב ובכשירותו לקרב. יתרה מכך, חל איסור לפגוע במטרות החיוניות להמשך קיומה של האוכלוסייה האזרחית. אסור לנהל מלחמה באופן שיפגע במכוון במוצרי מזון, באזורים חקלאיים, במתקני תברואה וכדומה, במטרה להביא להרעבת האוכלוסייה האזרחית. עם זאת, מותר לפגוע באמצעי המחיה או בתשתית לוגיסטית של צבא האויב, בתנאי שההתקפה לא תשאיר את האוכלוסייה האזרחית בלי מזון או צורך קיומי אחר.⁴

נוסף על כך, יש פעולות האסורות בלחימה, לדוגמה: הפרת תנאי כניעה של האויב, התעללות ויחס מחפיר לחללים, הרס רכוש שלא לצורך וביזה.

תפיסת מאגר או תשתית פרטית בצה"ל מחייבת, על פי הפקודות, כמה פעולות שיאפשרו הבטחת העמידה בדיני הלוחמה. ראשית, העברת דיווח מסודר על-ידי מפקדים בשטח אל יחידת איסוף השלל או בא כוחה, תוך ציון פריטים וכמות שנתפסו. במקביל, תתבצע בדיקה מודיעינית ומשפטית באשר למעמדו של הרכוש, על בסיס נתונים שיועברו על-ידי היחידה (אם הלחימה מאפשרת זאת), הכוללים את הפרטים הבאים: הודעה לבעלי הרכוש או גורם הנמצא בסמוך לו, תיעוד רמות המלאי או הפריטים, סימון המקום ואבטחתו.⁵

מודיעין לוגיסטי - הגדרה

צה"ל מגדיר את המודיעין הלוגיסטי תחום מודיעיני שעניינו מתקנים לוגיסטיים של האויב העשויים לשמש את כוחותינו לאחר כיבוש המתקנים.⁶ אך כפי שניתן היה להבחין עד כה, הגדרה זו חסרה את ההיבטים המקומיים ואת השפעת דיני הלוחמה בנושא.

לנוכח ניתוח ההיסטוריה הצבאית, דיני הלוחמה ומושגים בתחום המודיעין, ניתן להגדיר את המושג "מודיעין לוגיסטי" בצורה רחבה יותר, באופן הבא:

המודיעין הלוגיסטי עניינו בתהליכי איסוף, הערכה וניתוח של משאבים ומתקנים לוגיסטיים בשטח האויב, העשויים לשמש את כוחותינו לתמיכה בתמרון. זמינות התשתית הלוגיסטית בשטח הלחימה תתאפשר לאחר פעולה צבאית (תשתית אויב) או ללא הפעלת כוח צבאי (תשתית מקומית). שימוש במשאבים ומתקנים בשטח האויב כגורם משלים, יאפשר הגדלת אורך הנשימה הלוגיסטי ואף צמצום תנועות לוגיסטיות במרחב הלחימה. כל זאת תוך תיעוד ותהליכי בקרה שיאפשרו עמידה בדיני הלוחמה ושמירה על מוסריות חיילינו.

רמות המודיעין הלוגיסטי

העמקה בהיסטוריה הצבאית וניתוחי מלחמות לאורך השנים, מאפשרים אפיון של שלוש רמות שונות בהקשר המודיעין הלוגיסטי. על-מנת ליצור בסיס מושגי, ניתן להשתמש במונחים

הלוגיסטיקה היא עיסוק עתיק יומין, שראשיתו לפני אלפי שנים. היא התפתחה בעיקר במסגרות צבאיות, היות שבהן אתגרי ההישרדות חייבו לפתח שיטות וכלים לביסוס חוזקו של הצבא, ולאפשר את קיומו השוטף.¹ עיקר המשאבים בעת העתיקה היו מזון, מים ומספוא לבהמות. משאבים אלה היו משותפים לכל הכוחות הלוחמים והם נמצאו בשטח הלחימה עצמו. על כן, האפשרות הלוגיסטית הבולטת באותה העת הייתה למצוא את המשאבים בזירת המלחמה. משאבים אלו הושגו באמצעות ליקוט מהאדמה, ביהו והחרמת מקורות מזון של האויב.² התפתחויות טכנולוגיות במעשה המלחמה דוגמת המצאת אבק השריפה, התפתחות טכנולוגית של אמצעי הלחימה, המצאת מנוע הקיטור והופעתם של כלי לחימה ממוכנים, גרמו לשינוי משמעותי בשיטת הלוגיסטיקה. מאפיינים אלו העבירו את כובד משקלה של הלוגיסטיקה, משטח הלחימה עצמו אל שיטת מילוי מהעורף. עם זאת, שיטת המילוי המקומי או "המודיעין הלוגיסטי", נותרה גורם משלים גם במלחמה המודרנית.

במסגרת תחקיר שהוצג בצה"ל בנושא לקחי הלוגיסטיקה במלחמת לבנון השנייה, נקבע כי בכל פקודת מבצע יש לכלול אמצעים לוגיסטיים בשטח האויב - "מודיעין לוגיסטי" - נוסף על האמצעים הלוגיסטיים של היחידות

במסגרת תחקיר שהוצג בצה"ל בנושא לקחי הלוגיסטיקה במלחמת לבנון השנייה, נקבע כי בכל פקודת מבצע יש לכלול אמצעים לוגיסטיים בשטח האויב - "מודיעין לוגיסטי" - נוסף לאמצעים הלוגיסטיים של היחידות.³ קצת יותר מעשור לאחר מכן, לא נעשה כמעט תהליך בניין כוח משמעותי בתחום. מאמר זה יציג כיצד ניתן להתבסס על המודיעין הלוגיסטי כחלק משיטות הלוגיסטיקה במלחמה, מהן רמות המודיעין הלוגיסטי וכיצד הנושא נתמך בדיני הלוחמה. כמו כן, ייבדקו תהליכי בניין הכוח הנדרשים על-מנת להתקדם "בחזרה לעתיד".

דיני הלוחמה בהקשר המודיעין הלוגיסטי

עת מלחמה היא שעה קשה בחייה של כל מדינה, שעת מבחן הכרוכה בסכנה, באובדן חיים ובהתלהטות הרוח. אחד המבחנים למוסריותה ולתרבותה של מדינה הוא שאלת כיבוד דיני המלחמה, שכיום רואה בהם הקהילה הבינ-לאומית חלק מהמשפט המחייב את כל מדינות העולם. דיני המלחמה מתחלקים לשני ענפים מרכזיים: מדיני וצבאי. הראשון - דיני

הבאים: "למצוא מהשטח", "לחיות מהשטח" והאחרון "לרכוש מהשטח".

למצוא מהשטח. הרמה הראשונה טקטית - מציאת המשאבים כחלק מהלחימה על בסיס יעדים שנכבשו ובאופן בלתי סדור, כלומר "למצוא מהשטח". שיטה זו נובעת מאילוץ, לרוב כאשר הלוגיסטיקה מהעורף מתעכבת או אינה קיימת. ההיסטוריה מעידה כי במקרים רבים שבהם נאלצו לוחמים לאסוף את המזון שלהם באופן שאינו חד-פעמי - גברה הפעילות הלא ערכית שלהם ונפגעה רוח הלחימה של הגייסות.

כך פעלה שיטתו הלא מוצלחת של אלברכט פון ואלנשטיין במלחמת שלושים השנים באימפריה הרומית, שהובילה למעשי ביהוה, אלימות וסחיטה. 300 שנים לאחר מכן, הנחה הפיקוד היפני במלחמתו עם סין לאסוף את המזון מהשטח - הנחיה שתוצאותיה היו מעשי אונס, רצח, עינויים ועריקת חיילים מן הצבא.

צה"ל מגדיר את המודיעין הלוגיסטי תחום מודיעיני שעניינו מתקנים לוגיסטיים של האויב, העשויים לשמש את כוחותינו לאחר כיבוש המתקנים

לחיות מהשטח. הרמה השנייה, המאורגנת יותר, מתוכננת ומערכתית, תאפשר לכוחות הלוחמים "לחיות מהשטח". שיטה זו תתקיים על בסיס ניתוח מעמיק, תכנון מקדים, תוך התחשבות במערכת האילוצים המבצעית. פעילות מסוג זה מחייבת ניתוח מודיעיני והגדרת כוח לביצוע על-ידי המפקד. מכך, ניתן לצמצם את האתגרים הערכיים ולאפשר תהליכי בקרה טובים יותר על דיני הלוחמה.

באופן זה פעל כבר אברהם אבינו במלחמתו בכיכר הירדן, שם השלל היחיד היה מזון עבור לוחמיו. בהמשך בנה אלכסנדר מוקדון תוכניות קפדניות שהתבססו על שיטת "לחיות מהשטח", תוך התחשבות בעונות השנה ומועדי הקציר. כך פעל גם נפוליאון בונפרטה שהפקיע מצרכים מהתושבים תוך הקפדה על תיעוד השלל בקבלות. דוגמה עכשווית יחסית ניתן לראות אצל הבריטים במלחמת העולם הראשונה כשכבשו את באר שבע על-מנת להשתלט על בארות המים שלה, עבור החיילים והסוסים.

לרכוש מהשטח. הרמה השלישית והאחרונה מתבססת על

התקשרות חוזית, במדינה שבה נלחמים או בסמוך לה. שיטה זו, המאפיינת לרוב צבאות משלוח הנלחמים רחוק מהעורף הלוגיסטי, ניתנת לביצוע אם קיימת במרחב תשתית לוגיסטית מקומית, המתאימה לצרכים של הכוחות הלוחמים מחד גיסא ומעוניינת במתן שירותים אלו מאידך גיסא. בדרך זו יכול הצבא לצמצם את רמות המלאי ואף את היחידות הלוגיסטיות הנשלחות אל שדה הקרב.

לתיאור שיטה זו ניתן להזכיר את צבאות צרפת וספרד, שכבר במאה ה-16 החלו ממש במקביל "לרכוש מהשטח", בדרך פעולה של התקשרות עם סוחרים מקומיים. כך גם "מיקור החוץ" של שירותים לוגיסטיים שבוצע על-ידי האמריקנים במבצע "סופה במדבר".

תהליכי בניין הכוח של המודיעין הלוגיסטי - המלצות יישומיות

אחד המאפיינים הבולטים של תהליכי בניין הכוח הוא חוסר הוודאות. בשעה שאנו מתכננים את בניין הכוח שלנו, איננו יכולים לדעת באיזו סביבה יהיה עלינו לפעול, איך תיראה המערכת האסטרטגית, כיצד יבנה האויב את כוחו או אילו טכנולוגיות חדישות ייכנסו לשירות. מצד אחר, כל אלו משפיעים בצורה מועטה על בניין הכוח של המודיעין הלוגיסטי. בכל מקום שבו יידרש צבא להילחם - יימצאו תשתיות מקומיות, תשתיות צבאיות וייתכן שגם תעשיות ביטחוניות. על כך ניתן לומר כי תהליכי בניין כוח אלו הם בעלי סבירות גבוהה למימוש, במצב של עימות צבאי.

אנסה להציע כמה המלצות לתהליך בניין כוח לקידום שיטה זו:

- כשלב ראשון יש להגדיר בתורת הלחימה, כי בפקודת המבצע - תחת סעיף האויב, ייכתב פרק המנתח את המודיעין הלוגיסטי. בפרק זה יוצג מידע בעל משמעות לכוחות המבצעים לביצוע משימתם, לנוכח הכוונת המפקד. יש להתמקד בהיבטים גיאוגרפיים, רמות מלאי או מרכיב לוגיסטי אחר הקיים בשטח. כך יוכל המפקד לקיים הערכת מצב משמעותית בטרם יגדיר את המשימות לכוחותיו. לנוכח זאת יחליט המפקד על הקצאת הכוחות ועל אופן השימוש במשאבים המקומיים - "למצוא מהשטח", "לחיות מהשטח" או "לרכוש מהשטח".

- בהמשך להגדרות מקצועיות, יפורט בתוכנית הלוגיסטית תמהיל המרכיב הלוגיסטי בפקודת המבצע, וייקבע מה אופן השימוש בכל מרכיב. לדוגמה, שימוש במים בשלב ראשון על בסיס הכוח ובשלב שני ואילך על בסיס מתקני

מים מקומיים. בהמשך לכך, תגדיר השיטה הלוגיסטית את אופן השימוש במשאבים המקומיים, בהתאם להוראות מקצועיות על-פי תחום (טיהור מים, בדיקת תקינות דלק, הנחיות כשרות למזון מקומי וכדומה).

- במרכיב האימונים וההכשרות יש למקד כשירות פרט ומסגרת נדרשות, על-מנת לאפשר לכוחות יכולת בסיסית "למצוא מהשטח". בכשירות הפרט של לוחם וחייל תתבצע הכשרה לטיהור מים, נהגים ילמדו לשאוב ממאגר דלק או לבצע מעקף לתדלוק מתחנת דלק מקומית; מחלקה ופלווגה יידרשו

- חלק עיקרי בתהליך בניין הכוח בתחום זה, מתמקד בפיתוח אמצעים טכנולוגיים, ובעדיפות לאיתור אמצעים טכנולוגיים קיימים. מקורות החשיבה על הפתרונות יימצאו בהיסטוריה הצבאית ובצבאות זרים, באתגרים מעולמות מקבילים כדוגמת החקלאות וטילי השטח וכמובן מדרישה מבצעית של היחידות.

- כמו כן, על-מנת לקדם את יכולת הכוחות "לחיות מהשטח", נדרשים אמצעים מתקדמים יותר שיאפשרו קיבולת או העמסה גדולה יותר. שאיבת דלק בהיקף גדול מתחנה או ממסוף דלק מחייבת, נוסף לכוח האדם המקצועי, גם אמל"ח הולם שיאפשר להם לבצע זאת. בנוסף, עבור טיהור מים משמעותי נדרשים מערכות טיהור חשמליות או ידניות ובהמשך לכך מכלי מים גמישים, כדוגמת אלו הנמצאים בעולם החקלאות עבור נשיאת מים, על גבי כלי רכב אל שטח מעובד מרוחק.

סיכום

כאמור, שמירה על רציפות והמשכיות היא אחד היסודות המרכזיים של האסטרטגיה הצבאית. בשל צורך קריטי זה פותחו תורות, שיטות וטכניקות לוגיסטיות כבר בעת העתיקה ומאז הן שוכללו שוב ושוב, במקביל להתפתחות הטכנולוגיות והאמל"ח.⁸ בהמשך לכך, למדנו כי ההיסטוריה אינה משקרת וככל הנראה גם במלחמות העתידיות יידרשו צבאות לכלכל עצמם, כל אחד מסיבותיו, על בסיס "מודיעין לוגיסטי".

ההיסטוריה אינה משקרת וככל הנראה גם במלחמות העתידיות יידרשו צבאות לכלכל עצמם, כל אחד מסיבותיו, על בסיס "מודיעין לוגיסטי"

מערכת הכנות הולמת ותהליכי בניין כוח בתחום זה, יגדילו את סיכויי ההצלחה ושמירת הרציפות וההמשכיות של הכוחות הלוחמים. תהליכי בניין כוח לחיזוק שיטת "המודיעין הלוגיסטי", על אף היותה גורם לוגיסטי משלים בלבד, תאפשר למפקדים ולאנשי הלוגיסטיקה גם יחד - גמישות, זמינות ומרחב חלופות גדול יותר. כל זאת, בהתבסס על שלוש הרמות: "למצוא מהשטח", "לחיות מהשטח" ו"לרכוש מהשטח".

מרכיבי בניין הכוח שבהם נדרש להתמקד עוסקים בתורת לחימה, כוח אדם, ארגון וכמובן אמל"ח ואמצעים טכנולוגיים תומכים. עם זאת, רק הטמעת השיטה בפרק ההכשרות, האימונים והתרגילים, תיצור אמון על ידי המפקדים ותאפשר לכוחות הלוחמים מימוש שלה בשטח. בכך, נאמץ "בחזרה לעתיד" את השיטה הלוגיסטית הקלסית והעתיקה ביותר בראייה למלחמה הבאה.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

השתלמות מודיעין לוגיסטית, 1994. חלק עיקרי בתהליך בניין הכוח מתמקד בפיתוח אמצעים טכנולוגיים, בעדיפות לאיתור אמצעים טכנולוגיים קיימים

בחלק מהאימונים לבשל לעצמם, וכמובן אימונים והכשרות נוספים מותאמים לתוכנית של היחידה.

- יאותרו בעלי תפקידים במילואים, העוסקים בתחומים דומים בעולם האזרחי, לשיבוץ בעוצבות היסוד או ברמה כפופה לה. בכך יינתן רווח כפול - כוח אדם מקצועי למשימות צבאיות, שיקיים תהליכי שמירת כשירות בעולם האזרחי. בדרך זו פעלה גרמניה לאחר חתימת הסכם ורסאי ופירוק חיל האוויר שלה ב-1920. לנוכח הפער עודדו הגרמנים את האזרחים לעבור קורסי טיסה בבתי ספר אזרחיים. כך בעת הצורך, גויסו טייסים אלו לשירות מילואים בשורות הלופטוואפה (זרוע האוויר של הוורמאכט). אנשי מקצוע בתחומי טיהור מים, אחזקת תחנות דלק, הפעלת מסופי דלק, רוקחים ואחרים, יכולים לשמש מאגר כוח אדם משמעותי להובלת שיטת "לחיות מהשטח".

- בתחום הארגון נדרשת בניית צוות קבלנים עבור כל עוצבת יסוד. משימת הצוות תהיה קיום משא ומתן ישיר עם ספקים מקומיים או בא כוחם בשעת לחימה. על צוות זה להיות בקיא בשפה המקומית, ובעל ידע מקצועי מספק בתחומי הרכש שלהם הוא אחראי.

מדוברות צבאית לעליונות תודעתית

המלחמות החדשות של צה"ל הן כולן במרחב האזרחי-ציבורי, והאויב מנצל עובדה זו כדי להביא לדה-לגיטימציה בדעת הקהל העולמית. צה"ל הפנים את השינוי וכולל את מאמץ התודעה כמרכיב מרכזי באסטרטגיה שלו. גם דובר צה"ל עדכן את דפוס פעילותו בהתאם למציאות התקשורתית החדשה, וקבע יעד אסטרטגי של מיצוב התודעה כהישג המוביל לניצחון במלחמה

תדרוך כתבים צבאיים אצל דובר צה"ל (תא"ל לפיד), 1989. יושבים סביב השולחן, משמאל: עינת קינן, יצחק טוניק, יאיר עמיקם, טלי זלינגר (לימים ליפקין-שחק), אבי בניהו, יצחק אדלר וישראל קצובר; מימין, מלפנים: שמואל טל, יוסי ולטר

להגדרה מוטיב המתח בין מרכיבי המשולש. על ההובלה הצבאית של הנושא הופקד כל השנים דובר צה"ל. החל בשנות ה-2000, ובעיקר לאחר מלחמת לבנון השנייה, תפסה התודעה מקום מרכזי בהבנת התוצאה של עימותים צבאיים. מבחן התוצאה של מבצע או מלחמה לא היה כמה אנשים נהרגו או אילו מטרות נפגעו, אלא מה נשאר בתודעה הציבורית בארץ ובעולם. התודעה דרשה להפעיל מערכות חשיבה ויישום דיפלומטיה ציבורית בתקשורת לסוגיה, ובעיקר ביצירתיות של הבניית המציאות המבוקשת. לתחום החדש של המאבק על התודעה הצטרפו שותפים נוספים לדובר צה"ל: אגף

הפנומנולוגיה של הרוח מעלה הפילוסוף הגרמני פרידריך הגל חשש, כי עיקר ממשותו של האדם לא קשורה למעשיו אלא לשיקופו בתודעת הזולת, שכן משקל "המציאות האובייקטיבית" מנוטרל והדבר הקובע הוא המופע הנתפס כמציאות של תודעות. אין חשיבות למפעלו של האדם, ומה שקובע את המציאות היא העובדה שהוא נוצח ותודעה אחרת הכניעה את תודעתו!

במשך שנים מתנהל שיח ציבורי ואקדמי על אודות המשולש צבא-תקשורת-ציבור. פעמים הוא הוגדר "חופש העיתונות וביטחון המדינה" או "ביטחון ותקשורת", אך תמיד נוסף

מקומו של דובר צה"ל בלחימה

במאה ה-20 הפכה התקשורת לשחקן מרכזי בעימותים צבאיים. כוחה ביצירת דעת קהל רב, וכתוצאה מכך יש לה השפעה רבה, ולעיתים מיידי, על כל המשתתפים במערכה. נוכח חשיבותה כזירת פעילות משמעותית ואינטנסיבית, ונוכח המקום המרכזי שיש לצה"ל בתקשורת, התפתחה בצה"ל יחידת דובר צה"ל. זו החלה את דרכה עם עשרות אנשים וצמחה למאות רבות של חיילות וחיילים, קצינים ונגדים בחטיבה.

תא"ל (מילי) ד"ר אפרים לפיד, יו"ר עמותת בוגרי המכללה לביטחון לאומי. לשעבר דובר צה"ל ומפקד גלי צה"ל

הפעילות הצבאית בעשורים האחרונים מתאפיינת בלחימה קשה ומורכבת, קרובה לגבול, בתקשורת המשפיעה על מורל הלוחמים ובלחימה עם מרכיבים רבים של אי־ודאות. במצבים אלה נקלע הציבור לסכסוך דרך התקשורת, ולא באמצעות שדה קרב מסורתי

מאז קום המדינה לקתה ההסברה הממלכתית בבעיות שנבעו מפיצול בין גורמי ההסברה השונים, מחוסר תיאום ובעיקר מהיעדר הכוונה מרכזית. דובר צה"ל לדורותיו הופקד על יצירת הגיבוי הציבורי, שימורו ובעיקר חידודו בעת מלחמה. לא אחת מצא עצמו צה"ל יחיד בחזית ההסברה, כשפעילות שאר הגורמים לא הייתה מוסדרת. לכך תרמה הדומיננטיות של צה"ל בתהליך קבלת ההחלטות במערכת המדינית-ביטחונית, הרבה מעבר לפעילות הצבאית גרידא. בעשורים האחרונים הייתה זירת התקשורת בלחימה בטיפולו של דובר צה"ל בסימן של "מלחמה בשידור חי", וכלי התקשורת פעלו מסביב לשעון:

- אתרי האינטרנט החדשניים צברו שיעורי חשיפה גבוהים בציבור.
  - הרשתות החברתיות (פייסבוק, טוויטר, אינסטגרם, טלגרם) הפכו מקור מידע ושיח שוטף לקהלים בכל הגילים בארץ ובעולם.
  - הציבור החל להגיב ברשת באמצעות טוקבקים, שהפכו לחלק חשוב מסדר היום.
  - כתבים זרים הגיעו לישראל לסקר את הלחימה.
  - קצינים בכירים בדימוס שימשו כמומחים וכפרשנים, חלקם אף תודרכו על-ידי גורמי צה"ל. התבטאויותיהם גרמו לעיתים נזק, גם אם הדברים נאמרו מתוך רצון לקדם את תפיסת עולמם.
- במלחמת לבנון השנייה סוכמה מדיניות דובר צה"ל כך: "לאפשר פתיחות תקשורתית, תוך מיפוי המציאות שבה יש תחרות אדירה בין כלי התקשורת. מציאות שבה הרייטינג, הסקופ והראשוניות הם עקרונות מובילים. במציאות הזאת, כלי התקשורת הממסדיים הם כבר לא קובעים בלעדיים. נקבעו שני עקרונות עיקריים: הראשון - לשותף את הציבור בכמה שיותר מידע; השני - לא סביר לסכן חיי אדם בשביל תמונה או כותרת".³
- מצד אחר, בהסתכלות בין-לאומית על תפקוד ההסברה הישראלית ב-2006 נכתב: "נציגי הממשלה עשו מאמצים ניכרים

המודיעין, הפרקליטות הצבאית, תיאום הפעולה בשטחים, אגף התכנון וגורמים מחוץ לצבא. מאמר זה בוחן את התפתחות המעבר מדוברות צבאית לדורותיה, לעידן עיצוב התודעה בלחימה הצבאית.

המעבר מאויב מדינתי לאויב לא מדינתי

במלחמות העבר עד מלחמת יום הכיפורים התמודד צה"ל מול צבאות סדירים (מצרים, סוריה וירדן). מלחמת לבנון הראשונה ב-1982 הייתה הראשונה שבה המאבק הצבאי הנרחב היה מול ארגון (אש"ף), ובהיקף מוגבל מול הצבא הסורי. מאבקי ההמשך (האנתפאדה הראשונה ב-1987, השנייה ב-2000, מלחמת לבנון השנייה, מבצע "עופרת יצוקה", מבצע "ענף" ומבצע "צוק איתן") היו עימותים מובהקים מול ארגונים לא מדינתיים.

שינוי נוסף במלחמות ישראל החל במלחמת המפרץ ב-1991 ובכל העימותים משנת 2000 - העורף הפך להיות יעד מרכזי לטרור, ונהיה בעצמו החזית. במקביל, האויב נטמע בתוך האוכלוסייה האזרחית והפך אותה למגן אנושי. הפעילות הצבאית בעשורים האחרונים מתאפיינת בלחימה קשה ומורכבת, קרובה לגבול, בתקשורת המשפיעה על מורל הלוחמים ובלחימה עם מרכיבים רבים של אי־ודאות. במצבים אלה נקלע הציבור לסכסוך דרך התקשורת, ולא באמצעות שדה קרב מסורתי. במלחמות הללו נדרש הצבא לגיבוי רחב מסוג שונה במערכת הפוליטית ובציבור. על כן שיקולי ההסברה הלאומית בנושאי חוץ וביטחון מהווים אבן יסוד בעיצוב מדיניות החוץ והביטחון של ישראל, וכלי עזר להשגת תמיכה במדיניות הלאומית.

היחסים בין הצבא לתקשורת

התקשורת בישראל ובעולם מלווה את הפעילות המבצעית השוטפת של צה"ל, שנחשב יעד לסיקור של כמעט כל אירוע משמעותי הקשור אליו. ככלל, צבאות אינם ששים למצלמות ולעיתונאים בקרבם. כמעט כל הצבאות, גם של הדמוקרטיות המובהקות ביותר, מטילים הגבלות על עבודה של עיתונאים בזירות הלחימה. בה בעת הם מודעים לכך שהתקשורת אינה רק נטל, וביכולתה לשמש אף נכס לצבא.

בין הצבא לתקשורת מתקיימים יחסי גומלין מוכרים: הצבא, שלוחמיו ומימונו באים מהציבור, מחויב לספק מידע, ואולם יש להגבילו מטעמי ביטחון. תפקיד התקשורת הוא לפרסם, ולכן היא תמיד בודקת בקפידה אם מידע שפרסומו נחסם אכן מסווג, או שמא עומדים מאחורי החסימה מניעים אחרים.² נושאי הצבא מעניינים את צרכני התקשורת, ועל כן עיתונאים מחפשים פריטים מגבירי תפוצה. יש להוסיף לכך גם את היריב שעושה שימוש מניפולטיבי בתקשורת, לרבות שקרים, לוחמה פסיכולוגית והונאה.

תקשורת ערבית, חמ"ד (חדר מצב דוברות) ומני"ב (מכלול ניתוב ידיעות ובקרה). דו"ץ צורף לפורום "מבצעים וגיחות" ונעשה שותף-סוד בפעילות המבצעית, פרט לרגישים ביותר. ענף המבצעים בדו"ץ נדרש להכין פקודת מבצע-תקשורתית הסברתית לכל פעילות צה"לית, כולל תכלית תודעתית, מסרים מרכזיים בעברית ובאנגלית, צירוף עיתונאים, תיעוד מבצעי והסברה אחרי

דובר צה"ל. נושאי הצבא מעניינים את צרכני התקשורת, ועל כן עיתונאים מחפשים פריטים מגבירי תפוצה

פעילות. בתורת ההפעלה החדשה שולבו עקרונות אסטרטגיים להשגת האפקטים התודעתיים. התעלמו ממושגי עבר כגון "הסברה" ו"דוברות" ואומצו מושגים כמו "קהלי מטרה", "מסר מדויק", "דובר אפקטיבי" ו"עיצוב תודעה". מוסד מקצוע חדש, חטיבת דובר צה"ל - מתעד מבצעי - חיילים קרביים שהוכשרו בצילום ובתיעוד מבצעי, צוידו במצלמות ודיאו וסטילס וסופחו ליחידות המבצעיות בביטחון השוטף ובלחימה.⁸

כיום מגדיר דובר צה"ל את ייעודו במילים ברורות: "העצמת אמון הציבור בצה"ל, חיזוק הלגיטימציה לפעילות, הרתעת האויב באמצעות השפעה על המרחב הציבורי-תקשורתי באופן ממלכתי, מבצעי, חדשני ויוזם"

בממד"ה (המחלקה למדעי ההתנהגות) בדקו כיצד השיח בעיתונות המוסדית ובאמצעי התקשורת בישראל סביב מצבי חירום ומלחמה מייצג או סותר את הנרטיב של צה"ל, ובדרך זו יצרו תמונת מצב עיתית ושיטתית לדרג הצבאי הבכיר ולדרג המדיני.⁹

הזירה התודעתית נחשבת לאחד הגורמים המשפיעים על האופן שבו נתפס שדה הקרב בעידן הנוכחי, וחלקה בעיצוב הלחימה והתוצאות המושגות בה הפך גדול מאי פעם. ואולם, למרות השפעתה הגוברת, עדיין לא רואים מפקדים רבים בזירה הזאת חלק מרכזי ממאמץ הלחימה, ויש בהם מי שאינם רואים בעיסוק בה תחום צבאי מובהק.¹⁰

מתוך סדרה של מבצעים, שבהם הפעיל צה"ל כוח צבאי ("גאות ושפל", "חומת מגן", מלחמת לבנון השנייה, "עופרת יצוקה", "עמוד ענן" ו"צוק איתן"), וגם בהתבסס על התפיסה האמריקנית של COIN הפנימו בצה"ל, שהפעלת כוח צבאי להשגת התכלית האסטרטגית אינה מספקת כשלעצמה, ונדרש מאמץ נוסף בממד התודעה לקראת הפעולה ואחריה.¹¹ בכוחו של המאמץ התודעתי במלחמות החדשות להמחיש את

לשלוט בכיסוי ולצמצם אותו, אבל ביסודו של דבר כשלו. שעה אחרי שעה, יום אחר יום, מצאו עיתונאים ומגישי חדשות טלוויזיה דרכים רבות להימנע מן הצנזורה ומכל הפרעה אחרת - ולכסות את המלחמה, דבר שהיה מתפקידם. טקסטים עיתונאיים מכל העולם היו גדושים באזכורים תכופים של ראיונות עם חיילים, גנרלים ושרי ממשלה ישראלים.⁴ כיום מגדיר דובר צה"ל

את ייעודו במילים ברורות: "העצמת אמון הציבור בצה"ל, חיזוק הלגיטימציה לפעילות, הרתעת האויב באמצעות השפעה על המרחב הציבורי-תקשורתי באופן ממלכתי, מבצעי, חדשני ויוזם".⁵

אחת הסוגיות שמשפיעות ישירות על מורל הציבור במלחמה, יותר מבעבר, היא הנפגעים. הרמטכ"ל לשעבר, רא"ל (מיל") דן חלוץ, הציג בספרו **גובה העיניים** כי הרגישות לאבדות הפכה גורם מרכזי בחברה הישראלית יותר מבעבר, והדבר השפיע על מקבלי ההחלטות.⁶ מחקר שנעשה על-ידי מכון כהן לחקר דעת קהל באוניברסיטת תל-אביב מצא ירידה בשיעור הדעה החיובית על ביצועי הממשלה בעיקר כפועל יוצא של מספר האבדות בנפש.

במלחמת לבנון השנייה מסר צה"ל לראשונה מידע יום-יומי על נפילת חיילים. הסיקור התקשורתי הביא לדמורליזציה, וקרוב ל-50% מן הציבור הישראלי סברו כי התקשורת הישראלית הזיקה הן למורל החיילים בחזית והן לאזרחים בבית. אם בעבר פגיעה של אויב באזרח התקבלה בחומרה רבה יותר מאשר פגיעה בחייל, הרי בשנים האחרונות התגבשה להערכתנו נורמה חדשה - הציבור, ובעקבותיו התקשורת, נוטה להסכים עם מצב שבו אזרחים נפגעים מטורר - ופחות עם אובדן חיילים. כל חייל הרוג נתפס בתודעה הציבורית כמחיר כבד יותר.⁷

המערכה על התודעה

בראשית שנות ה-2000 החל העיסוק בתחום התודעה בצה"ל. בעבר עסק צה"ל בעיקר בתכנון ובביצוע של מבצעי לוחמה פסיכולוגית והונאה באמצעים צבאיים. בד בבד הושם דגש בנושא ההסברה - מושג נרדף לתעמולה - שעיקרו העברת מידע גלוי. ההסברה הצבאית נוהלה באמצעות דובר צה"ל, בעיקר כדי להסביר לקהל היעד הישראלי את מטרות הצבא ויעדיו בשגרה ובמלחמה.

ב-2002 הנחה הרמטכ"ל יעלון את ראש אגף המבצעים אלוף ישראל זיו להקים זירת תודעה באגף המבצעים. הרמטכ"ל ראה בכך מהפך תודעתי לגבי התקשורת בתוך צה"ל, בתהליכי הערכת המצב וקבלת ההחלטות. תפיסה זו הביאה לחיזוק מעמדו של דובר צה"ל ולשינויים במבנה הפנימי של היחידה: הוקמו מחלקת אסטרטגיה ויזמות, ענף מבצעים, דסק

ביולי 2007 בהחלטת הממשלה על הקמת מטה הסברה לאומי במשרד ראש הממשלה, שיתאם וינחה את כלל גורמי הסברה על-מנת להציג מדיניות הסברה אמינה, אחידה ועקבית. עוד החליטה הממשלה על הקמת "פורום הסברה לאומי קבוע" (בתחום המדיני-ביטחוני), שיקבע את מדיניות הסברה של ישראל בהתאם להחלטות ראש הממשלה והממשלה ועל-פי הנחיות ראש מטה הסברה הלאומי.¹⁴

סיכום

בעידן הנוכחי אנו מאבחנו במדינות רבות בעולם גישה הולכת ופוחתת של מוטיבציה להתעמת באופן אלים, הן משום שיש חלופות יעילות ופחות יקרות לניהול משברים, כמו הטלת סנקציות כלכליות והקרנת עוצמה טכנולוגית ומדינית וכדומה, והן משום שלצד המדיניות השקולות פועלים שחקנים לא מדינתיים רבים שאינם סרים לנורמות של המערכת הבין-לאומית. השחקנים הלא מדינתיים מנהלים חיכוך מתמשך ברמות שונות של אלימות. משיקולים מבצעיים ואידיאולוגיים הם מעדיפים שעימותים אלה יתנהלו בקרב אוכלוסייה אזרחית ונגדה, ולא בשדה הקרב הצבאי הקלסי, שבו הם נחותים.

מלחמת לבנון השנייה היא דוגמה בולטת לשימוש בתודעה. בדיעבד, ברור כיום שהמלחמה הייתה מוצלחת יותר מכפי שנתפסה בעיני הציבור עם סיום הקרבות. נוצר פער בין ההישגים הפיזיים במלחמה ובין התוצאה התודעתית

אנו חווים מרובע בלתי אפשרי: צבא - בעל עניין חיוני בלחימה עם גיבוי ציבורי; תקשורת - המבקשת סיקור פתוח, אך אינה רוצה להיות מואשמת בחוסר פטריוטיות; ציבור - שרוצה תקשורת פטריוטית, אך אובייקטיבית (סתירה פנימית מסוימת); ודרג מדיני - המצפה לתקשורת מגויסת במלחמה.

המלחמות החדשות של צה"ל הן כולן במרחב האזרחי-ציבורי, ואויביה של ישראל מנצלים עובדה זו כדי להביא לדה-לגיטימציה שלה בדעת הקהל העולמית. על צה"ל להביא בחשבון שגם בעתיד ימשיכו אויביו לנקוט אסטרטגיה של לחימה מתוך אוכלוסייה. צה"ל הפנים את השינוי וכולל את מאמץ התודעה כמרכיב מרכזי באסטרטגיה שלו. גם דובר צה"ל, והחטיבה שהוא עומד בראשה, עדכן את דפוס פעילותו בהתאם למציאות התקשורתית החדשה, וקבע יעד אסטרטגי של מיצוב התודעה כהישג המוביל לניצחון במלחמה.

במסגרת שיפור ההיערכות של דובר צה"ל בתחום התודעה מתבקש לשפר הכשרת מפקדים בכירים להתבטאות אפקטיבית בתקשורת; לשמר ולחזק בעדכון שוטף קבוצת מפקדים לשעבר שישמשו פרשנים ויסבירו לקהלים שונים בשפות שונות; להרחיב את ההכנות ההסברתיות ל"יום שלאחרי המבצע"; להתכונן הסברתית טוב יותר מול קהל בין-לאומי, כתבי חוץ ובהיבטים של המשפט הבין-לאומי.¹⁵

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

הישגי הלחימה, הן בזמן אמת, באמצעות הדגשה של הפגיעה המדויקת בגורמי הטרור ובתשתיות, והן בתום הלחימה, בניסיון להצביע על שיפור בתחושת הביטחון של הציבור ובישורם הלגיטימציה לשימוש בכוח. הציבור אינו מפגין עניין רב כבעבר בדיווחים תקשורתיים עמוסים המבוססים על ניתוחים צבאיים של המערכה. תחת זאת הוא מצפה למידע ויזואלי עשיר ומידי.

התבוננות בעימותים האחרונים מגלה בבירור כי הזירה התודעתית נמצאת ביחסי גומלין משמעותיים עם ההצלחה הפיזית בשטח: מאבק נכון בזירה התודעתית מחזק את ההצלחה הפיזית. לעומת זאת, אי-מיצוי של זירת התודעה מביא לתחושת החמצה, גם כאשר המאמץ המבצעי מתנהל כשורה.

מלחמת לבנון השנייה היא דוגמה בולטת לשימוש בתודעה. בדיעבד, ברור כיום שהמלחמה הייתה מוצלחת יותר מכפי שנתפסה בעיני הציבור עם סיום הקרבות. נוצר פער בין ההישגים הפיזיים במלחמה ובין התוצאה התודעתית. חלפו כמה שנים עד שמערכה זאת נתפסה באופן שונה בשיח הציבורי. כיום, מעריכים בדרג המדיני והצבאי כי מתקיימת הרתעה בסיסית מול חזבאללה. דוגמה נוספת היא העלייה הניכרת בתחושת הביטחון של הציבור בפתיחת מבצע "עופרת יצוקה" - תחושה שהתפוגגה עם הזמן, בעיקר בשל היקפי הירי הגדולים מעזה לעבר ישראל, שבועות ספורים לאחר סיום המבצע, ובהשפעת דוח גולדסטון.

מאמץ הסברה ממלכתי לקידום ענייניה של ישראל מתקיים בעשורים האחרונים בתקשורת המסורתית וברשת. בדיונים שונים ובסימפוזיונים פומביים מתואר המאמץ הלאומי ההסברתי כאחד מחמשת המאמצים המרכזיים (מדיני, ביטחוני, כלכלי, משפטי והסברתי), שיש להפעילם במשולב.¹²

פעילות התודעה מול היריב כוללת תחבולה, הפתעה, הונאה והטעיה. שימוש באמצעים אלו מאפשר רציפות של המלחמה, כאשר פעולות אלו נעשות תוך פנייה מפולחת לקהלי יעד שונים. בעימות מול הפלסטינים בולט מרכיב של "מערכה רכה" המופעלת נגד ישראל, בניסיון לפגוע בחופש הפעולה של צה"ל ולגבות מחיר מדיני, כלכלי ומשפטי כל עוד נמשך הסכסוך.

זירה זו מאופיינת בגבולות גזרה עמומים. במאבק זה מנצל כל צד אירועים שונים, בין היתר באמצעות טיעונים משפטיים, כדי לגבות מחירים מדיניים מהיריב. ככל שהעימות מצליח לייצר ריגוש עז יותר, למשל באמצעות צילומי זוויות של קורבנות ושל הרס, כך הוא אוכה לתשומת לב רבה יותר בדעת הקהל העולמית. לזהותו של מעביר המסר יש השפעה גדולה על אופיו של המסר ועל יכולתו לחלחל אל הקהלים השונים. מסר שמעביר מפקד בקולו, ייכתב אחרת על-ידי עיתונאי או בלוגר, ואלו יהיו שונים למדי ממסר שמעביר דיפלומט לממשלתו. פעולה צבאית תובן על-ידי היריב באופן מסוים, ועל-ידי צופה הטלוויזיה שמחוץ לאזור הלחימה - באופן שונה לגמרי.

בממד התודעה נעשה תהליך בלתי פוסק של מתן משמעויות לאירועים המתרחשים במציאות, ומכאן שהוא נתון למניפולציה ולהשפעה. התחום רווי במשתנים ובשחקנים, ולצורך השפעה אפקטיבית נדרשת הלימה בין הפעלת הכוח ובין הסיפור שברצוננו להנחיל לקהלי היעד. האסטרטגיה הצבאית ומאמץ התודעה נתונים לקישור המתבקש בין פעולה צבאית ובין יעדים מדיניים.

יש חשיבות לקיומו של גוף מטכ"לי, המרכז את המאמצים הנעשים בתחום התודעה ביחידות השונות בצה"ל בשגרה ובחירום.¹³ שיפור חשוב בתחום זה ברמה הממלכתית נעשה

עקרונות ההתקפה בקרב על הוואה

קרב ההתקפה של חטיבה 1 של המרינס שנערך בעיר הוואה במלחמת וייטנאם, מיד לאחר מתקפת "טט", אפשר לכוחות בשטח להביא את רוב עקרונות ההתקפה לידי ביטוי בצורה טובה. קרב זה מאפשר בחינה של עקרונות אלו בלחימה מול אויב גרילה, בשטח בנוי ורווי אוכלוסייה, ויכול אף ללמד על המערכות הקרובות שבהן צה"ל עשוי לקחת חלק

הקרב על העיר הוואה. הוואה שימשה בירתה ההיסטורית של ממלכת וייטנאם עוד מהמאה ה-16, ומכאן חשיבותה האסטרטגית

צריך לתכנן את קרב ההתקפה ולהוציאו לפועל. על-ידי איזון בין עקרונות אלו, בהתאם למצב המבצעי שאליו נקלע, יכול המפקד למצות את יכולותיו הצבאיות ולהטות את הכף לטובתו. הכוחות הבלתי סדורים שמולם נלחמו הכוחות האמריקניים פעלו בשיטות פעולה של לוחמת גרילה, שמזכירות עד מאוד את שיטות הלחימה של אויבינו מצפון ומדרום. ההתעמקות בעקרונות ההתקפה

האסטרטגית והטקטית - מהשימוש בתקשורת להטיית דעת ההמון בעד או נגד המאמץ המלחמתי, המשך בלחימה בשטחים בנויים, ועד לחימה נגד כוחות גרילה וניסיונות להכריעם מהאוויר. במאמר זה אחקור ואנתח, בראי עקרונות ההתקפה, את מהלכי הכוחות האמריקניים ביציאה להתקפה לאחר מתקפת "טט". שבעת עקרונות ההתקפה משמשים קווים מנחים לאופן שבו מפקד

בחצייה השני של המאה ה-20 התמודדה ארצות-הברית עם האתגרים הרבים הנקרים בדרכה של מדינה המגדירה עצמה "מנהיגת העולם החופשי". בעיצומה של המלחמה הקרה מצאה עצמה ארצות-הברית נלחמת בווייטנאם על-מנת למנוע את נפילתה לגוש הקומוניסטי. מלחמת וייטנאם סימנה עבור ארצות-הברית, ובכך גם עבור העולם כולו, נקודת מפנה בהתייחסות לתופעת המלחמה מהבחינה

סרן רום פלומו, חניך מל"ק מחזור י"ט, חטיבת הנח"ל

בראי הקרב הזה יכולה להניב ידע משמעותי, בין אם תורתי ובין אם מעשי, לשדה הקרב הצפוי לנו.

מתקפת "טט" והיערכות הכוחות

לאחר עזיבת הצרפתים ב-1954 נחלקה וייטנאם לשניים: לצפון וייטנאם, שהונהגה על-ידי הקומוניסטים, ולדרום וייטנאם, הדמוקרטית. כדי לאפשר לדרום לגבור על הצפון ולמנוע מצב שבו המשטר ששולט בווייטנאם המאוחדת יהיה קומוניסטי, תמכו האמריקנים בדרום וייטנאם ושלחו למדינה כוחות צבאיים רבים. הכוחות האמריקניים הורכבו מחיילי צבא ארצות-הברית ומחיילי ARVN (צבא דרום וייטנאם), ואילו כוחות הצפון הורכבו מהכוחות של NVA (צבא צפון וייטנאם) ושל VC (הידוע כווייטקונג, ארגון החזית הלאומית לשחרור דרום וייטנאם).¹

ב-30 בינואר 1968, במהלך חג "טט", ראש השנה הווייטנאמי, נפתחה על העיר הוואה התקפה סימולטנית של כוח דיוויזיוני המורכב משלוש חטיבות של ה-NVA וכוחות וייטקונג (בסך-כ" השווה לשני גדודים). הוואה היא עיר במרכז וייטנאם, ששימשה בירתה ההיסטורית של ממלכת וייטנאם עוד מהמאה ה-16, ומכאן חשיבותה האסטרטגית. יש לציין שתכלית המתקפה על-פי מנהיגי הקומוניסטים הייתה להצית את המרד שיגרום לתושבי הדרום למרוד במשטר בסייגון ולצאת נגד האמריקנים. וכך, הקרבות בהוואה ובסייגון היו אמנם הגדולים ביותר, אך הלחימה התנהלה בלמעלה ממאה מוקדים נוספים ברחבי וייטנאם.²

העיר הוואה מחולקת לשניים על-ידי נהר הבושם: העיר העתיקה – חלקה הצפוני של העיר, והעיר החדשה – חלקה הדרומי.

הקרקע במקום היא מישורית, והנקודה הגבוהה ביותר נמצאת בדרום העיר וגובהה כ-230 מטר. העיר מתאפיינת בעיקר בשדות חקלאיים בפאתיה ובבנייה אורבנית בליבה. בחלקה הדרומי של העיר הבנייה אורבנית ומודרנית יותר בהשוואה לחלק הצפוני, הרחובות רחבים, הסמטאות צרות והבניינים בני שתיים-שלוש קומות.³

תוכנית הכוחות הקומוניסטיים הייתה לתפוס, בשני חלקי העיר, איתורים בעלי חשיבות וסמלי שלטון, ולא דווקא להשמיד כוחות אמריקניים ודרום וייטנאמיים

תוכנית הכוחות הקומוניסטיים הייתה לתפוס, בשני חלקי העיר, איתורים בעלי חשיבות וסמלי שלטון, ולא דווקא להשמיד כוחות אמריקניים ודרום וייטנאמיים. לאחר 12 שעות של קרבות קשים, הצליחו כוחות הצפון לתפוס יעדים השולטים בדרום העיר כגון משרד האוצר, בניין הדואר והאוניברסיטה, אך נבצר מהם לכבוש את מתחם ה-MACV

מתקפת "טט". מבחינת הרמה האסטרטגית-מערכתית, ההונאה היא זו שהובילה את מתקפת "טט" כולה

(Military Assistance Command, Vietnam) ששימש מפקדה חיונית לכוחות האמריקניים בגזרה. השתוות כוחות הצפון בהתקפה אפשרה לאמריקנים לייצב מצב, ליטול את היוזמה ולצאת להתקפה.

ההתקפה האמריקנית

מבחינת הרמה האסטרטגית-מערכתית, ההונאה היא זו שהובילה את מתקפת "טט" כולה, כך שאפשר להסיק שגם אם היו ידיעות כלשהן על התקפה בלתי צפויה זו, הן לא הגיעו ללוחמים ולמפקדים בשטח. לפיכך, בעת ההתקפה הייתה ההיערכות האמריקנית מדולדלת. ב-31 בינואר 1968 שהתה בשטח פלוגה מוקטנת אלפא 1/1 (פלוגה א' מהגדוד הראשון של החטיבה הראשונה של המרינס) שנשארה באזור מטעמים לוגיסטיים, ולא כהיערכות לקראת מתקפה או משימות מבצעיות. משהתקבלו הידיעות על ההתקפות בעיר קיבלה הפלוגה משימה לעלות צפונה ממפקדת המרינס בפו באי על כביש 1 ולהדוף את הכוחות הקומוניסטיים. בתנועה לאורך כביש 1 חברה פלוגה אלפא לכוח פלוגתי נוסף, גולף 2/5, שהיה מלווה גם בחפ"ק המג"ד של גדוד 2, שיצא למשימה דומה, ושני הכוחות המשיכו להתקדם יחד בנסיעה על כביש 1.⁴

לשיטתם, הם בחרו בהתקדמות בנסיעה מהירה לעבר הכניסה לעיר, כשהכוח רכוב ורקו"ם, תוך כדי הפעלת אש מקלעים. הטנקים והרק"מים בכוח היו אחראים להפעלת האש, ואילו הלוחמים נמצאו במשאיות לאורך כל הנסיעה והיו מחוסרי יכולת תגובה למעט פריקה ולחימה רגלית. הכוח חצה את גשר אן קו לכיוון הוואה החדשה, וזיהה לאורך הדרך סימנים המעידים על כך שיש אויב בשטח, קרי ציוד אמריקני מושמד לצד גופות חיילי ARVN. המשימה שהוכתבה לכוחות האמריקניים ממפקדת TF X-Ray (המפקדה הקדמית של כוחות הדיוויזיה הראשונה של המרינס) הייתה שהנכס החיוני שעליו חייבים להגן וממנו להדוף את ההתקפות בכל מחיר הוא מפקדת הדיוויזיה הראשונה של ה-ARVN. עולה השאלה, מדוע העמידו האמריקנים את ההגנה על מפקדת ARVN הווייטנאמית

המשימה השנייה של הכוחות הייתה להכניס את המפקדות וחוליות הפיקוד של החטיבה והגדודים. חפ"ק מג"ד גדוד 2 התמקמה באוניברסיטה שנכבשה יום קודם לכן בידי פלוגת פוקס, וחפ"ק מג"ד 1, קדמית גדוד 1 וקדמית חטיבה 1 – התמקמו כולן במתחם ה-MACV. כחלק מהמשימה הראשונה של כיבוש וטיהור המרחב הוטלה על הכוח הפלוגתי המוקטן של פלוגת אלפא משימת הגדלת המרחב המטוהר סביב מתחם ה-MACV. כוח זה נקלע למארב כיתתי כאשר ניסה להסיע משאיות ריקות למפקדת המרינס בפו באי. בשעה שנסע הכוח על כביש 1 התפוצץ מטען כמטר אחד לפני הרכב הראשון בשיירה, מה שגרם לכוחות לעצור ולנהל קרב אל מול האויב שארב משני צידי הכביש. קרב זה הסתיים בכעשרה נפגעים לכוחות האמריקניים ובחיסול חוליית האויב, מה שאפשר את הנסיעה המבצעית למפקדת המרינס, שהייתה נחוצה והתבצעה כחלק מהמשימות החטיבתיות האחרונות.

האירוע ששיפר עד מאוד את תנאי הלחימה של הכוחות בדרום היה הסרת ההגבלות על הפעלת סיוע אש בחלקה הדרומי של הוואה בערב 3 בפברואר, מה שאפשר את מיצוי כוח האש האמריקני עד תום

המשימות השלישית והרביעית לפני היציאה לקרב היו ההצטרפות של שני כוחות פלוגתיים נוספים והעברת אספקה חדשה לכוחות הגדודיים. גדוד 1 קיבל את פלוגת בראבו, שהייתה קבוצת חיילים שנאספו במיוחד להתקפה זאת, וחלקם אף חיילי מפקדה שזה לא כבר הוכשרו כלוחמי מרינס, וגדוד 2 קיבל את פלוגת הוטל שהביאה איתה את האספקה החדשה לכוחות מבסיס המרינס בפו באי. עד אותו שלב נתקלו הכוחות בחוליות בודדות שפעלו בשטח והגדירו את לחץ האויב כ"קל עד בינוני". היוזמה בפעולות האויב נשמרה ברמות הנמוכות, והפלוגות לא חוו התקפות של כוח הגדול מכוח כיתתי (כ-12 לוחמים).

אותם סמלי שלטון שכבשו ה-NVA במתקפת "טט" ב-30 בינואר. יש לציין, שמשמיה זאת מלכתחילה אינה מתאימה לכוח דרפולוגתי מוקטן, ולכן חטיבה 1 הסיקה למרחב את פוקס 2/5. פלוגה פוקס המוסקת לפארק דוק לאו אמורה הייתה בעזרת הכוח הגדודי של גולף, אלפא ופוקס לכבוש את היעדים שלו. משהתאספו שלוש הפלוגות ב-MACV פקד המג"ד לצאת להתקפה על היעדים של החטיבה ברחבי העיר. החיפזון שבו יצאו להתקפה, כאשר כל פלוגה נשלחה למשימה נפרדת מזו של מקבילותיה ובלי בסיס חזק בשטח, גרם לכך שהפלוגות נקלעו לקרבות קשים שמנעו מהן לבצע את משימתן. כל פלוגה בגזרתה נתקלה בחוליות NVA מחופרות היטב בעמדות ששלטו על צירי התנועה של האמריקנים אך בלי שיצליחו לזהותן. למרות ניצחונות טקטיים בודדים היו תוצאות קרבות 1 בפברואר מאכזבות, גם במניין ההרוגים והפצועים, וגם באי-עמידה במשימה המתוכננת. כישלון זה הצריך חשיבה מאוחדת של שני המג"דים שנכחו באותו זמן במרחב – כזו שתוליד את התוכנית שתבצע מ-4 בפברואר, ותכתוב את ההכנות הנדרשות ליומיים שיבואו.⁶ היומיים הבאים, 2-3 בפברואר, שימשו להתבססות של הכוחות האמריקניים בדרום לצורך יצירת נקודת פתיחה טובה יותר ליציאה להתקפה. בימים אלה ביצעה חטיבה 1 ארבע משימות הכנה לקראת ההתקפה החטיבתית. הראשונה הייתה טיהור המרחב שמסביב למוצבים וכיבוש איתורים חדשים, על-מנת לאפשר נקודת התחלה טובה יותר לקרב. את משימת טיהור האוניברסיטה קיבלו פלוגות גדוד 2 כיעד שבו יתרכז המאמץ העיקרי, וממנו יצאו הכוחות לכיוון דרום-מערב, להתקפה על שאר יעדי החטיבה. למרות מורכבות היעד – חלוקתו לתתי-מתחמים, מיקום הקומות הגבוהות וריבוי החדרים בכל בניין – הצליחו כוחות הגדוד לטהר את היעד עד שעות אחר הצהריים המאוחרות. הם פעלו כך שבכל פעם שבה נכבש תת-מתחם, הכניסה הפלוגה הכובשת את הבאה אחריה למתחם הקרוב אליה. כך גולף הכניסה את אלפא, שאחריה הכניסה את פוקס, עד לסיום טיהור כל האוניברסיטה.

בראש סדר העדיפויות שלהם, גבוה אף יותר מההגנה על מפקדת MACV האמריקנית? על-פי הערכות היסטוריות, התשובה היא שצבא הדרום היה החוליה החלשה כבר מתחילת המעורבות של האמריקנים בווייטנאם. עקב כך חששו האמריקנים שאם מפקדת ARVN תיפול לידי ה-NVA אזי הקרב, ואולי אף המלחמה עצמה, אבודים.

המעבר מעל הגשר התבצע בשיטת מעבר סער, כשפלוגה גולף 2/5 נשארה לחפות על מעבר הגשר של אלפא 1/1. כדי לרתק את היעדים שמעבר לגשר הצטרף לחיפוי גם כוח ימי של שתי סירות מנוע עם מקלעים

הכוח האמריקני נתקל בכוחות אויב כמה פעמים במהלך התנועה, שארכה לא יותר מכמה קילומטרים בודדים בשטח בנוי. הכוח נכנס לשטח השמדה נוסף כאשר חצה את גשר ננגוין הוואנג המפריד בין החלק הדרומי של העיר, שממנו הגיעו, ובין העיר העתיקה בצפון. המעבר מעל הגשר התבצע בשיטת מעבר סער, כשפלוגה גולף 2/5 נשארה לחפות על מעבר הגשר של אלפא 1/1. כדי לרתק את היעדים שמעבר לגשר הצטרף לחיפוי גם כוח ימי של שתי סירות מנוע עם מקלעים. כך התנהלה חציית הגשר ללא תקלות - הכוח המחפה זיהה מבעוד מועד את האויב שמעבר לגשר וחיסל ממנו חוליה. משהגיע הכוח לכניסה לעיר העתיקה בשער Tt הוא נתקל במארב ששלט על השער, על הרחוב ועל הצומת שלפניהם. המארב לא אפשר לכוח האמריקני לעבור, והקשה מאוד על היכולת שלו לאגף או לסגת. בליט ברירה נסוג הכוח הדרפולוגתי חזרה למתחם ה-MACV, כש-35% מכוחותיו מנוטרל (פצוע או הרוג).⁵

בבוקר 1 בפברואר התקבלה ממפקדת TF X-Ray "משימת חטיבה 1 של המרינס" – כיבוש החלק הדרומי של הוואה, סריקה וטיהור המרחב, השמדת האויב ואבטחת הכוחות האמריקניים. TF X-Ray פקדו על מפקד גדוד 2 לכבוש את משרד האוצר, תחנת הכוח, האוניברסיטה והכלא –

בסיס צבאי של הווייטקונג עולה בלהבות במהלך פשיטה של הצבא האמריקני בעיר בדרום וייטנאם. החייל האמריקני בתמונה אוחז בתותח ללא רתע מדגם M67 שהיה בשימוש הצבא האמריקני במהלך המלחמה. הכוחות האמריקניים, בתיאום של מפקדת TF - XRay ושל מפקדת החטיבה, תקפו את היעדים לפי סדר חשיבותם להמשך המשימה

ממתחם האוניברסיטה. שיטת הפעולה של הפלוגות התוקפות הייתה פשוטה למדי – מחלקה אחת שימשה בסיס אש, חיפתה על תנועת המחלקה השנייה שנעה ברחוב ועוברת לאיתור הבא, בעוד המחלקה השלישית משמשת עתודה בעקב אחת מהן, בהתאם להחלטת המפקד. על-פי דיווחי המפקדים, התנגדות האויב התחזקה והפכה מקלה עד בינונית לכבדה, והתקדמות הכוחות בשטח הבנוי נעשתה איטית עד מאוד, בהתאם לשיטת הפעולה שנקטו מפקדי החטיבה בעקבות לימוד הלקחים מימי הלחימה הראשונים בעיר.

1/1 שמוקמה ב-MACV הייתה טיהור המרחב שמסביב למתחם מאויב וכיבוש בית הספר התיכון. פלוגה בראבו 1/1 שמוקמה גם היא ב-MACV שימשה עתודה גדודית וכוח הגנה על המתחם. בגזרת גדוד 2 הוטלה על פלוגת פוקס 2/5 משימת ההתקפה דרומה וכיבוש בניין האוצר, ונקודת היציאה שלה הייתה איתור הממוקם דרומית לבניין האוניברסיטה. פלוגת הוטל 2/5 קיבלה את משימת כיבוש בית החולים בהתקפה מקבילה לפלוגת פוקס, בעוד פלוגת גולף נמצאת בעקב פלוגת הוטל ומשמשת עתודה גדודית, ושתייהן יצאו להתקפה

על-פי הערכת המפקדים בשטח, לא נראה היה שעומד להתפתח מעבר מגמתי של האויב מהגנה להתקפה. האירוע ששיפר עד מאוד את תנאי הלחימה של הכוחות בדרום היה הסרת ההגבלות על הפעלת סיוע אש בחלקה הדרומי של הואה בערב 3 בפברואר, מה שאפשר את מיצוי כוח האש האמריקני עד תום. מדובר בהגבלות שניתנו כהוראה מממשלת דרום וייטנאם וצבאה לנוכח חשיבותה ההיסטורית האדירה של העיר.⁷ ב-4 בפברואר יצא הכוח הדרגדודי של חטיבה 1 למשימותיו בחלקה הדרומי של הואה. משימתה של פלוגה אלפא

היה למפקדים בשטח ספק כלשהו בנוגע למגמת האויב, הרי בסוף היום החמישי הצביעה הערכת המצב בכל הרמות על כך שה-NVA והווייטקונג נמצאים במגנה. ב-6 בפברואר הצליחו פלוגות פוקס, הוטל וגולף לכבוש את היעדים – משרדי הפרובינציה והכלא המחוזי. ה-NVA והווייטקונג ניהלו קרבות הגנה עיקשים, אך בשעות אחר הצהריים טיהרו כוחות הגדוד את אזור היעדים (המרחב הצפוני של דרום הוא). באותו אחר הצהריים פוצצו כוחות חטיבה 6 של ה-NVA הממוקמים בצפון וייטנאם את הגשרים המחברים בין צפון העיר לדרומה. פיצוץ זה היה יכול להיתפס כמעשה חבלני המכוון לשיבוש מהלכי האמריקנים, אך בפועל שידר את הכרת הווייטנאמים במפלתה של חטיבה 4 בדרום העיר. בדרום העיר נשאר עוד גדוד NVA אחד (804) שלא השתתף בלחימה, והיה ממוקם בחלקה המזרחי של העיר לצורך הגנה מפני התקפה אמריקנית או אחרת מבחוץ. בעוד שמשימתו החדשה של גדוד 1 הייתה לטהר את המרחב שבו ממוקם גדוד 804, הרי שגדוד 2 ביצע טיהור מבית לבית בחלק הדרומי של דרום העיר. משימת כיבוש כל דרום העיר הסתיימה בהצלחה ב-10 בפברואר. תוצאות הקרב היו: 676 הרוגים לכוחות הקומוניסטיים ורק 56 שבויים במרחב הדרגדודי, ואילו לאמריקנים, מתחילת הלחימה ב-1 בפברואר, היו 25 הרוגים ו-233 פצועים בדרגות שונות.⁹

ניתוח הקרב על-פי עקרונות ההתקפה:¹⁰ מודיעין עדכני ורציף

מודיעין עדכני ורציף הוא עיקרון שלא היה לו ביטוי בקרב, ואף נראה כי הכוחות בשטח התעלמו ממנו באופן מופגן. היה בידי המפקדות מודיעין המצביע על מתקפה קרבה, וגם מידע רלוונטי לקרבות, אך אלו לא הגיעו לידי המפקדים בשטח. נוסף על כך, מפקדי השדה לא הקדישו את האמצעים והזמן לאיסוף קרבי ברמה הטקטית, ומלבד ביצוע הערכות מצב על אופן פעולת האויב בכלליות, לא ירדו לעומק ניתוח ההיערכות המיקרו-טקטית של האויב. קיים אזכור אחד של מ"פ שמבצע חיפוש על גופת לוחם צפון וייטנאמי

כארבע התקפות מהאגף הדרומי, אך יותר משהיו בעיה מבצעית מורכבת היו מטרה לכוחות המטהרים. פלוגות אלפא ובראבו נקלעו במהלך התקפתן על בית הספר התיכון לקרבות קשים שבמהלכם הן נסוגו ליעדיהן הראשונים, שבהם שהו בליל 4 בפברואר. התוצאות העגומות יחסית של התקפות גדוד 1 ביום זה ניתנות להסבר על-ידי אפיון הכוח – פלוגה מוקטנת שהורכבה מתומכי לחימה, ופלוגה שהובילה במהלך השבוע הקודם את הלחימה, ואיבדה רבים משורותיה.

בעוד שדרך הפעולה הנבחרת להתקדמות הכוחות הייתה מעבר שיטתי - בית-בית, חדר-חדר - לא הייתה בשיטת הפעולה של הכוחות כל התייחסות לאוכלוסייה ולבלתי מעורבים, למרות שכיחות הימצאותם של אלו בשדה הקרב האורבני

יצוין כי בעוד שדרך הפעולה הנבחרת להתקדמות הכוחות הייתה מעבר שיטתי - בית-בית, חדר-חדר - לא הייתה בהגדרת שיטת הפעולה של הכוחות כל התייחסות לאוכלוסייה ולבלתי מעורבים, למרות שכיחות הימצאותם של אלו בשדה הקרב האורבני. במהלך הקרבות נדרשו הלוחמים והמפקדים הזוטרים לא פעם לתת מענה לבעיה מבצעית זו. התפיסה המקובלת בימים ההם ולא רק בחטיבה 1 של המרינס, אלא בכל וייטנאם, הייתה "הרוג כל מה שזו", מה שניכר בתרגולות, בטכניקות ובאמצעים שהפעילו הכוחות הלוחמים. הבלתי מעורבים שהיו בשטח ושרדו קיבלו טיפול רפואי, סיוע הומניטרי, מזון ומים, אך הלחימה עצמה התנהלה ללא התייחסות לנושא. היו מקרים מועטים במהלך הלחימה שבהם אירעו פינויים מוגדרים של ריכוזי אזרחים מאזור הלחימה, ובהזדמנויות נדירות אלו תמכו האמריקנים במתפתים, סייעו להם ואף הפסיקו את רצף הלחימה, כמו במקרה של התקפת פלוגת פוקס על בית החולים. ב-5 בפברואר, בסופו של יום, הגיעו פלוגות פוקס והוטל כמעט ליעדים הסופיים, במרחק של כרחוב אחד לפנייהם (מזרחית), ופלוגת אלפא כבשה בהצלחה את בית הספר התיכון. אילו

גדוד 2 התמודד ביום הראשון של הקרבעם 12 היתקלויות, תוך שהוא משתמש בכלל האמצעים המוקצים לו: מאש מדויקת ועד תול"דים 106 מ"מ, שברוב הקרבות היו הם שהכריעו את האויב המבוצר היטב. המצב בגדוד 1 היה מזהיר פחות משום שפלוגה אלפא ומחלקה מבראבו ניסו לפלס את דרכן לבית הספר התיכון אך נתקלו בריכוז גדול של האויב, כשתי כיתות, אשר שחק את הכוח האמריקני והצליח לפצוע רבים מחייליו. האמריקנים נבלמו טרם ההגעה לבית הספר, ובערב נערכו להגנה בכמה איתורים במרחק רחוב וחצי לפני בית הספר התיכון (כ-150 מטר מהיעד). בסוף 4 בפברואר הצליחה פלוגת פוקס לכבוש את בניין האוצר ואת בניין הדואר, בעוד הוטל כבשה את מרכז התיירות הצרפתי. באותו הלילה פוצצו כוחות ה-NVA את גשר אן קו על כביש 1, שחיבר בין הואה למפקדת המרינס פו באי. הצעד הזה התבקש על-מנת לנתק את האמריקנים מתגבורות ואספקה אך בפועל לא השפיע רבות על התנהלותם, משום שאת התגבורות והאספקה ניהלו האמריקנים בהסתמך מסוקים דרך מנחת דוק לאו.⁸

שיטת הפעולה של הפלוגות התוקפות הייתה פשוטה למדי - מחלקה אחת שימשה בסיס אש, חיפתה על תנועת המחלקה השנייה שנעה ברחוב ועוברת לאיתור הבא, בעוד המחלקה השלישית משמשת עתודה בעקב אחת מהן

ב-5 בפברואר קיבלו הפלוגות יעדים להמשך, ועם שחר התחדשה הלחימה. על פלוגות הוטל ופוקס הוטל לכבוש את משרדי הפרובינציה ואת בית הכלא המחוזי. בגזרתה של הוטל, שבה נמצאו בצידה הצפוני נהר הבושם ובצידה הדרומי פלוגה פוקס, ההתנגדות הייתה חזקה יותר, ככל הנראה משום שהאויב הרגיש שאין מנוס ולכן ניהל קרבות הגנה עיקשים יותר. מנגד, בפלוגת פוקס הצליחו כוחות האויב להשהות, לסגת ולאגף את כוחות הפלוגה דרך האגף הדרומי. וכך, בעוד הפלוגה עסוקה בטיהור שיטתי של היעדים, יצאו לכיוונם

ומוצא עליה מפה של מרחב הלחימה.¹¹ לפי אופן התבטאות המ"פ ניתן לומר שפעולה זאת של חיפוש לא הייתה תרגולת, כי אם רגע של "גאונות", ושמפה זאת הייתה הראשונה שהגיעה לידי הכוחות האמריקניים התוקפים.

בחירת יעדים וצירים

הכוחות האמריקניים, בתיאום של מפקדת TF XRay – ושל מפקדת החטיבה, תקפו את היעדים לפי סדר חשיבותם להמשך המשימה. מבחינת הרמה האסטרטגית, היעד החשוב ביותר שנועד לשמור על צבא דרום וייטנאם מקריסה היה מפקדת הדיוויזיה בצפון העיר, לשם כווננו הכוחות בראשונה, אך הדרך נחסמה והכוחות קיבלו יעדים חדשים. מבחינת הרמה הטקטית, אפשר לומר שהודות לבחירת היעדים ותקיפתם בסדר הנכון הצליחו האמריקנים לאפשר לעצמם אורך נשימה לוגיסטי, שלישותי ופחות חיכוך בימי הלחימה הבאים. יתרה מכך, הם תקפו כמה יעדים, כאשר פלוגות הוטל ופוקס ביצעו התקפות בד בבד, ואלפא שימשה מאמץ משני. התקפות מקבילות אלו הצליחו להוציא את יחידות המשנה של ה-NVA מאיזון וגרמו להן לעיתים לנסיגה.

ריכוז המאמץ

בקרב החטיבתי לא היה כל תזמון או תיאום בין גדוד 1 לגדוד 2 (מלבד בתחילת הקרב), כך שבהסתכלות ראשונית ניתן להניח שעקרון "ריכוז המאמץ" לא יושם כהלכה. אך בהסתכלות מעמיקה יותר, ניתן להניח שהמאמץ העיקרי בכוח החטיבתי היה גדוד 2, שתקף את היעדים המרכזיים בצפון הגזרה, בעוד שגדוד 1 תמך את המאמץ העיקרי על-ידי משימותיו במזרח הגזרה: הגנה, עתודה ובידוד האגף תוך טיהורו מאויב.

שימור התנופה

העיקרון המרכזי שבא לידי ביטוי בקרב זה היה שהכוחות האמריקניים הופתעו ביותר במתקפת "טט", אך בדומה למלחמת

כוחות אמריקניים בקרב על דראנג. ב-6 בפברואר הצליחו פלוגות פוקס, הוטל וגולף לכבוש את היעדים – משרדי הפרובינציה והכלא המחוזי

יום הכיפורים הם שלחו כל כוח שנמצא בגזרה, בין אם אורגני ובין אם לא, להילחם בקומוניסטים ולבלום את התקדמותם. למרות המחסור באמצעים ובכוחות, הם תקפו בכל העוצמה הזמינה ובכל עת תגברו את המרחב בעוד כוחות, עד שהביאו למיטוט סופי של האויב בגזרתם.

מימוש בקרב המשולב

למרות הבעיות שנתקלו בהן בהפעלת השריון בשטח בנוי, ולמרות האיסור הראשוני על הפעלת אש מסייעת בעיר הקדושה למחצה, הצליחו האמריקנים להביא למיצוי הכוח של כל הכוחות שעמדו לרשותם, וכך - שימוש באש מסייעת, תותחי 106 מ"מ ושריון הטו את הכף לטובת האמריקנים בכל מפגש מול NVA והווייטקונג, כפי שניכר מתוצאות הקרב.

סיכום

במאמר זה תיארתי את היציאה להתקפה של הכוחות האמריקניים עקב מתקפת "טט", ואותה ניתחתי לנוכח עקרונות ההתקפה. על-פי ניתוח קצר זה ניתן לראות כיצד הכוחות האמריקניים הצליחו, לנוכח הפתעה מוחלטת וממצב של הגנה, ליצור את התנאים ליציאה להתקפה ולבסוף להכריע חמישה גדודי אויב. שילוב עקרונות ההתקפה שבאו לידי ביטוי בקרב זה הקנה למפקדי הכוחות האמריקניים יתרון משמעותי על האויב שבו נתקלו. השילוב בין

הבחירה הנכונה של אילו יעדים לתקוף, יחד עם מימוש הקרב המשולב וריכוז המאמץ, הפכו את אותו יתרון למשמעותי. יתרון זה היה כה ניכר עד שתוצאות הקרב היו 25 הרוגים לאמריקנים ו-676 הרוגים לכוחות הצפון.

הרקע המדיני-פוליטי שקדם לקרבות האלה מסמן עד כמה מערכה כמו זו שהתנהלה בווייטנאם דומה למערכות שאותן אנו עשויים לנהל מול האויבים המקיפים אותנו. מתקפה מפתיעה תוך כדי הפסקת אש (כמו שחווינו במבצע "צוק איתן" – אירוע רפיח), שימוש באוכלוסייה

על-מנת לתמוך במאמץ המלחמתי ועליונות אווירית מוחלטת של צד אחד, הם רק חלק קטן מהמאפיינים המצביעים על דמיון רב בין המערכות. קווי הדמיון האלו יכולים לבוא לידי ביטוי גם בשאלה אילו עקרונות אנחנו בוחרים להדגיש בהתקפותינו, ולפיהם לתכנן את הקרב.

על-מנת להכריע אויב הנלחם לוחמת גרילה יש לאמץ דפוסי פעולה שמכוונים לאו דווקא למרכזי הכובד של האויב, כי אם להשמדת האויב עצמו

ממצאי מאמר זה נשקפת גם התבונה המתגבשת, שעל-מנת להכריע אויב הנלחם לוחמת גרילה יש לאמץ דפוסי פעולה שמכוונים לאו דווקא למרכזי הכובד של האויב, כי אם להשמדת האויב עצמו. הניצחון על ארגוני גרילה אלו, גם בטווח הקצר וגם בטווח הארוך, יושג בשחיקת האויב - אותה תפיסה שהנחיל בווייטנאם הגנרל וסטמורלנד בשיטות ה-Body Search & Destroy. תפיסה זו לרוונטית מאין כמוה בהתבוננות בשדה הקרב המתהווה לנגד עינינו, כפי שציין הרמטכ"ל, רא"ל אביב כוכבי, בדבריו על תר"ש "תנופה".¹²

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

"למה לא מדברים איתי?"

אתגר השארת קצינים בדרגת סרן בשירות

כיום בצה"ל יש אתגר לרתום קצינים מעולים לחתימה שנייה, בין אם הם לוחמים ובין אם הם תומכי לחימה או משרתים בעולם המטה. עם זאת, באמצעות שורה של כלים פשוטים ניתן להפוך את האתגר להצלחה. המודל של חטיבת החילוץ וההדרכה בפיקוד העורף כדוגמה

קצינים מחטיבת החילוץ ומחלצת אמריקנית במהלך תרגיל משותף עם המשמר הלאומי האמריקני באינדיאנה. מג"דים ורע"נים חוששים לסמן קצינים בעלי פוטנציאל פיקודי איכותי בשלב צעיר יחסית בתפקידים הראשון

בשנים האחרונות מתמודדים בצה"ל עם אתגר השארת קצינים בדרג סרן בשירות. האתגר מקיף כיום את מרבית החילות, וכל אחד מהם מנסה בדרכו להתמודד עם התופעה, הן בחילות בעלי אוריינטציה לוחמת והן בחילות ממערכים אחרים. אי נכונותם של קצינים לחתום חתימה שנייה בתפקידי ליבה בדרג סרן ולבחור בשחרור ובקריירה שמחוץ לצה"ל, הפך לדבר נפוץ שחוצה חילות ומערכים. חטיבת החילוץ, חטיבה צעירה מאוד בצה"ל, השכילה בשנים האחרונות לפתח מדיניות טיפוח אפקטיבית המשאירה בשירות את טובי הקצינים. במהלך בן שש שנים נוצרה ועדיין נוצרת בחטיבה תרבות ארגונית בנושא פיתוח קצונה, שהביאה ליצירתה של שכבת קצינים לוחמים ותומכי לחימה איכותיים מאוד, בעלי פוטנציאל רחב לתפקידי המשך ואופק שירות לתפקיד המג"ד.

מאמר זה יעסוק בתיאור האתגר, בפירוט הגורמים התורמים להעמקתו של האתגר, ויציע מודל להתמודדות עם האתגר תוך הישענות על ניסיון מוצלח ומוכח מן השנים האחרונות.

"אליהם נשואות העיניים"

אחת מן המיומנויות המשמעותיות הנדרשות כיום ממפקדים אלו בצה"ל היא השארת הטובים ביותר בשירות ולאורך זמן. בעניין זה יש כיום פער מתמשך בדרג המפקדים, המתבטא כך: 1. חוסר מקצועי בהיכרות של מג"דים/רע"נים עם מסלולי השירות בדרג סרן. 2. בקיאות נמוכה במגוון הכלים העומדים לרשותו של מג"ד/רע"ן בבואו לרתום מועמדים לתפקידי

כמפקד פיקוד העורף הוא טבע את האמירה כי מפקדי הגדודים והרע"נים בפיקוד משאירים במבחן התוצאה אחריהם שני דברים: אנשים ונורמות. מאחורי המשפט הקצר הזה מקופלת המחויבות האמיתית של המפקדים לאתר את המתאימים לתפקידי המשך בשלב מוקדם של ביצוע התפקיד הראשון, ולדעת לבנות להם מסלול שירות מתאים ורלוונטי.

בין יום סיום ההשלמה החילית והחתימה השנייה

במציאות של השנים האחרונות בצה"ל חווים קצינים בתפקיד הראשון חוויות פרדוקסליות, העומדות בניגוד מוחלט

סרן: החלוקה בין תפקידי ליבה לתפקידים שאינם ליבה; משכי הביצוע של כל תפקיד; תמריצים המותאמים לאוכלוסיות השונות שתחת פיקודו ותוכניות שירות דוגמת "אופק" ודומותיה. 3. היעדר הכרעה - במצב שבו יש כמה מתמודדים על תפקיד אחד, דחיית קבלת ההחלטה על המועמד שייבחר לאותו תפקיד כמעט לרגע האחרון. 4. חשש ברור ולעיתים מוצהר לסמן קצינים צעירים למסלולי המשך שירות, ולעיתים חשש גדול יותר לזמן את אותם קצינים לריאיון ולומר להם כי הם ראויים ומתאימים. בתקופת כהונתו של אלוף יואל סטריק

סא"ל אלעד אדרי, מג"ד בחטיבת החילוץ
בפיקוד העורף

לצפיפותיהם מעולם הקצונה במהלך הכשרתם כקצינים. נוסף על כך, החיכוך האינטנסיבי הנוצר במהלך השנה הראשונה שלהם כקצינים: ההסתגלות לעובדה הכי הם קצינים בעלי אחריות, קושי אובייקטיבי לנהל זמן ולתעדף משימות, שעות שינה מועטות וכיוצא בזה. בחלק ניכר מן המקרים בולט היעדר חניכה מצד המפקדים הישירים והממונים. כך מוצאים את עצמם קצינים רבים משקיעים אנרגיה רבה במטרה להצליח בתפקידם הראשון, דבר שלעיתים מביא אותם "עם הלשון בחוץ" לרגע קבלת ההחלטה אם להמשיך ולחתום חתימה שנייה בתפקיד ליבה.

בתקופת כהונתו של אלון יואל סטריק כמפקד פיקוד העורף הוא טבע את האמירה כי מפקדי הגדודים והרע"נים בפיקוד משאירים במבחן התוצאה אחריהם שני דברים: אנשים ונורמות

לפיכך, נוצר מצב שבו קצינים צעירים מגיעים לפרק הזמן שבו הם נדרשים להחליט אם להמשיך בשירות משמעותי בתפקידי ליבה, דבר המחייב גם חתימה נוספת בשירות הקבע, כשהם מותשים ולא תמיד עברו חוויה חיובית של הצלחה בתפקיד. בחלק מן המקרים חסר גם היזון חוזר חיובי מצד המפקדים ביחידה. הבעיה המתוארת מתמקדת במחצית השנייה של התפקיד הראשון. בתפקידי המ"מ לסוגיהם מדובר על סיום השלב הראשון של התפקיד, כלומר לאחר שישה עד שמונה חודשים. בתפקידי תומכי הלחימה והמטה, מדובר על שמונה עד שנים עשר חודשים מסיום ההשלמה החילית.

מג"דים ורע"נים חוששים לסמן קצינים בעלי פוטנציאל פיקודי איכותי בשלב צעיר יחסית בתפקידם הראשון. פועל יוצא, קצינים רבים שניתן בקלות לרתום בשלב הזה להמשך שירות, מוצאים עצמם ממותינים זמן רב לקבלת הצעה ריאלית ורלוונטית בזמן ובמקום. כיוון שכך, הם עוברים תהליך מחשבתי עצמי בן כמה חודשים שבו הם הופכים ממעוניינים לסרבנים.

בנוסף, קצינים צעירים לא מכירים את מסלולי השירות שמעבר לתפקידם הראשון בהקשר של קידום, תנאי שירות, משכי חתימה ותוכניות שירות אופציונליות. כך, לדוגמה, ברור מאלין שמ"מ יודע שהוא עתיד להיות סמ"פ. עם זאת, הוא אינו מבין את כל המשמעות הנגזרות מכך להמשך השירות לעבר התפתחותו למ"פ; הוא אינו יודע אם המג"ד שלו רואה בו פוטנציאל להיות מ"פ ומה ציר הפיתוח הצפוי לו בדרך ממ"מ למ"פ.

מה יש לשנות?

קשירת קצינים לשירות המשך בתפקידי ליבה תלויה בשני מהלכים:

1. היכולת לסמן קצין בפרק הזמן הרלוונטי למסלול שירות המשך בתפקידי ליבה. בהמשך לכך, לקרוא לו לריאיון ולומר לו כי הוא מסומן ככזה וכי הוא מועמד בעיני מפקד היחידה שלו למסלול כזה. המשימה "לסימון" קצין מוטלת כמעט במלואה על כתפיו של דרג הסא"לים (מג"ד/רע"ן). לקצין בדרג סא"ל עומדים הכלים האופטימליים "לקרוא" את הקצין העומד מולו ולדעת לסמן אותו למסלול המשך שירות: בגרות, ניסיון פיקודי, ניסיון בניהול משאבי אנוש והבנת צורכי המערכת מול יכולות הפרט. בעניין זה חשוב לחדד כי האיזור הראשוני של אותם קצינים ושיקופו למג"ד/רע"ן מוטל כולו על דרג סרן-רס"ן, בין אם במערך הלוחם ובין אם בשאר המערכים, אך קבלת ההחלטה היא בלעדית של מפקד היחידה.
2. היכולת להגדיר את המסלול בהתאמה אישית לאותם קצינים, ולכלול באותו מסלול לכל הפחות

שני תפקידים קדימה עם טווחי משך ביצוע קבועים ובגיבוי של האל"ם ביחידה.

מכיוון שרוב תפקידי מפקד יחידה בצה"ל אורכים שנתיים ולעיתים שלוש, אין בעיה להגדיר מסלול כזה ולדעת לעמוד בו. יצירת התנאים לכך גם בהחלפת מג"ד/רע"ן היא פשוטה יחסית, ביחידה שבה התרבות הארגונית מבוססת דיה על חפיפה סדורה בין בעלי תפקיד.

מג"ד/רע"ן בחטיבה לרוב ישבץ את הקצינים המצטיינים שלו בתפקידים מחוץ לגדוד, כדי לאפשר להם להתפתח ב"חממות פיקוד"

קצינים צעירים בגילי 19-20 כמהים לדבר אחד בלבד: שרטוט ברור של מסלול השירות. דור ה-Z המשרת כיום בצה"ל בדרגות הסג"ם-סגן מביט הרחק קדימה ומתכנן את עתידו. במרבית המקרים קיים עורף תומך-דוחף משמעותי מאוד בדמות ההורים והסביבה הקרובה מביט. סביבה זו תומכת מאוד בשירות משמעותי ובבחירה בתפקידי המשך בציר הליבה. עם זאת, ככל שהזמן עובר ומסלולי המשך השירות לוטים בערפל, הסביבה התומכת משנה את פניה ועוברת להמלצה לתכנן את השלב הבא בחיים - קריירה באזרחות. לפיכך חלק מן המיומנות של רתימת קצינים לחתימה שנייה ולהמשך השירות בתפקידי ליבה, חייב לכלול את ההבנה כי זהו דור שכמה תמיד לשמוע מה השלב הבא.

המודל של חטיבת החילוץ וההדרכה בפיקוד העורף

בשנות קיומה של החטיבה נקבעה מדיניות פיתוח אנשים, כמו בכל חטיבה אחרת. עם זאת, הייחודיות בחטיבה זו היא ביכולת לממש מסלול פיתוח לקצינים, הנשענת על שירות בתפקידי ליבה איכותיים מחוץ ליחידות האורגניות של החטיבה. מג"דים ורע"נים בחטיבה מסמנים בפרק הזמן השני של התפקיד הראשון את הקצינים והקצינות המיועדים לתפקידי סרן

קציני חילוץ מההשלמה החילית "חנית" באימון בחוף זיקים. קצינים צעירים בגילי 19-20 כמהים לדבר אחד בלבד: שרטוט ברור של מסלול השירות

במקביל, בשנתיים האחרונות השתפר דרמטית המענה הבסיסי לתה"ל (תשתיות הכרחיות ללוחם) בבסיס ההכשרה החטיבתי בזיקים. את האוהלים החליפו מבני קבע והמפקדים יכולים לעסוק בעיקר באיכות ההכשרה וביצירת מוטיבציה לשירות משמעותי בקרב המתגייסים, ולא במתן מענה לצרכים בסיסיים של קורת גג ושל תנאי שירות אחרים בבסיס ההכשרה.

כשמבינים את התמונה המתקבלת עבור מ"מים בראשית דרכו כתוצאה מן התנאים הללו, ניתן להסביר מדוע אותם ממ"ם חווים ברוב המקרים חוויית הצלחה משמעותית בתפקידם הראשון. חווייה זו, בשילוב יכולת של מג"דים/רע"נים בחטיבה לסמן עבור אותם קצינים את המשך השירות בשלב מוקדם יחסית, מאפשרת לשמר את מרבית הקצינים האיכותיים בתפקידי ליבה בחטיבה, וחשוב מכול - לייצר פוטנציאל איכותי מאוד לתפקידי המ"פ בהמשך.

2. תפקידי פיקוד בהכשרות פיקוד. בחטיבה יש בית ספר לפיקוד, שבו

למוטיבציה גבוהה להמשך שירות בתפקידי ליבה. בנוסף, בהלימה למדיניות שיבוץ הקצינים הלוחמים בחטיבה עם סיום ההשלמה החילית, מתבצע שיבוץ המסיימים את קורס המ"כים בחטיבה. כיוון שכך, מרבית היוצאים לקק"צ "להב" מהחטיבה מגיעים משורות המ"כים, המבצעים את תפקידם הראשון כמפקדים באימון יסוד.

הבא"ח הוא חממה חטיבתית לפיקוד איכותי בתנאי חניכה אופטימליים, ומייצר עבור הגדודים המבצעיים שכבת מפקדי מחלקות מעולה עם תוצרים איכותיים עבור הגדוד

המעטפת ההדרכתית באה לידי ביטוי בחניכה ובתמיכה מצד בעלי תפקיד שאין בגדוד מבצעי - קצינות ומדריכות למקצועות העורף (חילוץ ואב"כ), כיתות הדב"מ (הדרכה באמצעות מחשב) מחלקת קליעה ועוד.

ליבה בהמשך שירותם, ושולחים אותם לתפקידי איכות מחוץ ליחידותיהם. קצינים המבצעים תפקידי איכות מחוץ ליחידתם בפרט ומחוץ לחטיבה בכלל, הם בעצם מייצגי היחידה והחטיבה. מג"ד/רע"ן בחטיבה לרוב ישבץ את הקצינים המצטיינים שלו בתפקידים מחוץ לגדוד, כדי לאפשר להם להתפתח ב"חממות פיקוד" המקיימות בהווייתן אווירת מצוינות שמעבר לעשייה הסטנדרטית של תעסוקה מבצעית. לדוגמה:

1. פיקוד בבסיס ההכשרות החטיבתית. לאורך השנים נשלחים הצוערים הטובים ביותר (מסיימי ההשלמה החילית הלוחמת) לתפקידי מ"מ בזיקים, ולמעשה כף רגלם לא דורכת בגדוד המבצעי.

הבא"ח הוא חממה חטיבתית לפיקוד איכותי בתנאי חניכה אופטימליים, ומייצר עבור הגדודים המבצעיים שכבת מפקדי מחלקות מעולה עם תוצרים איכותיים עבור הגדוד. מתגייסי החטיבה מתקבלים בבקו"ם על-ידי טובי הקצינים, והממ"ים חווים הצלחה בהכשרה שמתורגמת

ותפקיד מוגדר לאותו תאריך. קצינים שיצאו לחל"ת "כדי לחשוב" - לרוב בחרו בשחרור מצה"ל. כאשר קצין מצוי בחל"ת עם תאריך חזרה לתפקיד מוגדר, הוא ממצה את ההנאה שבפרק הזה למקסימום ולא שוכח לאן ומתי הוא עתיד לחזור. יש לעניין התודעתו חשיבות רבה בעניין זה.

אחרית דבר

יצירת מודעות לבעיה היא מחצית הדרך לפתרון. מאמר זה נועד בראש ובראשונה להגביר את המודעות לכך שכיום בצה"ל יש אתגר לרתום קצינים מעולים לחתימה שנייה, בין אם הם לוחמים ובין אם הם תומכי לחימה או משרתים בעולם המטה. עם זאת, באמצעות שורה של כלים פשוטים ניתן להפוך את האתגר להצלחה חד-משמעית. לצד הגברת המודעות, חשוב לומר כי הכלים העומדים לרשותנו בבואנו להושיב קצין לשיחה שתכליתה המשך שירות זמניים, ועונים היטב על הצורך בשטח. אין צורך להמציא תמריצים חדשים או לבחון מחדש את אלו הקיימים. צריך לדעת להשתמש בכלים הרבים והמגוונים בצורה מושכלת, כשהגורם החשוב ביותר הוא התזמון בו משתמשים בכל אחד מהכלים הללו. ניתן להשוות את המג"ד/רע"ן לחייט. תפקידו "לקרוא" את הצורך של הקצינים העומדים מולו בבואו להציע להם תפקידים להמשך שירות, ו"לתפור" את החליפה הרלוונטית להם כשהוא משתמש בכלים השונים מול אותם צרכים: יש קצין שמעוניין בשרטוט מסלול שירות ארוך טווח, תוך הגדרת פרקי זמן משוערים לכל תפקיד שאותו ימלא באותו מסלול שירות. יש קצין שכל עולמו בטיוח למזרח או לדרום אמריקה, ולאחר מכן ישמח לחזור להמשך שירות משמעותי ואף תובעני. יש קצין שחשובה לו ההתפתחות האישית בהקשר של לימודים אקדמיים. מפקדים בדרג המג"ד/רע"ן בכלל צה"ל צריכים להיות אוכלוסיית המטרה, בהקשר של הכרת הכלים העומדים לרשותנו בעת שנרצה להשאיר את הטובים בשירות. דור ה-Z פשוט רוצה לדעת מה מתכננים עבורו, וכמה שמוקדם יותר – טוב יותר.

לתפקידי מפקד צוות ומפקד פלוגה בבה"ד 1. כך, למשל, מ"מ מצטיין או קצין עורף מצטיין יבצעו תפקיד מפק"צ או מ"פ בבה"ד 1, ולאחר מכן יחזרו לתפקיד בחטיבה עם אותן התחייבויות של החטיבה כפי שתואר בהקשר ביצוע תפקיד בבית הספר. הקצינים שנבחרים לתפקיד מ"פ בבה"ד 1 מקבלים בהגדרה תוכנית שירות ("אופק" ללוחמים, תמריץ עורף לקציני עורף). במהלך השנתיים האחרונות גדל באופן משמעותי מספר הקצינים המבצעים תפקידי פיקוד בכל המגמות בבה"ד 1, הן ברמת מפקד הצוות והן ברמת מפקד הפלוגה. במקביל, החטיבה קיימה קשר הדוק עם דרג המג"דים בבה"ד 1 לאורך ביצוע התפקיד של קצינים אלו, לקבלת היזון חוזר על אופן ביצוע התפקיד. באמצעות קשר זה הצליחה החטיבה לייצר את מסלול המשך השירות לאותם הקצינים ולרוב, כחצי שנה לפני סיום תפקידם בבה"ד 1, כבר ידעו לאיזה תפקיד יחזרו בחטיבה. מהלך זה הביא לחטיבה שני יתרונות משמעותיים: מסלול פיתוח נוסף לקצינים מצטיינים, וייצוג החטיבה מול שאר חילות צה"ל המגיעים להכשרה בבה"ד 1 ורואים בסגל המפקדים הרבה כומתות כתומות.

ניתן להשוות את המג"ד/רע"ן לחייט. תפקידו "לקרוא" את הצורך של הקצינים העומדים מולו בבואו להציע להם תפקידים להמשך שירות, ו"לתפור" את החליפה הרלוונטית להם

4. **חופשה ללא תשלום.** מפקדים רבים נרתעים מהמושג חל"ת. בחטיבת החילוץ מצאנו לאורך השנים כי החופשה הזו במקרים רבים מאפשרת לשמר קצינים מעולים, שרק צריכים להתאוורר לפרק זמן קצר או אחר מהשירות הצבאי. במרבית המקרים חל"ת הביאה עמה קצינים מחויבים ורתומים הרבה יותר להמשך השירות. סייג אחד לעניין זה - לחל"ת מומלץ להוציא קצינים עם תאריך חזרה

מתבצעות הכשרות הפיקוד הזוטר והקצונה של פיקוד העורף, הן בעולם הלחימה והן בעולם המקצועי של העורף. קצינים לוחמים בדרג המ"מ וקציני עורף הנבחרים לתפקידים בבית הספר מבצעים בו תפקיד קצר בן שמונה חודשים, פרק הזמן הנדרש להכשרת שני מחזורי קורס מ"כים או השלמה חילית. לתפקיד זה נבחרים המעולים שבמצטיינים מבין הקצינים, לפי ארבעה קריטריונים: א. דירוג בשליש העליון של ההשלמה החילית.

ב. דירוג בשלישייה הפותחת של הגדוד או של הענף בתפקיד הקצין הרלוונטי - מפקד מחלקה או קצין עורף. ג. התחייבות של הפרט לתפקיד מ"פ בחטיבה לקצין לוחם או תפקיד סרן ליבה ביחידות פקע"ר לקצין עורף. ד. התחייבות של החטיבה לתעודף אותם קצינים לתמריצי מש"ב או עורף, ולשיבוץ לתפקידי ליבה על פני קצינים אחרים בחטיבה שלא ביצעו תפקיד בבית הספר.

בהתאם לאמור, מקבל כל קצין המגיע לתפקיד בבית הספר מראש את התפקיד הבא שלו לאחר סיום תפקידו בבית הספר. במקרים מסוימים מסומן לקצינים לוחמים המחזור אותו יפתחו כמפקדי פלוגת הכשרה בבא"ח כבר בשלב זה של השירות.

הקצינים המשובצים לתפקיד בבית הספר מגיעים ברובם לתפקידי מ"פ בחטימה, ולתפקידי סרן ליבה במקצועות העורף. בנוסף, כמעט כולם חותמים על תמריצים להמשך שירות בשלב מוקדם של התחייבות הקבע הראשונה שלהם. כך נוצרה בחטיבה נורמה של ביצוע חתימה שנייה בפועל מצד הפרט, והתחייבות לתפקידי ליבה מרכזיים בחטיבה מצד המפקדים.

3. דריסת רגל משמעותית בבה"ד

1. בשנתיים האחרונות התקבלה בחטיבה החלטה להרחיב את מסלולי הפיתוח של קצינים מצטיינים

דרושה פלטפורמה חדשה לצבא היבשה

מה יחזיר לצה"ל את יכולת התמרון? פלטפורמה חדשה, כזו שתיתן יתרון להתקפה על-פני ההגנה. הטכנולוגיה בשלה לכך, כעת נדרשת המהפכה התפיסתית. **תגובה למאמרם של אל"ם (מיל) פרופ' גבי סיבוני ואל"ם (מיל) יובל בזק, "התמרון היבשתי הרביזרועי לנוכח אתגרי העתיד", מערכות 484, עמ' 38**

האמר ללא נהג. יש לאמץ כרמ"מ קל עם חימוש מינימלי המיועד להפעלת אש מרחוק, שיופעל במתווה של קומנדו

הפלטפורמה החדשה של חילות היבשה - הטנק, שהתאפיין במיגון, בעבירות ובחימוש. הטנק נתן יתרון לפלטפורמה על-פני החימוש, שבסך הכול עמד במקום. את התוצאות ראו כבר בסוף מלחמת העולם הראשונה,⁶ ובאופן מובהק יותר במלחמת העולם השנייה, שם חזר התמרון למקומו הראוי.⁷ ההיסטוריון הצבאי הבריטי סירל פולס עמד על ההבדל בין שתי המלחמות, וטען כי השוני בין המלחמות ברור: בראשונה הייתה המגננה בקו עלייה, באחרונה באה שעתה של המתקפה. הגורמים לשוני רבים, לדבריו, אך לשלושה מהם נודעת חשיבות יתרה: הטנק, המטוס והניידות המוגברת שחוללו השיפורים שבתעבורה המכנית.⁸ לדברי פולס, המינוע נתן עדיפות להתקפה על-פני ההגנה, ולטנק היה משקל מכריע בהקשר זה.

רבות, חסרת תמרון ועתירת אבדות. מה שהתרחש במלחמת העולם הראשונה היה תוצאה של התקדמות החימוש אל מול עמידה במקום של הפלטפורמה, כפי שסיכם ההיסטוריון הבריטי מקס הייסטינגס: "הצבאות שהשתתפו במלחמה ב-1914 היו מצוידים בכלים שהיו מסוגלים לחולל הרס אנושי וחומרי מזעזע, אך טכנולוגיית התחבורה פיגרה".³ הפלטפורמה של אותם ימים הייתה חייל החי"ר והסוס, וכאשר נכנסה לזירה מכונת הירייה המתקדמת היא השיגה יתרון על הפלטפורמה ועצרה את התמרון.⁴ מה שמעניין הוא שלמרות העובדה שמכונת הירייה הייתה מוכרת היטב לשני הצדדים, בשלבים הראשונים הם לא הבינו את השפעתה על המערכה.⁵ בסוף מלחמת העולם הראשונה הופיעה

בעקבות מלחמת לבנון השנייה נכתבו מאמרים רבים שעסקו בדרך זו או אחרת בשאלה מדוע זנח צה"ל את התמרון היבשתי.¹ מאז השתתף צה"ל במבצע "צוק איתן", וגם בו לא היה תמרון משמעותי. התשובות שניתנו לשאלה זו רבות. סדרת המאמרים של סיבוני ובזק בגיליון 484 של **מערכות**² פרשה ניתוח מעמיק של האתגרים, הליקויים והצעות לפתרון. ובכל זאת, להבנתי יש סיבה מרכזית אחת לנטישת התמרון שכמעט לא נדונה בכל המאמרים האמורים - היעדר פלטפורמה בעלת יכולת להתמודד עם החימוש הקיים בזירה. זה מאה שנים מותקיימת תחרות בין הפלטפורמה ובין החימוש, כאשר הפלטפורמה גוברת. יש קרב תנועה, וכאשר החימוש גובר התמרון נבלם - ונוצרת מלחמת התשה. מדובר על תנועת מטוטלת לאורך מאה שנים ויותר, בין הפלטפורמה והחימוש, כאשר לעיתים מרכיב אחד גובר ולעיתים מרכיב שני גובר. זה כמה שנים אנו נמצאים בשלב שבו יש יתרון לחימוש על פני הפלטפורמה, ולכן כל המערכות בשנים האחרונות הן בעצם מלחמות התשה ללא הכרעה. במלחמת העולם הראשונה הופיעה מכונת הירייה בשדה הקרב בהיקפים גדולים. שני הצדדים למלחמה בחזית המערבית - הגרמנים מצד אחד והאנגלים והצרפתים מן הצד האחר - החזיקו במכונות ירייה. כל צד השתמש בהן כדי לקצור את האויב המסתער, ולאחר מכן ניסה להסתער בעצמו, וכשל. התוצאה: התשה בחפירות של שנים

עֵדוֹ רַבִּינִיץ, חוקר במכון משפטי ארץ

הניסיון הישראלי

עבור צה"ל הניסיון היה בסדר הפוך. במלחמת ששת הימים השתתפו כלי נשק שלא היו שונים באופן מהותי מאלה שבמלחמת העולם השנייה: טנק, מקלע, תותח וכדומה. ואכן, יתרון הפלטפורמה על-פני החימוש נותר בעינו, ובהתקפת בזק הכריע צה"ל את צבאות ערב.

ואולם, רק שש שנים לאחר מכן התהפכה הקערה הטכנולוגית. החימוש התפתח עם כניסת טיל הנ"ט לזירה, ובלם את התמרון הישראלי במידה רבה. כך, למרות הצליחה המזהירה של צה"ל את התעלה לאפריקה, לא הצליח צה"ל לעקור את המצרים מן המאחזים שתפסו בתוך סיני. טיל הנ"ט הצליח ליצור מגננים קשים לפיצוח, והקרבות מול מערכים אלה היו סוג של מלחמת התשה.⁹

מאז המשיך טיל הנ"ט להתפתח. לדוגמה, טיל הקורנט הרוסי שיעיל לטווח של מעל חמישה ק"מ, מסוגל לחדור מעל מטר פלדה. הקורנט הקטין את משמעות שריון הפלדה כמיגון, ופגע קשות ביכולת התמרון של צה"ל במלחמת לבנון השנייה.¹⁰ לצד זה, הצטייד האויב במסות של רק"ק. לכך יש להוסיף כי לפני כמה שנים התפרסם פרויקט דיוק הטילים של חזבאללה, שמטרתו להפוך רקטה סטטיסטית לטיל מדויק. משמעות המערך הרקטי היא שהעורף פגיע יותר, ושהתחייבות חיל האוויר ל"שמיים נקיים" - ויותר מכך, להגנה על העורף - חווה אתגרים. יתרה מכך, האויב השכיל לבנות מערכים מבוצרים ומבוזרים שיכולים לפעול עצמאית, ללא תלות במפקדות או באספקה. בעקבות זאת צה"ל לא מצליח לגרום להתמוטטות מערכי האויב או להפסקת ירי הרק"ק על העורף,¹¹ ושלוש המערכות

המשמעותיות של העשור האחרון - מלחמת לבנון השנייה, מבצע "עופרת יצוקה" ומבצע "צוק איתן" - היו מלחמות התשה ארוכות, נעדרות תמרון והכרעה.

למרות זאת, צה"ל ממשיך להצטייד בפלטפורמות דומות במהותן לאלה הקיימות, כמו נמר, מרכבה סימן 4, ונגמ"ש "איתן". כולן מבוססות על אותם מאפיינים של הטנק: עבירות, מיגון וחימוש. יתרה מכך, אפילו הפלטפורמה החדשה שבתכנון - ה"כרמל" - אינה שונה מהותית מהטנק, והיא מבוססת על ניידות, מיגון וחימוש.¹² משמעות הדברים היא שבזמן שהחימוש ממשיך בדהרה קדימה, הפלטפורמות זוחלות בעצלתיים מאחור.

הפתרון: קומנדו כרמ"מ

גל הירש¹³ עמד על הקושי של הצבא הקונוונציונלי להתמודד במערכה א-סימטרית, וטען כי הפתרון הוא שימוש מסיבי בכוחות קומנדו. לדעתי, אין דרך להכשיר מספיק יחידות קומנדו שיוכלו לשאת בעיקר נטל הלחימה. יחידות כאלה דורשות חיילים בעלי כישורים מיוחדים לצד הכשרה ארוכה ויקרה, ולעולם לא יחליפו את הצבא הגדול.

להבנת הפתרון נמצא לא בתחום הפעלת הכוח אלא בתחום בניין הכוח, וכל זמן שלא תועמד לרשות כוחות היבשה פלטפורמה חדשה שתגבר על החימוש - יימשכו מלחמות ההתשה.

אני סבור שיש לאמץ את תפיסת ההפעלה שהציע הירש, אולם לא על בסיס יחידות קומנדו אנושיות אלא על בסיס כרמ"מ (כלי רכב מופעלים מרחוק). ליתר דיוק, לאמץ כרמ"מ קל עם חימוש מינימלי המיועד להפעלת אש מרחוק,¹⁴ שיופעל במתווה של קומנדו.

כיום השימוש בכרמ"מ הוא ככלי מסייע בלבד. אני סבור שיש להפוך את הכרמ"מ לפלטפורמה מרכזית בצבא היבשה, כזו שתחזיר את התמרון למקומו הראוי. הטכנולוגיה בשלה לכך.¹⁵

ברמה הארגונית, יש להקים יחידות שלמות של קומנדו כרמ"מ, שיפעילו צוותים של שניים-שלושה כלים שיחדרו מהאוויר, מן הים ומן היבשה אל שטח האויב. הם יוכלו להסתוות

ולתצפת במשך תקופה ארוכה ולהפעיל אש מרחוק, כאשר יהיו אויב. הם יוכלו לנחות בקרבת מערכי אויב כמו "שמורות טבע" או עמדות שיגור רק"ק, ולתקוף מערכים אלה בנשק קל או בהפעלת אש מרחוק. הם יוכלו לפעול גם בתווך התת-קרקעי ולהפוך אותו לשטח השמדה של כוחות האויב. לקומנדו כרמ"מ יש יתרונות, שישנו את פניה של המערכה מיסודה:

- **עבירות.** ניתן להצניח אותו או להנחית אותו ממסוקים קלים (שיכולים להיות מופעלים מרחוק בעצמם), מה שמאפשר את הפעלתו גם בעומק שטח האויב.

- **שרידות.** ייחודו של הכרמ"מ הוא בכך שאינו צריך להתאפיין בשרידות, כיוון שגם אם ייפגע לא יהיה צורך לחלץ אותו, וניתן יהיה להשמידו. לפיכך, ניתן יהיה לשלוח אותו למשימות בעלות פוטנציאל של הסבת נזק לאויב, בלי לדאוג לחילוץו.

- **עמידות.** הכרמ"מ אינו זקוק למנוחה, אינו סובל מעקת הקרב או מהלם קרב. הוא יכול להילחם ברציפות ימים ארוכים, לשבת במארב במשך שבועות על בסיס צריכה מינימלית של חשמל (באמצעות פלטות סולריות) ולהיכנס לקרב כאשר הדבר נדרש.

- **אספקה.** בהינתן שהכרמ"מ מפעיל אש מרחוק, אין צורך להעביר אליו תחמושת, וגם צריכת הדלק שלו מינימלית - מה שמגדיל את גמישותו ואת הטווח שלו.

יתרונות אלה הופכים את הכרמ"מ לשובר שוויון בזירה, שיחזיר את התמרון למקומו הראוי, יאפשר לצה"ל לפעול קרקעית במרחקים עצומים מהגבול, להוציא את האויב משיווי המשקל שלו ולמוטט את יכולת העמידה שלו.

אם נשוב לשאלה שבה פתחנו - מה יחזיר לצה"ל את יכולת התמרון? הרי שהתשובה לכך היא פלטפורמה חדשה, כזו שתיתן יתרון להתקפה על-פני ההגנה. הטכנולוגיה בשלה לכך, כעת נדרשת המהפכה התפיסתית.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

"התמרון היבשתי הרביזרועי לנוכח אתגרי העתיד" - קריאה ביקורתית

חשיבות המאמרים היא בעצם השיח המחודש בנושא התמרון הרביזרועי והשאיפה להכרעה, כמו גם ניתוח הסביבה האסטרטגית ויכולות האויב. עם זאת, נדרש להעמיק עוד יותר כדי לייצר "תיאוריית ניצחון חדשה" שלאורה ניתן יהיה לקדם את מאמצי בניין הכוח. **תגובה למאמרם של אל"ם (מיל') פרופ' גבי סיבוני ואל"ם (מיל') יובל בזק, "התמרון היבשתי הרביזרועי לנוכח אתגרי העתיד", מערכות 484, עמ' 38**

על פניו, נראה שהאסטרטגיה המוצעת של תמרון רביזרועי עם "תנועה מהירה לקווי הסיום בעומק וטיהור המרחב לאחור" מתאימה יותר למלחמת לבנון השנייה מאשר למלחמה עתידית, שבה יציג כנראה היריב יכולות אחרות לחלוטין.¹ בולטת בהיעדרה התייחסות ליכולת לחימה והכרעה בשטח אורבני צפוף, המהווה מרכז כובד אסטרטגי ואופרטיבי ברור של היריב האסימטרי ונדבך מרכזי בתפיסת הלחימה שלו. הקושי השני נמצא בפער התטאורטי של תפיסת התמרון המוצגת במאמר, המשליך על מסקנותיו. דוגמה לכך ניתן לראות בהגדרה של עקרונות התמרון המשולב, "השאיפה להרוג את האויב ממרחק גדול ככל האפשר, ואם ניתן, עוד בטרם הוא הצליח לאיים עלינו. והשאיפה להשתמש באש מסייעת כדי לאפשר את תנועת ההתקרבות אל האויב תוך הסחתו וריטוקו".² הגדרה זו חוזרת על עקרון ה"השמדה" הקלאוסיציני, שהגיע לנקודת השבר במלחמת העולם הראשונה.³ המוקד האופרטיבי של התמרון הממוכן והגישה העקיפה שהציגו פולר ולידל הארט לאחר אותה מלחמה - ורלוונטיים גם היום - נמצאים בממד הפסיכולוגי ולא בהשמדה. שילוב של מהירות התנועה עם כוח האש - כוח המחץ - לעבר עורף האויב, הוא זה היוצר את אפקט ההלם שנועד לשבש, לשתק ולמוטט את כוחותיו ולהביא להכרעתו.⁴ דיוק בנקודה זו חשוב עוד יותר בעידן הנוכחי, כאשר שליטת מערכות המידע והאש בשדה הקרב מצמצמת את תפקידו של התמרון ומעבירה חלקים מתפקידיו לכוח האש.

סדרת המאמרים מציבה את התמרון היבשתי הרביזרועי במוקד הלחימה של צה"ל בשנת 2030. הכותבים מנתחים את הסביבה האסטרטגית ואת מפת האיומים, ומציעים מתווה ומפת דרכים כדי להחזיר את התמרון לצבא היבשה, במטרה להסיר במהירות את האיומים מעל העורף ולהכריע את המערכה הצבאית. חשיבותם של המאמרים היא בניתוח המעמיק של הסביבה האסטרטגית שבה יהיה על צה"ל להילחם, ובעיקר בקידום החשיבה והשיח על תמרון והכרעה בצה"ל. עם זאת, קריאה ביקורתית מעלה קשיים מהותיים.

על פניו, נראה שהאסטרטגיה המוצעת של תמרון רביזרועי עם "תנועה מהירה לקווי הסיום בעומק וטיהור המרחב לאחור" מתאימה יותר למלחמת לבנון השנייה מאשר למלחמה עתידית, שבה יציג כנראה היריב יכולות אחרות לחלוטין

הקושי הראשון טמון בקשר בין האסטרטגיה הנבחרת של תמרון יבשתי ובין האיום הצפוי, המוגדר בהכללה במאמר על-ידי שלושה מאפיינים:

1. כיבוש שטחים בתוך ישראל לצורך שחיקת המתקפה הצה"לית.
2. תקיפה משולבת (אש עם לוחמה אלקטרונית וסייבר) נגד מרכזי הכובד בעורף האסטרטגי הישראלי, לצורך שיבוש הגיוס וניוד עתודות.
3. פגיעה מתמשכת בעורף האזרחי שמטרתה לשחוק את כושר העמידה והאיתנות של החברה הישראלית.

סא"ל (בדימוס) דן שאון, דוקטורנט בתחומי ביטחון ואסטרטגיה, אוניברסיטת בר-אילן

המערכה הרב־ממדית מול הדוקטרינה של קרב אוויר-יבשה משולב

לטעמי, המיקוד ביבשה והיעדרה של "תיאוריית ניצחון חדשה" הם בעייתיים. הכוונה לאותה מסגרת חשיבתית כוללת, המשותפת לכל הזרועות והגופים בצבא ובדרג המדיני, ומסבירה איך המלחמה הבאה תיראה, איך עומדים לנצח בה ומה התפקידים והמשימות של כל הגופים הרלוונטיים.⁵ יתרה מכך, הדיון בתמרון יבשתי רב־זרועי כבסיס לניצחון אינו משקף את השיח האסטרטגי המוביל כיום בעולם.

החשיבה הרוסית ממוקדת במערכה א־סימטרית עקיפה, שנועדה לנצל את חולשות המערב לקידום אינטרסים מדיניים במחיר נמוך ובסיכון מזערי

השיח המרכזי של צבא ארצות־הברית עוסק כיום במערכה הרב־ממדית (Multi-Domain Operation), שנועדה להחליף את הדוקטרינה של קרב אוויר-יבשה משולב (AirLand Battle). עיקרה של החשיבה החדשה הוא תכלול יכולות - קינטיות ולא־קינטיות - במסגרת אופרטיבית רחבה ורב־ממדית (אוויר, יבשה, ים, חלל וסייבר). החשיבה נועדה להתמודד עם מערכות הגנה רב־שכבתיות למניעת גישה ושלילת שטח (A2/AD - Anti-Access/Area Denial), שמציבים יריבים שווי עוצמה, כמו רוסיה וסין.⁶

התפיסה החדשה מבוססת טכנולוגיה, והדגש הוא על תכלול יכולות במערכה חוצת־ממדים, שנועדה ליצור מספר

רב של דילמות ליריב כדי לפתוח חלון הזדמנויות לביצוע תמרון רב־ממדי. ניתן להבחין בגישה זו שבה התמרון הקרקעי אינו עומד בפני עצמו, והפעלתו מותנית בהצלחת השלב הראשון של הבקעה ובפירוק מערכי ההגנה הרב־שכבתיים של האויב.⁷

מן העבר השני, התפיסה הרוסית המובילה כיום עוסקת במלחמת הדור החדש NGW- New Generation Warfare המכונה גם "דוקטרינת גרסימוב".⁸ החשיבה הרוסית ממוקדת במערכה א־סימטרית עקיפה, שנועדה לנצל את חולשות המערב לקידום אינטרסים מדיניים במחיר נמוך ובסיכון מזערי. הדגש הוא על גישה עקיפה ולוחמת מידע מתמשכת ומתוחכמת - בתחומים טכנודיגיטליים (פגיעה בתשתיות ויכולת פיקוד ושליטה) ופסיכו־קוגניטיביים (ערעור המורל והאמון במנהיגות ובפיקוד). אלה יגיעו עם מאמצים דיפלומטיים וכלכליים, הפעלת אופוזיציה פנימית, כוחות מוסווים ויחידות מיוחדות (לדוגמה, ספצנאז).⁹ מלחמת הדור החדש חוסה תחת ההרתעה הגרעינית הרוסית, ומנצלת יכולות קינטיות מתקדמות כמו טילים מהירים ופצצות מדויקות למניעת גישה ושלילת שטח, ולתקיפה מדויקת של מטרות איכות בשדה המערכה (תשלובת מודיעין-מהלומה). ואולם הרעיון המרכזי הוא שליטה בתגובות היריב באמצעות לוחמת מידע מתוחכמת (מבצעי השפעה) בכל הרמות, כאשר היחס הרצוי בין האמצעים הצבאיים לאלו הלא־צבאיים עומד על 1 ל־4.¹⁰ הכוונה היא לצמצם עד כמה שניתן את הצורך בעימות צבאי גדול ולהפעיל, אם נדרש, כוחות סדירים בסיום המערכה כדי לממש הישגים של אמצעים אחרים.

המערכה היבשתית העתידית

ניתן להדגיש כמה עקרונות ברורים של המערכה היבשתית העתידית:
א. המערכה חייבת להיות רב־ממדית. לא ניתן יותר לנצל במלחמה על־ידי הצטיינות בממד אחד כמו תמרון יבשתי או שליטה באש, וגם השילוב ביניהם לבדו אינו מספיק.
ב. צריך לנהל מלחמת מידע ולנצח בה.

חשיבותה אינה פחותה מהכרעה ביבשה או באוויר. חשוב לשים לב לתפיסה הרוסית המטשטשת את הגבול בין מצבי שלום ומלחמה, ומנהלת מלחמת מידע באופן שוטף כל הזמן, וכשלב הכנה למערכה קרקעית. דגש מיוחד ניתן לבניית לגיטימציה להפעלת הכוח, לפני ותוך כדי המערכה - פנימית וחיצונית.

ג. חייבת להיות יכולת להשיג הכרעה קרקעית בשטח אורבני צפוף בזמן קצר.

ד. בתחום הטכנולוגי, חיוני להשיג שרידות בשדה הקרב העתידי לצד יכולת סגירת מעגלי ירי למטרות מזדמנות, בזמן חשיפה קצר של הדרג הקדמי הלוחם ברמת הגדוד והפלוגה.

ה. ברמה הארגונית, עוצבת היסוד במלחמה הרב־ממדית היא צוות קרב משימתי. נכון יהיה להסב חטיבות סדירות חד־חיליות לצק"חים, המתוגברים ביכולות מודיעין, שליטה ואש - כפי שהן אמורות לפעול במלחמה. התרומה המיידית של מהלך מסוג זה תהיה בשיפור המקצוענות והמוכנות של הלוחמים ושדרת הפיקוד למלחמה, ובעיקר בפיתוח תפיסת הפעלה וידע שכרגע אינו קיים.¹¹

ברמה הארגונית, עוצבת היסוד במלחמה הרב־ממדית היא צוות קרב משימתי. נכון יהיה להסב חטיבות סדירות חד־חיליות לצק"חים, המתוגברים ביכולות מודיעין, שליטה ואש - כפי שהן אמורות לפעול במלחמה

חשיבות המאמרים היא בעצם השיח המחודש בנושא התמרון הרב־זרועי והשאיפה להכרעה, כמו גם ניתוח הסביבה האסטרטגית ויכולות האויב. עם זאת, נדרש להעמיק עוד יותר כדי לייצר "תיאוריית ניצחון חדשה" שלאורה ניתן יהיה לקדם את מאמצי בניין הכוח, מול אויב מתוחכם הפועל בסביבה מורכבת וקטלנית במיוחד, שאליה כיוונו הכותבים.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

הנגנים של מארס - על תיאום ותזמון למ"פ ולמג"ד

Musicians of Mars 2 - a story of synchronization בהוצאת מערכות, התש"ף.

ספר זה מבוסס על תורת לחימה תקפה, על לקחי מבצעים ואימונים ועל מוסכמות אוניברסליות בתחום ההגנה. בימים אלה, שבהם חובת הקריאה והדיון מקבלת משנה תוקף, ראוי שספר זה יהיה קריאת חובה לדרגי המג"ד והמ"פ, וישמש בדיונים בקורסי הפיקוד ובתוך היחידות.

"צק"פ 'דאגר' פרץ בשיטתיות דרך מבנה האויב. קטלניות האש המשולבת של המחלקות המתמרנות, האש הארטילרית והסיוע האווירי הצמוד התלכדו לכלל סימפוניה של הרס... הביצועים של כל קצין, נגד וחייל היו בלתי רגילים. לא היו מהלכים מבוזזים, כולם ידעו מה לעשות והוציאו את התוכנית לפועל במלואה" (עמ' 107).

ההבנה המשותפת של המשימה ושל כוונת המפקד, הידיעה המשותפת של הדרך הנבחרת להוציא לפועל את המשימה, ושל הדרך שנוקטת היחידה העמיתה או השכנה, כולן מגיעות בשלב ההכנות לקרב. תובנות אלו הן שיביאו לתיאום מוצלח ולביצוע מיטבי כאשר התקשורת לקויה והתוכניות משתבשות. השגת תיאום ותזמון מיטביים בקרב ההגנה, בתרחיש בדיוני אך מציאותי המתואר בספר, היא דוגמה לפתרון בעיות מורכבות באמצעות פעולות פשוטות אך מתוכננות בדרגים נמוכים. ההדגשים המשובצים בספר והלקחים העולים מבין דפיו, הדרך שבה מפקדי הצק"פים מתכוננים עם עצמם, עם הכפופים להם ועם מפקדם, כל אלה מספקים לקורא תובנות על הדרך שבה אנו מתבוננים בבעיות, ניגשים לפתרונן ומפתחים פתרונות.

הקריאה בספר קולחת, קצבית ושומרת על מתח ועניין. המתרגמים צלחו את מבחן התאמתו למונחי התו"ל של צה"ל ובכך מקילים על הקורא הישראלי להבין את המתרחש, ועדיין מאפשרים ללמוד את המונח המתאים באנגלית, המופיע

שהרגיש מוכן ובטוח בעצמו והאמין שצוותו התכונן והיה מוכן היטב לאתגר שלפניו. ובכל זאת, הצוות נחל תבוסה כה עמוקה. כיצד הדבר ייתכן?" (עמ' 20).

משם הוא לוקח את הקורא לימים ולשעות של נוהל הקרב הגדודי למשימת הגנה זאת, תוך שהוא מציג לנו את התוכניות והפקודות של המג"ד ושל מפקדי הצק"פים האחרים, את ניתוחי המודיעין, ההכנות לטיפול באוכלוסייה המקומית, הדרישות והמענה בין הדרגים, ומתמקד בצק"פ העתודה, אשר בסיומו של הספר הנחית התקפת-נגד מתוזמרת כהלכה:

בימים אלה, כאשר תרבות הקריאה והדיון מתחזקת בצה"ל, טוב עשו ענף תו"ל בזרוע היבשה והוצאת מערכות בהדפסת ספר זה, שממדי הקטנים אינם מעידים על איכותו הגבוהה. הספר הנגנים של מארס הוא תרגום של אחד מפרסומי המרכז להפקת לקחים בצבא ארצות-הברית (CALL) המיועד לדרג המג"ד והמ"פ, ומציג מקרה בוחן לקרב הגנה סדורה וניידת בין כוחות אמריקניים (הכוח המגן) למיליציות מקומות (התוקף). מקרה בוחן זה דמיוני במקום שבו הוא מתרחש, אך מציאותי באתגרים שאותם הוא מציג. תוכן הספר מבוסס על תורת לחימה תקפה, על לקחי מבצעים ואימונים ועל מוסכמות אוניברסליות בתחום ההגנה.

שם הספר לקוח מנאום של הגנרל פטון, שבו טען כי יחידה שאינה מתואמת דומה ל"מתאגרף ביד אחת" ועל כן ביחידה, בדומה לתזמורת, נדרש כל כלי נשק לתמוך בכלי הנשק האחרים כדי לנגן בתזמורת של מארס, אל המלחמה. השגת תיאום בצוות קרב משולב, בדרגי הפלוגה ובגדוד ותזמון הפעולות הם לוז הספר וחוט השני העובר דרך הפרקים - שעות ההכנה, המתמצות בדקות אחדות של מגע, ומוכיחות אילו הכנות היו טובות ואילו טובות פחות.

הספר נפתח בהרהורי לקחים של מפקד צק"פ ההחזקה, שכשל במשימתו: "סרן פרד מוריס ישב והרהר בשקט ברצף האירועים שהוביל להשמדת הצק"פ שכה אהב. [...] הוא תהה מדוע לא הצליח לממש את עוצמתו הקרבית ולזכות בניצחון מכריע, אף על-פי

גדס"ר גבעתי באימון. משימתנו היא לבנות צוותי קרב מועילים, וברוח הספר - לבנות תזמורת מלחמה שאינה בהכרח פילהרמונית

סא"ל ד"ר אלדד שמש, רמ"ד הפו"ש בענף תו"ל במז"ח

תמיד בשולי העמוד וכן במילון המונחים שבנספחי הספר. קטעי הדו-שיח בספר ותיעוד מחשבותיהם של גיבוריו מאפשרים לקורא "להיכנס לראשם" של ממלאי התפקידים השונים בתכנון, בביקורת זה על זה ובלקחים. קריאה קפדנית בספר ועצירה מובנית בכל "צומת החלטה" עשויות לאפשר לקורא לחשוב "מה אני הייתי עושה?" (או, לחלופין, "למה הוא עושה זאת כך? האם יש לו מחשבות התאבדות?"), בהתאם לתורת ההגנה של צה"ל, ולבחון את התאמת הפתרון המוצע לפעולות בספר. בכך, זהו יותר מספר קריאה.

השגת תיאום ותזמון מיטביים בקרב ההגנה, בתרחיש בדיוני אך מציאותי המתואר בספר, היא דוגמה לפתרון בעיות מורכבות באמצעות פעולות פשוטות אך מתוכננות בדרגים נמוכים

טוב עשו העורכים שהוסיפו לנספחים את תמצית הטכניקה האמריקנית להכנת המרחב להגנה (Engagement Area Development - EA Dev מבוסס הסיפור כולו, את שיטת "טבלת העזר להחלטה בניהול הקרב" (Decision Support Matrix) המוזכרת בתיאור נוהל הקרב, בעיקר בניהולו כשהתקשורת משובשת, ואת מילון המונחים. "שוב נעלמה התקשורת. סרן קרפטון יצא מדעתו. מה עליו לומר? נראה שקוברת עדיין יכולים להמשיך בלחימה. [...] הוא זכר את כוונת המג"ד: לא לאפשר חדירה של האויב והתקדמות שלו לעבר וולוסלב. הוא והמומחה פלין העיפו מבט בטבלת קבלת החלטות המתוקנת

ראוי ששיטה זאת לכל הפחות תיבחן ותנוסה בקורסי הפיקוד בצה"ל. משימתנו היא לבנות צוותי קרב מועילים, וברוח הספר - לבנות תזמורת מלחמה שאינה בהכרח פילהרמונית (המנגנת יצירות שנכתבו דורות רבים מקדם), אלא הרכב ג'ז, המתבסס על ההיכרות ההדדית ביכולות הכלים האחרים והדרישות מאיתנו, ועל הכתבת נעימת בסיס שאליה מצטרפים כולם, להתאמת הקצב ולשילוב הקולות והיכולות, בהרמוניה שתביא לכך שאת המנגינה הזאת לא יוכלו להפסיק. מקרה המבחן המתואר בספר **הנגנים של מארס** יאפשר לקורא ללמוד מניסיונם של אחרים, לחשוב ולהשתפר עבור עצמו ועבור עמיתיו. ואחרי כל זה, ולמרות כל הכוונות, ייתכן שזהו אינו אלא סיפור טוב. בימים אלה, שבהם חובת הקריאה והדיון מקבלת משנה תוקף, ראוי שספר זה יהיה קריאת חובה לדרגי המג"ד והמ"פ, וישמש בדיונים בקורסי הפיקוד ובתוך היחידות, על-מנת שתתקיים בנו ההבנה ש"איזהו חכם? הלומד מכל אדם" וכן "ישמע חכם ויוסף לקח, ונבון תחבולות יקנה".

שפיתחו יחד עם רס"ן סנטיאגו לקראת מצב כזה. [...] כששב והביט במשקפת שלו, ראה בבירור את יריעת סימון הרק"ם המציין שכלי רק"ם של האויב עוברים את המכשולים הראשונים. מחלקה ארבע כבר יצאה לדרך, ועתה הגיע הרגע להחליט החלטה נוספת. הוא שב והעיף מבט בטבלת קבלת ההחלטות, אך כבר ידע שהמידע שקיבל עונה לקריטריונים של נקודת ההחלטה הבאה בטבלה" (עמוד 105). עיון בנספחי הספר יסייע לקורא הישראלי, בעיקר אם אינו בקי במונחי התורה ובטכניקות של צבא ארצות הברית, להבין היטב את תוכנו, להשתמש בו כבסיס לדיונים ולהפיק ממנו לקחים אישיים ויחידתיים. הבחירה להוסיף לנספחים את "שיטת 7 השאלות" מן הצבא הבריטי, שנועדה לאפשר למפקדים מדרג המחלקה ועד הגדוד לתכנן תכנון חפוז ולפקוד פקודת מבצע, מעניינת בכך שהיא משלבת בספר טכניקות מצבא נוסף. התוספת מבורכת גם מכיוון שהיא תורמת לאוניברסליות של הספר, ובפרט - תורמת שיטה נוספת למפקד הישראלי לתכנן ולפקוד באילוץ זמן.

בן יהודה "מתאמן" בצבא שטרם קם

תמרון במהלך מבצע "צוק איתן". בן יהודה חידש את המילה כחלק מפועלו לחידוש מונחי הצבא, כגון חייל, רובה, אקדח, אווירון

תרגיל

מקובל לגזור את השורש של הפועל הזה, תרגל, מן השורש רג"ל בבניין תפעל כמו תרגם, תחזק. הצורה הזאת נמצאת במקרא פעם אחת ויחידה, בספר הושע (יא: 3): "וְאֶנְכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחֶם עַל-יְרוּעָתוֹ וְלֹא יָדְעוּ כִּי רָפְאֵתִים". חלק מן הפרשנים מפרשים מלשון ריגול, כלומר שלחתי להם מרגלים לראות את הארץ. אולם הרוב מפרש מלשון הרגלתי, כלומר נתתי להם מנהיג טוב בדמות משה להנהיג אותם בדרך לארץ. המילונים המדעיים מפרשים את הפועל "לימדתי את אפרים ללכת".

השורש רג"ל נפוץ מאוד ומצוי במרבית הלשונות השמיות במשמעות הבסיסית הברורה של האיבר בגוף, הרגל. מכאן ההסתעפויות הרבות בלשונות השונות, כגון "שלושה רגלים", מרגל, מרגלות (הר), רוגל (איש), רגלי (איש). כל ההסתעפויות האלה נמצאות במקרא. מכל ההיקריויות במקרא, אותנו מעניינת אחת ויחידה - זאת שהבאנו בתחילת דברינו בפסוק מספר הושע. ואולם הפועל הזה איננו נמצא במקרא בבניין הפעיל, אלא אינו מוצאים אותו רק בלשון חז"ל, כגון "מרגילין ביום טוב ואין מרגילין בחול" (תוספתא, מסכת ביצה ב, יא). מכאן הדרך אל ה"תרגיל" קצרה, אולם המציאות הוכיחה שהיא יכולה להיות ארוכה ולקחת 1,700 שנה ויותר. האיש שחידש את שם העצם "תרגיל" הוא כמובן אליעזר בן יהודה. הוא מציין חידוש זה במילונו בין עוד 220 חידושים, שמהם כשני שלישים נקלטו יפה בלשון. אין אנו יודעים באיזו שנה חידש את המילה. הוא מביא בערך הזה במילונו ציטוט מעיתונו **השקפה**, מגיליון שיצא לאור ב-29 באוגוסט 1902. המאמר הראשי בעיתון עוסק במסיבת הסיום של שנת הלימודים שנערכה באותו שבוע בבית הספר לבנות אווילינה דה רוטשילד, שבו שפת ההוראה הייתה אנגלית. אולי אתם מופתעים מתאריך האירוע, המתאים יותר לתאריך של פתיחת שנת

בהזכירה את קטעי המשחק שהציגו התלמידות, היא משתמשת במילה "תרגיל" פעמים אחדות, לדוגמה: "הנני מבקשת מכם שלא תביטו על התרגילים האלה בזלזול כעל דברים של מה בכך". ציטוט הדוגמה במילון בן יהודה נעשה בלא ספק בידי עורכו האחרון, נ"ה טור-סיני. ואולם אני מצאתי את המילה בעיתונו הראשי של בן יהודה, **הצבי**, מיום 16 באוקטובר 1895, במאמר החתום הפעם בידי דוד יודילוביץ. מדובר בתרגום סיפור של בלזק מצרפתית והשימוש הוא בתחום הצבאי: "בשעה שהתענגו הצעירים על תרגיל הנשק". ואמנם ההגדרה במילונו היא "אימון של אנשי צבא או של תלמידים המתרגלים במלאכתם וכדומה". אפשר לומר שבן יהודה היה היצור של המילה ואילו יודילוביץ היה המפיץ, כפי שקרה לחידושים נוספים, כגון "רכבת". מעניינת גם העובדה שוועד הלשון העברית אישר

הלימודים לפי המושגים שלנו. ואולם אנו עוסקים בתקופה שבה טרם קבעה אגודת המורים של ארץ ישראל את לוח שנת הלימודים המקובל כיום. הגיליון ראה אור לפי התאריך העברי, כ"ו באב. שנת הלימודים הייתה מסתיימת בא' באלול ומתחדשת אחרי החגים, כפי שמקובל עד היום במערכת החינוך החרדית. במאמר מופיעה לא רק המילה החדשה הזאת אלא עוד כמה עובדות מפתיעות, שאחדות נזכיר כאן. נציין שהמאמר איננו חתום כמקובל במאמרי מערכת, אולם קל לנחש מי כתב אותו. כעורך מופיע אמנם שמו של בן יהודה, אולם האיש שעשה את העבודה בשטח היה ככל הנראה עוזרו, דוד יודילוביץ, המכונה כאן "הערב". גם סגנון הכתיבה מצביע על כך שהוא הכותב. המאמר ארוך ומרגש ויש בו, בין היתר, ציטוט מהנאום בעברית שנשא מנהלת בית הספר, חנה לנדוי, בפני הקהל. בנאום,

ד"ר אשר שפירי, בלשן, עורך ומתרגם. מתמחה בלשון העברית ובסוציולוגיה של הלשון. חיבר את מדרין העריכה "ניסוח עברית"

את המילה "תרגיל" כבר ב-1913, במילון למונחי התעמלות. לאחר מכן המילה נמצאת במילונים אחדים, תמיד בתחום החינוך או הספורט ולא בתחום הצבאי. עוד גורם שסייע בהפצת המילה היה הסופר מנדלי מוכר ספרים, ואולי גם י"ח ברנר וזאב ז'בוטינסקי. מנדלי מוכר ספרים, בספרו "אגדות האדמונים" שראה אור ב-1902, בעמ' 149, מבקר קשות את החידושים של "מרחיבי הלשון" (כוונתו בראש ובראשונה לבן יהודה) ומביא רשימה לא קצרה של חידושים ובהם "תרגיל" – שהוא מתרגם בסוגריים ל"עקסערצירען בלע"ז", דבר המעיד כי המילה טרם נקלטה במלואה. המילה חוזרת עוד כמה פעמים בספר. בשנים הבאות השתמשו בה גם ברנר וז'בוטינסקי בכתיבהם והיא החלה לתפוס חזקה והפכה שגורה גם בהקשר הצבאי: "מי שהיה פעם בימי חייו טירון בצבא יודע, כמה חרפה מדכאה בתרגיל הזה" (ברנר, **במקום ביבליוגרפיה**, 1920). אנו רואים שוב שמילה פשוטה לכאורה נלחמת על חייה עשרות שנים כדי לפלס דרך במבוך המילים החדשות, בראשית תחיית הלשון העברית. כיום אנו עדים לכך שהמאבק נחל הצלחה מלאה.

תמרון

זאת אחת המילים הנפוצות והחשובות בלקסיקון הצבאי. גם **במערכות** הודגש הדבר ובשנת 2018, בגיליון 479, הופיע מאמר מקיף של ד"ר עדו הכט תחת הכותרת "מה זה תמרון רב-זוויע?". בפתיחת המאמר הוא מביא סיכום של הגדרות המילה הן במילונים הצבאיים הן במילונים האזרחיים. על סמך הדברים אפשר לסכם שלוש משמעויות בסיסיות

של המילה: 1. צורה של תרגיל צבאי שמשותפים בו כוחות הנעים בפועל בשטח; 2. כל פעולה המיועדת לאפשר למתמרן לממש את מטרתו באופן תחבולתי; 3. תנועה של כלי לחימה בודד או של יחידה צבאית המיועדת לחלץ מישהו ממצב של סכנה.

עניינו שונה כמובן משלנו כאן. אנו חותרים לחשוף את מקורותיה של המילה ולתור אחרי היקלטותה בשפה העברית. מילה במשמעות של תמרון כמו בהגדרות הנ"ל לא הייתה קיימת בלשון העברית, וכפי שקרה לעיתים קרובות, בן יהודה היה זה שחש שחסרה בעברית מילה המקבילה למילה הצרפתית manoeuvre. הוא מציין את המילה במילונו בסימן המגדיר את חידושו ואף כותב שהיא מחידושי המחבר. הוא גם מסביר שהחידוש נעשה בהשראת המילה "תמרון" בערבית, שפירושה תרגיל. מעניינים ההסברים המופיעים בערך. בנוגע למשמעות, בן יהודה קובע פשוט – תרגיל. העורך, טור-סיני, מוסיף: "היום המילה משמשת בהשאלה בשימושי המילה הלוועזית הנזכרת".

מעניינת גם ההגייה שהמילון קובע ועל סמך זה נקבע משקלו של שם העצם ושורשו. המחבר קובע שהשורש הוא מר"ן ולא תמ"ר, מוסבר בהערות השוליים, משום שההגייה היא תמרון, ולא תמרון. במילים אחרות, המשקל הוא כמו המשקל של השמות תרגול ותפעול. וזאת אף שהצורה תמרון נפוצה מאוד כיום, אפילו בפי קריינים רבים.

המילה הופיעה לראשונה במילון לחינוך גופני משנת 1937 ושם הצורה היא תמרון, כפי שקבע בן יהודה. הבעיה היא שבצורת הרבים הניקוד שם הוא תמרונים, ואילו בצורה תמרון התרגום הוא manoeuvring, כלומר שוב שם פעולה. במילון למונחי ימאות מ-1970 יש שתי צורות: האחת – תמרון, הנגזרת מן הפועל תמְרֵן בצורת שם פעולה, והשנייה – שם העצם תמרון. אלא שלאדם מן היישוב אין דרך להחליט אם מדובר בשם עצם או בשם פעולה, כך שעדיף היה לבטל אחת מן הצורות. ואכן, דומני שכך נוהגת האקדמיה במאמר לא חתום מ-27 בדצמבר 2017 בשם "דברו עברית, בפקודה!" ומופיעה בו המילה המנוקדת תמרון. גם מילון אבן-שושן

מביא את שתי הגרסאות.

נחזור עתה אל החידוש עצמו וננסה לברר כיצד המילה נוצרה וכיצד היא חדרה לשימוש. בן יהודה מסביר במילונו שהוא חידש אותה על סמך המילה בערבית. ואולם יש הטוענים כי החידוש נוצר בדרך מורכבת יותר, כהכלאה בין צורות משתי שפות שונות: "תמרין" מערבית manoeuvre מצרפתית, ולכן גם המשקל צריך להיות תמרון על פי הצליל בצרפתית. כך נהג בן יהודה בחידושים אחדים, והמפורסם שבהם "עיתון" – הכלאה בין "עת", העברית, ל-"ung מהמילה הגרמנית Zeitung (עיתון). חשוב לציין כאן את הערתו של משה פיאמנטה במאמרו "השפעת הערבית על חידושי בן יהודה" (**לשונונו לעם**, יב, תשכ"א), שבערבית המילה "תמרין" איננה משמשת כלל בתחום הצבאי.

ראובן סיוון טוען במאמרו "מחיי המילים" (**לשונונו לעם**, כו, תשל"ה) כי בן יהודה פרסם את החידוש במאמר שהופיע בעיתון **האור** ב-20 בנובמבר 1891. ואולם מקריאת המאמר עולה כי הוא דן בשורש מר"ן בהקשר של "בני מרון", ולא בחידוש. לכן נראה כי החידוש התפרסם מאוחר יותר, בעשור הראשון של המאה ה-20. את האזכור הראשון מצאתי בעיתונו **האור** מ-24 ביולי 1910, בידעיה קצרה מתוך מקבץ ידיעות מן העולם. הידיעה, "נסיעתם הראשונה בתור מלכים", דנה בתמרוני הצי הבריטי במימי בריטניה ומופיעה בה המילה "תמרונים". כיוון שהוא איננו מסביר את משמעות המילה נראה כי היא הייתה כבר ידועה. העיתון שהפיץ את המילה יותר מעיתוני בן יהודה, היה השבועון הירושלמי **החרות**. כך במאמר מ-15 ביולי 1910 כתוב: "בחדש הבא יהיו תמרונים צבאיים גדולים. בתמרונים האלה ישתתף כל הצבא היווני". כאילו נכתב היום.

מעניין שבן יהודה חידש את המילה כחלק מפועלו לחידוש מונחי הצבא, כגון חייל, רובה, אקדח, אווירון. לפי מילונו, בערך "תמרון" הוא מכוון לכל סוגי התמרונים/תרגילים. ואולם השימוש בראשית הדרך היה צבאי בלבד, ורק מאוחר יותר נוסף גם השימוש האזרחי, המופשט, כגון "השר השיג את מבוקשו על-ידי תמרון מוצלח".

אהוד עילם

צה"ל מול הגרילה והטרור

דפוסי פעולה מרכזיים של צה"ל ושל הגרילה והטרור
במסגרת החיפוק בניהם, 1948-2018

יעקב בנג'ו
מתניה צחי

המיקוד המבצעי

גישה לתיאור, לתכנון
ולניהול של מבצעים
צבאיים בני זמננו

הנגנים של מארס

על תיאום ותזמון
למ"פ ולמנ"ד

עורך: אריה אידן

תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל

אסטרטגיה חדשה
לעידן של תמורות

דוד (צ'ק) פרייליך

02624 .צ.ד

ISSN 0464-2147